

Юридична клініка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Координаційний центр з надання правової допомоги
Рада адвокатів Харківської області
Громадська організація
«Центр розвитку правничої клінічної освіти»

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених,
практикуючих юристів, аспірантів та студентів

(м. Харків, 18 листопада 2023 року)

Харків
«Право»
2023

Організаційний комітет:

Анатолій Гетьман – ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України (голова оргкомітету конференції)

Олег Ярошенко – проректор з навчально-методичної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (заступник голови оргкомітету конференції);

Олександр Баранов – директор Координаційного центру з надання правової допомоги (заступник голови оргкомітету конференції);

Анатолій Бородавка – директор Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській та Харківській областях (член оргкомітету конференції);

Вікторія Гайворонська – голова Ради адвокатів Харківської області (заступник голови оргкомітету конференції);

Віктор Янишен – керівник Юридичної клініки, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент (член оргкомітету конференції);

Яна Токарь – член правління ГО «Центр розвитку правничої клінічної освіти» (член оргкомітету конференції);

Оксана Яворська – консультант Юридичної клініки, студентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (секретар оргкомітету конференції)

*Відповідальність за зміст тез доповідей і повідомлень
несуть самі автори.*

Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства : зб. тез наук. доп. і повідомл. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 18 листоп. 2023 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. – Харків : Право, 2023. – 524 с.

ISBN 978-966-998-608-5

У збірнику містяться тези наукових доповідей і повідомлення учасників XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів «Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства».

Збірка розрахована на науковців, аспірантів юридичних ЗВО, молодих учених-правників, студентів і всіх, хто цікавиться тенденціями розвитку українського законодавства.

УДК 340.13(477)

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2023

© Видавництво «Право», 2023

ISBN 978-966-998-608-5

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Сьогоднішній захід, який проводиться в надскладних для нашої країни і всіх громадян умовах, зібрав, не побоюся так сказати, найактивніших, найзацікавленіших представників наукової спільноти, фахових юристів і студентства.

Отже, саме вам, шановні учасники конференції, випала нагода обговорити найактуальніші й найболючіші питання сьогодення, а від їх вирішення залежить життя і добробут не лише окремих громадян, а й усієї держави, яка вже майже два роки протистоїть військовій агресії російської федерації. Саме на вас покладається місія – утвердження в Україні дійсно правової держави, а це означає, що в ній не лише гарантуються, а й дотримуються й вільно і безперешкодно реалізуються основні права і свободи людини і громадянина, а найвищою соціальною цінністю є особа.

Переконаний, що напрацювання, рішення, які вдасться прийняти під час змістовних дискусій, стануть підґрунтям і дозволять Україні віднайти надійні механізми і шляхи поживлення економіки, відновлення держави, підвищення її безпеки, покращення життя і добробуту населення, а головне, формуванню надійного законодавчого підґрунтя, а ваші обґрунтування, доводи, пояснення, пропозиції дадуть можливість уряду розробити не лише Стратегію повоєнного відновлення та розвитку України, а й покроковий і виважений, з урахуванням накопиченого й проаналізованого з позицій можливості застосування в нашій державі, план дій.

Однак слід брати до уваги те, що особливість повоєнного відновлення України, крім ліквідації руйнувань, заподіяних російським агресором, у тому, що його варто розглядати як складову магістрального плану інтеграції до ЄС. Виходячи з цього, й надалі мають продовжуватися супутні інституційні реформи, треба вживати заходів задля дерегуляції, лібералізації законодавства задля створення сприятливих для життя і здоров'я людини умов, підвищення добробут громадян. Саме на це ми повинні орієнтуватися.

Бажаю усім плідної роботи, змістовних дискусій та успіхів!

З повагою

Керівник Юридичної клініки

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

К.ю.н., доцент, адвокат Віктор ЯНИШЕН

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Андрій ВІГІРІНСЬКИЙ,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
аспірант кафедри теорії та історії пра-
ва та держави

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військове вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року стало причиною запровадження правового режиму воєнного стану, який передбачає надання органам державної влади повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії, усунення загрози небезпеки державній незалежності України.

Поняття національної безпеки визначається, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У свою чергу, національні інтереси України є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Національними інтересами України зокрема, але не виключно, як зазначено вище, охоплюються принципи та засадами демократичного конституційного ладу в країні, де визнається народний суверенітет. Конституція України, в частині положень, які визначають ці засадничі національні інтереси не може бути обмежена чи призупинена на час дії правового режиму воєнного стану. Так, стаття 6 Основного закону, установлює, що органи влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Очевидно, що військове вторгнення домінуючих сил ворога, вимагає здійснення постійного вишукування засобів підтримки, як фінансового, так і технічного характеру, тому особливу роль у цьому питанні відігра-

ють стан та якість зовнішньої політики, з урахуванням усіх тонкощів, зобов'язань та інтересів країни партнерів та союзників.

Основний закон, установлюючи повноваження Президента України у статті 106 передбачив, що ним здійснюється забезпечення державної незалежності, національної безпеки, але й представництво держави в міжнародних відносинах, керівництво зовнішньополітичною діяльністю. У статті 18 Конституції установлюється, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права. Так само і Закон України «Про національну безпеку» у статті 24 визначає, що міжнародне співробітництво з питань національної безпеки здійснюється під загальним керівництвом Президента України.

Таким чином, зусилля держави, які скеровуються на відсіч агресії формуються не лише за рахунок внутрішніх спроможностей, але й за рахунок якісної зовнішньої політичної діяльності, яка крім практичних завдань, є і репутаційним індикатором цивілізованості України, її відповідності загальноприйнятим правилам демократичних країн. Цілісність завдань зовнішньої політики та безпеки України в умовах надзвичайного правового режиму забезпечується державним апаратом, згуртованим довкола Президента. Аналіз впливу рішень, прогнозування їх довгострокових та короткострокових наслідків, здійснює суб'єкт наділений достовірною та верифікованою інформацією, тому волюнтаризм, якими б мотивами він не був обумовлений, може завдати шкоди, особливо, коли здійснюється на межі законності.

У якості ілюстрації соціально та емоційно схвальних, але, водночас, подекуди таких, що завдають шкоду інтересам та цілям держави можна розглянути заходи Національного агентства з питань запобігання корупції пов'язаних із реалізацією ініціативи під назвою «Міжнародні спонсори війни».

Для початку зазначу, що згідно Звіту зовнішньої незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, завершеного влітку 2023 року [1, с. 76–77], було виявлено недоліки в організації діяльності відомства.

Так, вказується, що у вересні 2021 року НАЗК скасувало положення про порядок підготовки та опрацювання адміністративних протоколів

щодо порушень антикорупційних вимог. Натомість Голова НАЗК затвердив три окремі «методичні рекомендації» щодо провадження у таких справах. Документи, що не має обов'язкової сили, містять положення, які, по суті, є правовими нормами. Комісія зазначає, що для того, щоб відповідати принципам верховенства права, такі положення повинні мати нормативну силу. Регулювання таких проваджень (щодо адміністративних порушень впливають державних службовців) за допомогою «методичних рекомендацій» позбавляє відповідних посадових осіб правової визначеності та може призвести до зловживань повноваженнями НАЗК. Це також суперечить принципу законності, який має регулювати діяльність органів державної влади: Це відображення системної практики, запровадженої Головою НАЗК з 2020 року. Такий підхід комісія пояснює небажанням керівництва НАЗК дотримуватися звичних нормотворчих процедур, які передбачають громадське обговорення, розгляд акта в Міністерстві юстиції та публікацію документа.

Методичні рекомендації, про які згадує Комісія, є документами, які знаходяться поза межами відкритого доступу, порядок проведення перевірок, повноваження, права та обов'язки суб'єктів перевірок, унеможливають якісний захист прав тих, щодо кого вони здійснюються, суперечить принципам правової визначеності, верховенства права та ставлять під сумнів дотримання в діяльності відомства вимог Основного Закону.

Небезпеку схожих практик у своїх працях описував Ш. Л. Монтеск'є, зазначаючи, що добродішність руйнується не тільки злочинами, але й недбалістю, помилками... всім, що не порушуючи закон, обходить його і що не знищуючи його сили, послаблює його [2, с.70–71]. При народному правлінні, особи, які змушують виконувати закони, повинні відчувати, що самі підкоряються їм і самі несуть відповідальність за їх виконання... Але якщо закони перестають виконуватись в народній державі, то вона вже загинула, оскільки причиною цього зла може бути лише зіпсованість самої республіки... [2, с.20–24].

Системність такої негативної практики, про яку зазначає Комісія, на жаль, має місце і у питаннях, які стосуються «Міжнародні спонсори війни». На профільному ресурсі відсутні нормативно-правові акти, які б визначали правові підстави ведення НАЗК такого реєстру, порядку наповнення, критерії включення чи виключення зі списку, тощо. Все регулювання розміщується у розділі «Frequently Asked Questions», що не є джерелом права, крім цього, зазначається, що «Позначення «Міжна-

родним спонсором війни» є лише репутаційним. Україна не контролює виконання: саме світова спільнота діє як суддя, присяжні та кат» [3]. Варто зазначити, що відсутність правових наслідків та виключно репутаційний статус, можливо й були б прийнятними, якщо б від такої практики не вбачалась шкоди національним інтересам.

Так, у травні 2023 року НАЗК внесло угорський ОTR Bank до відповідного переліку [4]. На це відреагували в МЗС Угорщини, зазначивши, що буде дуже важко навіть розпочати переговори щодо одинадцятого пакета санкцій, доки ОTR перебуває в цьому українському списку. З тих же причин Угорщина мотивувала блокування військової допомоги [5]. У вересні 2023 року банк було виключено з вказаного реєстру, при тому, що причини, які наче стали підставою для включення, в просторі та часі не зникли [6]. Аналогічна ситуація мала місце і щодо 5ти грецьких компаній-перевізників [7]. Спостереження та аналіз схожих повідомлень скоріше нагадує вільне ручне управління, ніж діяльність на підставі правил, процедур та з правовими наслідками.

За даними видання Дзеркало Тижня [8], цей аспект відносин між Україною та ЄС у робочій розмові з міністром закордонних справ порушував глава дипломатії ЄС Жозеп Боррель. У результаті під тиском Єврокомісії НАЗК призупинило статус «міжнародних спонсорів війни» для грецьких компаній. Це дало змогу розблокувати 11-й санкційний пакет і військовоу допомогу.

Закон України «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики» визначає, що вона базуються на безумовному додержанні Конституції України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства.

В даному випадку ми не має правових підстав стверджувати, що діяльність НАЗК в частині проекту «Міжнародні спонсори війни» здійснюється відповідно до Конституції України, в межах прав і повноважень відомства, а також відповідно підзаконних нормативних актів. Національні інтереси, які на перший погляд, забезпечує ця діяльність, ставить під сумнів досягнення закріплених на рівні Основного Закону євроінтеграційних прагнень України. Не говорячи про те, що шкода для представлення України у відносинах із зовнішніми партнерами носить не лише репутаційний характер, але й цілком практичний, в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Звіт зовнішньої незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, 24 липня 2023 року, С.217. URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/perevirka_NAZK/zvit-komisii-z-provedennia-nezaleznoi-otsinky-efektyvnosti-diiialnosti-nazk.pdf
2. Charles De Secondat Montesquieu, de L'Esprit Des Lois, Kessinger Publishing, 2010, 672 pages
3. Інтернет-портал Війна & Санкції, URL: <https://sanctions.nazk.gov.ua/faq/>
4. Кредитують окупанта..., Інтернет-портал НАЗК від 04.05.23 р., URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/kredytuyut-okupantiv-nazk-vneslo-otp-bank-do-pereliku-mizhnarodnyh-sponsoriv-vijny/>
5. Будапешт блокуватиме..., Інтернет-портал Європейська правда від 17.05.23 р., URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/17/7161881/>
6. Діалог розпочато..., Інтернет-портал НАЗК від 29.09.23 р., URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/dialog-rozpochato-nazk-pryzupynyaye-status-5-gretskyh-kompanij-pereviznykiv-ta-otp-bank-u-pereliku-mizhnarodnyh-sponsoriv-vijny-na-chas-provedennya-peregovoriv/>
7. Статус п'яти грецьких..., Інтернет-портал НАЗК від 29.09.23 р., URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/status-p-yaty-gretskyh-kompanij-pereviznykiv-vidnovleno-u-pereliku-sponsoriv-vijny/>
8. Підсумки... , Інтернет-портал Дзеркало тижня від 05.09.23 р., URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pidsumki-zovnishnoho-audit-u-nazk-stratehichnij-proval-institutsiji-chi-novikova-.html>

Науковий керівник: Дубов Геннадій Олексійовича, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мар'ян КУШНІР,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Факультет прокуратури, 3 курс, 5 група

ДО ПИТАННЯ ПРО ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ

Людство розвивається в експонентній прогресії. Те, що важко піддавалося уявленню, стає все реальнішим. Суспільство прогресує, чим розв'язує старі проблеми й створює нові.

Світ охопила сенсація з представленням назагал штучного інтелекту (далі – ШІ) GPT-3 від компанії OpenAI. Цей інструмент допомагає людям, надаючи відповіді на запитання, пропонуючи інформаційну підтримку розв’язуючи завдання в різних галузях. Головна відмінність між звичайним кодом програмування та ШІ у тому, що, перший працює за фіксованими правилами, тоді як останній може навчатися та адаптуватися до нових умов і даних, роблячи його більш гнучким і здатним до розв’язання складних завдань. У різних галузях також імплементована робота інших ШІ: (1) у медицині він використовується для аналізу медичних зображень та клінічних даних, для виявлення та прогнозування хвороб і патологій; (2) у робототехніці ШІ керує автомобілями, медичними апаратами, машинами на виробництві; (3) у фінансовій сфері він прогнозує ринкових тенденцій та аналізу фінансових даних. Системи штучного інтелекту допомагають фінансовим установам управляти ризиками та виявляти шахрайство; (4) в екологічній сфері ШІ використовується для розробки стратегій для захисту навколишнього середовища та видів, що вимирають; (5) та в інших сферах.

Не зважаючи на користь ШІ, уряди різних країн (Китай, країни східної Африки, В’єтнам, Іран, росія та інші) просто заборонили їх використання. Інші (демократичніші) країни жваво обговорюють правові аспекти та викликанні труднощі.

Мораль і етика. Науковці жваво обговорюють важливість встановлення етичних і моральних рамок для ШІ. Такі рамки допомагають гарантувати безпеку використання систем штучного інтелекту та підвищує рівень довіри в суспільстві. Вони встановлюють межі та обмеження використання ШІ, щоб уникнути можливого зловживання та забезпечити відповідальне його використання. На розробниках лежать такі позитивні зобов’язання: встановлення моральних та етичних рамок, моніторинг та перевірка роботи ШІ, вживання превентивних заходів та розслідування порушень. Етичні рамки наголошують на важливості збереження людського фактора. ШІ без нагляду – це як суспільство без державної влади... Анархія.

ШІ у правовідносинах. Складним видається питання ролі ШІ в правових відносинах. На даному етапі розвитку, ШІ є лише об’єктами права – інструментами в руках суб’єктів права (розробник, оператор, власник, користувач). З появою нових правовідносин завжди ставиться під сумнів достатність і відповідність наявного правового регулювання. Найдиску-

сійнішим питанням є імплементація правовідносин з ШІ у такі інститути: інтелектуальної власності та (цивільної, кримінальної) відповідальності.

На мою думку, на даному етапі неможливо встановити авторське право на твір, створеним ШІ. (1) Група розробників займається написанням кодом та тренуванням до ШІ, (2) користувач лише задав *prompt* (текстова або візуальна інструкція, подана з метою отримання відповіді чи виконання конкретного завдання), (3) ШІ виконує роботу, на базі безлічі інших прикладів, створених (4) іншими особами. Автор це той хто своєю творчою діяльністю створив твір. ШІ поки не є суб'єктом права, а користувач достатньо не активізував свої творчі здібності; інші суб'єкти мають лише опосередкований зв'язок зі створенням. Не правильно говорити та про можливість встановлення відповідальності за порушення ШІ-ом законодавства. Наразі, відповідно до Резолюції 2015/2103 Європейського парламенту від 16 лютого 2017 р. [1], відповідальність встановлюється за розробником, оператора, власника або за користувачем. Окрім розробника, сам ШІ може змінювати свій код у процесі саморозвитку (*Machine Learning*). Причини змін можуть бути різними: від глобальних потрясінь до результату співпраці з користувачем. На даному етапі прогресу не можна зрозуміти чому ШІ діяв в такий спосіб, а не інакше. Тому деколи видається неможливим визначити суб'єкт (-ів) та суб'єктивну сторону: хто, в який спосіб і мірі став причиною правопорушення. Аби забезпечити принципи прозорості, справедливості, а отже і право на справедливий суд, правники погоджуються у необхідності створення системи «чорного ящика» для записування дій ШІ та роз'яснення його рішень. Але як зазначалося вище, ШІ працює інакше від звичного програмного коду: настільки, що навіть розробники лиш в загальному розуміють як ШІ прийшов до свого рішення/рекомендації.

Перспективи. Це питання можна розглянути у двох аспектах. Перший – це перспективи розвитку ШІ. Великі інвестиції в галузь ШІ забезпечить стале покращення ефективності та продуктивності, а отже і розвиток більш потужних та ефективних моделей, алгоритмів і систем. Ці перспективи допоможуть вдосконалити та розширити можливості, а також зробити його більш універсальним та застосовним в інших галузях. На щастя чи на жаль, можливість прогресу є кінцевим: немає загальноприйнятого теоретичного технологічного шляху, який призведе до розвитку свідомості в ШІ. Тема про новий суб'єкт права заслуговує окремої наукової роботи.

Другий – це перспективи законодавчого регулювання. На прикладі ЄС, піонера в галузі ШІ, вбачається поступовий підхід до нових суспільних відносин. Від вищезгаданої Резолюції 2015/2103 до Акту ЄС щодо ШІ (*англ.-Artificial Intelligence Act*), який поки на етапі розгляду [2]. Прийняття останнього передбачається до кінця поточного року та означати-ме: (1) поділ ШІ за ступенем ризику, (2) заборону використання ШІ у певних галузях, (3) встановлення обов’язків розробників та операторів ШІ, (4) можливість застосування адміністративних та грошових санкцій.

Висновок. Штучний інтелект відкриває нові можливості для суспільства, що частково свідчить про 5 індустріальну революцію. Етичні та моральні аспекти його використання потребують уваги та регулювання. Правове регулювання, таке як Акт ЄС щодо ШІ, свідчить про зростаючий інтерес до створення ефективних законодавчих рамок.

Список використаних джерел:

1. www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN
2. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0206>

Науковий керівник: Тетяна Володимирівна Блашук, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», член науково-консультативної ради при Верховному Суді.

Віталіна НІКІТСЬКА,

Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса

Студентка 2-гу курсу Магістратури
Факультет права та економіки

ІННОВАЦІЙНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТИТУЦІ В УКРАЇНІ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ІСНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Будь-яке активно розвиваюче суспільство стикається з таким соціальним явищем як корупція, оскільки це є результатом недосконаlosti

інституту влади та, загалом, обумовлене особливістю людської природи. Історія людства – це постійна боротьба з корупцією – протиправним використанням службовими особами та політичними діячами їх посадових можливостей для особистого збагачення. Досвід свідчить, там, де корупція перемагає, державна влада перетворюється на владу клептократів, що неминуче призводить до соціальних катаклізмів, революційних потрясінь. Натомість, там, де успішно протидіють корупції, панує право та економічне процвітання держави.

Слід відмітити, що необхідність створення спеціалізованого антикорупційного органу виникає саме тоді, коли структурні або організаційні недоліки наявних органів не дають змоги їм ефективно виконувати превентивну та репресивну функції боротьби з корупцією. Тому однією з пріоритетних напрямів та стратегій у державній антикорупційній політиці – створення та розвиток інноваційних антикорупційних інституцій.

Однією з підстав формування антикорупційної інституції є вирішення конкретної проблеми корупції і зниження її рівня за сприяння спеціалізованого органу. Проте в демократичних суспільствах традиційні антикорупційні функції (виявлення, розслідування і кримінальне переслідування кримінальних правопорушень, забезпечення прозорості державних витрат за допомогою фінансового контролю, відкритість органів державного управління шляхом доступу до інформації і відкритості для громадянського суспільства, запобігання конфліктам інтересів тощо) зазвичай здійснюються в межах існуючих державних інституцій [1]. Але в Україні до останнього часу ці функції були розподілені між великою кількістю органів, що за відсутності належного нормативного закріплення розподілу повноважень різних суб'єктів боротьби з корупцією призводить до паралельного виконання ними завдань щодо виявлення, припинення та розкриття корупційних діянь, значного збільшення витрат матеріальних та інших ресурсів, а також у деяких випадках до порушення норм процесуального законодавства [3].

Зокрема, можна виокремити наступні органи державної влади, що формують та реалізують антикорупційну політику:

Група І: суб'єкти прийняття політичних рішень:

1. Верховна Рада України – Комітет з питань запобігання і протидії корупції;

2. Президент України – Національна рада з питань антикорупційної політики;

3. Кабінет Міністрів України – Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики.

Група II: спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції:

1. Національне антикорупційне бюро України;
2. Спеціалізована антикорупційна прокуратура;
3. Вищий антикорупційний суд;
4. Національне агентство з питань запобігання корупції.

Група III: інші антикорупційні органи в Україні:

1. Органи прокуратури;
2. Служба безпеки України;
3. Державне бюро розслідувань;
4. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА);
5. Бюро економічної безпеки України;
6. Органи Національної поліції України – слідчі підрозділи та підрозділи стратегічних розслідувань.

До основних засад формування цих інноваційних інституцій належать їх незалежність, професійність, системність, легітимність, законність тощо. А для створення дієвої системи запобігання проявам корупції, цим органам слід керуватись принципами правопорядку, належного управління державними справами та майном, чесності й невідчужуваності, активного громадського контролю та іншими базовими основами.

Напротязі 2015–2018 р.р. були створені Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Вищий Антикорупційний суд.

Отже, оптимізація інноваційних антикорупційних органів державної влади представляє собою процес приведення їх до стану, який давав би їм можливість найбільш ефективно виконувати свої завдання, функції, зокрема реалізовувати антикорупційну політику. А головна її місія – це попередження корупції.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання

корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ: ДП «Вид-дім «Персонал», 2019. 308 с.

2. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2021–2025 роки / Національне агентство з питань запобігання корупції. – Електронні дані. – Київ, 2021. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322–20#n93> (дата звернення 07.11.2023)
3. Методологія дослідження спроможності, управління і співпраці органів антикорупційної інфраструктури / Transparency International Ukraine. Електронні дані. – Київ, 2021. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/research/chy-spromozhni-ta-efektyvni-antukoruptsijni-instytutsiyi-doslidzhennya-ti-ukrayina/?fbclid=IwAR3bpG0iyIq3lmCUTXDMjECCd7iXUYxjDrTaOr6wvcODhvVPoOf2dgHTLQw> (дата звернення 07.11.2023)

Науковий керівник: Арабаджи Наталя Борисівна, к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного економічного університету

Polina DVORNIKOVA,

candidate of Bachelor degree at Yaroslav
Mudryi National Law University
Faculty of International Law

MODERN CHALLENGES TO THE EXISTENCE OF THE STATE SOVEREIGNTY AS THE BASIS OF THE CURRENT INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM

The concept of state sovereignty, according to which every state has the right and power to govern itself, has been a fundamental principle that has governed international relations since the end of World War II. This principle was first codified in the UN Charter, which recognizes the right of every state to choose its form of government, to determine its political, economic and social system, and to pursue its economic, social and cultural development. State sovereignty is also reflected in the general principle of international law known as the «Principle of Non-Intervention,» according to which every state has the right to independence, territorial integrity, political unity and non-interference in its internal affairs. The concept of state sovereignty has played a key role in shaping the modern system of international relations. It allowed states to maintain their independence

and autonomy, and provided a basis for the peaceful resolution of disputes [1, p. 20–23]. States can negotiate diplomatically, make trade deals, cooperate on issues such as environmental protection and human rights, all within the framework of state sovereignty.

Despite the importance of state sovereignty, there are problems with its application in practice [2, p. 12–15]. One of the problems has been the emergence of non-state actors, such as terrorist organizations and transnational criminal groups that operate beyond the reach of traditional state institutions. The emergence of these non-state actors makes it difficult for state authorities to ensure their sovereignty and raises questions about the limits of state power.

Another challenge has been the development of new technologies, such as artificial intelligence, blockchain and biotechnology, which have created new opportunities for states to assert their sovereignty and control over their territories. But these same technologies have also created new risks and vulnerabilities for states because they can be used to undermine their sovereignty and autonomy.

In recent years, there has been growing concern about the challenges to state sovereignty posed by the rise of disinformation and cyber threats. The spread of fake news and the use of social media platforms to spread inflammatory and divisive content have led many experts to question the extent to which states can maintain their sovereignty in the digital age. At the same time, cyberattacks and data breaches have led many states to worry about the security of their critical infrastructure and the safety of their citizens.

Despite these challenges, state sovereignty remains a critical principle in international relations. It is the foundation on which the modern system of international law and diplomacy has been built, and it provides the framework for international cooperation and the peaceful resolution of disputes [3, p.10]. States continue to value and defend their sovereignty, and to seek to assert their autonomy and independence in the face of challenges to their sovereignty.

In conclusion, the concept of state sovereignty remains a vital principle in the modern system of international relations. It provides the framework for peaceful cooperation and the resolution of disputes, and it allows states to maintain their independence, autonomy and autonomy [4, p. 5–7]. However, the rise of non-state actors, new technologies, and cyber threats have all created challenges to the application of state sovereignty in practice. Nonetheless, the principle of state sovereignty remains a critical aspect of the modern

international system, and it continues to shape the way that states engage with each other in the pursuit of their national interests and security goals.

References:

1. Lobel M. A. The Doctrine of Sovereign Immunity // Droit et pratique du commerce international. 1984. Vol. 10, N 1.
2. Franklin J. M. On sovereignty: four chapters from the six books of the commonwealth. Cambridge, 1992.
3. Kelsen H. General Theory of Law and State. New York: Russell & Russell, 1995.
4. Linklater A. Citizenship, Humanity, and Cosmopolitan Harm Conventions // International Political Science Review. 2001. Vol. 22, N 3.

Scientific mentor: Polishchuk I.O., D. Sc, professor of Department of Sociology and Political Science at Yaroslav Mudryi National Law University

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Андрій ВЕРБОВИЙ,

Владислав КОНДРАШКІН,

Державний податковий університет,

Навчально-науковий інститут права

студенти 1 курсу магістратури, групи

ПМЦ 23–1

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ШЛЯХ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА

Вирішення проблем конституційного судочинства в Україні є важливою складовою для розвитку не лише конституційної, а й усієї судової системи країни. Конституційне судочинство займає важливе місце в забезпеченні демократії в суспільстві. Здійснення конституційного контролю є прикладом класичного механізму стримування і протипа, в процесі якого Конституційний Суд має юридичну можливість впливати на українське законодавство. Передусім, конституційне судочинство допомагає уникнути нормативних актів, які створюють загрозу конституційним правам і свободам людини, ефективності і стабільності державного апарату, політичній стабільності, та іншим суспільним відносинам [1].

Передусім потрібно виділити проблему щодо відсутності покарання судді конституційного суду за зловживання ним своїми повноваженнями. Звертаючись до ЗУ «Про Конституційний суд України» в ч.1 ст.21 закону, встановлено, що суддя Конституційного Суду України може бути звільнений лише за рішенням Конституційного Суду України не менш ніж двома третинами від його конституційного складу. Також в ч.3 ст. 24 закону вказано, що: не може бути притягнутий до відповідальності за голосування у зв'язку з прийняттям судом рішень і надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку [2]. Дані положення закріплені і в Конституції України, а саме в статтях 149, 149–1, відповідно до яких, можна побачити, що не передбачено іншого механізму притягнення до відповідальності, тимчасово відсторонити від

виконання обов'язків чи звільнити суддю Конституційного Суду України, якщо сам Конституційний Суд України не реагує на відповідні порушення закону суддею [3].

Оскільки, судді конституційного суду приймають рішення, щодо конституційності чи неконституційності законодавчих актів шляхом голосування, можемо дійти висновку, що відсутність покарання за голосування з корисливими мотивами (бажанням отримати певну неправомірну вигоду) будуть залишають безкарними, то в майбутньому це може призвести до порушення демократичного устрою країни. Нерідко Конституційний Суд перебуває в ролі заручника в політичних процесах в Україні, як наслідок це призводить до ухвалення ним політично мотивованих рішень, які завдають шкоди конституційному правопорядку та викликають значний суспільний резонанс [4].

Одна з найбільш серйозних проблем полягає у недостатній ефективності роботи Конституційного Суду України, яка обумовлена рядом факторів, таких як:

1) Неналежне мотивування рішень Конституційного Суду – вони мають фундаментальні вади, пов'язані з якістю мотивувальної частини рішення, що часто призводить до суперечностей, як наслідок положення резолютивної частини логічно не впливають з мотивувальної частини рішення [4].

2) Неналежне оприлюднення актів Конституційного Суду – статтею 94 ЗУ «Про Конституційний Суд України» передбачено, що оприлюднення всіх актів Суду за результатами конституційного провадження здійснюється на офіційному веб-сайті Суду, але не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення [1]. Проте на практиці трапляються ситуації, коли Конституційний Суд оприлюднює повний текст рішення значно пізніше, ніж це передбачено законом, що призводить до пізнього інформування громадян про зміни законодавства в державі [4].

3) Проблема перегляду рішень Конституційного Суду – діяльність суду ґрунтується на принципах верховенства права, законності, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків, однак, можливості перегляду своєї ж рішення для Конституційного Суду не передбачено [4].

Отже, Конституційний Суд має юридичну можливість впливати на українське законодавство, проте є ряд факторів які впливають на ефективність здійснення його діяльності. Для подальшого розвитку Україн-

ського законодавства передусім потрібно вирішувати проблему конституційного контролю законодавства, оскільки, на нашу думку, саме від ефективного механізму стримування та противага залежить подальший демократичний розвиток країни.

Список використаних джерел:

1. «Основні напрями конституційно-правових механізмів формування Конституційного Суду України». Аналітична записка. Національний Інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/osnovni-napryami-konstituciyno-pravovikh-mekhanizmiv-formuvannya> (дата звернення 04.11.2023р.).
2. Про Конституційний Суд України. Верховна Рада України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 04.11.2023р.).
3. Конституцій України. Верховна Рада України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.11.2023р.).
4. Ключові проблеми діяльності Конституційного Суду України. Центр політично правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/klyuchovi-problemy-diyalnosti-konstytutsijnogo-sudu-ukrayiny/> (дата звернення 04.11.2023р.).

Науковий керівник: Костенко Ірина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теоретико – правових дисциплін.

Поліна ДОРОШЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 9 групи факультету
прокуратури

ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Дослідження даного питання є безумовно важливим в контексті війни. Кожна особа має право на судовий захист своїх прав, свобод та законних інтересів. Проте наразі у багатьох регіонах України ведуться активні бойові дії, через що держава не може повною мірою гарантувати

громадянам їх право на доступ до правосуддя. У цьому й полягає проблематика досліджуваної теми.

Специфіку даного питання розглядали такі вітчизняні вчені, як Н. Шелевер, П. Гуйван, Т. Цувіна, Н. Голубева, В. Городенко та інші.

Право на доступ до суду, як і будь-яке право, мало свої етапи розвитку завдяки практиці ЄСПЛ. Спочатку його зміст обмежувався правом особи ініціювати розгляд справи в суді. Пізніше додається ще одне тлумачення – право на розгляд справи. На даний час ЄСПЛ дійшов висновку, що право на доступ до суду охоплює не тільки можливість розгляду справи та винесення рішення, а й ефективність його реалізації.

Конституція України конкретно не закріплює право доступу до правосуддя. Однак передбачаються конституційні гарантії щодо захисту конституційних прав та свобод громадян, виходячи зі змісту положень ст. 8, 55, 64 Конституції.

Варто відзначити, що конституційні права не є абсолютними та можуть бути обмежені. Проте такі обмеження мають бути пропорційними, законними та слідувати легітимній меті.

Аналізуючи практику ЄСПЛ, доцільно зазначити думку Суду в рішенні «Ейрі проти Ірландії». Відповідно судді зауважили, що держава окрім негативного зобов'язання не перешкоджати суб'єктам, які бажають скористатись судовим захистом, не може не виконувати позитивних зобов'язань, які полягають у створенні певних умов щодо доступу до суду [4].

Доступ до правосуддя виступає невід'ємним елементом змісту права на справедливий суд. З цього приводу П. Гуйван зазначив, що Європейська конвенція з прав людини спрямована на те, щоб гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а права, здійснені на практиці. Крім того, це особливо відноситься до доступу до правосуддя в тому значенні, яке має право на справедливий судовий розгляд у демократичному суспільстві [2].

Від 24 лютого 2022 Президент України видав Указ №64/22, відповідно до якого в країні введено воєнний стан. Крім того, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження суддів не можуть бути обмежені. А отже, конституційне право особи на судовий захист теж не може бути обмеженим. Наявною прогалиною чинного законодавства є відсутність правил розгляду справ у воєнний час [1].

З початком повномасштабного вторгнення діяльність великої кількості судів в Україні припинена. Задля вирішення даної проблеми було

видано Розпорядження Голови Верховного Суду від 08.03.2022 № 2/0/9–22, яким змінено територіальну підсудність судових справ.

У такий складний для життя українців період на тих територіях, де не ведуться активні бойові дії, суди продовжують працювати, приймаються та розглядаються нові справи. Відповідно доступ до суду забезпечено у цих регіонах.

Варто зазначити, що основними напрямками нормалізації роботи судових інстанцій є забезпечення умов безпеки персоналу суду та учасників процесу. Для цього пропонується впровадження інформаційних технологій та широкого використання засобів дистанційного зв'язку в судовій діяльності. Таким чином, пропонується запровадження так званого електронного судочинства.

Виходячи з цього, кожна особа, в разі порушення її прав, має право звернутися до суду для їх захисту. Документи дозволяється направляти поштою або електронною поштою, разом з підписом, створеним за допомогою ЕЦП, або через систему «Електронний суд». Крім того, Рада суддів України рекомендує всім судам відкладати розгляд справ, якщо ті не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це всіх учасників провадження.

Отже, проаналізувавши проблематику досліджуваного питання, доцільно зробити такі висновки. Право на доступ до суду не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Крім того, воно має бути ефективним. Так, змінено територіальну підсудність судових справ в окремих судах. Суддям рекомендовано відкладати справи в межах процесуальних строків. У свою чергу, учасникам рекомендовано утриматись від відвідування суду. Натомість вони матимуть змогу реалізувати свої через електронний зв'язок. Таким чином, законодавче регулювання права доступу до правосуддя потребує подальшого вивчення та удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Шелевер Н. В. Конституційне право на доступ до суду в умовах воєнного стану та пандемії COVID-19. Актуальні проблеми політики. 2022. Вип. 70. С. 156–163.
2. Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків : Право, 2019. 584.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
4. Рішення ЄСПЛ від 09 жовтня 1979 р. у справі «Ейрі проти Ірландії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. І. Дахова.

Мілена ЛИПЧАНСЬКА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 1 групи факультету
прокуратури

ПРОБЛЕМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Питання децентралізації влади в Україні постало ще з часу проголошення незалежності нашої держави, проте лише після Революції гідності почався реальний процес її імплементації у систему вітчизняного законодавства. Одним із обов'язкових елементів становлення міцної, правової, демократичної суверенної держави є характер взаємовідносин між державою та окремим громадянином за посередництвом територіальних громад. Найяскравіше розкриває ці взаємини система місцевого самоврядування. О. Джонс зазначає, що перехід до децентралізації – це «глобальний зсув влади», що звільняє індивіда від державної опіки та дає можливість будувати демократію знизу догори.

У ході дискусій щодо реформи системи публічної влади в державі дослідники підкреслюють важливість пошуку балансу централізації й децентралізації як необхідність забезпечення ефективної діяльності органів місцевої та центральної влади. Проблеми реформи децентралізації в Україні висвітлюються у працях відомих вчених-юристів, таких як А. Ткачук, С. Серьогіна, І. Бодрова, С. Болдирев, О. Лялюк та ін. Є різні бачення до визначення даної проблематики, однак у зв'язку з її значною неврегульованістю, певне коло питань залишається не повністю дослідженим та потребує додаткового аналізу.

Зміст самого поняття «децентралізація» визначається як процес перерозподілу функцій, повноважень між центральними і місцевими рівнями

з метою покладення на місцеві органи виконання певних завдань, заздалегідь окреслених державою. Децентралізація вважається підґрунтям для впровадження нових стратегій, завдяки створенню нової системи управління та її нового адміністративного складу. В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 р., Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014р., Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. та ін. Проведення реформ в Україні з даного питання має досить велику кількість позитивних наслідків: розширення владних повноважень органів місцевого самоврядування, право на прямі міжбюджетні відносини, розмежування податків та зборів між різними рівнями бюджетів, запровадження інфраструктурної субвенції, значне зростання зацікавленості міжнародних донорів щодо надання грантової підтримки новоствореним громадам тощо. Важливо зазначити, що процес завершення реформи децентралізації, що планувався у мирний час, тепер триває під час великої війни. І це створює нові виклики. Презентуються нові концепції основних етапів та завдань для завершення цієї реформи, проводяться консультації з народними депутатами Верховної Ради України та місцевими радами, профільними асоціаціями для забезпечення стійкості органів місцевого самоврядування.

Дійсно цей процес має продовжуватися, адже на сьогодні наявна й велика кількість негативних наслідків реформування.

По-перше, через введення воєнного стану наразі досі не внесені зміни до Конституції України. Ці зміни потрібні для реалізації положень та принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, реалізації принципів субсидіарності та мають остаточно закріпити зміни, які відбулися в країні в ході децентралізації. На сьогодні, стаття 132 Основного Закону не окреслює повною мірою відхід від централізованої моделі управління в державі.

По-друге, наразі виконавчі органи обласних і районних рад не мають виконавчих органів, через що делегують свої функції місцевим державним адміністраціям. Внаслідок цього порушується принцип організаційної самостійності місцевого самоврядування. Аналізуючи роботу місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, можна помітити, що їхні повноваження збігаються в деяких питаннях. Ця проблема призводить до втручання одних органів в діяльність інших.

По-третє, відносини громадян та місцевої влади є неефективними. Для ефективного функціонування, населення має активно співпрацювати з владою за допомогою місцевих референдумів, громадських слухань, місцевих ініціатив тощо. І загалом громадськість ознайомлена з процесом реформ лише у загальних рисах, тому ще одним важливим завданням є інформаційно-роз'яснювальна робота.

Серйозною проблемою у утворених об'єднаних територіальних громадах є нестача належно підготовлених робочих кадрів та низька кваліфікація службовців місцевого самоврядування для виконання нових функцій. Так, наприклад, більшість фахівців не мають належного рівня володіння іноземною мовою, який необхідний хоча б для написання проектних заявок. Тому, зазначена проблема спричиняє неефективне використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможність освоїти кошти державних субвенцій на розвиток, залучити інвестицій чи отримати гранти.

Окрім цього, постає завдання вирішити проблему втручання політичних партій у роботу місцевих органів. Такі дії можуть призвести до розсіяного фокусу на партійні інтереси, замість розвитку місцевих громад та вирішення їх потреб. Місцеві органи можуть стати залежними від фінансування або інструкцій від центральних органів влади або політичних партій, що підриватиме їхню незалежність. Загалом місцеві органи самоврядування можуть бути недостатньо незалежними, децентралізація може відбуватися з великим впливом політичних сил, що буде заважати ефективному вирішенню місцевих проблем та задоволенню потреб.

Ще одним ризиком є можливість «анклавізації» ОТГ за мовною чи етнічною ознакою. Наразі існує певна кількість ОТГ, у яких досить густо проживають національні меншини, які за своїм етнонаціональним складом можуть спричинити утворення певних «анклавів» за етнічною або мовною ознаками. Особливо такий ризик наявний у ОТГ, які межують з іншими країнами, наприклад, у Чернівецькій Закарпатській та Одеській областях. Аналізуючи сьогоденні політичні реалії, є ризик залучення іноземних держав як зовнішніх чинників, що може призвести до порушення стабільності як у конкретному регіоні, так і загалом у державі.

Можна зробити висновок, що за роки впровадження децентралізації влади в Україні вже можна виділити як певні позитивні наслідки, так

і негативні, які ще потребують свого вирішення. Проте децентралізація безумовно є чинником покращення управління як на місцевому рівні, так і загалом у державі.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 р.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р.
3. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014р.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997

Науковий керівник: Гаращук Ілона Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, старша викладачка.

Владислав ПОЛТАВСЬКИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студент 2 курсу, 19 групи факультету
прокуратури

ГЕНЕЗА Й РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ ТА СЛОВА В УКРАЇНІ

Право на свободу думки та слова є одним із визначальних атрибутів кожної демократичної держави й сучасного суспільства в цілому. У період становлення державності України та інших держав право на свободу думки та слова займало одне з провідних місць серед інших прав та свобод людини і громадянина.

В Україні, на відміну від інших держав, здійснювалося багато спроб закріплення права на свободу думки та слова на конституційному та законодавчому рівнях. Обумовлюється це тим, що на територіях України формувалась низка державних утворень, таких як: УНР, ЗУНР, УРСР. Разом з тим науковці зазначають, що під час історичних змін неоднора-

зово виникали розбіжності між декларованою свободою та реальним становищем.

Власне уявлення про право на свободу думки та слова мали й українські діячі та історики. Зокрема, Михайло Грушевський, який з правами людини перш за все поєднував право на свободу думки та слова, зазначав, що кожен повинен мати свободу вільно висловлювати свої думки як усно, так і письмово [1, с. 245–246].

Михайло Драгоманов розглядав свободу думки як одну з конституційних норм, яка є обов'язковою. У 80-х роках він розробив федеральну конституцію, у проєкті якої велике значення приділив саме свободі слова та думки [2, с. 52].

Одні з перших офіційних згадок про право на свободу думки та слова датуються 1804 роком, коли Олександр I прийняв перший цензурний статут.

Пізніше, у 1905 році, членами Української народної партії на чолі з Миколою Міхновським було підготовлено Основний закон. Саме у ст.18 розділу «Українці й їх права» йшлося про те, що в кожного українця є право оголошувати свої думки будь-яким способом. Стаття 23 цього ж розділу закріплювала свободу друкованого слова та заборону цензури.

Важливе значення у розвитку права на свободу думки та слова відіграла Конституція УНР 1918 року. У II розділі «Права громадян України», а саме у ст. 17, містилися положення, які не обмежували громадян у правах слова, друку, сумління. Пізніше, після приходу Павло Скоропадського, у 1918 році було розроблено закони, які містили розділ «Права та обов'язки українських козаків та громадян». Згідно з ним кожен мав право висловлювати свої думки [3, с. 11].

Одним із найважливіших проєктів у закріпленні прав на свободу думки та свободу масової інформації можна вважати проєкт Основного Державного Закону УНР 1920 року. Було передбачено свободу преси, заборону попередньої цензури та гарантування таємниці листування, а також право вносити петиції. Найбільший інтерес у даному документі привертає артикул 52, у якому вперше було обумовлено обмеження цих прав на час виняткового стану. [3, с. 12].

Конституції 1919, 1937, 1978 рр. також закріплювали право на свободу слова та думки, друку, мітингів, але добре відомо, що цей період

характеризувався масовими порушеннями щодо прав та свобод, репресіями за інакодумство та відмінні від офіційної позиції КППС погляди. Будь-яка свобода слова, яка була опозиційною до влади, вважалася зрадництвом та каралася відповідними санкціями.

У Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 року, право на свободу слова та думки закріплено та гарантовано в статті 34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [4].

Одна з головних юридичних гарантій міститься й у ст. 15 Конституції України. У ній зазначається, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Відсутність певної пануючої ідеології, яка підтримується владою та насаджується громадянам, є показником високого прояву та реалізації права на свободу слова та думки.

Отже, право на свободу думки та слова є незмінним атрибутом кожної держави, в тому числі й України, яка пройшла довгий історичний процес у розробленні нормативно-правових актів, які б не просто регулювали дане питання, а й забезпечували права реалізацією гарантій.

Список використаних джерел:

1. Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія. Наукове видання / К. Б. Левченко. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – 621 с.
2. Єфремов С. О. Історія українського письменства / С. О. Єфремов. – К.: «Феміна», 2017. – 538 с.
3. Історія української конституції / Українська правнича фундація. – К.: Право, 1997–250 с.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Науковий керівник: Якубенко Дар'я Леонідівна, аспірантка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Вікторія ПОПОВИЧ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент, факультет прокуратури, 1 курс
магістратури, 6 група

ПРИНЦИП ДРУЖНЬОГО СТАВЛЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ УЗГОДЖЕННЯ ДІАЛОГУ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Актуальність дослідження зумовлюється підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 16.09.2014 року. Саме цей крок знаменує початок нового етапу розвитку українського законодавства, побудови нових інститутів влади та навіть певні зміни в політичному устрої країни. Серед науковців це питання досліджували М. В. Білак, С. В. Шевчук, М. В. Бокоч, П. М. Синицин та інші.

Метою дослідження є розуміння поняття принципу «дружнього ставлення» до міжнародного права та опрацювання рішень КСУ з даного питання. Головні завдання дослідження – розкриття основних аспектів принципу «дружнього ставлення» до міжнародного права та визначення даного принципу у рішеннях КСУ.

Принцип дружнього ставлення до міжнародного права є важливим елементом для успішного діалогу та співпраці з Європейським Союзом. Цей принцип передбачає дотримання державами своїх міжнародних зобов'язань, повагу до міжнародного права та готовність вирішувати спори та конфлікти шляхом мирних засобів. А повага до міжнародного права, в свою чергу, сприяє підтримці стабільності та миру в регіоні. У відносинах з Європейським Союзом цей принцип може включати в себе виконання угод та обов'язків, що впливають з участі в спільних програмах, торговельних угодах, інвестиційних домовленостей тощо.

У цьому контексті можна проілюструвати рішення Конституційного Суду України, від 1 червня 2016 року (справа №2-рп/2016) та 8 вересня 2016 року (справа №6-рп/2016). У цих рішеннях Конституційний Суд України зазначив необхідність застосування Україною принципу друж-

нього ставлення до міжнародного права. Так, Конституційний Суд України обґрунтовував застосування цього принципу тим, що це відповідає бажанню українського народу до міждержавного діалогу, а особливо укладенню міжнародних договорів відповідно до статті 9 Конституції України.

Крім того, цей принцип можна виявити в діяльності Конституційного Суду України при застосуванні практики Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Коли виникає суперечність між національним законодавством та міжнародно-правовими нормами, на які Україна визнала свою зобов'язаність, Конституційний Суд України має застосувати міжнародне право так, як це інтерпретується ЄСПЛ, який є офіційним інтерпретатором Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Такий підхід гарантує належну якість інтерпретації у вирішенні справ.

Принцип дружнього ставлення до міжнародного права, згідно з визначенням С. В. Шевчука, має двоїсту природу. З одного боку, він служить основою для використання рішень ЄСПЛ Конституційним Судом України при їх інтерпретації, а з іншого боку, він є основою для самого використання цих рішень без необхідності звертатися до практики ЄСПЛ. А отже, даний принцип належить відносити до спеціальних принципів у діяльності КСУ.

Слід врахувати, що належна конкретизація норм Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) у контексті тлумачення Конституції України стає можливою лише завдяки застосуванню методології, яку визначає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Саме ЄСПЛ встановлює основні принципи тлумачення ЄКПЛ, і Конституційний Суд України, через інтерпретацію Конституції України, впроваджує ці стандарти в національну правову систему та свідомість.

З усього вищевикладеного можна виділити такі основні дотичні переваги принципу дружнього ставлення до міжнародного права:

1. Демократія і стабільність: Демократичні країни, як правило, мають більшу стабільність і внутрішню безпеку. Це може сприяти економічному розвитку та підвищенню довіри зовнішнім інвесторам і партнерам;
2. Міжнародний вплив: Держави, які дотримуються міжнародних стандартів, мають більший вплив у міжнародних організаціях та форумах, що дозволяє їм брати участь у прийнятті міжнародних рішень;

3. Гармонізація законодавства: Включення міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство сприяє гармонізації правової системи країни зі світовими нормами, що може полегшити торгівлю, інвестиції та співпрацю;

4. Права людини і громадянські свободи: Демократія та дотримання міжнародних стандартів забезпечують захист прав людини і громадянських свобод, що є важливим елементом для гідного та справедливого суспільства;

5. Мирне врегулювання конфліктів: Дотримання міжнародного права сприяє мирному вирішенню конфліктів між країнами, замість використання сили і військових дій.

Всі ці чинники є важливими для співпраці України та інших країн з Європейським Союзом та для зміцнення стабільності та міжнародного порядку.

Список використаних джерел:

1. Білак М. В. «Значення Угоди про асоціацію з ЄС: нові виклики для конституційного порядку чи послаблення позиції основного Закону» / Наукові записки НаУКМА. – 2017. – С. 12–15. – Том 193.
2. Синицин П. М. «Дружнє ставлення до міжнародного права» як принцип застосування рішень ЄСПЛ у інтерпретаційній діяльності КСУ» / Національний університет «Одеська юридична академія». – С. 344–346.
3. Шевчук С. В. «Узгодженість практики ЄСПЛ та Конституційного Суду України». / Вісник Конституційного Суду України. № 4–5/2011. С. 122–130.
4. Рішення КСУ від 1 червня 2016 року (справа № 2-рп/2016). Режим електронного доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.
5. Рішення КСУ від 8 вересня 2016 року (справа № 6-рп/2016). Режим електронного доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.

Науковий керівник: Байрачна Лариса Кімівна, к.ф.н., доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Катерина РЯБОВІЛ,

студентка Державного податкового
університету

1 курсу магістратури, групи

ПМЦз-23-1

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Доцільно було б почати з того, що одним із найважливіших завдань кожної демократичної правової держави є забезпечення верховенства конституції, яка, у свою чергу, є суспільним договором, спрямованим на обмеження влади держави, встановлення основних принципів організації та діяльності вищих органів, їх компетенцію, основні права і свободи людини та встановлення меж втручання держави в її життя, а також основні конституційні принципи. Тобто, як зазначив П. Б. Стецюк: «Так чи інакше, сьогодні вже неможливо уявити конституційний розвиток України без урахування цілого комплексу базових правових доктрин, таких як «права і свободи людини», «верховенство права», «правило. права», «парламентаризм», «поділ влади» [1, с. 48]. Проте слід зазначити, що все це можливо завдяки визначальній ролі Конституційного Суду України у забезпеченні правової охорони конституції, який у своїй діяльності намагається дотримуватись основних принципів організації та функціонування Європейського суду. модель конституційної юрисдикції.

Стаття 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, що забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України положенням Конституції України законам України, а у випадках, передбачених Конституцією України, іншими законами, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [2].

Ю. М. Тодика у своїх працях зазначає, що слід враховувати, що наявність конституції не означає існування конституціоналізму як масового політичного руху, зацікавленого в забезпеченні демократичного конституційного ладу в країні. Щодо України, то можна сказати, що за

певними параметрами так, проте навряд чи масова конституційна свідомість громадян, широкої громадськості, її верств і головне, конституційний лад як процес і стан реалізації конституційних норм відповідатиме високим стандартам конституціоналізму.

Відповідно до Стратегії розвитку судоустрою та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [3] головною метою Стратегії розвитку конституційного судочинства є визначення пріоритетів у сфері вдосконалення конституційно-правового регулювання, насамперед у таких питаннях: порядок відбору суддів Конституційного Суду України, забезпечення їх чесності та професійної компетентності та політичної неупередженості, прозорі основи та ефективні механізми притягнення до відповідальності суддів, забезпечення ухвалення Конституційним Судом України вмотивованих рішень і висновків. ґрунтується на засадах верховенства права, пріоритету прав і свобод людини, цінностях і засадах, закріплених Конституцією України.

Основними проблемами, що визначають необхідність удосконалення діяльності Конституційного Суду України, є [3]:

- недосконалість процедур конкурсного відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України;
- функціональна недосконалість конституційно-процесуальної системи;
- відсутність належних механізмів притягнення суддів Конституційного Суду України до дисциплінарної відповідальності;
- відсутність дієвих механізмів контролю за виконанням суддями Конституційного Суду України антикорупційних обмежень і заборон;
- недостатня комунікаційна політика Конституційного Суду України;
- недостатній рівень довіри суспільства до органу конституційної юрисдикції в Україні.

На нашу думку, одним із головних елементів реформи конституційної юстиції є прийняття Закону України «Про конституційну процедуру»/ «Про конституційне провадження». «Конституційну процедуру», насамперед називають процедуру підготовки проекту самої конституції та її затвердження (прийняття); конституційна процедура також буде процедурою внесення змін і доповнень до Основного Закону держави; конституційну процедуру можна також назвати процедурою реалізації норм основного права держави. При цьому останнє поширюватиметься на всіх без винятку суб'єктів цього виду діяльності (парламент, уряд, глава держави, суди, громадяни тощо) [4].

О. В. Щербанюк зазначив, що основними проблемами, які зумовлюють необхідність удосконалення роботи Конституційного Суду України, є: відсутність механізму підтвердження чесності судді Конституційного Суду України, що запобігає недобросовісній поведінці, невиконання стандарти професійної етики та толерантності до корупції; недосконалість процедур конкурсного відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України; функціональна недосконалість конституційно-процесуальної системи; відсутність належних механізмів притягнення суддів Конституційного Суду України до дисциплінарної відповідальності; відсутність дієвих механізмів контролю за виконанням суддями Конституційного Суду України антикорупційних обмежень і заборон; недостатня комунікаційна політика Конституційного Суду України; недостатній рівень довіри суспільства до органу конституційної юрисдикції в Україні [5].

Значною проблемою сучасного конституційного судочинства в Україні є невиконання рішень Конституційного Суду України, на що неодноразово вказували як іноземні, так і українські експерти. О. В. Щербанюк зазначає, що виконання рішень і висновків Конституційного Суду України є запорукою конституціоналізму і залежить від належного рівня конституційно-політичної культури суспільства [6]. На сучасному етапі розвитку конституційного права рішення Конституційного Суду України вже не сприймається як документ, що констатує лише конституційність і неконституційність правових актів, а все більше уваги приділяється тому, що останні є основний засіб формування конституційної доктрини та розробки Конституції України.

Отже, на розгляд парламенту подано низку законопроектів щодо подолання конституційної кризи та реформування Конституційного Суду України, однак жодна з них комплексно не вирішує поточну проблему і не враховує повною мірою рекомендації Венеціанської комісії. Тому доцільно було б ініціювати новий комплексний законопроект з урахуванням усіх рекомендацій Комісії та розглянути його найближчим часом.

Список використаних джерел:

1. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібник. Львів : Астролябія, 2019. 232 с.
2. Закон України «Про Конституційний Суд України». Відомості Верховної

Ради (ВВР), 2017, № 35, ст.376 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

3. Указ Президента України №231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>
4. Стецюк Н. Стан та перспективи удосконалення правового регулювання діяльності Конституційного Суду України. Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи: зб. матеріалів учасників Третьої міжнарод. наук.-практич. конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 24 червня 2021 р.). Упоряд. І. Д. Софінської. Львів: Каменяр, 2021. 318 с.
5. Щербанюк О. В. Стратегія реформування конституційного судочинства в сучасних умовах. Конституційно- правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 червня 2021 р. С. 190–195.
6. Щербанюк О. В. Проблема виконання актів Конституційного Суду. Виконавче провадження: теорія та практика: монографія. За заг. ред. РФ. Ханової, С. О. Кравцова. Харків: Право, 2021. 672 с. С.45

Науковий керівник: Костенко Ірина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теоретико-правових дисциплін Державного податкового університету.

Маріанна СМОРОДІНОВА,

Державний податковий університет
студентка I курсу другого (магістерського) рівня ННІ права

Артем ТЕСЛИЦЬКИЙ,

Державний податковий університет
студент I курсу другого (магістерського) рівня ННІ права

АКТУАЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вже вдруге з початку повномасштабного вторгнення ми відзначаємо День Конституції в напружених умовах війни. По суті, Конституція

України в деяких її положеннях має обмежене коло діяльності. Проте обмеження в жодному разі не означають, що Конституція припиняє діяти, вона просто починає працювати інакше. Можливість жити за таких обставин українці навіть не могли уявити. За планом 2023 рік мав стати роком виборів, однак провести їх неможливо – норми Конституції забороняють робити це в умовах воєнного стану. Постає питання: чекати закінчення повномасштабної війни чи скоригувати Основний Закон, хоча цього зробити ми не можемо. Досвід свідчить, що якою б досконалою Конституція не була б, але суспільство не стоїть на місці. Тому, зустрічаючись з новими реаліями, вона потребує змін вимогам суспільства [2, ст. 85].

У статті 157 Конституції зазначено, що вона не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Коли законодавчим органом було створено і систематизовано ці норми, не було навіть припущення, що такі статті доведеться застосовувати на практиці. Однак воєнний стан триває вже другий рік.

На нашу думку, найбільше редагування вимагає стаття 37 Конституції, де йдеться, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються [1]. Доцільно було б дане твердження доповнити нормою, де забороняється діяльність політичних партій, члени яких хоч якось пов'язані з державою-терористом.

Також актуальними були б зміни до статті 17 Конституції, де зазначено про те, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України [1]. Доцільно уточнити, які роди військ належать до ЗСУ, наприклад, варто згадати, що за останні два роки було сформовано Сили територіальної оборони.

У частині 7 цієї ж статті Конституції також згадується, що на території України не допускається розташування іноземних військових баз [1]. З одного боку, ця заборона є вимогою для вступу держави у НАТО. З іншого боку, розташування іноземних військових баз ближче до райо-

нів проведення бойових дій, можливо б, посприяло деескалації військового конфлікту і його справедливому завершенню на користь України.

Стосовно заборони проведення виборів в умовах воєнного стану – питання неоднозначне. Звичайно, поки на частині території тривають бойові дії, організувати там виборчі дільниці неможливо. До того ж, частина населених пунктів тимчасово окуповані. Ми вважаємо, що як тільки будуть сприятливі обставини, вибори слід провести.

Отже, саме такими є основні пропозиції щодо внесення змін до Конституції після скасування воєнного стану. Безумовно, будуть вносити зміни до змісту інших норм Основного Закону. Головне – випробування останніх років очистили нашу свідомість і Україна зміниться.

Список використаних джерел:

1. Конституція: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.11.2023 р.).
2. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 29 травня 2020 р.). Частина 1. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 230 с.

Науковий керівник: Костенко Ірина Валентинівна, к. ю. н., доцент, доцент кафедри теоретико-правових дисциплін ННІ права Державного податкового університету.

Тетяна ЧОБАНУ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка, факультет прокуратури, 2
курс, 01-22-01 група

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВИБОРЧОМУ ПРАВІ

Рівність прав чоловіка і жінки – актуальна тема, яка хвилює людей століттями. З еволюцією правознавства, удосконалення норм, юридичних

механізмів, прав і свобод людини принцип гендерної рівності найшов свій прояв у всіх сферах суспільного життя, і виборча система в цьому не виключення.

Важливою складовою гендерної рівності є політична рівність чоловіків і жінок. Своєю чергою, рівні можливості чоловіків і жінок брати участь у політичному житті значною мірою залежать від їх присутності або рівня участі.

В статті 24 Конституції України закріплюється рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Частина третя цієї статті безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок та чоловіків забезпечується надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо. Окрім даної норми, гендерної рівності торкаються статті 21, 51 Конституції України [1].

Бракує виборчої гендерної рівності, яка б забезпечувала не тільки рівні умови для участі жінок і чоловіків у виборчому процесі, але й забезпечувала рівні можливості представництва у виборних органах влади. Проте виборча практика багатьох країн світу (особливо України) свідчить про необхідність запровадження спеціальних механізмів забезпечення гендерної рівності у виборчому процесі. Тому вивчення механізмів забезпечення гендерної рівності на виборах має сенс і потребує комплексного політичного аналізу.

З метою забезпечення принципу гендерної рівності під час виборів країни запровадили різноманітні механізми, які сприяють розширенню участі жінок у політичній сфері загалом і у виборчому процесі зокрема. Серед цих механізмів найважливішими є: включення принципу рівних прав чоловіків і жінок у національне законодавство; ухвалення спеціальних законів на міжнародному рівні; створення спеціалізованих агенцій для розв'язання питань гендерної рівності; впровадження гендерних квот для забезпечення жінкам певний ступінь представництва на виборах статі, дослідження стану гендерної рівності в окремих країнах тощо.

Для забезпечення гендерної рівності під час виборів часто використовуються спеціальні гендерні квоти. Це спосіб зменшити гендерний розрив, забезпечити необхідну частку участі жінок у виборчому процесі та надати спеціальні пільги та стимули, якщо правила дотримуються (або покарання, якщо вони не дотримуються).

На сьогодні гендерне квотування використовується більшістю країн та поширене у всіх регіонах світу. Варто зазначити, що використання гендерних квот є тимчасовим механізмом, оскільки воно насамперед спрямоване на виправлення наявних у суспільстві стереотипів.

Ще одним важливим механізмом, який гарантує забезпечення принципу гендерного паритету, є його закріплення в численних нормативно-правових актах. Важливими документами у цій сфері є «Міжнародний пакт про соціальні, культурні та економічні права» [2] та дослідження та виводки Венеціанської комісії щодо виборів та інші.

Також вагомий аспект у цьому питанні відіграють національні та міжнародні інститути, які стежать за рівнем дотримання гендерної рівності, сприяють утвердженню рівних можливостей для чоловіків та жінок під час виборів. Прикладами таких організацій є: Міжпарламентський союз (Inter-Parliamentary Union – IPU), IFES (International Foundation for Electoral Systems).

Ще одним важливим інструментом сприяння збалансованості гендерного представництва в електоральному процесі є моніторинг стану дотримання гендерного принципу у кожній країні окремо та у світі загалом. До прикладу, щороку проводиться дослідження в рамках Глобального звіту про гендерний розрив (The Global Gender Gap Report). Звіт охоплює 4 сфери життя суспільства, в тому числі й розширення політичних можливостей (Жачек, 2021). Останній опублікований звіт стосується 2021 року. Безсумнівним лідером вже декілька років залишається Ісландія, а країни Скандинавського регіону входять в першу десятку рейтингу. Що ж стосується України, то вона за результатами дослідження 2021 р. за показниками гендерного розриву посіла 74-е місце серед 156 країн світу, які були об'єктом дослідження. Однак більш важливим є той факт, що показник гендерного розриву в нашій державі суттєво зріс у порівнянні із 2020 р. Оскільки у 2020 р. Україна займала 59-е місце у загальносвітовому рейтингу країн, це означає, що наша держава опустилася аж на 15 позицій (The Global, 2021)

Також надзвичайно важлива роль у забезпеченні гендерної рівності в політиці та у виборчому процесі потенційно дозволить подолати теперішні стереотипи щодо ролі та місця жінки в суспільстві. Тому формування високого рівня політичної свідомості та культури громадян значно зміцнює гендерну рівність у суспільстві.

У висновку можна зазначити, що в Україні спостерігаються тенденції до зниження рівня гендерної рівності, які лише посилюватимуться в умовах російсько-української війни, дослідження проблеми принципу гендерної рівності під час виборчих кампаній в Україні розглядається як напрям, який потребує детальних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р.
2. Міжнародний пакт про соціальні, культурні та економічні права від 16.12.1966р.

Науковий керівник: завідувачка кафедри конституційного права України, кандидат юридичних наук, професорка Тетяна Миколаївна Слінько.

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

Єлизавета СІКАН,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 01-22-15 групи факультету прокуратури

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Виборча система є важливою складовою політичного режиму. Вона встановлює правила формування органів влади та впливає на електоральний процес, окрім того, виборча система визначає конфігурацію партійної системи країни. Вибори є фундаментальною складовою демократичних суспільств і відіграють важливу роль у визначенні представницького характеру органів влади та способу надання легітимності главі держави. Демократичні вибори дозволяють громадянам виражати свою волю і визначати, хто буде представляти їхні інтереси у владних структурах. Вони створюють можливість для громадян брати участь у політичному процесі, впливати на прийняття політичних рішень та визначати напрямок розвитку своєї країни. В цьому контексті вибори є проявом громадянської активності та основним засобом здійснення політичної участі. Крім того, вибори є механізмом контролю та зміни влади у демократичних системах.

Останнім часом електронні системи голосування набувають все більшої популярності в Австрії, Бельгії, Литві, Словаччині, Канаді, Хорватії та інших країнах, які прагнуть поліпшити швидкість, безпеку та доступність виборчих процедур для більшої кількості громадян. Проте виникає питання, як ці електронні системи працюють і які можливості, ризики і виклики з ними пов'язані?

Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, електронне голосування, або е-голосування (англ. E-voting) – це поняття, що включає вибори та референдуми, які проводяться за допомогою електронних засобів, хоча б для підрахунку голосів [1]. Завдяки технологічним проривам цифрової епохи органи державної влади в усьому світі почали вивчати можливість використання технологій електронного голо-

сування для заміни старого методу голосування на паперових носіях. Незважаючи на обіцяні переваги цієї технології, е-голосування також супроводжується проблемами, як на етапі розробки відповідного законодавства, так і під час практичного його впровадження.

Однією з головних переваг е-голосування є можливість підвищення явки виборців. Особи, які фізично не можуть відвідати виборчі дільниці, можуть втратити можливість проголосувати за допомогою традиційних систем голосування (особливо це стосується осіб що проживають у сільській місцевості або перебувають закордоном через об'єктивні обставини). Е-голосування вирішує цю проблему, дозволяючи виборцям голосувати віддалено, використовуючи лише підключення до Інтернету. Така доступність має потенціал для підвищення активності серед вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, люди похилого віку тощо.

Електронне голосування забезпечує зручність, ефективність та прозорість. Крім того, електронне голосування допомагає у веденні електронних списків виборців, що робить процес голосування більш прозорим. Електронний список виборців містить дані про всіх зареєстрованих виборців, що дозволяє автентифікувати особу під час голосування. Цифрові архіви даних про голосування полегшують аудит і вирішення будь-яких суперечок, пов'язаних з виборами.

У той же час електронне голосування має і свої недоліки, які необхідно ретельно враховувати при впровадженні цього методу. Розглянемо деякі з найбільш поширених недоліків та викликів, пов'язаних з електронним голосуванням.

– Кібербезпека. Електронні системи голосування піддаються загрозам кібератак, які можуть викликати перебої в голосуванні або навіть вплинути на результати. Зловмисники завжди можуть намагатися втрутитися у електронну систему голосування, оскільки вона зазвичай підключена до Інтернету. Це може призвести до фальсифікації виборів або маніпуляції результатами. Нещодавно було зареєстровано кілька резонансних випадків хакерства, тому важливо забезпечити належний захист будь-якої електронної системи голосування.

– Аутентифікація і ідентифікація. Важливо мати ефективні методи аутентифікації виборців, щоб впевнитися, що лише виборці мають доступ до голосування і що вони не голосують більше одного разу.

– Незручність для окремих громадян. Деяким громадянам може бути складно користуватися електронним голосуванням через відсутність

досвіду або технологічних можливостей. Е-голосування фактично може позбавити їх виборчих прав або зробити голосування менш доступним.

– Наявність ризику втрати електропостачання або розрядження акумулятора. Якщо система голосування залежить від електропостачання або акумуляторів, то можливі перебої в електропостачанні можуть спричинити технічні неполадки і затримки у процесі голосування.

– Конфіденційність голосів. Таємниця голосування у віртуальному середовищі може бути складним завданням. Громадяни повинні відчувати, що їхні голоси залишаються конфіденційними, тільки в такому випадку е-голосування отримає підтримку народу як єдиного носія державної влади.

– Можливість впливу на вибори. Існує ризик впливу на вибори через широкомасштабні атаки на систему або спроби маніпуляції результатами.

Практика проведення електронних виборів виявилася успішною в ряді країн, включаючи Данію, Індію, Філіппіни, Венесуелу, Естонію. Естонія вперше впровадила електронне голосування ще у 2005 році і стала прикладом для багатьох інших країн. Громадяни Естонії можуть голосувати дистанційно з будь-якого комп'ютера, використовуючи посвідчення особи з чіпом або віртуальне цифрове посвідчення особи Mobiil-ID. [2] Програмне забезпечення для голосування можна завантажити з державного сайту. Досвід Естонії показав, що електронне голосування може бути демократичним і популярним серед громадян.

Сучасний виборчий процес в Україні має потенціал для переходу до електронного голосування, оскільки в Україні активно відбувається діджиталізація, що створює сприятливі умови для впровадження електронного голосування.

У цьому напрямку в Україні вже зроблено багато. Зокрема, у 2019 році було запущено електронний реєстр виборців, який дозволяє виборцям реєструватися для участі у виборах в онлайн-режимі. Крім того, було впроваджено електронну систему підрахунку голосів, яка дозволяє швидко і точно підрахувати результати виборів. У 2020 Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» – запропоновано розширення повноважень ЦВК України у частині можливості проведення виборів із застосуванням електронних технологій. Ці системи дозволили значно збільшити кількість виборців, які скористалися правом голосу. Таким чином, Україна має всі необхідні передумови для переходу до електронного голосування.

Отже, електронні системи голосування мають багато переваг у порівнянні з традиційними паперовими методами, включаючи економію коштів, підвищену ефективність та можливість проведення прозорого аудиту. Проте для успішного впровадження електронної системи голосування в Україні потрібно провести базові реформи для підвищення довіри до виборчого процесу. Парламенту важливо розглянути та оцінити всі можливі ризики з метою забезпечення безпеки та точності голосування. Легітимність, зручність, ефективність, швидкість, доступність та безпека громадян – ці переваги є настільки важливими, що в майбутньому важко уявити виборчий процес без них. Електронне голосування може стати потужним інструментом для сучасного удосконалення демократії і забезпечення кращого доступу громадян до їхніх виборчих прав.

Список використаних джерел:

1. Recommendation Rec(2004)11 of the Committee of Ministers to member states on legal, operational and technical standards for e-voting : Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dbef8
2. Ігор Караваєв. Вибори онлайн в Україні: реалії та перспективи. : Юридична газета online. № 10 (716) URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciune-pravo-telekomunikaciyi>
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення виборчого законодавства. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68847

Науковий керівник: Муртішцева А. О., к.ю.н., доцентка кафедри державного будівництва Національного юридичного університету.

Марія ФАРТУШКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 15 групи факультету
прокуратури

ВИБОРИ В УМОВАХ СВІТОВИХ ЗМІН

Переваги тієї чи іншої виборчої системи або, як в окремих країнах зазначають, «системи представництва», регламенту проведення виборів

беззаперечно залежить від унікальності, особливості, історичної спадщини, потреб певного народу та розвитку кожної країни. Проте в окремих історичних періодах можна простежити загальні тенденції, які ґрунтуються на більш-менш однакових, базових політичних та соціальних факторах.

Так з удосконаленням понять демократія, виборче право, народне волевиявлення тощо, змінювались стандарти та вимоги до виборчого процесу від голосування криком декілька сотень років тому до сучасних систем виборів.

Справедливі вибори завжди ставали вимогою становлення будь-якого демократичного суспільства, адже саме завдяки цьому явищу влада стає легітимною, знижується соціальна напруга. В умовах сьогодення, через бурхливий розвиток технологій, військові конфлікти у багатьох країнах, пандемії інші виклики щодо проведення виборів без явного використання диджиталізації, світ знаходиться у перехідному процесі від паперового голосування до певної модернізації, запровадження цифрового формату голосування.

Поки що найбільш вдалими є досвід впровадження нововведень в Естонії. Так, у 2019 році за допомогою мережі Інтернет проголосувало 44 відсотки виборців. З 2005 року країна посідає передове місце у залученні молоді та громадян, які знаходяться за кордоном до виборчого процесу, використовуючи цифрові ресурси. Цей результат передовсім зумовлено довірою населення до влади, розвинутою системою захисту персональних даних, міцним технологічним фундаментом. [1]

Але вивчаючи досвід інших країн, можна констатувати, що існує багато проблем для повного запровадження електронних виборів як альтернативи «класичному» голосуванню. Так, дослідження інституту Геллапа зазначають, що 59 відсотків населення США не мають чіткої впевненості щодо чесності результатів виборів. [2] Також постає проблема нерівності у цифровій сфері. А саме наявність гаджетів, стабільного Інтернет-зв'язку, а також цифрової освіченості населення.

Україна не є виключенням із цього списку. Враховуючи «буденні» проблеми, з якими стикається кожна країна при запровадженні електронних виборів (забезпечення анонімності, вільне волевиявлення, захист персональних даних тощо), ми також повинні зважати на перешкоди, викликані повномасштабним вторгненням 2022 р. Саме останні зумовили підстави до швидкого розвитку електронних виборів, які є предметом

вивчення в цій роботі. Так, в проведених опитуваннях більшість дипломатів вважає, що найефективнішим варіантом проведення виборів в Україні є застосунок «Дія». Але частина громадян ознайомлені з ним та підтримують цю ідею, а інші його досі не завантажили, не бачать потреби у користуванні.

Зокрема, серед найбільших перешкод є ускладнення із формуванням списку виборців як внутрішнього (щодо громадян, які перебувають в Україні), так і зовнішнього (щодо громадян, які є вимушеними мігрантами), через суттєву міграцію громадян. Слід зазначити, що попри велику чисельність українських громадян за кордоном не всі подали заяви щодо взяття їх на облік. Наступною проблемою є інформаційна забезпеченість. Інтерв'ю деяких громадян України, які знаходяться за кордоном, показало, що вони відчувають потребу в інформаційній кампанії стосовно виборів, у ширшій взаємодії між громадянами та дипломатичними установами.

Також до проблем проведення виборів традиційно відносять відсутність дієвих законодавчих важелів для притягнення до відповідальності щодо правопорушень під час проведення та організації виборів за кордоном.[3, с. 13–15], що, безумовно, є актуальним в нинішніх умовах.

З іншого боку, надання відповідно до ст. 70 Конституції України всім громадянам, які проживають за кордоном, права голосу на виборах, може викликати обурення в осіб, які знаходяться всередині країни. Таким чином виникає суперечливе питання: «Чому люди, які не збираються повертатися на Батьківщину, не обізнані із внутрішнім становищем держави, будуть вирішувати долю осіб, що проживають у ній?».

Регулярне оновлення влади в Україні є необхідним, щоб унеможливити узурпацію її представниками, перешкодити порушенню принципу періодичного оновлення влади через домовленості між неоновленими гілками влади. Вибори – шлях здійснення безпосередньої демократії. Наразі єдиною можливою формою реалізації останньої в Україні є впровадження електронних виборів. Та через наведені причини, неузгодженості це поки неможливо, бо немає чітких вирішень кожної перешкоди, яка сама по собі порушує загальне виборче право громадян та може призвести до ще більшої недовіри до влади.

Отже, можна зробити висновок, що відсутність істотних змін в інфраструктурі виборчої системи актуалізує ті виклики в їх організації та проведенні, що вже були в попередні роки. Засади проведення виборів

цілком уособлюють очікувані результати народів та умови, в яких вони будуть проводитися, як національні, так і наднаціональні. Сьогодні поставлені виклики для проведення виборів та потреба у реформуванні виборчої системи обумовлена як змінами у світі, так і внутрішніми факторами, в першу чергу, війною в Україні.

Список використаних джерел:

1. Березенко В. Електронні вибори: невідворотне майбутнє. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/11/5/7312315/index.amp>.
2. Reinhart RJ Faith in Elections in Relatively Short Supply in U. S. 2020. URL: <https://news.gallup.com/poll/285608/faith-elections-relatively-short-supply.aspx>
3. Тищенко Ю. Організація та проведення виборів за кордоном: участь і виклики. Київ, 2023. 30 с.

Науковий керівник: Муртішева А. О., к.ю.н., доцент, доцент кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ольга ШУТОВА,

к.ю.н., асистент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВОЄННИЙ СТАН: РЕАЛІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Україна як держава в цілому та органи місцевого самоврядування як складові системи управління країною – вже майже два роки повномасштабної війни демонструють усьому світу свою спроможність та здатність до вирішення будь-яких завдань та викликів. Звичайно, а ні законодавство, а ні керівництво країни й пересічні громадяни не були готові до такого. Потрібно було реагувати швидко та влучно, так були прийнято низку нормативно-правових актів що змінили реальність та компетенцію деяких органів.

Звертаючись до статті 4 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» у якій передбачено можливість утворення військових державних адміністрацій

на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу, у тому числі у територіальних громадах. Утворення таких спеціальних органів впливає на функціонування відповідних органів місцевого самоврядування – обласних, районних рад, рад територіальних громад – сільських, селищних, міських, а також сільських, селищних, міських голів як головних посадових осіб територіальних громад. Аналізуючи статтю 9 цього ж Закону, ми бачимо що передбачено паралельне функціонування органів місцевого самоврядування з певним перерозподілом повноважень як в межах системи місцевого самоврядування, так і з військовими адміністраціями.

На практиці – це означає поєднання та забезпечення оперативного управління із центру із збереженням основ демократичної держави на місцевому рівні. Положення цього Закону передбачає наявну можливість призупинення діяльності (як наслідок, не можливість здійснення всього спектру повноважень) окремих органів місцевого самоврядування зі можливим поновленням їх діяльності після закінчення воєнного стану. Варто наголосити окремо на тому, що сам Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає припинення їх існування й усіх повноважень цих органів.

Наша держава наразі перебуває у воєнному стані, який сам по собі є особливим станом як самої держави, так і суспільства. Першочерговим завданням наразі є забезпечення оборони держави й захистити цивільних осіб, адже війна примушує до максимальної мобілізації ресурсів та сил. Ці виклики потребують забезпечити швидкість прийняття рішень та оперативність в управлінні країною та в органах місцевого самоврядування. Це у свою чергу може звужувати демократичні принципи та методи держави. Однак у післявоєнний час є вкрай необхідним також їх повноцінне відновлення.

Адже до повномасштабної війни в Україні діяли такі базові категорії та принципи місцевого самоврядування, що дозволили нам входити до числа країн із високим рівнем муніципалізму. Усе було побудовано на фундаментальних принципах місцевого самоврядування, порядку його організації та функціонування, сукупності інститутів, що забезпечують реалізацію і захист прав і свобод особистості на локальному рівні, а також на механізмах, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади.

Реалії сьогодення ще раз підкреслили необхідність розуміння, що об'єктивно необхідний процес функціонування цивілізованих демо-

кратичних держав на основі принципів верховенства права і визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю. У цьому ракурсі варто розуміти зафіксований у Європейській Хартії про місцеве самоврядування мотив її прийняття: «охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади». У преамбулі цього нормативно-правового акту сказано, що органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні державними справами є одним із демократичних принципів. Ось чому після завершення воєнного стану – нам вкрай важливо якомога швидше повернутись до мирного життя зі збереженням і додержанням усіх норм законодавства у сфері місцевого самоврядування.

АДВОКАТУРА, СУДОУСТРІЙ ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Катерина КІЗІЛОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 1 курсу магістратури, 5 групи
факультету прокуратури

СУДОВИЙ АКТИВІЗМ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Розподіл влади на три гілки закріплює завдання для кожної з них виконувати відповідно надані функції для формування та розвитку правової держави. Так судова гілка влади є унікальним механізмом реалізації прав людини через віршування правових спорів та тлумачення положень законодавства. Наявність дискусійних аспектів, прогалин у законодавстві та його застосуванні зумовлюють спрямування уваги на дослідженні такого правового явища як судовий активізм, який знайшов своє закріплення у англо-саксонській правовій сім'ї.

Термін «судовий активізм» був запроваджений Артуром Шлезінгер-молодшим, який був використаний у роботі «Верховний Суд: 1947» надрукованій у журналі «Fortune» у січні 1947 року. Однак, сам науковець не дав точного визначення даного поняття, проте звернув увагу на проблему існування такого правового феномену. Поширене використання даного поняття зумовило його визначення у багатьох юридичних словниках у різних країнах світу, тому можна зробити висновок, що суддівський активізм – це така форма судового процесу, в процесі якої суддя пише висновки та виносить рішення на основі прогресивних ідей соціальної справедливості на протигагу тому, щоб базувати свої рішення суто на судовому прецеденті та стриманому тлумаченні законодавства.

Аналізуючи досвід України у дослідженнях питання суддівського активізму, слушно згадати окрему думку судді Конституційного Суду України В. В. Лемака стосовно Ухвали про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положень підпункту 17 пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 року № 641 зі змінами, у якій зазначив недоцільність спирання на суддівську стриманість, що виключила можливість відновлення порушених прав, а тому доречність застосування суддівського активізму у деяких справах стає нагальною проблемою. Тому у зазначеній окремій думці, він навів форми його використання: 1) вирішення справи безпосередньо на підставі виявленого розуміння Судом принципів Конституції України; 2) еволюційного розвитку Конституції України в світлі сьогодення, зокрема виведення «нових прав людини»; 3) покладення на державу нового позитивного обов'язку, яке тягло би значні фінансові збитки; 4) відступу від попередніх юридичних позицій Суду; 5) ухвалення рішення за відсутності чітких правових стандартів судового розгляду, тобто всупереч класичному змісту доктрини «політичного питання» [1].

Поширення застосування суддями розширеного тлумачення своєї діяльності породжує активну участь у формуванні та зміні суспільних, політичних та економічних процесів, що підтверджує суддівський активізм, який не обмежується лише вирішенням певних юридичних справ. Тому такий підхід, в свою чергу, має переваги та недоліки. Зокрема, судовий активізм вважається інструментом для виправлення несправедливості, а також сприяє соціальним змінам в державі. Законодавча гілка влади приймає нормативно-правові акти зазвичай на користь більшості, однак на протигагу цьому судовий активізм має можливість забезпечити захист від утиску меншості. Тлумачення Основного закону, на думку прихильників активізму, повинно походити від переконань та цінностей суспільства у реальному часі, виходячи із «духу закону». Коригування негативних аспектів недосконалості законів, які ухвалюються парламентом, надають можливість судді використовувати свій вплив для захисту прав і свобод громадян від дискримінації, порушень конституційних норм і незаконних дій з боку держави.

Проте, занадто широке тлумачення суддівського активізму та зловживання ним може створити загрозу свавілля з боку судової гілки влади. Першим недоліком стає поняття суб'єктивності, так як суддівський активізм може призвести до прийняття рішень, які не завжди ґрунтуються

на чітко визначених юридичних принципах. Крім того, варто зазначити доктрину «політичного питання», при якій активна позиція суддів може призвести до політизації судової системи, а сама діяльність суду в окремих питаннях може не відображати виборчу волю громадян. Таким чином, суддівський активізм має як переваги, так і недоліки, а тому питання його застосування залежить від конкретних обставин справи і від політичної ситуації у кожній державі.

Дискусійним прикладом надмірної процесуальної активності є суперечливе рішення Верховного Суду в *Citizens United v. Federal Election Commission* (2010) [2]. В американській правовій системі такий активізм на федеральному рівні завжди зазнавав критики та вважався неприпустимим, так як основною функцією суду є вирішення справи по суті без виходу за межі позовів. Однак у рішенні Верховного Суду було скасовано положення федерального виборчого законодавства, що обмежували витрати корпорацій та профспілок на політичну рекламу. Таке рішення ставило під сумнів конституційність розділу 441(b), що в свою чергу підірвало охоронювані державою інтереси. В окремій думці суддя Джон Пол Стівенс зазначив, що таким рішенням «підривається цілісність виборних інститутів по всій країні», крім того судом було проігноровано прецедент і принцип *stare decisis*, а тому корпоративне домінування у політичній діяльності під час виборів могло збіднити, а не збагатити ринок ідей [3, с.172].

Судовий активізм як правове явище має дискусійні аспекти своєї реалізації. Серед характеристик даного феномену визначаються позитивні та негативні сторони використання суддями у своїй діяльності. У випадках перетворення судді на законодавця є однозначно негативним явищем та ставить під загрозу ефективний захист прав людини, однак використання елементів суддівського активізму у площині, яка обмежена принципом верховенства права та включає у себе усі необхідні його елементи, може розглядатися як необхідність у підтримці демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Ухвали про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту 17

- пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 року № 641 зі змінами URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb02d710-21#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb02d710-21#Text).
2. Citizens United v. Federal Election Comm'n, 558 US 310 (2010). URL: <https://www.fec.gov/legal-resources/court-cases/citizens-united-v-fec/>.
  3. Opinion of STEVENS, J. (01/21/2010). URL: https://www.fec.gov/resources/legal-resources/litigation/cu_sc08_opinion.pdf.

Науковий керівник: Ковтун Віталій Іванович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Неля КОНЧЕНКО,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Студентка VI курсу, 9 група, Навчально-наукового інституту права

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ РІШЕНЬ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми.

Адвокатологія, як спеціальна газуль правової науки, досліджує уявлення та ідеї про адвокатуру та адвокатську діяльність, їх виникнення та розвиток. Адвокатологія спрямована на вдосконалення діяльності органів адвокатського самоврядування, підвищення професійного рівня адвокатів. Забезпечення права на захист неможливе без розвитку якісного функціонування адвокатського самоврядування [3].

Обов'язковість для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування є основоположним принципом адвокатури, який має визначені законом механізми реалізації.

В контексті перевірки Конституційним Судом України на відповідність Конституції України положень частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», виникає ряд тео-

ретико-практичних запитань, відповідь на які потребуватиме внесення змін до законодавства, незалежно від результатів розгляду зазначеної нижче конституційної скарги.

Виклад основного матеріалу.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокатура є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому даним законом [1].

У відповідності до частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішення органів адвокатського самоврядування набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інший строк не передбачений рішеннями.

Станом на дату подання тез до публікації, другий сенат Конституційного Суду України розглядає справу за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо конституційності частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076 – VI (далі – Закон).

Значена вище конституційна скарга охоплює питання (1) набрання чинності рішеннями Ради адвокатів України не з моменту їх оприлюднення (доведення до відома всіх зацікавлених осіб), а з моменту прийняття (й дати прийняття та оприлюднення можуть не збігатися у часі), (2) набрання чинності нормативно-правовими актами Ради адвокатів України без їх офіційного оприлюднення у спосіб, який передбачав би створення ними правових ефектів не раніше моменту, коли учасники правовідносин дізналися чи могли б достеменно дізнатись про їх зміст, (3) автентичності тексту нормативно-правового акту Ради адвокатів України.

Виходячи із законодавчої конструкції частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», передані на розгляд Конституційного Суду України питання (у формі конституційної скарги) не є очевидно «неприйнятними».

Висновки.

Концепція самостійності (автономності) адвокатури наділяє органи адвокатського самоврядування функцією нормотворення, обов'язковими елементами якої, на наш погляд, є (1) процедура оприлюднення відповідних рішень, (2) формування бази еталонних текстів відповідних рішень (з метою реалізації можливості звернення до автентичного тексту),

(3) створення відповідного електронного реєстру нормативно-правових актів адвокатури.

Механізм реалізації принципу обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування потребує уточнення, із внесенням відповідних змін до законодавства, а у перспективі – впровадження технічних рішень, за аналогією з Єдиним державним реєстром судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним зверненням громадянина Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо конституційності частини третьої статті 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076 – VI URL : <https://ccu.gov.ua/povnya/syug-ksu-vyrishyt-pytannya-konstytucijnosti-normy-shchodona-brannya-syly-rishen-organiv>
3. Бочуляк Назарій «Адвокатологія як науково-теоретична основа розвитку адвокатського самоврядування» URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18357/5.pdf>

Науковий керівник: Адвокат, к.ю.н., доцент, доцент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою ННІ права Легких К. В.

Яна РАДЧЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 1 курсу магістратури, 5 групи,
факультету адвокатури

АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Невід'ємною ознакою високого рівня професійної поведінки адвоката є дотримання ним моральних стандартів та встановлених правил ад-

вокатської етики, які виступають не декларативною фікцією, а реальним орієнтиром в професії. В сучасних умовах, аспект застосування професійно-етичних правил адвоката уже не сприймається однозначно, а містить дві площини – віртуальну та реальну. Стосовно останньої є усталена практика, що не викликає суттєвих проблем у розумінні, натомість в розрізі віртуального життя деякі поняття ще не мають чітких визначень і їх трактування залишається на рівні оціночних суджень. Профіль в мережі Інтернет це надважлива складова особистого бренду адвоката, своєрідна візитівка, яка відображає як особисті, так і професійні досягнення правника, виступаючи інструментом пошуку та залучення потенційних клієнтів, а також платформою для висловлення власних позицій. Водночас коли йдеться про такі поняття як свобода слова, самоідентифікація та індивідуальність потрібно пам'ятати про етичні межі, які, незважаючи на розділ VIII Правил адвокатської етики, не мають якісно виражених критеріїв, однак попри це виступають базисом адвокатської діяльності. Саме тому, в умовах сьогодення, проблема визначення меж допустимої поведінки адвоката, як представника юридичної спільноти, зокрема під час користування соціальними мережами, є актуальною та потребує ґрунтового аналізу практики застосування.

Предметом адвокатської етики є прояв моралі в правосудді, що забезпечує правильне формування свідомості та поглядів практикуючих юристів, спрямовує їх на беззастережне дотримання норм етики у своїй діяльності. Адвокат повинен дотримуватися високих етичних стандартів поведінки, однак специфіка такої діяльності та обов'язків вимагає балансу в задоволенні інтересів окремих клієнтів та інтересів суспільства в цілому, що передбачає неухильне дотримання принципів верховенства права та законності. В п.1 ч.1 ст.21 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко встановлено, що адвокат на рівні професійного обов'язку повинен дотримуватись присяги адвоката та правил адвокатської етики [1]. Саме принципи є основоположним у контексті регулювання правил поведінки адвокатів в Інтернеті. Відтак, незалежність і свобода адвокатів у здійсненні ними своєї професійної діяльності передбачає нівелювання будь-якого впливу та втручання під час виконання їх обов'язків. Вказане стосується державних установ, політичних партій, адвокатських об'єднань і навіть особистих інтересів адвоката. Принцип пріоритету інтересів клієнта закріпив обов'язок адвоката своїми діями захищати та покращувати становище клієнтів та відстоювати їх законні

інтереси. Крім того, адвокат має бути повністю незалежним від клієнта і не повинен втручатися у вибір останнім захисника чи будь-яким чином схилити його до співпраці. Конфлікт інтересів також не допускається, тобто не може бути конфлікту між особистими інтересами адвоката та його обов'язками в професійній сфері. Відтак, адвокатська етика є вимогою до поведінки адвокатів у кримінальному, цивільному, господарському чи іншому процесі або представництві адвокатури в адміністративних та інших органах. Однак, в ситуації, коли адвокат нікого не представляє, виникає питання чи може він не застосувати вищезазначену етичну поведінку, а керуватися загальними засадами моралі для звичайної людини. Відповідь однозначна – соціальна активність адвоката вимагає дотримання всіх вимог адвокатської етики, зокрема така поведінка не повинна підривати авторитет адвокатури [2,3].

Більше того, в умовах сьогодення, у зв'язку з введенням 24.02.2022 року режиму воєнного стану, варто звернути увагу на заяви адвоката у соціальних мережах щодо війни між Україною та РФ через призму професійної етики. Так, висловлювання адвокатів на Інтернет-форумах, в соціальних мережах та в інших формах спілкування у віртуальній мережі не мають містити жодних ознак ворожнечі, агресії чи нетерпимості (ст.59 Правил адвокатської етики) [4]. Встановлені норми вимагають щоб під час обговорення військових злочинів, вчинених країною-агресоркою, адвокати поводитися гідно та не здійснювали провокаційні та образливі висловлювання, зберігаючи відповідний адвокату статус. Згідно зі ст.60 Правил адвокатської етики, адвокат не має права виступати від імені адвокатської спільноти в соціальних мережах, на Інтернет-форумах чи в інших формах спілкування в Інтернеті та подавати свої думки як загальну думку. Така поведінка шкодить репутації юридичної професії навіть у мирний час і може підривати довіру до юридичної професії та адвокатської практики в цілому.

Наразі, адвокати у своїх офіційних заявах та коментарях щодо воєнних подій в Україні систематично не дотримуються правових та етичних норм, проте реалізація дисциплінарної відповідальності за порушення адвокатами правил професійної етики ще не набула розвитку. Однак, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що в разі грубого систематичного або разового порушення правил професійної етики до адвоката може бути застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю,

а в разі вчинення такого порушення, що послаблює авторитет Національної асоціації адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю [1]. При цьому, необхідно наголосити на презумпції невинуватості, яка встановлює, що адвокат вважається невинуватим у дисциплінарних порушеннях і може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності лише тоді, коли його вину буде доведено в законному порядку та встановлено рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Водночас припущення не можуть слугувати доказовою базою при звинуваченні адвоката, а будь-які сумніви в доведеності провини повинні тлумачитися на його користь [5].

Окремо слід звернути увагу на судову практику притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики. Так, 26.11.2020 року в справі № 818/1718/17 Верховний Суд висловив позицію, згідно з якою до порушень правил адвокатської етики відносяться не тільки дії чи бездіяльність, які призводять до конкретних негативних наслідків для особи внаслідок наявного конфлікту інтересів, але й в тому числі можливість настання таких негативних наслідків залежно від обставин, а також що є розумні підстави вважати, що майбутній розвиток цих інтересів призведе до конфлікту [6]. В іншій справі від 04.09.2019 року (№ 826/1520/15) Верховний Суд наголосив, що особа, яка прийняла присягу адвоката, зобов'язалася неухильно дотримуватись правил професійної етики адвоката, які, у свою чергу, передбачають більш високі вимоги до їх поведінки, порівняно з вимогами до звичайних громадян, і стосуються не лише безпосереднього здійснення обов'язків адвоката, а й його приватного життя [7]. Також цікавою є постанова Верховного Суду від 14.12.2020 року, де вказано, що повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури на власний розсуд, за результатами оцінки фактів і обставин, приймати рішення правового характеру, є дискреційними повноваженнями та означають можливість суб'єкта самостійно та на власний розсуд обирати один із кількох дозволених законодавством варіантів прийняття управлінських рішень. При цьому, суд забезпечує судовий перегляд рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалення нового рішення про накладення дисциплінарного стягнення на адвоката лише в контексті дотримання відповідної процедури без втручання в правову оцінку, надану відповідачем, та в докази, зібрані під час провадження [8].

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що всі принципи адвокатської етики є невід’ємною частиною професійної діяльності адвокатів. Високі стандарти інституту адвокатури вимагають неухильного дотримання таких принципів. Відповідно, порушення адвокатської етики, як дисциплінарного делікту, тягне за собою припинення права адвоката на здійснення адвокатської діяльності. Сама ж процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів має відповідати стандартам незалежності, об’єктивності, прозорості, справедливості, розумності строків судового розгляду, презумпції невинуватості та іншим гарантіям належного судового процесу. Адвокат повинен діяти не тільки в інтересах тих, кого він захищає, а й в інтересах права в цілому. Дотримання адвокатами Правил адвокатської етики є необхідною передумовою для повноцінного функціонування професії адвоката та сприяння її важливій соціальній функції в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Діденко О. Професійна етика в діяльності адвоката. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*. 2019. С. 448–451. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20556/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%202019%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Кухнюк Д. В. Адвокатська етика у віртуальній реальності. *Вісник Одеської адвокатури. Спеціальний випуск: Адвокатська етика*. 2019. С. 39–43. URL: https://kdka.od.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/voa-AE-2019-OBL_.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
4. Правила адвокатської етики / З’їзд адвокатів України від 09.06.2017 р. Дата оновлення: 15.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17> (дата звернення: 10.11.2023).
5. Бакаянова Н. Питання загальної та професійної етики в адвокатській діяльності (пам’яті видатної людини – адвоката Йосипа Бронза). 2022. С. 1–5.
6. Постанова Верховного Суду від 26.11.2020 р. у справі № 818/1718/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119334> (дата звернення: 10.11.2023).

7. Постанова Верховного Суду від 04.09.2019 р. у справі №826/1520/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84040824> (дата звернення: 10.11.2023).
8. Постанова Верховного Суду від 14.12.2020 р. у справі № 821/1030/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93541504> (дата звернення: 10.11.2023).

Науковий керівник: докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури Овчаренко Олена Миколаївна.

**Дар'я ФІЛІПОВА
та Яніна КОСТЮК,**

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентки 2 курсу, 16 групи факультету
прокуратури

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Протягом усього періоду існування держави Україна як незалежної, прокуратура займала важливу роль у формуванні органів влади, припиненні незаконної діяльності посадових осіб та забезпеченні виконання законодавства й захисту прав і свобод громадян. Проте, навіть станом на сьогоднішній день, органи прокуратури, подібно до інших правоохоронних, мають численні недоліки, наприклад, такі як недостатня прозорість, невиправдана неефективність, або ж закритий характер призначення на адміністративні посади.

Відповідно, реформа прокуратури ще 1995 року, коли країна стала членом Ради Європи, вважається однією із найважливіших зобов'язань, та має на меті створення демократичної й автономної системи, яка керується Конституцією, законами та основними стандартами прав людини, що є характерними для Європи.

Зважаючи на вищевказане, прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року, стало важливим кроком у нововведеннях в рамках всеосяжної судово-правової реформи. Саме тоді було прийнято ряд заходів, змінивших концепцію устрою органів, включаючи позбав-

лення прокуратури загального нагляду за владою, переклад слідчих функцій на інші відомства, скорочення кількості місцевих прокуратур, переатестацію прокурорів тощо. Проте, навіть цей процес був не завжди прозорим та часто супроводжувався скандалами[1].

Так, за словами виконавчого директора Transparency International Україна, Андрія Боровика, реформа призвела до перекладу функції слідства на інші органи та зменшення кількості прокурорів, але більше значущих перетворень не було [2].

У наступних же нововведеннях ознаменувався і 2015 рік, в ході якого було розроблено спеціалізовані прокуратури, і першочергово Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру з гарантіями автономності як департамент Генеральної прокуратури. Не менш важливим етапом стали зміни до Основного Закону України щодо правосуддя, ухвалені у 2016 році, котрі остаточно визначили конституційні вектори даних органів державної влади. Крім того, цей самий момент затвердив роль прокуратури в розділі «Правосуддя». 2017, безперечно, також необхідно згадати, так як в цей період якраз запрацювали новостворені органи прокурорського самоврядування, до котрих відносяться Всеукраїнська конференція прокурорів і Рада прокурорів України, а також Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, що фактично є «органом, який забезпечує діяльність прокуратури». Буквально зі свого виникнення вони мають гарантувати незалежність прокурорів, проте оскільки представленість тут рядових майже відсутня, закономірно виникла необхідність створення зборів працівників прокуратур з абсолютно усіх рівнів. [4]

Як вбачається з практики, наслідки дій часто не співпадають з очікуваннями, тож, наприклад, вже згадувана Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів не працювала в 2019–2021 рр., а це потягнуло за собою втрату спадковості практики, та й кадрові комісії, котрі проводили власну діяльність в цей час, стали механізмом впливу керівника, поставивши під питання незалежність прокурорів.

Одним же із найглобальніших епізодів, правознавці визначають 2019 рік та новизну, котра була тоді запроваджена. Означальним тут став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», що в кілька етапів встановив яким чином прокурорам треба проходити атестацію. [5] Результати не змусили себе довго чекати, бо вже станом на липень 2023 року стало відомо, що її пройшли 8351 прокурорів Генеральної

прокуратури України, регіональних та місцевих прокуратур, в той час як 2,7 тис. були звільнені. [6]

Спіраючись на прописаний вище матеріал, можна заглибитись і задатись питанням – а куди ж тоді рухатись далі, якщо жодні намагання так і не призвели до бажаного результату, а відповідь на це питання законодавець досить комплексно розгорнув у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Чи є гарантії що цього разу ситуація дійсно зміниться належним чином і більшість наявних проблем буде вирішено? Відповідь на це питання абсолютно повністю залежить від наступних кроків законодавця, бо лише за безперестанної й ґрунтовної роботи, шанси домогтись успіху в цій сфері почнуть дійсно зростати.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014р. № 1697-VII, Відомості Верховної Ради України. 2014. URL: <https://v.gd/oijPAB>
2. Сайт «інтент»: «Ніхто не знає, в чому вона полягає»: куди рухається реформа прокуратури. [Електронний ресурс] (дата звернення 08.11.2023 р.). URL: <https://v.gd/rvO152>
3. Сайт «УКРІНФОРМ»: 10 років реформування прокуратури. Презентація дослідження. [Електронний ресурс] (дата звернення 08.11.2023 р.). URL: <https://v.gd/coDbSL>
4. Сайт «Юридична Газета online»: реформа прокуратури в Україні: підбиваємо підсумки зробленого та відповідаємо на запитання, куди рухатись далі. [Електронний ресурс] (дата звернення 08.11.2023 р.). URL: <https://v.gd/Nt0Z4w>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019р. № 113-IX, Відомості Верховної Ради України. 2019. URL: <https://v.gd/694yI8>
6. Сайт «ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА»: результати реформування прокуратури. [Електронний ресурс] (дата звернення 08.11.2023 р.). URL: <https://v.gd/UvfnZb>

Науковий керівник: Дудченко Олександр Юрійович, доцент, кандидат юридичних наук.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Анастасія АНТОНЕНКО,

аспірантка кафедри адміністративного
права

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0003-2421-7768>

ДО ПИТАННЯ ПРО АКТУАЛІЗАЦІЮ БАЗИСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ, ЗАСТОСОВАНОЇ У СФЕРІ ВІДЧУЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [1] (далі – ЗУ «Про відчуження ...») закріплює низку визначальних для предмету його правового впливу понять: «відчуження ... для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності» (далі – ВСП/МСН), «викуп ... для суспільних потреб» (далі – ВСП), «примусове відчуження ... з мотивів суспільної необхідності» [1] (далі – ВМСН). Однак вони сформульовані у ньому з позицій цивільного права та характеристики даних категорій виключно як способів зміни власника відчужуваного майна, що суперечить їх адміністративно-правовій сутності та не узгоджується із європейським досвідом розуміння і регулювання відносин у цій сфері.

В окремих наукових статтях ми наголошували на доцільності зміни найменувань даних категорій у відповідності з європейськими стандартами й практикою [2; 3]. Тому, продовжуючи наукове обґрунтування необхідних для вітчизняного законодавства (в окресленій галузі публічного адміністрування) змін, пропонуємо впровадити до ЗУ «Про відчуження ...» нові дефініції перерахованих понять, враховуючи їх дійсні,

актуальні адміністративно-правові природу й зміст, а також зважаючи на порядок і процедури здійснення ВСП/МСН.

У цьому ракурсі вважаємо за доречне попередньо викласти наступні важливі аспекти розуміння даних понять, які варто мати на увазі при розкритті їх змістовної сутності та які випливають з аналізу положень чинного законодавства. *По-перше*, ВСП/МСН, ВСП та ВМСН становлять собою публічно-владну, урегульовану нормами адміністративного права, діяльність суб'єктів публічної адміністрації (далі – ПА), спрямовану на задоволення публічного інтересу у вигляді суспільної потреби чи суспільної необхідності. *По-друге*, виклад процедур ВСП/МСН у ЗУ «Про відчуження ...» здійснено занадто узагальнено і в ньому не враховано більшості заходів, які має вчиняти ПА під час їх здійснення, що впливає з аналізу нормативно-правових актів, які закладають правові засади їх діяльності [4; 5]. *По-третє*, для реалізації цілей ВСП/МСН суб'єкти ПА не обмежуються укладанням договорів, натомість вони використовують низку адміністративно-правових інструментів, включаючи адміністративні акти, фактичні дії й акти-плани [4; 5]. *По-четверте*, з окреслених причин зазначені поняття належать до адміністративно-правових, а не приватноправових категорій. *По-п'яте*, тому при їх дефініюванні необхідно опиратись на адміністративно-правову характеристику процедур ВСП/МСН, а не на цивільно-правову щодо способів набуття і припинення права власності. Останнє має значення й доцільне лише при регулюванні відносин власності в межах Цивільного кодексу України [6], де мова йде саме про способи зміни власника майна, а не процедури діяльності ПА, які завжди становлять собою предмет правового регулювання адміністративного права. Іншими словами, з адміністративно-правової точки зору це не процес переходу права власності, а діяльність суб'єктів ПА, ціллю якої є задоволення суспільної потреби/необхідності, а не зміна власника майна, яка є лише засобом на шляху до досягнення вказаної мети. *По-шосте*, ЗУ «Про відчуження ...» є спеціальним законом, переважно процедурного характеру, предмет правового впливу якого складають адміністративно-правові відносини за участю суб'єктів ПА і норми якого визначають процедури й порядок діяльності саме цих суб'єктів з питань виконання ними покладених на них публічно-владних повноважень.

З огляду на вказане, пропонуємо викласти дефініції перерахованих понять, сформульовані нами на базі нормативно-закріплених означень

з урахуванням рекомендованих нових назв та викладених вище положень і висновків, з наступним внесенням відповідних змін до ЗУ «Про відчуження ...», у такій редакції:

1) *експропріація* (замість ВСП/МСН) – це діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямована на задоволення суспільної потреби чи необхідності за рахунок земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, належних фізичним чи юридичним особам на праві приватної власності, шляхом їх добровільного або примусового відчуження за спеціально передбаченими цим законом процедурами добровільної або примусової експропріації, відповідно, на умовах повного попереднього відшкодування їх вартості, визначеної у встановленому законом порядку, та подальшого цільового, обумовленого суспільною потребою чи необхідністю, використання.

На нашу думку, зважаючи на спрямованість нашого дослідження на європеїзацію, тобто наближення до європейського рівня і стандартів вітчизняного законодавства, доцільно було б також впровадити до вказаного закону, включаючи закріплені у ньому визначення, терміни «суб'єкти публічної адміністрації» і «публічна адміністрація». Тоді б у наведеній вище дефініції замість «органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування» було б використано термін «суб'єкти публічної адміністрації», який вже було б розшифровано у ст.ст. 7–10 ЗУ «Про відчуження ...», які містять конкретні переліки уповноважених у цій сфері суб'єктів.

Запропоновані рекомендації доповнимо тим, що, з метою оптимізації та полегшення сприйняття тексту закону, доцільно у ст. 1 після першої згадки «земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, належних фізичним чи юридичним особам на праві приватної власності» ввести скорочену назву даного поняття – «об'єкти приватної власності»;

2) *добровільна експропріація* (замість ВСП, викупу) – це процедура добровільного відчуження об'єктів приватної власності з метою задоволення суспільних потреб шляхом укладення експропріаційного договору з власником таких об'єктів, за умови надання ним на це згоди у встановленому законом порядку, здійснювана органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на підставі рішення, прийнятого за результатом розгляду наданих у встановленому законом по-

рядку пропозицій про це. Доцільність впровадження терміну «експропріаційний договір» замість договорів викупу, купівлі-продажу тощо, розглянуто й обґрунтовано в окремій науковій статті [3].

3) *примусова експропріація* (замість ВМСН, примусового відчуження) – це процедура примусового відчуження об’єктів приватної власності з метою задоволення суспільної необхідності шляхом подання адміністративного позову до суду, здійснювана органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на підставі рішення адміністративного суду, прийнятого за результатом розгляду справи за цим позовом, у випадках відсутності згоди власника таких об’єктів на їх добровільне відчуження і на умовах попереднього повного відшкодування вартості відчужуваних об’єктів у порядку, встановленому законом.

Таким чином, у якості узагальненого підсумку до розглянутого повторно наголосимо на необхідності впровадження до ЗУ «Про відчуження ...» сучасної європейської термінології та дефініцій базисних понять у сфері ВСП/МСН, сформульованих із врахуванням їх правової природи, змісту й спрямованості, порядку і процедур здійснення. Такий підхід дасть змогу не лише наблизити використовувані у законі поняття до європейського рівня, а й сприятиме їх узгодженню із правовою дійсністю публічного адміністрування у даній сфері та їх справжньою сутністю.

Список використаних джерел:

1. Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення: 15.10.2023)
2. Антоненко А. Актуальні напрямки удосконалення юридичної термінології у сфері відчуження об’єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2022. №4. С. 4–12.
3. Антоненко А. В. Експропріаційний договір. Зарубіжний досвід для України. *Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. Вип. 4 (115). С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/5.115-1>
4. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова

Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. №950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2023)

5. Про Регламент Київської міської ради : Рішення Київської міської ради (II сесія IX скликання) від 4 листопада 2021 р. №3135/3176. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/reglament-kyuivradu> (дата звернення: 15.10.2023)
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV, станом на 28 жовтня 2021 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.10.2023)

Науковий керівник: Лученко Дмитро Валентинович, д.ю.н., проф., проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Валерія БАТИР,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 3 курсу, 13 групи факультету
прокуратури

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ЗАСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Аби апарат держави функціонував ефективно, необхідно, щоб Інститут публічної служби визначав правила, цінності, настанови й постулати. Це важливо для того, щоб уникнути хаотичних і незаконних проявів у роботі публічної служби та забезпечити їй стабільність, особливо в умовах воєнного стану. Однією із ключових умов перемоги України є висока відповідальність багатьох публічних службовців. Тому насамперед важливо зосередити увагу на створенні інституту публічної служби за європейським зразком. Це неможливо без розуміння основ розвитку, зокрема відповідних принципів[1].

Розглядаючи особливості інституту публічної служби, доцільно виокремити принципи адміністративного права наступним чином:

1) віддавати перевагу законам України та міжнародним документам, які регулюють адміністративно-правові відносини, зокрема в галузі публічної служби, перед іншими нормативно-правовими та адміністра-

тивними актами. Це означає безумовну консолідацію та відповідність останніх першим;

2) необхідність гнучкості вказує на потребу швидко реагувати на зміни у сфері соціально-політичного, правового, економічного характеру тощо. Отже, інститут публічної служби, його законодавче забезпечення та механізми практичної реалізації повинні також мати гнучкість для ефективної адаптації до змін;

3) відкритість і прозорість визначають засади функціонування державних та місцевих органів управління. Це передбачає активне залучення громадськості до управління справами держави та місцевих громад, включаючи взаємодію з суспільством і надання громадянам повної інформації про свою діяльність. У сфері публічної служби цей принцип реалізується через залучення представників громадськості до конкурсного відбору на посади та оприлюднення результатів, обговорення законопроектів, що стосуються публічної служби, та розміщення об'єктивної інформації про публічних службовців тощо;

4) дуже важливим є дотримання прав і свобод людини, що включає заборону будь-якого порушення прав, свобод і інтересів громадян. З одного боку, під час своєї професійної діяльності публічні службовці повинні утримуватися від порушення прав громадян і нехтування їх інтересами. З іншого боку, під час виконання службових обов'язків важливо уникати порушень прав інших публічних службовців[2];

5) також, принцип ефективності базується на економічних засадах та включає оптимальне використання ресурсів для досягнення потрібного результату. Отже, розвиток інституту публічної служби повинен сприяти досягненню максимального соціального ефекту за умови мінімізації використання економічних, людських та інших ресурсів;

6) не можна не зазначити соціальну згуртованість, що декларує необхідність інституцій залучених до забезпечення функціонування інституту публічної служби працювати заради спільної мети – розвитку та удосконалення вказаного інституту;

7) також важливо недопущення самовладдя для органів державної влади та місцевого самоврядування, а також для їх посадових осіб. Під час виконання своєї професійної діяльності, іншими словами, публічні службовці, виконуючи свої службові обов'язки, здійснюючи управлінські дії та приймаючи рішення, повинні діяти без упереджено;

8) інноваційність також має важливе значення, оскільки вона передбачає впровадження визнаних загальними оптимальних механізмів для

урегулювання суспільних відносин, які визначаються нормами адміністративного права, зокрема тими, що пов'язані із проходженням публічної служби;

9) компетентність вказує на необхідність призначення на посади в органах державної влади та місцевого самоврядування кваліфікованих і професійних фахівців, які відповідають вимогам законодавства і мають необхідні моральні та ділові якості. Водночас важливо, щоб при призначенні публічних службовців на посади враховувався їхній досвід роботи та спеціалізація;

10) підзвітність передбачає, що органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи, повинні регулярно звітувати про свою діяльність перед населенням і вищестоящими органами. Крім того, вони зобов'язані здійснювати контрольню-наглядову діяльність з боку вищестоящих суб'єктів;

11) стабільність і довгострокова перспектива є фундаментальними принципами розвитку будь-якого інституту, включаючи інститут публічної служби. Ці принципи повинні бути гарантовані, щоб захистити від впливу деструктивних явищ.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що трансформація змісту принципів адміністративного права в контексті публічної служби є ключовим етапом в розвитку сучасної адміністративно-правової системи. Заходи з удосконалення та адаптації принципів відповідають вимогам сучасного суспільства, забезпечуючи ефективність, відкритість, компетентність та підзвітність у діяльності публічної служби. Ця трансформація сприяє стабільності та довгостроковому розвитку інституту публічної служби, забезпечуючи його відповідність високим стандартам та викликам сучасного адміністративного середовища.

Список використаних джерел:

1. Галунько В., Армаш Н., Басс В. Адміністративне право України. повний курс : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. Адміністративне право України. Загальна частина : навч. посіб. 2-ге вид. Львів : СПОЛОМ, 2021. 618 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ковтун Марина Сергіївна

Руслана БАТИР,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студент 3 курсу,
13 групи факультету прокуратури

ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Інститут адміністративних процедур, при ретельному вивченні, є ключовим елементом в управлінні та здійсненні правосуддя в Україні. Походження терміну «процедура» з латинської мови, що означає «порядок», а слово «адміністративний» надає йому відтінок владних дій. Отже, адміністративна процедура – це установлений законодавством порядок, який регулює виконання адміністративного провадження в країні.

Значивши це, варто відзначити, що у сучасних наукових дебатах існують декілька інтерпретацій поняття «адміністративна процедура». Деякі вчені нахиляються до тлумачення, що адміністративна процедура обмежується лише формою правосуддя, відомою як «судова». Інші ж визначають адміністративну процедуру як процес, який реалізується при застосуванні адміністративних заходів примусу. Подальший розвиток та обговорення цього поняття є важливим аспектом у правовій сфері. Розуміння та визначення сутності адміністративних процедур є вирішальним для забезпечення ефективності та справедливості в системі влади та правосуддя. Такий аналіз сприятиме не лише вдосконаленню процесів, а й забезпечить захист прав громадян у контексті владної діяльності.

Адміністративні процедури є ключовим елементом сучасного юридичного устрою, відіграючи важливу роль у забезпеченні прав людини та громадянина, а також в управлінні владними структурами. Ці процедури охоплюють чітко визначений порядок, врегульований правовими нормами, який використовується у справах, пов'язаних з адміністративними стягненнями та владним примусом.

У сучасному світі створення системи управління, яка б гарантувала прозорість, чіткість та об'єктивність у вирішенні адміністративних питань, є однією з ключових вимог для забезпечення прав та свобод люди-

ни і громадянина. Це відкриває шлях до побудови суспільства, в якому влада діє не лише на користь конкретних груп або індивідуумів, але й сприяє загальному благу.

Забезпечення об'єктивності в судовому процесі, управлінських рішеннях та адміністративних провадженнях має перспективу позбавити їх від суб'єктивізму, корупції та сваволі. Така система сприятиме створенню дієвої взаємодії як між різними гілками влади, так і між владою та громадянами. Важливою метою сучасної правової та ліберально-демократичної держави є уникнення будь-якого впливу особистих поглядів або інтересів на рішення, що стосуються правосуддя, управління та прийняття рішень. Дослідники спрямовують увагу на необхідність повного усунення будь-якої форми суб'єктивізму у цих процесах [1, с. 230].

Побудова такої системи вимагає впровадження не лише прозорих правил, але й постійного моніторингу та оновлення стандартів управління та правосуддя. Це відображає сутність справжньої демократії та розвитку суспільства в цілому, створюючи основу для розвитку дієвих інститутів, що працюють на благо кожного громадянина.

Провідною характеристикою будь-якого адміністративного процесу є його процедурна складова. Це сукупність правил, нормативів і порядків, які регулюють послідовність та методи вирішення конкретних адміністративних справ. Важливо підкреслити, що ефективність цих процедур визначається їхньою чіткістю, спрямованістю та відповідністю законодавчим нормам [2, с. 168]. Українське адміністративне право, в свою чергу, визнає вирішальне значення адміністративних процедур у забезпеченні ефективного функціонування держави. Їхня належна регламентація в законодавстві гарантує правовий захист громадян, а також встановлює структуру та послідовність вирішення питань у сфері публічного управління.

Таким чином, забезпечення чіткості та прозорості адміністративних процедур сприятиме не лише захисту прав громадян, а й сприятиме підвищенню довіри до владних установ. Розуміння та відповідне застосування процедур є ключовим чинником для стабільності та успішності у функціонуванні усєї системи управління в Україні. Отже, постійне удосконалення адміністративних процедур є стратегічним напрямком для сучасної держави, сприяючи її ефективності та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 69. С. 229–236.
2. Галуцько В., Діхтєвський П. Адміністративне право України. Повний курс : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ковтун Марина Сергіївна

Андрій КАЗАКЕВИЧ,

Аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЗИВАЧЕМ, ВІДПОВІДАЧЕМ, ПРЕДСТАВНИКАМИ СТОРІН, ЯК УЧАСНИКАМИ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

До складу учасників справи, згідно із положень частини 1, частини 2 статті 42 Кодексу адміністративного судочинства України, законодавцем було віднесено третіх осіб, сторін в адміністративній справі, а саме: позивача по справі та відповідача по справі, а також органів та осіб, яким за приписами закону надано право звертатися до суду в інтересах та від імені інших осіб [3].

Враховуючи наведений вище склад учасників адміністративної справи, їхню безпосередню участь в розгляді та вирішенні адміністративної справи, наявність в учасників справи адміністративно-правового та адміністративно-процесуального статусу, а також сукупність процесуальних прав та юридичних обов'язків, регламентованих Кодексом адміністративного судочинства України, то виникає необхідність в дослідженні та охарактеризуванні практичного аспекту реалізації процесуальних

прав та юридичних обов'язків позивачем, відповідачем, представниками сторін, як учасниками справи в адміністративному судочинстві.

Так, науковим діячем І. В. Топором в дисертаційному дослідженні «Теоретико-правова характеристика процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві» було досліджено теоретичні, практичні та правові аспекти щодо змісту процесуального статусу сторін адміністративного судочинства, деталізовано їх перелік прав та обов'язків та викреслено можливості реалізації в публічно-правових спорах. Крім того, І. В. Топором акцентовано увагу на специфіці процесуального статусу сторін в адміністративній справі та виокремлено умови реалізації позивачем та відповідачем в адміністративній справі процесуальних прав та юридичних обов'язків [6, с.11].

Разом із цим, згідно із відомостей дисертаційного дослідження «Правові засади процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві», автором якого є вчений Кихтюк Р. М., встановлено, що останнім було приділено увагу в дослідженні тематики умов реалізації адміністративно-процесуального статусу сторонами адміністративної справи та було виокремлено такі умови в групу «Основні умови реалізації» та в групу «Факультативні умови реалізації» [2, с. 98–109].

Водночас, науковим діячем Джафаровою М. В. в науковому дослідженні: «Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України» встановлено, що фізична та/або юридична особа, будучи учасником адміністративного процесу має право на:

1) Участь в розгляді та вирішенні адміністративної справи (шляхом самопредставництва) [1, с. 149].

2) Дорученні введені адміністративної справи власному представнику, що діє від імені та інтересах учасника справи, при цьому, реалізуючи процесуальні права та юридичні обов'язки такого учасника, без його особистої участі в адміністративній справі [1, с. 149].

3) Безпосередню (особисту) участь в розгляді та вирішенні адміністративної справи, що полягає у подальшому вчиненні учасником адміністративної справи юридично значущих дій, залучивши для цього, відповідного представника [1, с. 149].

Відзначаємо, що станом на сьогоднішній день, в адміністративно-процесуальному законодавстві відсутнє єдине тлумачення, бачення ролі інституту «самопредставництва» в адміністративному судочинстві, а також порядку реалізації представниками учасників адміністративної

справи суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків учасників справи в рамках відповідної адміністративної справи. До аналогічних висновків та результатів дослідження в науковій роботі: «Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України», було дійдено науковим діячем Джафаровою М. В. [1, с. 151].

Разом із цим, науковий діяч Смокович М. І., в своєму науковому дослідженні за тематикою: «Системний аналіз норм національного законодавства, які регулюють представництво в адміністративному процесі», відзначив наступну правову позицію щодо інституту «самопредставництва» юридичної особи, в адміністративному судочинстві. Так, аналізуючи термін «самопредставництво» учасника справи (юридичної особи) прийнято вважати представництво інтересів сторони в адміністративній справі через керівника юридичної особи (директора юридичної особи), та/або члена виконавчого органу такої юридичної особи, якого наділено відповідними повноваженнями [5, с.52].

До аналогічних правових висновків було дійдено Верховним Судом, в сформованих численних правових позиціях, в частині питань щодо тлумачення значення інституту «самопредставництва» та дослідження його ролі в адміністративному та господарському судочинстві. Зокрема, однак не виключно:

1) Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного адміністративного суду від «16» січня 2020 року по адміністративній справі № 140/2575/19 (Джерело з ЄДРСР України: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86955834>) та/або –

2) Постанова Верховного Суду у складі судді Касаційного господарського суду від «19» вересня 2019 року по господарській справі № 921/378/18 (Джерело з ЄДРСР України: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84570952>), відповідно до яких встановлено, що процесуальне представництво юридичною особою може здійснюватися як у спосіб та в порядку, передбаченому інституту «самопредставництва», так і в спосіб залучення «інших осіб» в якості представників, що діють в інтересах та від імені довірителя – даної юридичної особи, на підставі довіреності, виданої директором (керівником) юридичної особи, іншого представницького документу [4, 7].

Таким чином, практичний аспект реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків позивачем, відповідачем, представниками сто-

рін, як сторонами адміністративної справи в адміністративному судочинстві базується на сукупності законодавчих норм, принципів адміністративно-матеріального та адміністративно-процесуального права, ролі та статусу сторін адміністративної справи, порядку набуття та зміни особам статусу відповідної сторони адміністративної справи, підстав залучення сторони адміністративної справи до розгляду та вирішення адміністративної справи та умов, достатніх і необхідних для реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків сторонами адміністративної справи в адміністративному судочинстві.

Відзначасмо, що порядок набуття статусу учасника адміністративної справи, а також правові підстави для залучення осіб до складу учасників адміністративної справи з метою вирішення та розгляду адміністративної справи є різним для кожного із учасників адміністративної справи (тобто для позивача по справі, відповідача по справі, третьої особи, органу та іншим особам, яким за приписами закону надано право звертатися до суду в інтересах та від імені інших осіб – існує окремий та індивідуальний порядок набуття статусу учасника адміністративної справи).

Водночас, серед адміністративно-процесуальних прав учасників адміністративної справи законодавцем визначено: право учасників адміністративної справи брати участь в розгляді та у вирішенні справи в суді адміністративної юрисдикції та/або – право учасників адміністративної справи користуватися професійною (правничою) допомогою під час розгляду та у вирішенні справи в суді адміністративної юрисдикції та/або – право учасників адміністративної справи на активну участь в безпосередньому розгляді адміністративної справи судом адміністративної юрисдикції та/або – право учасників адміністративної справи на ознайомлення із матеріалами адміністративної справи та/або – право учасників адміністративної справи на оскарження рішень суду першої інстанції, постанов судів апеляційної, касаційної інстанцій та/або – право учасників адміністративної справи на користування іншими процесуальними правами, визначеними Кодексом адміністративного судочинства України.

Список використаних джерел:

1. Джафарова М. В. «Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України». Підприємство, господарство і право. 2020. № 4. С. 148–152. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/25.pdf>.

2. Кихтюк Р. М. «Правові засади процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві»: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2019. 251 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text>.
4. Постанова Верховного Суду у складі судді Касаційного господарського суду від «19» вересня 2019 року по господарській справі №921/378/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84570952>.
5. Смокович М. І. «Системний аналіз норм національного законодавства, які регулюють представництво в адміністративному процесі». Правова позиція. 2020. №2 (27). С. 48–53. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/2/10.pdf>.
6. Топор І. В. Теоретико-правова характеристика процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві: автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 25 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2103>.
7. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного адміністративного суду від «16» січня 2020 року по адміністративній справі №140/2575/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86955834>.

Науковий керівник: Мінка Тетяна Павлівна, д.ю.н., проф., професор кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів

Сергій КИДАЛОВ,

к.ю.н., доц., доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства;

Наталія КИДАЛОВА,

асистент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національного університету біоресурсів і природокористування України

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, як міжнародний договір регіонального рівня більш відомий під назвою «Євро-

пейська Конвенція з прав людини». Даний договір був розроблений та прийняти Радою Європи. Європейська Конвенція з прав людини втілила в життя певні права, закріплені в Загальній Декларації прав людини, яка доречі, має декларативний характер та відповідно рекомендує дотримуватися її положень державам. Водночас, Європейська Конвенція з прав людини заснувала міжнародний судовий орган регіонального рівня – Європейський Суд з прав людини, який наділений компетенцією вносити рішення проти держав, які виконують свої зобов'язання за Конвенцією [1].

Протягом 1959–2015 років 25,06% порушень, констатованих ЄСПЛ, стосувалися права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод). Варто відмітити, що стосується України, відповідно до звіту «Violations by Article and by State» 2022 року, де наводиться статистика порушень прав і свобод, які гарантуються Європейською Конвенцією про права людини державою, то відповідно до даного звіту, проти України було відкрито 66 справ за порушення статті 6 право на справедливий суд [2].

Отже, стаття 6 Європейської Конвенції передбачає право на «справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Як, ми бачимо з цієї норми впливає значний пласт практики ЄСПЛ як у частині компонентів закріпленого права людини, так і у частині основних понять «суд», «спір», «права та обов'язки цивільного характеру», «кримінальне обвинувачення», «незалежний і безсторонній суд», «розумний строк» та ін.[1].

Однак, доволі цікавим на наш погляд є дослідження поняття «суд» у практиці ЄСПЛ. На сьогодні, різні гарантії, зазначені у ст. 6 Європейської Конвенції, передбачають наявність суду. Водночас, саме поняття «суд» Європейська Конвенція позначає орган, який характеризується в матеріальному сенсі своєю роллю, що стосується відправлення правосуддя: вирішення на основі норм права та підпорядковується принципу верховенства права і по завершенні належного процесу будь-якого питання, що стосується його компетенції (рішення у справі «Sramek» v. Austria від 22.10.1984 р.) [3].

Також, варто відзначити що в справі «Van de Hurk v. Netherlands» від 19.04.1994 р. визначено, що повноваження ухвалювати обов'язкове для

виконання рішення, яке не може бути змінено несудовим органом на шкоду одній зі сторін, входить до змісту поняття «суду» [4].

Водночас, відповідно до рішення ЄСПЛ у складі Великої палати «Brumarescu v. Romania» від 28.10.1999 р., ЄСПЛ сформував вимоги, яким повинен відповідати суд, а саме: – бути незалежним, особливо щодо виконавчої влади; – бути неупередженим; – передбачати тривалість мандату його членів; – надавати достатні процесуальні гарантії; – бути компетентним вирішувати як питання факту, так і питання права; – мати право змінити рішення державних органів [5].

У низці своїх рішень ЄСПЛ проти України включив до поняття «суд» також суди третейські, Комісії з трудових спорів та Міжнародний комерційний арбітраж при Торгово-промисловій палаті України («Regent Company v. Ukraine» від 03.04.2008 р.) [6].

Отже, підсумовуючи викладене, варто відмітити, що в розумінні поняття «суд», практика ЄСПЛ сформувала значний пласт інституцій публічно-правового характеру, які мають, як чіткі судові функції так і функції публічної влади. Така розбіжність пояснюється чисельністю різних правових систем країн, які входять до Ради Європи та різними національними судовими системами.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифіковані Україною 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2023 р.)
2. Violations by Article and by State. Thematical statistics Interim measures. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG (дата звернення: 10.11.2023 р.)
3. Рішення у справі «Sramek» v. Austria від 22.10.1984 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57581&filename=CASE%20OF%20SRAMEK%20v.%20AUSTRIA.docx&logEvent=False> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
4. Рішення у справі «Van de Hurk v. Netherlands» від 19.04.1994 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-57878&filename=CASE%20OF%20VAN%20DE%20HURK%20v.%20THE%20NETHERLANDS.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 10.11.2023 р.)

5. Рішення ЄСПЛ у складі Великої палати «Brumarescu v. Romania» від 28.10.1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Regent Company v. Ukraine» від 03.04.2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-85681&filename=CASE%20OF%20REGENT%20COMPANY%20v.%20UKRAINE.docx&logEvent=False> (дата звернення: 10.11.2023 р.)

Юлія НОВАК,

Національний університет «Одеська юридична академія»
студентка 4 курсу факультету судового та міжнародного права

СПІВВІДНОШЕННЯ ГУМАННОСТІ ТА ДІЄВОСТІ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Сучасне суспільство вимагає додержання всіх принципів правової держави, зокрема принципу гуманізму, який визнає саму цінність людини, її гідність. Тому основним вектором розвитку національного та міжнародного права є сприяння у захисті прав та свобод особи.

Сьогодні чинне законодавство сконструйоване таким чином, що притягуючи особу до відповідальності, головною метою, яка досягається – це виховання правопорушника і запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Також необхідно, щоб призначене особі покарання поєднувало в собі його ефективність і гуманність.

Розглянемо можливість поєднання таких вимог на прикладі адміністративної відповідальності.

Гуманізм правових норм, що передбачають адміністративно-правову відповідальність за вчинення адміністративного проступку є характерним для всіх суб'єктів права, втім існують особливі категорії суб'єктів права, серед яких особи віком від 16 до 18 років – неповнолітні.

Неповнолітня особа визнається спеціальним суб'єктом адміністративного правопорушення, адміністративна відповідальність якої може розглядатися як окремий різновид з притаманними їй характерними

рисами та особливостями. Зазначене зумовлюється «не тільки віковими характеристиками, але й специфікою фізичного та психічного розвитку, відсутністю достатнього життєвого досвіду, повноти освіти тощо» [3].

Юридичне обґрунтування адміністративної відповідальності неповнолітніх на сьогодні відображено в цілому ряді нормативно-правових актів, основним серед яких є Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Позитивним є те, що у статті 24–1 КУпАП законодавець визначив заходи що застосовуються до неповнолітніх, які мають чітко виражений запобіжний і виховний характер. Розглянемо їх детальніше:

Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого виступає найменш суворим заходом впливу і застосовується до неповнолітніх, що вчинили адміністративне правопорушення, у випадку, якщо орган адміністративної юрисдикції дійде висновку про те, що такий буде достатнім для неповнолітнього, враховуючи щире його каяття.

Безперечною є гуманність і привітливість досліджуваного заходу впливу, так як базується на моральних засадах. Проте ефективність заходу є дискусійна. Незрозумілою є і вимога публічності, а саме, чи є вона обов'язковою і що собою представляє інша форма вибачення. Враховуючи зазначене, пропонуємо віднести цей захід до додаткових, факультативних.

Попередження є часто застосовуваним заходом впливу і являє собою осудження з боку держави протиправної поведінки неповнолітньої особи, що не становить значної суспільної шкідливості. Змістом такого заходу впливу є спонукання до виправлення та подальшої правомірної поведінки.

Щодо таких заходів як догана або сувора догана, то вони проявляються у морально-психологічному впливі, який застосовується до неповнолітніх правопорушників у випадку систематичного невиконання встановлених правил поведінки. Ефективність впливу такого правового осуду абсолютно залежить від рівня правосвідомості, правової культури та ціннісних орієнтирів неповнолітньої особи. Проте як показує практика, вчинення правопорушення вже свідчить про недостатній рівень наведених властивостей у неповнолітнього. Тому, враховуючи рівень правосвідомості неповнолітнього, хибним буде розраховувати на суттєву переоцінку правових цінностей після притягнення до адміністративної відповідальності.

Також сумнівною є дієвість такого заходу впливу як передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Обов'язком перелічених суб'єктів помимо застосування вказаного заходу є виховування дитини, піклування про її здоров'я, фізичний, духовний, моральний розвиток, навчання, створення належних умов для розвитку її здібностей, готування до належного самостійного життя, праці. Саме тому є неясним, як застосування такого заходу впливу змінить ситуацію.

Неодмінно варто звернути увагу на проблематичність реалізації такого заходу впливу до неповнолітньої особи, враховуючи нинішню ситуацію в Україні – існування правового режиму воєнного стану. Наслідком стало стрімке збільшення кількості батьків, що виїхали за кордон, тому, на жаль, все актуальнішим стає питання соціального сирітства. Саме через це, застосування цього виду відповідальності на практиці не принесе очікуваного результату.

Отже, неповнолітні є особливою категорією, тому гуманність застосування щодо них заходів впливу, безумовно, є основоположним принципом правової політики, продиктованим нормами міжнародного права. Проте, проаналізувавши систему заходів адміністративного впливу що застосовуються до неповнолітніх, варто констатувати, що їх ефективність видається сумнівною, оскільки переважно ґрунтуються на моральному факторі та залежні від рівня правової культури, правосвідомості та ціннісних орієнтирів неповнолітнього. Наявність цілого ряду прогалин та недоліків – потребують перегляду. В такому аспекті для забезпечення дієвого та гуманного впливу на неповнолітнього, пропонуємо врахувати деякі сьогоденні реалії, а також особливості розширення сфери правовідносин, в яких неповнолітні особи самостійно можуть реалізовувати окремі права та виконувати обов'язки.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, ст.1122.
2. Іващенко І. В. Адміністративна відповідальність як засіб ювенальної превенції. Правова держава. 2018. №30. С. 97–100.

Науковий керівник: Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, к.ю.н., доц.

Дарина ПЛАМАДІЛ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Інститут прокуратури та кримінальної
юстиції 4 курс, 2 група

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ

З веденням воєнного стану на всій території України, забезпечення доступу до правосуддя, має певні складнощі. Адже переважно документація справ здійснюється у письмовій формі, і відповідно учасники справи, які вимушені виїздити за кордон, або не мають можливості фізично бути присутнім, виникає тоді питання, як/ яким способом здійснюватися правосуддя? І відповідь на це питання є досить проста, слід запроваджувати використання електронних засобів в адміністративного правосуддя.

Так наглядно ми можемо прослідкувати, що ще за часів COVID-19 більшість судів перейшли на систему відеоконференції [5].

Кодекс адміністративного судочинства України, надає нам можливість вести електронний документообіг, зокрема оформлення матеріалів справи в електронному форматі, що значно зменшує навантаження працівників відповідних органів та краще забезпечує діяльність адміністративної юрисдикції. [3] Безпосередньо введення електронного правосуддя дає можливість фіксувати документи та матеріали, адже у зв'язку з війною, суди, які розташовані на території бойових дій або під окупацією, не мають доступу до паперових документів, тому розробка і удосконалення електронної системи правосуддя в адміністративному судочинстві безпосередньо, позитивно впливає на суди.

3 березня 2022 р. Верховна Рада внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус судді» [6], дозволивши змінити територіальну підсудність судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин (воєнний або надзвичайний стан, стихійне лихо, військові дії, заходи щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами).

Відповідно до цього, Рада суддів України, надала можливість здійснювати свою діяльність дистанційно, якщо є певна загроза для життя

та здоров'я працівників, відвідувачів суду, в цьому випадку, судді повинні негайно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, ДСА України [8]. У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів.

Однак, виходячи знову ж таки з ситуації, яка склалася у наш час, слід наголосити, що на сьогоднішній день, на законодавчому рівні відсутня така можливість як надання права учасника справи, подавати електронне звернення до суду або за відсутності клопотання учасника судового провадження, то відповідно до цього, не маючи такої норми, суди виходять з того, що доречно розглядати питання про зупинення провадження у справі або відкладення розгляду справи без визначення наступної дати судового засідання та ухвалювати відповідне судові рішення, в тому числі без участі сторін та інших учасників провадження [2]. Але, на моє переконання це є не досить логічним, адже не кожна людина має можливість перебувати в державі, і взагалі в змозі надати всі необхідні матеріали. То в такому випадку, я бачаю відповідно до законодавства України необхідним є те, щоб законодавець надав можливість усім учасникам справи брати участь у судовому провадженні. Тобто на період воєнного стану, запровадити електронні сервіси, які будуть виконувати функцію здійснення правосуддя.

Існування в адміністративному судочинстві електронного засобу введення правосуддя, також є не на належному рівні. Адже, так у суддів є можливість здійснювати судочинства у режимі відеоконференції, однак це не дає можливості тому, що під час проведення відеоконференції буде ухвалене рішення по суті справи, переважно така форма проведення засідання, сконцентровується на фіксуванні фактів, які мають істотне значення для справи.

Через умови воєнного стану доступ до суду може бути обмеженим з міркувань безпеки, тому доречним є застосування статей 99 і 100 КАС щодо електронних доказів, які мають бути засвідчені електронним підписом.

При цьому ч. 3 ст. 99 КАС містить застереження, що паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом. З урахуванням потенційної загрози втрати матеріальних носіїв доказів у зв'язку із вій-

ськовими діями також набувають значення приписи речення другого ч. 1 ст. 99 КАС щодо того, що дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). [3]

Проте, не зважаючи все ж таки на існування електронних засобів здійснення адміністративного судочинства, на моє переконання, ця система потребує певні доопрацювання і удосконалення, тобто підлаштувати судочинство до реалій сьогодення. Адже безпосередньо, є певні недоліки і прогалини, які мають бути виправлені та додані до використання засобів електронного урядування для забезпечення доступу до адміністративного правосуддя. Тому що особа, як громадянин України повинна бути наділена усіма наданими їй конституційними права, і брати участь в здійсненні правосуддя, в умовах воєнного стану не виключається ситуація переміщення суду в іншу місцевість у зв'язку із воєнними діями або тимчасовою окупацією території, на якій розташований відповідний суд, тобто повинно бути надано право на звернення до суду з будь якої точки світу з електронних сервісів, які в свою чергу мають бути захищеними та конфіденційними.

Тому, з однієї точки зору, можна сказати, що існування в адміністративному судочинстві електронного урядування є позитивним і цілком доречним з умов, які є сьогодні в державі, але з іншого боку, ця система потребує покращення та удосконалення, адже відповідно до зазначених норм, можливість електронного судочинства, повинна бути надана всім учасникам справ та громадянам, які мають намір звернутися до суду.

Список використаних джерел:

1. Громадянам має бути забезпечений доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. Голос України, 22.03.2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357628>.
2. Інтерв'ю заступника Офісу Президента України Андрія Смирнова журналісту Української правди Роману Кравцю, Ютуб-канал Української правди, 5 квітня 2022, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZooyI7L6sKE>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України №2747-IV у ред. від 01.01.2022 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20220101#Text>.

4. Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану: затверджено Радою суддів України від 14.03.2022 р. № 10, URL: <https://zib.com.ua/ua/print/150884.html>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України № 540- IX від 30.03.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2020, № 18, ст.123, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n156>.
6. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України № 2112-IX від 03.03.2022 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>.
7. РАУ закликала уточнити процедури розгляду справ у цивільній, адміністративній та господарській юрисдикціях під час воєнного стану. Національна асоціація адвокатів України, 08.03.2022. URL: <https://unba.org.ua/news/7329-rau-zaklikala-utochniti-procedurirozglyadu-sprav-u-civil-nij-administrativnijta-gospodars-kij-yurisdikciyah-pid-chasvoennogo-stanu.html>.
8. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України, 02.03.2022, URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudamukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodorooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.

Науковий керівник: Професор, д.ю.н. Георгієвський Юрій Валентинович

Максим ТРИФОНОВ,

Помічник адвоката, старший юрист
адвокатського об'єднання «БЕЛПАРТ»

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДСТРОЧКУ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ АБЗ. 12 Ч. 1 СТ. 23 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ»

Указом Президента України № 69/2022 від 24.02.2022 року «Про загальну мобілізацію» оголошено проведення загальної мобілізації

військовозобов'язаних та резервістів, яка діє станом на дату підготовки даних тез.

Одночасно з цим, ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено вичерпний перелік підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Зокрема, відповідно до абз. 12 ч. 1 ст. 23 вищевказаного Закону (із змінами, внесеними згідно із Законом № 3161-IX від 28.06.2023) не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи за умови, що такі особи з інвалідністю не мають інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати.

Із практики Адвокатського об'єднання «БЕЛПАРТ» реалізація військовозобов'язаними свого законного права на відстрочку в цілому, і зокрема на підставі абз. 12 ч. 1 ст. 23 вищевказаного Закону, є значно ускладненою у зв'язку з:

- Відсутністю вичерпного переліку документів, які військовозобов'язаний повинен надати у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) для підтвердження права на відстрочку, що підвищує ризики зловживання зі сторони представників ТЦК та СП та призводить до протиправних відмов у наданні відстрочки та подальшої мобілізації військовозобов'язаного, не зважаючи на наявне у нього право на відстрочку.
- Відсутність затвердженого на рівні закону або підзаконного акту порядку оформлення відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, що призводить до неоднакового проходження даної процедури у різних ТЦК та СП.

В залежності від конкретного ТЦК та СП відстрочка під час дії воєнного стану може надаватись на строк від 1 до 6 місяців за рішенням начальника ТЦК та СП.

Факт надання відстрочки може оформлюватись відповідним записом до військово-облікового документа, виданням окремої Довідки, або ж без видання будь-якого підтверджуючого документа, що у подальшому унеможливує оперативне підтвердження права військовозобов'язаного на відстрочку у разі зустрічі з представниками ТЦК та СП у громадському місці.

При супроводі військовозобов'язаних у процедурі оформлення відстрочки за абз. 12 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» Адвокатське об'єднання «БЕЛПАРТ» зіткнулось з проблемою витребування представниками ТЦК та СП документів, які технічно неможливо отримати від державних органів.

У зв'язку з відсутністю законодавчо закріпленого переліку документів, якими повинно підтверджуватись право на відстрочку, ТЦК та СП у своїй діяльності керуються розпорядженням заступника начальника Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних сил України від 03.10.2023 року №321/6775 «Щодо порядку застосування Алгоритму реалізації змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо уточнення кола осіб, які можуть мати відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації» (далі – Розпорядження).

У відкритому доступі вищевказаного Розпорядження немає, тому ознайомитись з окремими його положеннями можна лише шляхом направлення адвокатського запиту в інтересах військовозобов'язаного або ж під час особистого візиту військовозобов'язаного до ТЦК та СП.

У Розпорядженні вказано, що у разі наявності у військовозобов'язаного батьків із числа осіб з інвалідністю військовозобов'язаний має надати **витяг з Державного реєстру актів цивільного стану про відсутність працездатних інших дітей у особи з інвалідністю**. У разі наявності у військовозобов'язаного батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю військовозобов'язаний має надати документи, що підтверджують факт відсутності інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати.

При цьому на неодноразові адвокатські запити Адвокатського об'єднання «БЕЛПАРТ» про надання витребуваного ТЦК та СП витягу, органи РАЦС надавали наступні відповіді:

«...Реєстр як державна електронна інформаційна система **містить інформацію про наявність юридичних фактів, а не їх відсутність**, та відомості про акти цивільного стану, **які не прив'язані до однієї фізичної особи, тому не відображає та не фіксує родинні стосунки між особами**, а також не містить відомості про акти цивільного стану, що були зареєстровані компетентними органами іноземних держав.»

«...Для здійснення належної перевірки наявності певних юридичних фактів та надання повної та достовірної інформації, є необхідним зазна-

чення відомостей, за якими його можна ідентифікувати, у зв'язку з чим, **для здійснення пошуку відомостей про народження дітей є необхідним зазначення ідентифікуючих ознак – прізвище, ім'я та по-батькові дитини**, а також дата та місце її народження.»

Таким чином, технічно не можливо виконати вимогу ТЦК та СП про надання Витягу з Державного реєстру актів цивільного стану про відсутність працездатних інших дітей у особи з інвалідністю, що створює формальну гарантовану підставу для відмови у наданні відстрочки для військовозобов'язаного.

Окрім правової невизначеності, така ситуація також призводить до корупційних ризиків, які полягають у тому, що за представниками ТЦК та СП залишається виключне право на прийняття рішення про надання чи відмову у наданні відстрочки при наданні інших альтернативних документів, які б могли підтвердити відсутність інших працездатних родичів у особи з інвалідністю.

Єдиним належним способом захисту при неправомірній відмові в наданні відстрочки наразі є звернення до окружного адміністративного суду із позовом про визнання протиправними дій/бездіяльності посадових осіб ТЦК та СП та зобов'язання вчинити дії (надати відстрочку).

Проте, судове оскарження незаконних дій/бездіяльності ТЦК та СП автоматично не зупиняє процесу мобілізації військовозобов'язаного, яка через відсутність закріпленої у законодавстві процедури, на практиці відбувається одразу після уточнення облікових даних, проходження повторної ВЛК та встановлення відсутності підстав для оформлення відстрочки.

Позиція адміністративних судів щодо можливості забезпечення позову шляхом заборони ТЦК та СП вчиняти дії, спрямовані на мобілізацію військовозобов'язаного, до моменту вирішення справи по суті наразі до кінця не сформована, підтвердженням чого є лише одна ухвала в Єдиному державному реєстрі судових рішень про забезпечення позову у даній категорії справ.

Зокрема, ухвалою Чернівецького окружного адміністративного суду від 21.10.2022 року у справі № 600/3569/22-а постановлено: «Заборонити Чернівецькому міському територіальному центру комплектування і соціальної підтримки (58000, м. Чернівці, вул. Головна, 119, код ЄДРПОУ 08118534) в особі його посадових осіб вчиняти дії щодо переміщення ОСОБА_1 (ІНФОРМАЦІЯ_1 , зареєстрованого за адресою:

АДРЕСА_2 , РНОКПП НОМЕР_5) до військової частини з метою проходження військової служби в Збройних Силах України до набрання законної сили судовим рішенням у даній справі.»

Таким чином, у разі протиправної відмови військовозобов'язаному в наданні відстрочки, єдиним способом захисту наразі є судове оскарження дій посадових осіб ТЦК та СП та подання обґрунтованої заяви про забезпечення позову, що призводить до значних фінансових та часових втрат військовозобов'язаних, а також не виключає вірогідності мобілізації такої особи під час оскарження незаконних дій представників ТЦК та СП.

Таким чином, з метою забезпечення нормального функціонування механізму надання відстрочок від призову на військову службу під час мобілізації вважаємо за необхідне вчинити наступне:

1. Розробити та затвердити постановою Кабінету Міністрів України «Порядок реалізації військовозобов'язаними права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації на підставі ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»» (далі – Порядок).

2. В межах Порядку затвердити вичерпний перелік документів, необхідних для підтвердження кожної підстави на відстрочку з переліку, передбаченого у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

3. В межах Порядку врегулювати інші питання, які виникають у процесі оформлення відстрочки: форму документа, яким підтверджується право на відстрочку, тривалість надання відстрочки під час дії воєнного стану, алгоритм дій військовозобов'язаного для оформлення відстрочки.

4. В межах Порядку передбачити процедуру оскарження відмови від надання відстрочки та визначити органи, до яких таке оскарження буде відбуватись, передбачити механізм зупинення процедури мобілізації на період оскарження рішення начальника ТЦК та СП про відмову у наданні відстрочки.

ТРУДОВЕ ПРАВО

Анна ГРИЦАЙ,

Державний торговельний економічний
університет

студентка 3 курсу, спеціальності «Право»

ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Фундаментальний принцип рівності жінки та чоловіка закріплений у 24 статті Конституції України: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям». І гарантування гендерної рівності прав і свобод перед законом, що важливо у Конституції, має велике значення для забезпечення гендерної рівності у трудових відносинах. Адже здійснення гендерної політики, що є основою формування гендерної культури, це є складова міжнародних зобов'язань та адаптації України до європейських умов створення гендерної демократії. [1]

На сьогоднішній день заборона дискримінації у сфері праці тим чи іншим чином закріплено у законодавстві усіх цивілізованих країн світу, а не тільки Європи чи зокрема України. Зрівняння у правах жінок та чоловіків стимулюються не одними міжнародними зобов'язаннями, але й окремими спеціальними законами, котрі, треба визнати, були ухва-

лені пізніше, аніж виникли фактори, що впливають на становище та статус жінки чи чоловіка, будучи закріпленими просто в суспільстві. [2]

Мова йде про усталені категорії, що оточують нас з дитинства та формують наш світогляд, як-от ті самі стереотипи чи гендерні установки. Кожен знає про таку групу гендерних стереотипів, що пропагують жінці роль домогосподарки та матері, основною діяльністю якої є домашні турботи, діти та загалом сім'я. У цей же час чоловікам відведена роль активних у громадському житті лідерів, маючи якщо не професійний успіх, то зобов'язаних нести відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї. Ще одна група уявлень окремої частини суспільства за традицією відносить так звану «жіночу» сферу діяльності до обслуговуючої, а це сфери на кшталт охорони здоров'я, освіти, краси та обслуговування.

Національні нормативно-правові акти, що утверджують недопущення дискримінації у всіх сферах громадського життя, і у сфері праці зокрема, от як Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» 2005 року, будуються на таких аспектах свідомих громадських позицій як:

1) засудження впровадження підпорядкованого становища жінки у суспільстві та сім'ї;

2) несприйняття існування у цих двох категоріях чітко закріплених жіночих та чоловічих ролей;

3) визнання того, що навіть у сучасному суспільстві існують неоднакові можливості для самореалізації для жінок та чоловіків, а відповідно і визнання такого стану несправедливим;

4) сприйняття того, що для жінки також має високу цінність її кар'єра, професійні досягнення та прагнення до самореалізації; 5) підхід до виховання дітей, відповідно до якого саме суспільство має прагнути рівної участі і батька, і матері в житті дитини [3]

Особливо цікавим здається останній пункт – підхід до виховання дітей за рівною участю батька та матері. Соціальні та економічні зміни, що не перестають відбуватися у сферах сім'ї та зайнятості обумовлюють пошук певного балансу між сімейними та трудовими обов'язками. І дана проблема обговорюється не тільки стосовно працюючих жінок, але і стосовно чоловіків. Політика щодо цього питання висвітлює принципи зміни у розвитку сімейної політики в європейських країнах. Щоб збалансувати робочі обов'язки та сімейні відносини, європейські законодавчі органи приймають численні резолюції та директиви у сфері за-

йнятості та забезпечення рівних можливостей, а особливо для сімей з малими дітьми, через виконання сімейних обов'язків обома батьками. Поповнення сім'ї знижує рівень зайнятості жінок, одночасно збільшуючи рівень зайнятості чоловіків. Таким чином, якщо жінка з однією дитиною може більш-менш успішно поєднувати материнство з роботою за гнучким графіком, то з кількома дітьми працювати буде складніше, незважаючи на те, що в деяких країнах ЄС існує позитивна практика з надання пільг, зокрема для батьків з трьома або більше дітьми. [4]

Грунтуючись на зарубіжному досвіді можна виокремити декілька дієвих механізмів регулювання гендерної рівності у трудових відносинах. Прогресивною здається ідея створення програм розвитку відповідних послуг у сфері професійної зайнятості для жінок які тільки починають свій кар'єрний шлях або ж повертаються на ринок праці після виходу з відпустки для догляду за дитиною. В цей же час і не забуваючи про такі перешкоди, що дістали назви «скляна стеля» та «липка підлога», оскільки вже згадані фактори також впливають і на перешкоди просування вгору кар'єрними щаблями для жінок та їх затримання на початкових позиціях у службовій ієрархії.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок що гендерна рівність в трудових відносинах України є важливою складовою процесу євроінтеграції, а конституційний принцип рівності жінок та чоловіків є необхідним фундаментом для створення справедливих трудових умов та відсутності дискримінації на робочому місці. Не єдина Конституція, але і все законодавство сприяє та має сприяти створенню умов для рівної участі в громадському та професійному житті, викорінюючи гендерні стереотипи, що безумовно призводять до обмежень у можливостях обох статей. І хоча на даному етапі економічного розвитку жінки та чоловіки офіційно отримали рівні права, які суспільство прагне закріпити та розвивати, існують відмінності у зайнятості чоловіків та жінок на ринку праці. А тому варто відзначити, що трудова зайнятість жінок менша, ніж чоловіча, що стосується жінок та чоловіків будь-якого віку, а також існування більш позитивної тенденції до зростання зайнятості жінок у загальному балансі зайнятості, а в окремих галузях економіки та видах діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. №254к/96-ВР/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Клименко М. В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: правове забезпечення в Україні. The scientific heritage. 2021. No 59 С.30–33.
3. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 8 вересня 2005 року №2866-IV Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України / Центра Разумкова; керізн. проекту О. Пищуліна; ред. А. Чернова;. – Київ : Заповіт, 2016.

Науковий керівник: Дараганова Ніна Володимирівна доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права

Вікторія ЛАВРІНЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Факультет прокуратури 3 курс, 24 група

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Сучасний розвиток та поширення мультимедійного контенту в Україні та в усьому світі демонструє значне розповсюдження випадків залучення малолітніх осіб при зйомках реклами, фільмів, кліпів, роликів на YouTube та ін.. При цьому постає питання, чи отримують діти заробітну плату за свою участь у зйомках, проектах та шоу, чи захищені вони від свавілля роботодавця, чи забезпечують роботодавці необхідне та належне кожній особі право на відпочинок ?

Відповідь на вищезазначені питання можна було б знайти в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП), однак, стаття 188 зазначеного кодексу передбачає, що укладати трудовий договір можуть особи, які досягли шістнадцяти років (в окремих випадках чотирнадцяти). Із цього випливає, що праця малолітніх осіб не врегульована на рівні національного законодавства України, оскільки вони не є суб'єктом трудових відносин [7].

Стаття 31 Цивільного кодексу України встановлює, що малолітніми є особи, які не досягли чотирнадцяти років [8], тобто це діти від народження до 13 років. А отже, перед тим як розглядати питання про регулювання праці малолітніх осіб слід встановити мінімальну межу для допуску дітей до роботи, враховуючи психологічний та фізіологічний аспект розвитку кожного конкретного віку дитини. Для встановлення нижньої вікової межі в Україні, проаналізуємо регулювання питання працевлаштування малолітніх осіб у деяких країнах Європи.

Наприклад, за законодавством Великобританії працювати можуть особи віком від 13 років неповний робочий день у сфері мистецтва (моделінгу, театру, телебачення) та спорту, за умови отримання спеціальної ліцензії-дозволу відповідного органу [4].

В Естонській Республіці праця малолітніх осіб описана доволі детально. Законодавство дозволяє працювати дітям віком від 7 до 12 років на роботі у сфері культури, мистецтва та спорту, як і у Великобританії, однак вік дітей, які мають право працювати, зменшений. Для осіб, віком від 7 до 12 років передбачені спеціальні гарантії, які покликані забезпечити охорону дитинства – тривалість робочого часу не може перевищувати 2 години на добу [5]. Після досягнення особою 13 років, їй може бути надано дозвіл на виконання легкої роботи, вичерпний перелік якої зазначений в Законі про трудові договори Естонії [4]. Таким чином, вид роботи, яку можуть виконувати малолітні особи диференційований в залежності від їх віку.

Із вищезазначеного аналізу законодавства двох різних країн можна дійти до висновку, що зниження вікової межі, щодо початку трудової діяльності є доцільним на сьогодні. Однак, опускаючи вікову межу для працевлаштування, потрібно враховувати вольовий критерій настання трудової дієздатності. Зокрема, О. С. Реус зазначила, що вольовий критерій виступає у двох категоріях: психічна здатність до праці дитини та волевиявлення, спрямоване на укладення трудового договору [6].

Тому, на нашу думку, оптимальним віком для залучення малолітньої дитини до трудових відносин є дванадцять років, бо дитина, яка не досягла зазначеного віку, враховуючи вольовий критерій настання трудової дієздатності, наврядче зможе усвідомлювати комплекс відповідальності, який виникає у неї у зв'язку з укладанням трудового договору.

Безумовно, не кожен випадок виконання роботи малолітньою особою слід розцінювати як трудові відносини, наприклад науковці А. В. Бурка

та М. І. Боднарука, і детально описали випадки, коли малолітні особи долучаються саме до трудових відносин, а не до цивільно-правових [1].

В Україні малолітні особи працюють за нормами цивільного права, які не охоплюють питання тривалості робочого часу та часу відпочинку, можливості залучення до роботи в нічний час, та інші важливі питання, за відсутності регулювання яких створюється чудовий «мікроклімат» для порушення Конституційних прав людини.

Такий спосіб регулювання праці малолітніх пов'язаний з відсутністю на міжнародному рівні чітко регламентованого правила, щодо залучення малолітніх осіб до праці. Україна ратифікувала Конвенцію «Про мінімальний вік для прийому на роботу» № 138 (далі – Конвенція), однак положення Конвенції дозволяють кожній країні самостійно встановлювати мінімальний вік для прийому на роботу в межах своєї території, водночас Конвенція залишає право за національними компетентними органами після проведення певної процедури видавати дозволи на роботу за наймом для осіб, що не досягли мінімального віку для прийому на роботу, тільки в окремих випадках – для участі у художніх виступах [2].

Враховуючи ту обставину, що все ж таки Конвенція припускає можливість надання державою дозволу на працю малолітнім особам, вважаю, що в національному законодавстві важливо було б детально регламентувати: порядок надання вищезазначених дозволів; вичерпний перелік робіт, на виконання яких може бути надано дозвіл; умови праці, на яких особа може виконувати свої трудові обов'язки; порядок укладання трудового договору з особою, якій виповнилося дванадцять років, а також умови оплати праці.

Цікавим є питання регулювання трудових відносин з малолітніми особами в проєкті Трудового кодексу від 8 листопада 2019 р. № 2410, зокрема ч. 5 ст. 19 Проєкту передбачає можливість приймати на роботу осіб віком до чотирнадцяти років, за письмовою згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, тільки в окремих випадках – для участі в концертах, виставах, а також у створенні кінофільмів або інших творів мистецтва, за умови, що така діяльність не буде завдавати шкоди їхньому здоров'ю, моральному розвитку і процесу навчання. Як і передбачено нормами Конвенції, допуск малолітньої особи надає органу опіки та піклування, за умови погодження умов та оплати праці з цим органом [3].

Отже, на сьогодні питання існування та регулювання трудових відносин з малолітньою особою залишається відкритим. Для того щоб за-

хистити цю вразливу групу осіб, що за законодавством України не є суб'єктами трудових відносин, але на практиці такі особи виконують роботу за нормами цивільного права, з метою імплементації в національне законодавства міжнародних стандартів в цій сфері, до КЗпП слід внести відповідні зміни та детально регламентувати порядок залучення осіб віком 12 та 13 років до трудових відносин, тривалість їх робочого часу та часу відпочинку та інші істотні умови праці.

Список використаних джерел:

1. Бурка А. В., Боднарук М. І. Укладання трудових договорів з малолітніми особами. *Держава та регіони. Серія: ПРАВО*. 2021. №4 (74). С. 15–20. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.4.3>
2. Про мінімальний вік для прийому на роботу : Конвенція Міжнародної організації праці № 138 від 26 червня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text
3. Проект Трудового кодексу України : проект кодексу від 8 листопада 2019 р. № 2410 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
4. Кисельова О. І, Шлапко Т. В., Зінченко Г. С. Міжнародний досвід правового регулювання праці неповнолітніх осіб та можливість його імплементації в трудове законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №6. С. 161–167. URL : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.29>
5. Золотухіна Л. О., Сидоренко А. А. Правове регулювання праці неповнолітніх : національний та міжнародний досвід». *Молодий вчений*. 2021. №6 (94). С. 64–67. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-14>
6. Карпенко Р. В., Іванова М. І, Калюжна А. О. Особливості правового регулювання праці неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 39–45. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.7>
7. Кодекс законів про працю України : Закон від 10 листопада 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para161>

Науковий керівник: Соловійов О. В., кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Анастасія МАЗУРІК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Студентка 3 курсу, 9 групи факультету
юстиції

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проблема гендерної рівності у трудовому праві займає важливе значення і являє собою одну із складових питань рівності сторін у трудових правовідносинах. У своїх наукових роботах фахівці визначають головні принципи вивчення питання гендерної рівності, зокрема: рівну оплату праці рівної цінності; рівні підходи для пропозицій у разі зайняття вакантних посад; рівність можливостей і однакове ставлення до чоловіків і жінок у сфері зайнятості; поліпшення балансу між роботою і сім'єю для працівників. Дослідженням цього питання присвятила свої праці низка вчених, а саме: Клименко М. В., Красюк Т. В., Крочук М. І., Антон О. А. Вапрянчук Н. та інші.

Згідно із ст. 43 Конституції України (далі Конституція), кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 2¹ Кодексу законів про працю України (далі КЗпП), забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації... або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання. Разом з тим, не вважається дискримінацією у сфері праці встановлені КЗпП та іншими законами дії, а також обмеження прав працівників, що залежать від властивих певному виду робіт вимог (щодо віку, освіти, стану здоров'я, статі) чи обумовлені необхідністю посиленого соціального та правового захисту деяких категорій осіб (ч. 2 ст. 2¹ КЗпП) [2].

Визначення гендерної рівності міститься у ст.1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: «гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [3].

Незважаючи на існування встановлених засобів захисту, роботодавці ігнорують такі правила, через що для працівників наступають негативні наслідки. Наприклад, жінки можуть найчастіше потерпати від гендерних стереотипів, патріархальних та феміністичних стереотипів, уявлень про розподіл домашніх і професійних ролей між чоловіками та жінками та зміст їхніх професійних стандартів, зумовлених конкретними обставинами працевлаштування. У ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 року (далі Конвенція), зазначено, що держави – сторони зобов'язуються забезпечити принцип рівноправності чоловіків і жінок, передбачивши його в національних конституціях або в іншому відповідному законодавстві, та забезпечити його практичне здійснення за допомогою закону та інших відповідних заходів [4]. Слід відзначити, що в Конституції гарантуються рівні конституційні права і свободи громадянам, які є невідчужуваними та непорушними, рівність громадян перед законом (ст.ст. 21, 24) [1]. Основним Законом держави також виключаються привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Тобто Конституція та Конвенція однаково ставляться до цієї дилеми. Хоча на практиці забезпечення прав і свобод чоловіків та жінок є не до кінця вирішеним. Наприклад, в окремих випадках роботодавці своїми діями порушують трудове законодавство й не дають можливості вагітним жінкам скористатися правом на відпустку по вагітності та пологам. Слід зазначити, що для жінок встановлені спеціальні норми, зокрема ті, які зазначені у статтях КЗпП, наприклад, ст.174 передбачено заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню) [2]. Згідно

до статей 175–186 Кодексу діють певні обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв'язку із вагітністю та пологами та ін. [2].

Отже, є багато причин, через які порушується гендерна рівність у трудових відносинах. Аналіз вищезазначених законодавчих актів, має застосовуватися на практиці і таким чином буде врегульоване питання рівності у трудових правовідносинах між особами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс Законів про працю України, від 23.07.1996 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, в редакції від 06.10.1999 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

Науковий керівник: Ветухова І. А., доцентка, к. ю. н., доцентка кафедри трудового права, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дар'я ОЛІЙНИК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Факультет адвокатури, 3 курс, 4 група

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ АУТСТАФІНГУ В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

За останні роки в Україні набули поширення такі явища як аутсорсінг та аутстафінг. Причини поширення є досить зрозумілими: вплив пандемії 2020 року, зростання тенденції до оптимізації праці, а також можливість для компаній з певними обмеженнями штату не розширювати його.

Як наслідок в трудовому законодавстві було виявлено відсутність регулювання такого процесу. А оскільки право покликано регулювати суспільні відносини, то я вирішила дослідити необхідність регулювання аутстафінгу на законодавчому рівні.

Розпочну з визначення цієї категорії та нормативної бази, що регулює цей аспект. На законодавчому рівні поняття аутстафінг не закріплено. Але діяльність з надання персоналу передбачена в Податковому Кодексі, а також у Законі України «Про зайнятість населення». А саме, у підпункті 14.1.183 пункту 14.1 статті 14 Податкового Кодексу [1], визначено поняття «послуга з надання персоналу», що означає під собою угоду відповідно до якої особа, яка надає послугу направляє у розпорядження іншої особи одну чи декількох фізичних осіб для виконання визначених угодою функцій. Проте чи цілком таке поняття співвідноситься з визначенням аутстафінгу, думаю, що ні. Звернувшись до певних джерел, хочу надати наступне визначення: аутстафінг – виведення персоналу за штат, якщо ширше – модель, при якій до компанії залучають працівників, які оформлені в іншій компанії. Звернувшись до монографії Н. А. Цингарчук, Р. Д. Ляшенко та В. В. Каленюк, можна більш чітко передати сутність аутстафінгу – клієнт має перелік кваліфікаційних вимог до працівника, якого треба залучити – аутстафінгова компанія надає перелік працівників необхідної кваліфікації, а потім із цього переліку шляхом співбесіди затверджується остаточна кандидатура. Отже, виходячи з мети аутстафінгу, можна зробити висновок, що відповідальність за виконання обов'язків працівником буде нести компанія замовника [2].

І тут суперечливий момент. Працівник повинен дотримуватись правил, графіку, інших умов роботи компанії-замовника. А кадрові питання, питання відпусток, лікарняних, пільг покладаються на компанію аутстафера. На перший погляд, проблеми немає, адже підпорядкованість різним умовам є цілком логічною. Але з іншого боку, через відсутність правового регулювання аутстафінгу можуть виникати проблеми пов'язані з невиконанням обов'язків як зі сторони працівника, так і зі сторони компанії-аутстафера або компанії-наймача. Таким чином, вирішення трудових спорів буде значно ускладнене.

Ще один недолік у відсутності правового регулювання полягає в тому, що згідно із Законом України «Про зайнятість населення» [3] діяльність з надання персоналу здійснюється на підставі дозволу, який

видається відповідним органом державної влади. А порядок видачі дозволу повинен установлюватися Кабінетом Міністрів України. Але станом на сьогодні відповідний порядок не затверджено. Тобто наявна прогалина: закон визначає, що дозвіл вимагається, однак порядок його видачі відсутній.

Також, варто звернутись до положень Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності». [4] Згідно частини 3, статті 1 цього Закону вимагати від суб'єктів господарювання отримання документів дозвільного характеру, які не внесені до Переліку заборонено. Тобто жоден орган не має права вимагати отримання дозволу на проведення діяльності з надання персоналу, у той час коли Закон України «Про зайнятість населення» встановлює заборону провадити таку діяльність без дозволу.

Підсумувавши вищезазначене, я дійшла висновку, що правове регулювання аутстафінгу є насправді важливим. Ця сфера вже набрала чималих обертів, а військовий стан, зростання рівня безробіття тільки сприяє розвитку аутстафінгу. А отже, при розвитку суспільних відносин відповідно має змінюватись і правова сфера, що оформлює ці відносини.

Список використаних джерел:

1. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. «Відомості Верховної Ради України» 2011, № 13–14, № 15–16, № 17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Циганчук, Н., Ляшенко, Р., & Каленюк, В. (2020). Аутсорсинг та аутстафінг: сутність та практика реалізації. Часопис Київського університету права, (4), 242–245
3. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. «Відомості Верховної Ради України» 2013, № 24 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
4. Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» від 19.05.2011 р. «Відомості Верховної Ради України» 2011, № 47 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text>

Науковий керівник: Соловійов Олексій Володимирович – Асистент, кандидат юридичних наук, доцент

Назар ПОРХУН,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет,
2 курс, група 07мп-22-04а

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ ЖІНОК В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Згідно з ратифікованим Верховною радою України Угодою «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» наша країна зобов'язана відповідати основним принципам цього союзу, у тому числі основним правовим нормам та заходам [2]. До основних принципів трудового права ЄС у свою чергу належать: принципи заборони дискримінації, рівності чоловіків і жінок, свободи об'єднання, права на інформування та проведення консультацій, права соціальних партнерів укладати угоди на європейському рівні [3, с. 10]. На додачу до цього стаття 24 Конституції України гарантує відсутність привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [4, ст. 24]. У законодавстві України сформульовано та впроваджено велику кількість засад та принципів щодо заборони будь-якого виду дискримінації. Однак, деякі дискримінаційні норми все ще присутні в українському законодавстві про працю, а саме у статтях 26 та 184 Кодексу законів про працю України. Постає необхідність усунути ці недоліки заради відповідності України встановленим принципам права.

Дискримінація фактично означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засноване на різних ознаках, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях [1, с. 2]. Стаття 2¹ Кодексу законів про працю України зазначає: «Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав пра-

цівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності...» [5, ст. 2¹]. Таким чином, сформована пряма заборона дискримінації у будь-якому її прояві, відносно будь-якої ознаки у сфері праці в Україні. Надалі, ст. 26 про «Випробування при прийнятті на роботу» встановлює обмеження для проведення випробування при прийнятті на роботу «...одиноких матерів, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю» [5, ст. 26]. Ця норма є важливою складовою загальною сукупності прав людини у нашому законодавстві, а тому не може бути прибрана, проте, враховуючи тенденції розвитку сучасного суспільства, має бути видозмінена, заради охоплення ширшої верстви населення. У гіпотезі ст. 26 передбачено, що обмеження застосовується виключно до одиноких метрів. Проаналізувавши статтю, можна зрозуміти, що основною причиною її створення було намагання зменшити кількість потенційних перепон на шляху до працевлаштування одинокої матері аби та мала змогу забезпечити себе та свою дитину. Відповідно до вищезгаданої ст. 2¹ цього ж Кодексу, у сфері права заборонена будь-яка нерівність, у тому числі за ознакою статі. Звідси можна зробити висновок, що заборона на встановлення випробувального терміну виключно для одиноких матерів є дискримінаційною, оскільки чоловіки, які за ст. 24 Конституції України рівні з жінками у правах, якщо вони виховують дитину до 14 років чи з інвалідністю самостійно, також мають бути передбачені у цій статті. Схожий недолік можна помітити у ст. 184 «Гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей», а саме у частині «Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з... наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю» [5, ст. 184]. За аргументацією, схожою до попередньої, можна досягнути аналогічних висновків про необхідність розширення меж дії цієї статті не тільки на жінок, а і на чоловіків, які підпадають під однакові критерії наявності дитини віком до 3 років, а у випадку батька-одиначка – до 14 років, або за наявності дитини з інвалідністю.

Відштовхуючись від вищезгаданого можна зробити висновок, що у трудовому законодавстві України присутні дискримінаційні норми пов'язані з прийомом на роботу жінок відповідно у ст. 26 та 184 Кодексу законів про працю України. Хоча ці норми є важливими регуляторами

суспільних відносин, проте заради протекції більш широких верств населення вони мають бути переглянуті та видозмінені.

Список використаних джерел:

1. Пожарова О. В. Щодо визначення поняття дискримінації. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 черв. 2022 р. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 25 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
3. Дарморіс О. М. Становлення та розвиток трудового права європейського союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2010. 22 с.
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 1 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Луценко О. Є.

Анжеліка САМОЙЛІК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу, 10 групи факультету
юстиції

ВІДПУСТКА ПІД ЧАС ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ЖІНОЧОГО ЦИКЛУ: ДИСКРИМІНАЦІЯ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?

У зв'язку із тим, що Україна здійснює євроінтеграційну політику українське законодавство потребує реформування з метою врегулювання

відповідних норм до європейських стандартів. Трудові відносини є одними із фундаментальних, що вимагають більш модернізованого врегулювання деяких проблем з боку держави. Зокрема, відповідно до реалій сьогодення актуальним вважається питання ~~ет~~економічно законодавчого запровадження у трудове законодавство України відпусток для жінок під час особливого періоду жіночого циклу.

Наразі багато держав не тільки підтримують ідею запровадження додаткових відпусток для жінок під час особливого періоду жіночого циклу, а й запроваджують відповідні зміни у трудове законодавство. Яскравим прикладом є Іспанія, адже вона стала першою країною Європейського Союзу, яка ухвалила закон, що дозволяє жінкам із дисменореєю брати додаткову щомісячну оплачувану відпустку. Термін «дисменорея» у медицині розуміється як сукупність симптомів, що значно погіршують стан жінки під час менструального циклу та впливають на її якість життя, повсякденну активність, що призводить до унеможливлення нею виконання своїх робочих обов'язків.

Таким чином, законодавство Іспанії передбачає надання жінкам триденної «місячної» відпустки, яка може бути продовжена до п'яти днів у випадку наявності негативних симптомів, що супроводжуються сильними судомами, нудотою, запамороченням та навіть блювотою [2].

Для можливості використання такого виду відпустки працівницям необхідно звернутися до лікаря та отримати довідку, що підтверджує підставу для надання відпустки під час особливого жіночого періоду циклу. У свою чергу державна система соціального забезпечення надає кошти роботодавцям-для оплати працівницям такого виду відпусток.

Даний підхід законодавчого врегулювання дозволяє жінкам запобігти дискримінації на робочому місці та негативних наслідків на ринку праці. Тому що, запровадження нового виду відпустки як «відпустка під час жіночого циклу» може вплинути на поширення думки працевлаштування з урахуванням статі та створити нові перепони для жінок у кар'єрному зростанні. Таким чином, доречно покласти на соціальні служби фінансування такого виду відпусток, саме це дозволить компенсувати роботодавцеві додаткові витрати, а працівниці зберегти її здоров'я.

Практика врегулювання на законодавчому рівні «щомісячних» відпусток для жінок, також, поширена у Тайвані, Китаї, Південній Кореї, Індонезії, Замбії, Мексиці та Чилі. До речі, деякі великі компанії, а саме Coexist (Великобританія), Culture Machine (Індія), Victoria Women's Trust

(Австралія) надають відпустки для жінок у разі дисменореї під час циклу[1].

Досить незвичною та цікавою є практика Шотландії щодо надання жінкам засобів гігієни. У Законі Шотландії «Про безкоштовне надання засобів жіночої інтимної гігієни» закріплені норми, що зобов'язують громадські заклади, школи, коледжі та університети зробити у загальному доступі у вбиральнях засоби особистої гігієни для жінок. Уряд Шотландії також наполягає на тому, щоб держава повністю фінансувала дану ініціативу.

У ст. 24 Конституції України закріплено, що жінки та чоловіки мають рівні права і реалізують їх у різних сферах свого життя: як у навчанні, професійній підготовці, так і під час здійснення свого права на працю. Також, Конституцією України передбачено створення належних умов для надання жінкам поєднувати працю із материнством, відповідним правовим захистом, моральною та матеріальною підтримкою материнства та дитинства, а також наданням відповідних відпусток для реалізації даних гарантій[3].

У ст. 2–1 Кодексу законів про працю України(далі- КЗпП України) передбачено заборону дискримінації, порушення принципу рівності на роботі, а також будь-яке обмеження прав працівників залежно від статі. Але ч. 2 ст. 2–1 КЗпП України зазначено, що не є дискримінацією позитивне обмеження прав працівників від властивих певному виду вимог або щодо категорій осіб, які потребують належного соціального та правового захисту. Таким чином, охорона праці жінок вважається позитивною дискримінацією та ніяким чином не обмежує їх права на працю, а лише надає додаткові гарантії враховуючи фізіологічні та соціальні чинники[5].

Також, у Наказі Міністерства соціальної політики України від 29.01.2020 року № 56 (далі- Наказ Мінсоцполітики України) затверджені Методичні рекомендації з приводу зазначення у колективних договорах та угодах відповідних положень, що мають єдиний підхід до тлумачення особливостей умов праці чоловіків та жінок. Відповідно Наказу Мінсоцполітики України у колективних договорах слід виокремлювати розділ під назвою «Рівність і недискримінація», де чітко зазначені принципи і підходи управління трудовим колективом. Тобто, дані рекомендації видані з метою забезпечення рівних можливостей у трудових відносинах незалежно від гендерної приналежності[4].

Незважаючи на наявність у трудовому законодавстві України норм, що врегульовують питання гендерної нерівності та норм, що надають жінкам додаткових гарантій під час здійснення ними своїх трудових обов'язків, все ще існують прогалини, які слід заповнювати. Тому, законодавцям доречно розглянути питання надання відпусток жінкам під час особливого періоду жіночого циклу з метою покращення умов праці та трудової активності на робочому місці.

Наразі, якщо жінка має дисменорею під час циклу, то відповідно до ст. 26 Закону України «Про відпустки» вона може взяти відпустку без збереження заробітної плати за угодою з власником, але не більше ніж на 15 календарних днів на рік. Таким чином, застосування на практиці ст. 26 вище згаданого закону є досить неефективним методом, але одним із варіантів для можливості правового врегулювання оформлення працівницею відпустки під час особливого періоду жіночого циклу.

Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн можемо зазначити, що досліджувана проблема досі вважається дискусійною, але не табуованою. Тому, вважаємо за необхідне звернути увагу на актуальні проблеми в суспільстві та привести законодавство у відповідність до сучасних реалій. Я вважаю, що з впровадженням такого виду соціальної відпустки у трудове законодавство України соціальна політика нашої країни наблизилась би до європейських стандартів та значно б підвищила свій рівень у питаннях впровадження гендерної рівності чоловіків та жінок у трудових правах.

Список використаних джерел:

1. У Іспанії жінкам, які страждають від менструального болю надаватимуть додаткові вихідні. Рубрика. URL: <https://rubryka.com/article/vacation-for-critical-days/>
2. Painful periods? Spain just passed Europe's first paid 'menstrual leave' law URL: <https://www.euronews.com/next/2023/02/16/spain-set-to-become-the-first-european-country-to-introduce-a-3-day-menstrual-leave-for-wo>
3. Конституція України від 28.06.1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Наказі Міністерства соціальної політики України від 29.01.2020 року №56 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056739-20#Text>
5. Кодекс законів про працю України від 23.07.1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?find=1&text=%D1%82%D1%80>

%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96+%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8#w2_3

6. Закон України «Про відпустки» від 15.11. 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B9#Text>

Науковий керівник: Кононенко Вікторія Анатоліївна, доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Олександр СКУБАК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 3 курсу, 24 групи факультету
прокуратури

ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ АУТСТАФІНГУ В АСПЕКТІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Все більшої популярності в Україні набуває така нетипова форма зайнятості як аутстафінг, що пов'язано з великою кількістю переваг даного інструменту. Однак через відверто застаріле українське трудове законодавство впровадження зазначеного механізму у вітчизняну економіку є достатньо проблемним завданням.

Вказане питання допоки не набуло великої популярності серед вітчизняних вчених. У своїй діяльності цю тему досліджували, зокрема, І. В. Хохлова [1], О. В. Ачкасова [2], М. М. Малюга [3]; С. Л. Безручук, С. М. Лайчук [4]; К. Б. Козак, Б. В. Мироненко [5] та інші. На основі аналізу доктринальних джерел та чинного законодавства слід зазначити про наступні проблеми аутстафінгу в трудовому праві України.

Насамперед проблемним слід вважати визначення понятійного апарату. Законодавчого закріплення поняття аутстафінгу досі не отримало, через що виникають суперечки щодо його змісту. Достатньо глибоко це питання оглянули С. Л. Безручук та С. М. Лайчук [4]. В межах даної роботи лише відмітимо, що найбільш лаконічним і змістовним видається визначення аутстафінгу, наведене в онлайн словнику іншомовних слів,

де зазначене поняття розглядається як виведення співробітника за штат компанії і оформлення його в штат компанії-провайдера; при цьому співробітник продовжує працювати на попередньому місці і виконувати свої попередні обов'язки, але обов'язки працедавця щодо нього виконує компанія провайдер [6].

Часто поряд з поняттям «аутстафінг» у доктринальних джерелах зустрічається термін «лізинг персоналу», через що виникає питання щодо їх співвідношення. Серед науковців допоки не сформувалося єдиного бачення щодо цього. Зокрема, Малюга М. М. ототожнює обидва ці механізми [3]. Ачкасова О. В. вважає, що аутстафінг має включати як переведення існуючих співробітників замовником до штату провайдера, так і оренду (лізинг) працівників, які були підібрані провайдером [2]. Однак найбільш доречною, на наш погляд, слід вважати думку Матвійчук Н. М., яка наголошує на суттєвих відмінностях між аутстафінгом і лізингом. Зокрема, як зазначає дослідниця, лізинг являє собою оренду персоналу: працівники направляються від одного замовника до іншого, коли в них зникає потреба. При аутстафінгу працівників утримують в штаті провайдера доти, поки ці працівники потрібні конкретному замовникові, а як тільки потреба зникає – їх повністю звільняють [7].

Аутстафінг, як зазначено вище, вважається нетиповою формою зайнятості, що проявляється, зокрема, через специфічну структуру трудових правовідносин. Так, у механізмі аутстафінгу завжди наявні три суб'єкти: замовник послуг аутстафінгу (фактичний роботодавець), компанія-провайдер таких послуг (формальний роботодавець) та працівник. При тому трудовий договір укладається тільки між провайдером і працівником, і, відповідно, трудові відносини виникають тільки між ними, у той час як працівник продовжує виконувати трудові функції на підприємстві замовника. Відносини між провайдером і замовником послуг аутстафінгу завжди є суто цивільно-правовими.

Зважаючи на наведену схему, постає питання щодо правової природи відносин між замовником (фактичним роботодавцем) і працівником. Так, якщо трудових відносин між працівником та замовником послуг аутстафінгу де-юре дійсно не виникає, то, відповідно, і не має бути взаємних прав та обов'язків, які існують між працівником та роботодавцем при трудових відносинах. Цивільні правовідносини між вказаними суб'єктами також не виникають. Однак було б несправедливо казати про

те, що замовником (фактичним роботодавцем) і працівником немає жодних прав і обов'язків. Через це, доцільним, на наш погляд, було б заповнити цей «правовий вакуум» і окреслити межі правовідносин між замовником та працівником, а також визначити їх зміст.

Слід звернути увагу, що перелік прав і обов'язків замовника і працівника стосовно один одного в такому випадку може і має бути достатньо обмеженим, адже більшість таких прав та обов'язків вже будуть покриватися трудовими відносинами працівника з провайдером та цивільними – між провайдером і замовником. Наприклад, пропонуємо визначити обов'язок замовника поліпшувати умови праці для аутстафінг-працівника, здійснювати заходи щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню), проводити інструктаж з охорони праці тощо. Працівника, у свою чергу, пропонуємо зобов'язати підкорятися внутрішньому трудовому розпорядку (окрім випадків дистанційної роботи).

Окремого розгляду в даному випадку вимагає відповідальність замовника-аутстафінг послуг. Зрозуміло, що за відсутності трудових відносин між замовником та працівником, перший не буде відповідати за порушення норм трудового права, зокрема охорони праці. Однак, на наш погляд, не справедливим було б повністю знімати з фактичного роботодавця будь-яку відповідальність за порушення трудового законодавства. Зокрема, дуже часто компанія-провайдер просто не має можливості впливати на безпеку праці на виробництві, хоча де-юре зобов'язана нести всю відповідальність за охорону праці працівника. З огляду на це, видається доцільним запровадження спільної часткової відповідальності аутстафінг-компанії та замовника послуг аутстафінгу у встановлених законом випадках, наприклад, у разі травмування або смерті працівника під час роботи внаслідок недотримання охорони праці з боку замовника.

З іншого боку, при аутстафінгу унеможлиблюється, для прикладу, матеріальна відповідальність працівника перед замовником за нормами трудового права, що ще раз посилює вразливість працівника. Отже, поширення норм КЗпП щодо матеріальної відповідальності працівника на відносини між замовником і працівником є також необхідним кроком.

Зважаючи на наведене вище, вважаємо за необхідне прийняття окремого закону, який би регламентував надання послуг аутстафінгу

в Україні, а також внесення відповідних змін до КЗпП України. В межах зазначених актів необхідно визначити поняття аутстафіngu, окреслити відносини між замовником (фактичним роботодавцем) і працівником, визначити їх зміст (права і обов'язки сторін); передбачити ключові випадки і порядок відповідальності замовника, провайдера і працівника.

Список використаних джерел:

1. Хохлова І. В. Аутстафінг (виведення за штат) персоналу: проблематика та перспективи в сучасних економічних умовах України. *Український соціум*. 2013. №4 (47). С. 140–150. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/140-150_no-4_vol-47_2013_UKR.pdf
2. Ачкасова О. В. Організаційні та правові аспекти здійснення аутстафіngu в Україні. *Проблеми економіки*. 2014. №2. С. 95–99.
3. Малюга М. М. Правові аспекти регулювання аутсорсингу та аутстафіngu в Україні. *Теорія і практика моделювання інноваційного розвитку профільного закладу загальної середньої освіти технічної спрямованості для академічно здібних учнів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 верес. 2020 р.). Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 32–35. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722992/1/Правові%20аспекти_Малюга%20М.М._ст.%2032_35.pdf
4. Безручук С. Л., Лайчук С. М. Аутсорсинг, лізинг персоналу або послуги з бухгалтерського обліку: критична оцінка термінів. *Міжнародний збірник наукових праць Житомирського державного технологічного університету*. 2008. Т. 12. Вип. 3. С. 41–60.
5. Козак К. Б., Мироненко Б. В. Специфіка застосування інструментів аутсорсингу, аутстафіngu та лізингу в системі управління персоналом. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Т. 11. Вип. 1. С. 73–79. URL: <https://doi.org/10.15673/ie.v11i1.1297>
6. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів : вебсайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=2265&action=show>
7. Матвійчук Н. М. Аутстафінг: стан та проблеми впровадження в Україні. *Інноваційна економіка*. 2015. №5. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2015_5_8.

Науковий керівник: Соловійов Олексій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Поліна СМІРНОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Студентка 2 курсу 2 групи міжнародно-правового факультету

ОБМЕЖЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ, ПРИЗВАНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

Після повномасштабного вторгнення РФ в на територію України, Президентом України указом № 68/2022 було введено воєнний стан, де зазначено, що на період дії воєнного стану можуть обмежуватися права і свободи громадянина[1]. У ст. 4 ЗУ «Про оборону України» зазначено: «У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію»[2]. Відповідно, питання трудових прав мобілізованих осіб наразі є досить актуальним в Україні та потребує належного висвітлення.

Конституція України забезпечує базові права громадян, зокрема у ст. 43 зазначається: «Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба.», стаття 44 гарантує робітникам право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, у статті 45 визначено право на відпочинок. Але, в той же час, відповідно до ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» та ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [5] у період воєнного стану вводяться обмеження деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачені статтями 43 та 44 Конституції України.

Говорячи про більш конкретні випадки, в яких найчастіше виникає можливість порушення прав мобілізованого робітника під час воєнного стану, одним з найважливіших є питання звільнення такого працівника з ініціативи роботодавця. Відповідно до ч. 10 ст. 40 КЗпП України у разі призову або мобілізації саме роботодавця можливе розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, але роботодавець не може звільнити мобілізованого працівника за власною ініціативою без згоди пра-

цівника, оскільки відповідно до ст. 119 КЗпП України за працівниками, що були призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення зберігається місце роботи, посада незалежно від підпорядкування та форми власності [3]. Також таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України, але відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», який набрав чинності з 18 липня 2022 року, середній заробіток за такими працівниками не зберігається [4] у зв'язку із змінами, внесеними до ч. 3 ст. 119 КЗпП України. Але в той же час, збереження посади не відбудеться щодо осіб, які займали виборні посади в органах місцевого самоврядування та строк повноважень яких закінчився відповідно до ч. 5 ст. 119 КЗпП [3].

Також важливим аспектом в контексті теми, що розглядається, є стаж роботи, який регулюється відповідно до ст. 2 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», де зазначено, що «Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби». Але говорячи про стаж роботи, що надає право на щорічну основну відпустку в даній ситуації за працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації, не нараховується (відповідно до ст. 9 ч. 2 п. 1 ЗУ «Про відпустки»).

В свою чергу, відповідно до ст. 42 Кодексу законів про працю України, а саме ч. 9, при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва та при рівних умовах кваліфікації та продуктивності праці перевага в залишенні на роботі надається: працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, – протягом двох років з дня звільнення їх зі служби [3].

Підсумовуючи зазначене вище, належне забезпечення трудових прав працівників, призваних на військову службу внаслідок мобілізації є надважливим в контексті дотримання справедливості та збалансованості між правами працівників та інтересами національної оборони в умовах повномасштабного вторгнення. Важливим є те, щоб вже існуючі обме-

ження трудових прав у зв'язку з воєнним станом в країні були обґрунтованими, недискримінаційними та справедливими, однаково враховували як загальнодержавні інтереси, так і інтереси окремих осіб, чий права у даному випадку можуть зазнавати обмежень.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні. Офіційний Вебпортал Парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
2. Про оборону України. Офіційний Вебпортал Парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
3. Кодекс законів про працю України. Офіційний Вебпортал Парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n709>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин. Офіційний Вебпортал Парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-IX?fbclid=IwAR2HFfdgGgnfRCdvibwVT60PAGN3NBC73kGoAaQdlvdujm63LXEoVtqho3c#Text>
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. <https://ips.ligazakon.net/document/T222136?an=72>

Науковий керівник: Яковлев Олександр Анатолійович, доктор юридичних наук, доцент.

Анна СМОЛЯНА,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури 3 курс, 24 група

МІСЦЕ УГОДИ ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Сьогодні в епоху стрімкого розвитку та впровадження нових технологічних знань, процесів та методів на виробництві, створення та реалізації унікальних авторських проєктів постала проблема в захисті компанії від нечесного та неправомірного використання їх ідей конкурентами. Зазвичай, основним джерелом цієї інформації для компаній-конкурентів виступають саме працівники, які дізналися про ці розробки під час ро-

боти на певному підприємстві. Через такий стан речей роботодавці, окрім того, що понесуть значні збитки, взагалі можуть втратити інтерес та мотивацію розробляти нові технології та інвестувати в навчання працівників. Тому в нашому законодавстві потрібен певний механізм, який би дозволив захищати інтереси роботодавця, не порушуючи при цьому право працівника на працю на будь-якому підприємстві. І таким механізмом може стати угода про неконкуренцію.

Договір про неконкуренцію (заборону конкуренції) в трудовому праві – різновид договору в трудовому праві, яким передбачені заборони та обмеження щодо неконкуренції працівника із роботодавцем, який укладається із окремою категорії працівників, що зумовлене об'єктивною необхідністю захисту економічних інтересів бізнесу загалом та роботодавця зокрема [1].

На сьогодні українським законодавством майже ніяк не врегульовано та не передбачено можливості укладення угоди про неконкуренцію між роботодавцем та працівником. Лише в Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 № 1667-IX у статті 27 вказано, що істотними умовами договору про неконкуренцію фахівця з резидентом Дія Сіті є його письмова форма, відплатність, строк зобов'язання не більше 12 місяців, вичерпний перелік видів діяльності, що вважаються конкуруючою діяльністю, територія, на яку поширюється дія зобов'язання [2]. Але конкуренція присутня не лише в сфері ІТ, і нові унікальні розробки можуть використовуватися і в інших сферах діяльності, тому було б доцільно закріпити положення про угоду про заборону конкуренції саме в Кодексі законів про працю України.

Як свідчить судова практика, деякі роботодавці все ж таки укладають такі договори. І, оскільки в нашому трудовому законодавстві та навіть постановках Верховного Суду відсутнє будь-яке регулювання цих угод, суди вирішують це питання досить неоднозначно.

Зокрема, рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18.08.2014 у справі 191/215/14-ц, в якому суд дійшов висновку, що положення про неконкуренцію в трудовому договорі про те, що протягом трьох років після розірвання трудових відносин з будь-яких причин, працівник не буде займатись будь-яким видом діяльності, подібним до того, який провадився роботодавцем, є недійсними відповідно до статті 9 КЗпП [3].

Однак, Апеляційний суд Тернопільської області у справі №607/1440/17-ц від 10.07.2017, яка стосувалась таких самих обставин, визнав такі умови про неконкуренцію в трудовому контракті такими, що відповідають трудовому законодавству.

Суд вирішив, що такі умови повністю узгоджуються із ч. 2 ст. 21 КЗпП України, бо, по-перше, на посаду апаратника хімчистки, яким працював позивач, приймають без спеціальної освіти і професійно навчають певним особливим технологічним процесам безпосередньо на місці його роботи, по-друге, застереження про неконкуренцію стосується лише тієї роботи, яка є конкурентною по відношенню до послуг, що надає відповідач [4].

Вирішуючи питання про запровадження в нашому законодавстві механізмів регулювання цих угод, варто також звернути увагу на зарубіжний досвід.

Зокрема, у Великобританії, де стався перший відомий в історії випадок укладення угоди про неконкуренцію між учнем та майстром в 1414 році і отримав назву Справа Дайера, у якій суд визнав договір про заборону учню протягом шести місяців займатися ремеслом у тому ж місті, що і його колишній вчитель, недійсним на тій підставі, що майстер нічого не обіцяв своєму учню натомість [5]. Зараз у Великобританії положення угоди про неконкуренцію підпадають під дію виробленого судовими прецедентами принципу «обмеження торгівлі». Це принцип, відповідно до якого особа має право вільно займатися своєю професією та використовувати свої навички без надмірного втручання. Цей принцип робить договірну умову, яка має на меті обмежити свободу особи працювати на інших або здійснювати свою підприємницьку діяльність, недійсною, якщо вона не відповідає певним умовам. Щоб бути дійсною, така угода повинна відповідати таким критеріям: (а) повинна бути призначена для захисту законних ділових інтересів роботодавця; та (б) обмеження для працівника повинні бути розумно необхідними. Також суд може враховувати такі фактори, коли розглядає питання про розумність положень про неконкуренцію, а саме: вид роботи; вплив обмежень в цій угоді на працівника; географічна зона дії цих обмежень; тривалість угоди після звільнення; тип та характер інтересу, що захищається [6, с. 5].

У Норвегії угоді про неконкуренцію присвячено окремий розділ 14 у Законі про робоче середовище, робочий час та безпеку праці. Там вказано, що застереження про заборону в конкуренції повинно застосовуватися

лише в тій мірі, в якій це необхідно для задоволення інтересів роботодавця щодо захисту від конкуренції, діяти не довше одного року з моменту припинення трудових відносин, роботодавець повинен виплатити працівникові винагороду, що відповідає 70–100 відсоткам від річної заробітної плати працівника, яку він отримував, працюючи на цього роботодавця [7].

Закон про трудові договори в Бельгії запровадив один з найкращих механізмів регулювання положень про неконкурунцію. Там у статті 65 вказані такі умови дійсності: по-перше, заборонено укладати договір про неконкурунцію з працівником, річна винагорода якого не перевищує 16 100 євро, якщо ж розмір щорічної заробітної плати становить від 16 100 до 32 200 євро, то угода може стосуватися лише тих видів діяльності за його спеціальністю, які передбачені колективним договором як такі, на які може поширюватись положення про неконкурунцію, а для працівників з щорічною винагородою більше 32 200 євро застереження про неконкурунцію, навпаки, може стосуватися будь-яких функцій працівника, за винятком тих, які передбачені колективним договором як такі, на які не може поширюватись угода про неконкурунцію; по-друге, положення про заборону конкуренції має стосуватися подібної діяльності та бути географічно обмежений місцями, де працівник може створити реальну конкуренцію роботодавцю, беручи до уваги характер діяльності компанії, але ні в якому разі не може виходити за межі країни; по-третє, строк дії угоди про неконкурунцію не повинен перевищувати дванадцяти місяців з дня припинення трудових відносин; по-четверте, працівник повинен отримати від роботодавця одноразову компенсацію, мінімальний розмір якої дорівнює половині суми його заробітної плати, яку б він отримував за час, що відповідає тривалості фактичного застосування положення [8].

Отже, можна побачити, що в інших країнах зазвичай істотними умовами угоди про неконкурунцію з працівником є наявність реального інтересу та потреби роботодавця в захисті від конкуренції, обмежена дія її положень тільки на певні трудові функції працівника, строк дії зобов'язання не більше одного року, обов'язкова винагорода у розмірі не менше п'ятдесяти відсотків від заробітної плати за весь період дії цього зобов'язання, яку б працівник отримував, якби працював у свого минулого роботодавця, географічна обмеженість її дії місцями, де працівник може створити реальну конкуренцію роботодавцю.

Ми також можемо запозичити цей досвід та закріпити такі умови в Кодексі законів про працю, зокрема, найбільш доцільно це буде зроби-

ти в главі III. До того ж, варто зазначити, що дія цих угод повинна поширюватися лише на певну категорію працівників, розмір заробітної плати яких становить не менше шести мінімальних заробітних плат на місяць. Така сума, думається, буде найбільш справедливою, бо ми говоримо про все ж таки певні обмеження в реалізації права на працю, і тому треба забезпечити гідну компенсацію цих обмежень для працівника, а вона, в свою чергу, напряду залежить від розміру заробітної плати. Також заборона конкуренції повинна стосуватися лише тих трудових функцій працівника, які відповідно до положень колективних договорів можуть підпадати під обмеження цих угод. Це дозволить обмежити свавілля роботодавця в цій сфері і врахувати інтереси працівників. Тому варто доповнити статтю 13 Кодексу законів про працю України таким положенням: «У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема: трудові функції працівників, на які можуть поширюватися положення угоди про неконкуренцію».

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що главу III Кодексу законів про працю варто доповнити статтею такого змісту: «Сторони трудового договору, за наявності реальної потреби роботодавця в захисті від конкурентних дій, можуть передбачити в трудовому договорі угоду про неконкуренцію, за яким працівник зобов'язується протягом певного періоду після звільнення не здійснювати аналогічну діяльність до тої, яку він виконував у свого роботодавця, або шляхом залучення до конкуруючого роботодавця, або шляхом ведення власної підприємницької діяльності. Істотними умовами цієї угоди є: строк зобов'язання, який не повинен бути не довше одного року з моменту припинення трудових відносин; обов'язкова винагорода у розмірі не менше п'ятдесяти відсотків від заробітної плати за весь період дії цього зобов'язання; географічна обмеженість її дії місцями, де працівник може створити реальну конкуренцію роботодавцю; трудові функції, на які будуть поширюватися обмеження в цій угоді і які повинні відповідати укладеному колективному договору на підприємстві. Забороняється укладати угоду про неконкуренцію з працівниками, сума заробітної плати яких становить менше шести мінімальних заробітних плат».

Список використаних джерел:

1. Шумило М. М. Договір про неконкуренцію (заборону конкуренції) в трудовому праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Уні-*

верситету. Серія Право. 2022. № 70. С. 253–261. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/258228/255050>

2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>
3. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18.08.2014 у справі № 191/215/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40234833>
4. Рішення Апеляційного суду Тернопільської області від 10.07.2017 у справі № 607/1440/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67731001>
5. Catherine L. Fisk, «Working Knowledge: Trade Secrets, Restrictive Covenants in Employment, and the Rise of Corporate Intellectual Property, 1800–1920,» 52 Hastings L. J. 441, 455 n.33 (2001). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=262010
6. Department for Business, Innovations and Skills «Non-compete clauses. Call For Evidence», UK, 2016, P. 5. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f68b440f0b6230268f53d/bis-16-270-non-compete-clause-call-for-evidence.pdf>
7. Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) 01.01.2006. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2
8. Loi relative aux contrats de travail 03.07.1978. URL: <https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1978/07/03/1978070303/justel>

Науковий керівник: Соловйов Олексій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Анастасія СПИРИДОНОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу, 3 групи факультету
слідчої та детективної діяльності

ДО ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ

КЗПІ України визначає випадки, що пов'язані з невиконанням або неналежним виконанням трудових зобов'язань роботодавцем перед

працівником. У діючому законодавстві відсутній перелік підстав матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником, проте, закріплені гарантії при покладенні на працівників матеріальної відповідальності за шкоду заподіяну підприємству, установі, організації. Існуючі закріплені підстави матеріальної відповідальності роботодавця, в КЗпП України, потребують певного порядку, конкретизації та структуризації. Метою роботи є дослідження випадків матеріальної відповідальності роботодавця та розкриття подальшої перспективи розвитку цього інституту. Актуальністю даної теми є дослідження та аналіз випадків настання матеріальної відповідальності роботодавця, що дозволить виявити суперечності на практиці та підвищити рівень захисту прав працівника.

Проблематика систематизації та вдосконалення змісту статей, щодо матеріальної відповідальності роботодавця, підіймалася в наукових працях багатьох науковців, а саме: Танасевич О., Порицька Ю. М., Костюченко О. Є., Лук'янчиков О. М. та ін.

Аналіз чинного законодавства та наукових робіт дозволяє запропонувати певну класифікацію періодів виникнення матеріальної відповідальності роботодавця: на етапі укладання трудового договору, у процесі укладання трудового договору, на етапі припинення трудового договору. Існуючі етапи характеризуються рядом недоліків, що потребують певного нормативного регулювання, що дозволило притягнути роботодавця до матеріальної відповідальності.

Костюченко О. Є., аналізуючи підстави і умови виникнення матеріальної відповідальності в трудових спорах, зробила висновок, що неправна поведінка може проявлятися як порушення прав та обов'язків закріплених локальними актами, актами соціального партнерства та трудовими договорами [2, с. 82]. Проте, якщо говорити про відповідальність зі сторони роботодавця, на жаль, вона не має ще певної систематизації. Натомість, Танасевич О. визначає початковий момент притягнення роботодавця до матеріальної відповідальності, що зумовлений вчиненням працівником активних дій у вигляді звернення з вимогою до органу, уповноваженого на розгляд трудового спору, без чого вже наявні правовідносини не наповняться реальним змістом та можуть залишитись нереалізованими. Вчена наголошує, що до моменту ініціювання працівником цього питання, навіть за умови виявлення контролюючими органами факту порушення роботодавцем трудових прав конкретної особи, при-

тягнення останнього до матеріальної відповідальності є неможливим [5, с. 111], що повністю на мою думку, є обґрунтованим.

Стаття 22 КЗпП України, забороняє необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу, тобто відмову без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з інших підстав, не передбачених законом [1]. Не можна визнати обґрунтованою відмову із мотивів статі, раси, вагітності (при умові, якщо праця не має протипоказання по її стану щодо цієї роботи), віросповідання та будь-які інші підстави, які не пов'язані з рівнем освітою, кваліфікацією або навичками потенційного працівника, а також сюди належить раніше зазначений факт відмови без вказівки причини.

Роботодавець може нести матеріальну відповідальність також у випадку порушень строків укладання трудового договору. Відповідно п. 6 ППВС України про розгляд судами трудових спорів, якщо внаслідок відмови у прийнятті на роботу або несвоєчасного укладення трудового договору працівник мав вимушений прогул, його оплата провадиться стосовно до правил ч.2 ст.235 КЗпП України про оплату вимушеного прогулу незаконно звільненому працівникові. Абзац 4 п. 32 зазначеної постанови відповідно до ч.2 ст.235 КЗпП України (322–08) оплата середнього заробітку за весь час понад один рік провадиться за вимушений прогул і за умови, що заява про поновлення на роботі розглядалась більше одного року і в цьому не було вини працівника. При частковій вині працівника оплата вимушеного прогулу за період понад один рік може бути відповідно зменшена. Висновок суду про наявність вини працівника (не з'явився на виклик суду, вчиняв інші дії по зволиканню розгляду справи) або її відсутність, про межі зменшення розміру виплати має бути мотивованим [4]. Приналежність даного випадку до матеріальної відповідальності, підтверджує саме компенсаторний характер цієї статті. Виплата середнього заробітку під час вимушеного прогулу, перш за все, надає працівнику захисну функцію його трудових прав і здатність отримати певне відшкодування за завдану шкоду.

До випадків матеріальної відповідальності роботодавця можна віднести правопорушення, а саме: а) незаконне переведення за трудовим договором; б) порушення строків, порядку, відпустки, або в надані відпустки працівнику роботодавцем; в) порушення строків та виплат заробітної плати; г) недотримання правил з охорони праці та порушення інших обов'язків за трудовим договором.

Виникає питання, якщо працівник відмовиться від поновлення на роботі після незаконного переведення, за цією статтею, і захоче саме відшкодування в грошовому сенсі? З одного боку відповідно статті 36, якщо роботодавець повідомив про переведення та запропонував вибір працівнику на надання згоди попередньо, що є правомірним, а він відмовився, то це б слідкувало положенням п. 5 та 6 статті 36 КЗпП України, як підстави припинення договору у разі переведення працівника, за його згодою, або відмовою працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці [1]. Але в нас мова йде про незаконне переведення працівника, й працівнику як відшкодування пропонують працювати продовжити на попередній роботі, але не завжди після спричиненої шкоди роботодавцем, працівник матиме бажання працювати надалі. Тому було б за цікаво розглянути включення до цього випадку, такого виду санкції стосовно роботодавця.

Матеріальна відповідальність роботодавця може виникати у разі припинення трудових правовідносин з працівником. Під час припинення трудового договору виникають випадки, коли роботодавець незаконно звільняє працівника не дотримуючись порядку при звільненні, що перешкоджає йому у подальшому працевлаштуванні. Відповідно ст. 5–1 КЗпП України, держава гарантує правовий захист від незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [1]. Крім цього, норми КК України, відповідно ч. 1 ст. 172, передбачає кримінальну відповідальність у разі незаконного звільнення працівника з роботи з особистих мотивів [3]. Стаття 235 КЗпП України наголошує, що у разі звільнення без законної підстави, працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір. При винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижче-оплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року, не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу [1]. В мене виникає питання, чи буде діяти виплата середнього заробітку за час вимушеного прогулу, якщо звільнений працівник відмовиться від поновлення на роботі? Нажаль роз'яснення з цього приводу досі не має.

Чи можливо дану норму трактувати як обов'язкове перескладання трудового договору для виплати середнього заробітку працівником, як відшкодування матеріальної шкоди завданої роботодавцем? На моє власне бачення, потрібне певне роз'яснення з цього приводу, бо якщо це насправді так, оплата вимушеного прогулу не повинна залежити від поновлення на роботі незаконно звільненого працівника.

Наступним випадком є порушення строків та розрахунків при звільненні, що регулюється статтями 116 та 117 КЗпП України. Головним правилом при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення, в іншому випадку не пізніше наступного дня. Якщо роботодавець порушив ці строки, за умови відсутності спору про розмір суми, то підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку, але не більш як за шість місяців [1]. В даному випадку матеріальна відповідальність роботодавця виступає грошовою компенсацією, за час затримки виплат та розрахунків. Не видача працівнику наказу про звільнення, чи трудової книжки, призводить до тяжких наслідків, які перешкоджають подальшому його працевлаштуванню. Як із виплатами та розрахунками, в день звільнення роботодавець повинен видати працівникові копію наказу про звільнення, трудову книжку, що повинна була зберігатися в нього та повідомити письмово про нараховані суми при звільненні. Але якщо при затримці виплат громадянин зміг би працевлаштуватись за весь час на іншу роботу, і не понести великої шкоди, то без попередньо сказаних документів йому важко буде знайти іншу роботу, тобто дана ситуація виступає перешкодою у працевлаштуванні. Затримка розпорядження про звільнення або трудової книжки, як і в першому випадку карається виплатою середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, але на мою думку на відмінну від першого випадку, я б запропонувала відшкодувати ще й моральну шкоду колишньому працівнику.

Виходячи з поставленої мети та актуальності даної проблематики, існування нормативно закріплених випадків матеріальної відповідальності роботодавця потребує систематизації, конкретизації та вдосконалення. З огляду на викладене, то перспектива розвитку, вивчення та встановлення нових випадків для врегулювання трудових спорів і праводносин має великі досягнення. Але, їх законодавче закріплення ще потребує часу.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Костюченко О. Є., Правове регулювання матеріальної відповідальності роботодавця: сучасний стан та перспективи розвитку, Право та інновації № 1 (13) 2016, Проблеми реалізації прав у сфері праці та соціального забезпечення, с.81–88
3. Кримінальний Кодекс України: Закон № 2341-III від 05.04.2001 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Постанова про практику розгляду судами трудових спорів від 06.11.92 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>
5. Танасевич О., Окремі аспекти співвідношення підстави та умов притягнення роботодавця до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну працівнику. Трудове право 12/2016. С. 109–113. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/21.pdf>

Науковий керівник: к.ю.н., асистентка кафедри трудового права Конопельцева О. О.

Євгеній ФЕДОРЧУК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 5 групи, 3 курсу, факультету
юстиції

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Необхідність удосконалення законодавства про працю та соціальний захист зумовлена постійними змінами в економічній, соціальній та політичній сферах життя суспільства. Зростання рівня життя населення, розвиток економіки та підприємництва, глобалізація вимагають від

держави забезпечення ефективного захисту трудових прав працівників та підвищення рівня соціального захисту населення.

Основними завданнями удосконалення законодавства про працю та соціальний захист є:

- Забезпечення ефективного захисту трудових прав працівників. Це передбачає вдосконалення правових норм, що регулюють трудові відносини, посилення контролю за їхнім дотриманням та запровадження ефективніших механізмів вирішення трудових спорів.
- Підвищення рівня соціального захисту населення. Це передбачає підвищення рівня пенсійного забезпечення, реформування системи соціального страхування та запровадження ефективніших механізмів підтримки малозабезпечених верств населення.
- Створення сприятливих умов для розвитку економіки та підприємництва. Це передбачає вдосконалення механізму регулювання умов праці, підвищення рівня охорони праці, розвиток системи професійної освіти та підготовки кадрів.

Серед основних проблем у сфері трудового права можна виділити такі:

- Низький рівень захисту трудових прав працівників. Це проявляється в поширенні незадекларованої праці, порушеннях прав працівників при працевлаштуванні, звільненні та інших випадках.
- Поширення незадекларованої праці. Це негативно впливає на рівень заробітної плати, умови праці та рівень соціального захисту працівників.
- Недосконалість механізму вирішення трудових спорів. Це ускладнює для працівників захист своїх прав у разі їхнього порушення.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити таких заходів:

- Вдосконалити правові норми, що регулюють трудові відносини. Це передбачає внесення змін до чинного законодавства, розробку нових нормативно-правових актів та проведення освітніх заходів.
- Посилити контроль за дотриманням трудового законодавства. Це передбачає створення ефективної системи контролю, яка б включала в себе державний контроль, громадський контроль та контроль самих працівників.
- Запровадити ефективніші механізми вирішення трудових спорів. Це передбачає створення ефективної системи вирішення трудових

спорів, яка б включала в себе врегулювання спорів на рівні роботодавця, комісії по трудових спорах та суду.

Серед основних проблем у сфері соціального захисту населення можна виділити такі:

- Низький рівень пенсійного забезпечення. Це негативно впливає на рівень життя пенсіонерів та їхніх сімей.
- Недосконалість системи соціального страхування. Це ускладнює для працівників отримання соціальних виплат у разі настання страхових випадків.
- Відсутність ефективних механізмів підтримки малозабезпечених верств населення. Це призводить до зростання рівня бідності та соціальної нерівності.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити таких заходів:

- Реформування системи соціального страхування. Це передбачає створення ефективної системи соціального страхування, яка б забезпечувала належний рівень соціальних виплат у разі настання страхових випадків.
- Запровадження ефективніших механізмів підтримки малозабезпечених верств населення. Це передбачає створення ефективної системи соціальної підтримки, яка б включала в себе соціальні пільги, програми зайнятості та інші заходи.

На мою думку, статтю 94 КЗПП можна вдосконалити для кращого захисту прав працівника. Ця стаття визначає, що працівник має право на справедливую заробітну плату, яка забезпечує йому достатній життєвий рівень для нього самого і членів його сім'ї. Однак, на практиці, часто трапляється, що заробітна плата працівників не відповідає цьому критерію. [1]

Для кращого захисту прав працівника, статтю 94 КЗПП можна вдосконалити в наступних напрямках:

- Встановлення мінімальної заробітної плати, яка б забезпечувала працівнику достатній життєвий рівень. Наразі мінімальна заробітна плата в Україні становить 6700 гривень, що є недостатньою для забезпечення достатнього життєвого рівня.
- Встановлення механізму регулювання заробітної плати, який би враховував рівень інфляції та зростання цін. Наразі заробітна плата в Україні не регулюється належним чином, що призводить до її зниження в реальному вимірі.

- Запровадження механізму захисту працівників від безпідставного зменшення заробітної плати.

Порушенням законодавства про працю є встановлення основної та додаткової заробітної плати, а також інших стимулюючих та відшкодувальних виплат так, щоб загальна сума оплати праці для всіх працівників, незалежно від їхньої посади, складності і умов роботи, а також їхніх професійних навичок, становила мінімальну заробітну плату.

Роботодавець погоджує розміри заробітної плати працівників: тарифних ставок, окладів, відрядних, посадових окладів, надбавок, премій, бонусів і винагород) з виборним органом основної профспілкової організації, що представляє інтереси більшості працівників (профспілковим представником), а за його відсутності – з іншим органом, наділеним повноваженнями представляти інтереси колективу працівників.

Водночас, відповідно до Закону України від 15 березня 2022 р. №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон №2136), роботодавці в період воєнного стану мають такі права: [2]

- повідомити працівників про нові або зміну діючих умов оплати праці в бік погіршення (ст. 103 КЗпП) не пізніше як до запровадження таких умов (ч. 2 ст. 3 Закону №2136);
- із власної ініціативи зупиняти дію окремих положень колективного договору (ст. 11 Закону №2136).

Закон №2136-IX не містить положень або норм, що надають роботодавцю право не враховувати під час встановлення заробітної плати складність та умови праці, професійні та трудові якості працівників. Крім того, Закон №2136-IX не змінює і не призупиняє дію статей 6 і 15 Закону України «Про оплату праці», а також статей 96 і 97 КЗпП.

З огляду на вищезазначене, слід зазначити, що в умовах воєнного стану, більше ніж у звичайний час, і роботодавці, і працівники мають бути зацікавлені у підтриманні конструктивного діалогу з метою вироблення підходу до підвищення продуктивності праці на основі кваліфікаційного рівня та встановлення структури оплати праці з урахуванням набутих професійних знань, навичок і внеску в результати праці.

Вдосконалення законодавства про працю та соціальний захист є важливим завданням, яке дозволить забезпечити ефективний захист прав працівників та підвищення рівня соціального захисту населення. Для вирішення цього завдання необхідно вжити комплекс заходів, що вклю-

чатимуть внесення змін до чинного законодавства, розробку нових нормативно-правових актів та проведення освітніх заходів

Також, важливо, щоб удосконалення законодавства про працю та соціальний захист відбувалося з урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері. Необхідно забезпечити належну участь працівників та роботодавців у процесі вдосконалення законодавства. Важливо, щоб удосконалення законодавства про працю та соціальний захист було поєднано з розвитком економіки та підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-20 / Верховна Рада України. *База даних: «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20> (дата звернення: 17.10.2023).

Науковий керівник: Яригіна Є. П., к.ю.н., асистентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Олександр БЛЯЄВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
к.ю.н., асистент кафедри цивільного
права

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ СПОРТУ

Порушення в сфері спорту, як і в будь-якій іншій сфері суспільних відносин призводять до настання негативних наслідків для порушника. Вони можуть бути виключно спортивними (наприклад, вилучення з майданчика, попередження тощо) так і в залежності від характеру порушення за ст. 54 закону України «Про фізичну культуру і спорт» цивільно-правовими, кримінально-правовими або адміністративно-правовими. Відповідно, за цим критерієм розрізняється і відповідальність за порушення.

Законодавець не надає визначення в Цивільному кодексі цивільно-правової відповідальності, однак усталеною точкою зору в доктрині цивільного права є наявність чотирьох умов для її виникнення: протиправна поведінка, шкода, причинний зв'язок між ними та вина. Аналогічна позиція дотримується і судами. Зокрема в п. 2 постанови пленуму ВСУ №6 від 27.03.92 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»: «шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини». Зосередимось на протиправній поведінці саме в сфері спорту.

Правова сфера життя суспільства робить вчинки різних суб'єктів правовими і, отже, такими, що мають низку загальних рис, ознак, які

дозволяють відмежовувати правові вчинки від неправових. За цими ознаками і проводиться відмінність між правомірною і протиправною поведінкою.

Протиправність, це саме протиправний акт поведінки (дії чи бездіяльності, зі всіма її ознаками), що порушує вимоги правової норми. Порушення інших видів соціальних норм не можна за формально-юридичними ознаками вважати правопорушенням, доки вони не будуть втіленими в нормативних приписах охоронюючих правових норм [1, с. 361].

Такої ж думки притримуються і інші науковці, зокрема В. М. Парасюк [2, с. 46], В. С. Резніченко, О. В. Церковна [3, с. 294], Ю. В. Кривенко [4, с. 32], які в тій чи іншій формі визначають, що протиправна поведінка – поведінка, що порушує права й обов'язки, передбачені чи санкціоновані нормами цивільного права, але суперечні загальним засадам і змісту цивільного законодавства.

Більше того, згадувана ст. 54 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» має назву «Відповідальність за порушення законодавства у сфері фізичної культури і спорту», міститься в розділі VII з однойменною назвою і за змістом передбачає наявність відповідальності виключно за порушення законодавства.

Такий підхід законодавця в цілому відповідає усталеному розумінню протиправної поведінки, однак не враховує специфіку відносин, що виникають в сфері спорту.

Організаційне забезпечення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів відбувається за мінімальної участі українських суб'єктів нормотворення. Так, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту має право за ст. 45 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» лише затверджувати порядки складання календарних планів, а також вимоги до змісту положення (регламенту) про офіційні фізкультурно-оздоровчі заходи або спортивні змагання. Натомість самі положення, регламенти, календарні плани, які є основними документами локальної дії приймаються виключно організаторами фізкультурно-оздоровчих заходів або спортивних змагань – юридичними або фізичними особами, які проводять фізкультурно-оздоровчий або спортивний захід та здійснюють організаційне, фінансове та інше забезпечення підготовки і проведення цього заходу. В контексті поставленої проблеми їх об'єднує відсутність правотворчої функції і можливості створювати законодавчі норми.

Такий підхід створює проблему застосування такої обов'язкової умови притягнення до цивільно-правової відповідальності як протиправна поведінка за відсутності самого порушення права.

В судовій практиці зазначена проблема судами взагалі не приймається до уваги. В рішеннях суди визначають протиправну поведінку як порушення норм права, але аналізують акти локальної дії, намагаючись віднайти в них правопорушення.

Так, за рішенням від 8 квітня 2011 року №2–23/11 Советського районного суд м. Макіївки Донецької області позивачу було відмовлено в задоволенні вимог в повному обсязі, оскільки ст.1166, 1167 ЦК України передбачають відшкодування заподіяної шкоди неправомірними діями або бездіяльністю з боку особи, яка завдала шкоду.

Позов представника неповнолітньої особи пов'язаний з отриманою дочкою травмою під час змагань по самбо що відбулися 7–9 листопада 2008 року в м. Горлівка. Дочка отримала травму під час змагань, оскільки дівчина з якою вона змагалася на три роки старша, а тому фізично більше підготовлена. Проте мандатна комісія змагань допустила дочку до змагань.

Досліджуючи можливу протиправність зі сторони відповідачів (Федерація дзюдо Донецької області, Федерація самбо Донецької області, Управління з питань фізкультури та спорту Донецької обласної державної адміністрації) суд аналізував як нормативні акти (Закон України «Про фізичну культуру і спорт»), так і локальні акти (Правила змагань по самбо, затверджених Конгресом Міжнародної любительської федерації самбо ФІАС (FIAS) 18 жовтня 1998 року, які є обов'язкові для керівництва при організації та проведенні змагань по самбо з 1 січня 1999 року; Положення про XI Міжнародний турнір по самбо серед юнаків та дівчат 1992–1993 р. народження пам'яті Заслуженого тренера України ОСОБА_6.

Неправомірних дій відповідачі у судовому засіданні не встановлено, ОСОБА_1 отримала травму в наслідок своєї помилки при проведеній прийому під час боротьби.

В іншій справі Позивач звернувся до суду із позовом, у якому просив, визнати протиправними дії ГО «Федерація дзюдо Києва», які полягають у допуску ОСОБА_1 до участі у відкритому чемпіонаті міста Києва з дзюдо серед юнаків та дівчат 2009–2010 року народження та юніорів та юніорок до 21 року (2001–2006 року народження) та неналежному

медичному забезпеченні змагань відповідно до Тимчасового положення про медичне забезпечення спортивно масових заходів у м. Києві, стягнути з відповідача відшкодування матеріальної шкоди у розмірі 152 961, 00 грн і компенсації моральної шкоди – 900 000, 00 грн, а також витрати на професійну правничу допомогу у розмірі 21 500, 00 грн. Позов був поданий у зв'язку з травмою плеча сина Позивача, яку він одержав під час змагань.

Встановлення наявності/відсутності протиправної поведінки потребувало від суду дослідження таких локальних актів: календарний план спортивних змагань, масових заходів та навчально-тренувальних зборів м. Києва на 2021 рік, затверджений Департаментом молоді та спорту Київської міської державної адміністрації; Регламент проведення відкритого чемпіонату міста Києва з дзюдо серед юнаків та дівчат 2009–2010 року народження і юніорів та юніорок до 21 року (2001–2006 року народження), затверджений виконавчим директором ГО «Федерація дзюдо Києва»).

На підставі дослідження, рішенням від 06 грудня 2022 року по справі № 757/48447/21-ц Печерський районний суд м. Києва позовні вимоги про визнання дій протиправними, стягнення відшкодування матеріальної і компенсації моральної шкоди залишив без задоволення.

Як видається, при визначенні протиправної поведінки як умови настання цивільно-правової відповідальності специфіка відносин в сфері спорту створює необхідність більш широкого розуміння протиправності, ніж порушення певного нормативного припису, а й порушення актів локальної дії.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Парасюк В. М. Теоретичне обґрунтування сутності підстави цивільно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 1. 2020. с. 45–49.
3. Резніченко В. С., Церковна О. В. Особливості цивільно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми держави і права*. № 34. 2007. с. 291–296.

4. Кривенко Ю. В. Поняття та підстави цивільно-правової відповідальності. Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / МОН України, НУ «ОЮА» ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитоновна. Одеса: Фенікс, 2021. С. 31–34.

Діана БУТЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу, 6 групи факультету
адвокатури

ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нерозкритість механізму усунення від права на спадкування в Україні є проблемою, яка може призвести до порушення прав спадкоємців.

Цивільний Кодекс України у статті 1224 визначає випадки, в яких спадкоємців можуть позбавити права на спадкування. Але багато запитань виникає саме до частин 1 та 5 вказаної статті. Так у частині 1 зазначено, що не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя, окрім осіб, які вчинили такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив їх своїми спадкоємцями за заповітом.

Із положення цієї статті не випливає, що вчинення вбивства або замаху на вбивство повинно бути саме з метою заволодіння майном (спадщиною), а тому вчинення вбивства з хуліганських мотивів чи з метою помсти теж позбавляє особу права на спадкування. Таким чином, для того, щоб підтвердити вину спадкоємця, необхідний вирок суду, який набув законної сили. Але з тексту цієї норми неможливо зрозуміти, чи буде особа позбавлена права на спадщину, якщо вчинила вбивство з необережності чи у стані неосудності.

Вчинення вбивства з необережності, наприклад, через водіння в нетверезому стані, небезпечне поводження з вогнем, яке призвело до пожежі з жертвами, при виконанні будівельних робіт, не забирає право

на спадкування у обвинуваченого. Також варто зазначити, що якщо особа визнана винною у вчиненні такого злочину як умисне тяжке тілесне пошкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, то вона все одно буде мати право на спадщину. Такий самий наслідок своїх діянь матиме і особа, яка перебувала у стані неосудності на момент вчинення злочину.

Вирішити цю проблему можна шляхом доповнення тексту статті 1224 ЦКУ, що усунення від спадщини поширюється і на тих осіб, які, окрім вбивства, умисно вчинили й інші злочини проти життя, здоров'я, волі й гідності спадкодавця (якщо цю обставину було встановлено судом, за винятком тих випадків, коли заповідач складе заповіт уже після вчинення такого злочину).

Частина 5 статті 1224 Цивільного кодексу України передбачає, що за рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Однак законодавство не містить чіткого визначення, що означає «ухилитися від надання допомоги». Це може призвести до неоднозначного тлумачення цієї норми судами.

Так, наприклад, одні суди можуть вважати, що усунення від права на спадкування можливе лише у разі, якщо особа повністю припинила надання допомоги спадкодавцеві, в той час як інші суди можуть трактувати, що усунення від права на спадкування можливе й у тому випадку, коли особа надавала допомогу спадкодавцеві, але не в повному обсязі або несистематично.

Унаслідок подібної неоднозначності може статися так, що особи, які не заслуговують на усунення від права на спадкування, можуть бути позбавлені цього права. Також законодавство не містить чітких правил щодо того, як має здійснюватися доказування ухилення від надання допомоги, що теж ускладнює судовий процес.

Для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни до законодавства. Воно має передбачати, що усунення від права на спадкування можливе лише у разі, якщо особа повністю припинила надання допомоги спадкодавцеві протягом тривалого часу (наприклад, протягом одного року). Також законодавство має містити перелік обставин, які можуть свідчити про ухилення від надання допомоги.

Крім того, важливо зазначити конкретний механізм регулювання доказування ухилення від надання допомоги: суду мають надаватися докази, що особа знала про необхідність надання допомоги спадкодавцеві, мала можливість її надавати, але не робила цього, не маючи важкої причини.

Таким чином, можна зробити висновок, що механізм усунення права на спадкування не до кінця врегульований в українському законодавстві і забирає невід'ємне право спадкоємців та спадкодавців на справедливий судовий розгляд та справедливе розподілення і отримання спадщини, а також на прозорість судового процесу. Саме тому необхідно внести правки до статті 1224 Цивільного кодексу України.

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, к.ю.н., доц. кафедри цивільного права.

Ксенія ВАРБАНЕЦЬ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу 20 групи факультету
прокуратури

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ТЕНДЕНЦІЇ

У зв'язку з постійним розвитком та удосконаленням технологій ХХІ століття не даремно називають ерою інновацій. З виникненням чогось нового завжди виникає питання його законодавчого регулювання. Така проблема постала і перед штучним інтелектом, адже за невеликий проміжок часу цей технологічний продукт настільки інтегрувався в усі сфери суспільного життя, що без нормативного закріплення важко вирішувати низку питань які виникають при його застосуванні.

Останнім часом точиться багато суперечок з приводу використання штучного інтелекту (ШІ) і це переважно пов'язано з тим, що ця технологія за запитом людини має здатність генерувати та відтворювати різні твори як наукові так і мистецькі частково імітуючи стилі та роботи інших авторів. У зв'язку з цим є не до кінця зрозумілим: по-перше, хто є авто-

ром твору який людина отримує в результаті генерації та по-друге за якими критеріями можна визначити чи було в конкретному випадку порушене авторське право чи ні. Та варто зазначити, що це лише частина питань які потребують ефективного правового регулювання.

Перед тим як розглянути нормативні акти які містять норми, що регулюють ці питання в Україні доречним буде спершу прослідкувати ситуацію в інших країнах. До прикладу в США згідно з інструкціями виданими Бюро з авторських прав в березні 2023 року вважається, що твір створений за допомогою ШІ може бути захищеним авторським правом, лише за умови, що обов'язково був присутній людський внесок у даний продукт. У Китаї поширеною судовою практикою є така позиція, що твори створені ШІ є суспільним надбанням, а у Великій Британії, навпаки, вважається, що такі об'єкти є власністю особи, що вжила необхідних заходів для створення певного продукту, тобто можна сказати, що ця країна одна з небагатьох, де твори згенеровані ШІ можуть захищатися авторським правом, але зараз там це питання відкрите і на шляху активного законодавчого доопрацювання. [1]

Щодо регулювання ШІ в ЄС, то там для того, щоб на твір поширювалося авторське право відповідно до прецедентного права Європейського Суду, необхідна власна інтелектуальна та творча діяльність автора та оригінальність твору. Важливим кроком до законодавчого регулювання ШІ є Artificial Intelligence Act – законопроект ЄС про штучний інтелект, який зараз перебуває на фінальному етапі і може бути прийнятим до кінця цього року. Це буде перший закон в світі який регулюватиме діяльність пов'язану з ШІ. Його метою є забезпечити законність і прозорість оброблення даних штучним інтелектом та захистити права і свободи осіб, які можуть бути порушені в процесі його діяльності. Також важливо зазначити, що в законопроекті передбачений обов'язок вказувати чи були використані підчас генерації твору матеріали, які захищені авторським правом. [2]

З цим законопроектом, у разі його прийняття буде тісно переплітатися і законодавство України оскільки ми є кандидатами в члени ЄС на нашу країну поширюється обов'язок подальшої імплементації норм ЄС щодо ШІ в українське законодавство. Що стосується поточної ситуації, то в 2020 році було створено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, а 1 січня 2023 набув чинності Закон України «Про авторські та суміжні права», де визначається, що неоригінальним

об'єктом який згенерований штучним інтелектом, є об'єкт що відрізняється за своїми характеристиками від інших вже існуючих та який створено без прямої участі людини. На нього не поширюються особисті немайнові права. Варто також зазначити, що згідно до цього закону, наявні ще права особливого роду (*sui generis*). Перелік суб'єктів цих прав зазначено в ч.2 ст. 33 в Закон України «Про авторські та суміжні права». Такі особи наділяються майновими правами на об'єкти згенеровані комп'ютером навіть без втручання людини.[3] У жовтні 2023 року було опубліковано Дорожню карту з регулювання штучного інтелекту в Україні, яка встановлює цілі та підходи законодавчого регулювання ШІ. [4]

Отже, враховуючи швидкий процес розвитку інноваційних технологій та кількість ризиків пов'язаних з використанням штучного інтелекту потрібно запозичувати законодавчий, практичний досвід зарубіжних партнерів. Також, на мою думку, можна було б створити в Україні реєстр митців, де був би перелік осіб які надають згоду на використання їхніх творів штучним інтелектом за визначену плату. Це допомогло б зменшити кількість порушень авторських прав та створити можливість додаткового заробітку для таких авторів.

Список використаних джерел:

1. Штучний інтелект vs авторське право: закони різних країн// Юридична газета online //URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shtuchniy-intelekt-vs-avtorske-pravo-zakoni-riznih-krayin.html>
2. Штучний інтелект та artificial intelligence act //Центр демократії та верховенства права //URL: <https://cedem.org.ua/analytics/artificial-intelligence-act/>
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права»//Відомості Верховної Ради України від 15.04.2023 //URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
4. Мінцифри презентувало дорожню карту//Урядовий портал//URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehuliuвання-shtuchnoho-intelektu-v-ukraini-mintsyfry-prezentuvalo-dorozhniu-kartu>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Єлизавета ВІНОГРАДОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Факультет прокуратури, 3 курс 20 група

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Визначення проблем та перспектив розвитку правового регулювання цивільних правовідносин в умовах воєнного стану в Україні потребує в нинішній час системного підходу .

Режим воєнного стану, введений Указом Президента 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», залишається на сьогодні чинним.

Під режимом воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» , розуміється особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Згідно положень ст. 3 Указу Президента у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Вживані заходи щодо обмеження прав і свобод осіб повинні мати правовий характер і бути такими, що не перевищують меж, встановлених законом [7, с. 50]. Саме законом повинні бути визначені мета, базис та суб'єкти, які можуть встановлювати обмеження. Вихід за межі встановленої компетенції свідчить про пряме порушення цивільних прав, а не їх обмеження.

При встановленні обмежень цивільних прав законодавець та суб'єкт правозастосування повинні ефективно і коректно оцінювати обставини та враховувати вищезазначені фактори при виборі типу обмеження та кола суб'єктів цивільного права, яких воно стосується [8, с. 20].

Військове вторгнення росії на територію України вплинуло майже на всі сфери життєдіяльності українців, в тому числі на можливість виконання цивільно-правових зобов'язань.

Тому було прийнято ряд нормативно-правових актів щодо цивільно-правових відносин в період воєнного стану. Адже запровадження та активізація розвитку цивільного законодавства в умовах воєнного стану є запорукою ефективного механізму реалізації прав та свобод людини та громадянина в Україні. Тому особливої актуальності набувають теоретичні та прикладні розробки щодо запровадження в Україні правової системи європейського зразка.

Навесні 2022 року Верховною Радою прийнято Закон №2145-ІХ, яким внесено ряд змін у сфері регулювання земельних правовідносин під час дії воєнного стану, зокрема щодо орендних відносин.

Основним для аграріїв є запровадження автоматичного поновлення договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Тому, якщо строк дії договорів оренди, земельного сервітуту щодо земель сільськогосподарського призначення закінчився після введення воєнного стану, вони вважаються автоматично поновленими на один рік без волевиявлення сторін та внесення відомостей про поновлення договору до ДРРП. Отже, такі договори використання земель не втрачають своєї чинності та автоматично, в силу закону, продовжують діяти ще протягом одного року.

Законом України від 15 березня 2022 року №2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» доповнено розділ «При-

кінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України пунктом 18. Вказаним пунктом визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Також даним пунктом встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем).

Окрім договорів позики існує велика кількість інших цивільно-правових договорів: договори купівлі-продажу, договори найму (оренди), договори підряду та ін. за загальним правилом, по інших цивільно-правових зобов'язаннях, окрім договорів позики, у кожному випадку необхідно доводити, що прострочення відбулося саме у зв'язку з обставинами непереборної сили.

В таких випадках загального посилення на введення в Україні воєнного стану буде недостатньо. Звідси випливає, що сьогодні актуальним є пошук та запровадження нових підходів у сфері договірної практики, побудови їх якісно нової моделі відповідно до стандартів, принципів і норм, що вироблені світовою спільнотою.

Важливе теоретичне та практичне значення на цьому шляху має досвід інших країн світу, знання тих явищ, тенденцій та закономірностей, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку цивільного законодавства.

Також Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» були прийняті декілька нормативно-правових актів, що визначають головні особливості процедури спадкування в цей особливий період.

Проблеми, які виникли внаслідок окупації території України, є багатогранними. У зв'язку з цим, дослідження проблематики особливостей розвитку цивільного законодавства в умовах воєнного

стану в умовах правового режиму воєнного стану, бойовій обстановці, в особливий період військовослужбовців та інших осіб має підвищену актуальність.

Недосконалість цивільного законодавства України в особливих умовах, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації та в період воєнного стану в Україні, може негативно вплинути на національну безпеку України, її обороноздатність.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.11.2023).
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
5. Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
7. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №3. С. 50–53.
8. Омельчук О. С. Перешкоди в реалізації цивільних прав в умовах воєнного стану та шляхи пошуку компромісу публічних та приватних інтересів. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 18–22.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен

Вероніка ГАРКУША,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Напад на суверенітет та територіальну цілісність України з боку російської федерації з 2014 року та повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року мали серйозний вплив на економіку, політику та соціальне життя України. Війна призвела до значного зниження курсу національної валюти, економічної нестабільності, та збільшення кількості біженців та переселенців. Рік злочинної агресії спричинив втрату життів сотень тисяч людей та мільйони людей стали жертвами втрати своїх домівок та вимушеної міграції.

Цілком логічно, що воєнний стан спричинив також ряд змін і у цивільному праві, зокрема у питанні спадкування. На жаль, ми живемо у страшний час, коли невідомо, як і коли обірветься життя, коли у ефірах новин кожного дня наводиться статистика загиблих. У зв'язку з вищенаведеним, питання спадкування є особливо актуальним та важливим. Перед тим, як розповісти про зміни і особливості спадкування в умовах воєнного стану, гадаю, що було б доцільним навести визначення понять «спадкування» та «воєнний стан».

Воєнний стан – це спеціальний режим, що встановлюється на території країни в разі загрози національній безпеці, нападу на країну або її окупації, для забезпечення безпеки та порядку в цих умовах. Введення воєнного стану в Україні регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, а також іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан може бути введено на території всієї країни або її окремих районів на строк від 30 до 60 днів з можливістю продовження. Встановлюється від 30 до 60 днів, оскільки це мінімальні строки, що необхідні для проведення заходів, спрямованих на захист від агресії та безпеку країни. При введенні воєнного стану забороняється проведення страйків, мітингів, демонстрацій та інших подібних заходів, які можуть завдати шкоди національній без-

пеці або порушити громадський порядок. Включаються також спеціальні заходи для забезпечення безпеки населення, збереження державної власності та інфраструктури, здійснення воєнних заходів, контролю за дотриманням законів і правил у воєнний період. 24.02.2022 Указом Президента України № 64/2022 у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 було введено військовий стан строком на 30 діб. Подальшими указами Президента України термін дії воєнного стану на території України продовжувався і діє до тепер.

Спадкування – це процес переходу майна, прав і обов'язків померлої особи (спадкоємцям) до їхніх правонаступників. Українське законодавство передбачає два види спадкування – законне та заповітне. Законне спадкування відбувається в разі відсутності заповіту. У цьому випадку майно передається спадкоємцям у встановленому законом порядку.

Загалом, спадкування, із введенням воєнного стану зазнало змін в таких аспектах:

Строк для прийняття спадщини.

Свідоцтво про право на спадщину.

Подання заяви про прийняття спадщини за кордоном.

Перевірка у Спадковому реєстрі.

Звернення до нотаріуса.

Взагалі процедура спадкування в Україні визначена книгою шостою Цивільного Кодексу України. Разом із тим наразі варто керуватись такими нормативно-правовими актами, як постанови та роз'яснення уряду України щодо нотаріату під час воєнного стану, зокрема постанова від 28.02.2022 № 164 та постанова від 24.06.2022 № 719, а також роз'яснення Міністерства юстиції України від 11.07.2022. Почнемо зі змін, які торкнулися строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття. За загальним правилом цей строк становить 6 місяців. Після введення воєнного стану до загальних шести місяців додається ще чотири. Отже строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття під час воєнного стану становить 10 місяців. Але варто зазначити, що в разі скасування воєнного стану строк знову буде зменшено. Разом з тим, слід відмітити, що вказана норма прямо суперечить положенням Цивільного кодексу України, а тому у відповідності до ієрархії правових норм, застосуванню має підлягати положення саме Цивільного кодексу України.

Зміни в оформленні свідоцтва про право на спадщину впливають безпосередньо зі змін вказаних вище. Свідоцтво про право на спадщину –

це нотаріальний документ, який посвідчує перехід права власності на певне майно від спадкодавця до спадкоємців. Свідоцтво за загальним правилом видається після того, як спливає строк для прийняття спадщини або відмови її прийняття. У зв'язку зі змінами строку прийняття, змінився і строк видачі свідоцтва про право на спадщину. Якщо строк видачі свідоцтва датується після 06.03.2022, то документ може бути видано після 10 місяців з дня відкриття спадщини. Знову ж таки, строк може бути зменшено в разі, якщо воєнний стан буде скасовано.

Сучасні реалії змусили нас усіх пристосовуватися до нового життя, багато сімей роз'єднано, люди втратили свої домівки або налякані активними бойовими діями були вимушені виїхати за кордон. Але незважаючи на відсутність фізичного перебування на території України, особи не обмежені у правах, не виняток і право на прийняття спадщини. Якщо на території України відкрилася спадщина, а особа, що має право на її отримання знаходиться за межами держави і не має змоги повернутися, вона має можливість звернутися до посольства України в державі перебування і посвідчити своїм підписом заяву про прийняття спадщини. Також посвідчити заяву можна в іноземного нотаріуса, але за умови подальшої консульської легалізації. Ще одним способом посвідчення заяви, може бути надсилання заяви до нотаріуса на територію України, наприклад, поштовими службами.

Щодо змін, що стосуються спадкового реєстру, сьогодні він працює, але не в повному обсязі, тобто не у всіх адміністративно-територіальних одиницях. Станом на грудень 2022 року до переліку регіонів, де доступ до реєстрів обмежено входять регіони Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей та Автономна Республіка Крим. Якщо доступ до Спадкового реєстру неможливий, нотаріус може завести спадкову справу без його використання, але в цьому разі буде неможливою видача свідоцтва про право на спадщину. І в разі коли доступ буде відновлено, нотаріус має здійснити перевірки у п'ятиденний термін.

Зміни, яких зазнала сфера спадкування під час війни, я вважаю є досить важливими та корисними. Їх можна назвати «людиноорієнтованими», адже вони направлені на швидке і зручне вирішення питань спадкування і покликані максимально забезпечити права та інтереси людини.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Вероніка ГАРКУША,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: СУТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Повномасштабне вторгнення РФ внесло численні корективи в життя українського народу. На превеликий жаль, розпалося багато сімей, деякі з них назавжди. Самотніми лишилися багато людей, серед яких особливо вразливими категоріями є діти та літні люди. Більшої поширеності набула ситуація, коли літні люди, що не мають близьких родичів та можливості самостійно забезпечити себе та свої потреби не бачачи іншого виходу, просять допомоги в сторонніх людей. Багато з них укладають договір довічного утримання. Та для того, щоб справді отримати допомогу, а не передати своє майно та залишитися на самоті з ще більшими проблемами треба розбиратися в аспектах його укладення. Обізнаність людей, в тому числі юридична – потужна зброя для забезпечення себе від шахраїв та спокійного життя.

Розгляд я б воліла розпочати з визначення поняття договору довічного утримання. Звернувшись до Цивільного кодексу України (далі ЦКУ) ми можемо сформулювати визначення. Договір довічного утримання – це такий договір, у якому одна сторона (відчужувач) передає іншій (набувачеві) певне рухоме або нерухоме майно, яке характеризується значною цінністю, натомість зобов'язуючи набувача забезпечувати та доглядати за відчужувачем вічно. Глава 57 ЦКУ присвячена регулюванню договору.

Якщо розглянути договір з юридичного боку, то він має такі характеристики як: реальність, відплатність, довгостроковість, односторонність, алеаторність.

Сторонами даного договору є відчужувач та набувач. Відчужувачем може бути фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я, але вона обов'язково повинна мати право власності на майно, про передачу якого буде йти мова в договорі. Набувачем може бути фізична або юридична особа. Варто зазначити, що як відчужувачів, так і набувачів у договорі

може бути декілька. Також договір може укладатися відчужувачем на користь третьої особи.

Стаття 745 ЦКУ наголошує на тому, що договір довічного утримання повинен укладатися в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Зміст договору полягає в правах відчужувача та обов'язках набувача. Відчужувач має право мешкати й бути зареєстрованим у своєму житлі, здавати його в оренду, адже після укладення договору нерухоме майно залишається в його користуванні. Також відчужувач має право вимагати від набувача належного утримання та догляду.

На відчужене майно право власності передається набувачу, але воно обмежене, бо йому заборонено до смерті відчужувача продавати, обмінювати, передавати в оренду іншим особам.

Набувач, у свою чергу, зобов'язаний надавати належне утримання відчужувачу, сплачувати комунальні платежі за житло, передане договором, у разі смерті, поховати відчужувача, навіть якщо цього не передбачалось договором. Щодо належного утримання, то сторони при укладанні договору мають окреслити в чому полягає обсяг забезпечення (способи, форми догляду, якість, кількість, періодичність, зміст).

Після укладення договору, до нього можуть вноситися зміни. В силу певних обставин сторони мають право на заміну майна, що було передано набувачеві, в зв'язку з чим може передбачатись збільшення або зменшення обсягу обов'язків набувача.

З першого погляду, здається, що договір довічного утримання досить повно обґрунтовано в ЦКУ, але на мою думку все ж треба врегулювати деякі питання. По-перше, дати визначення термінам «рухоме майно» та «значна цінність» або подати вичерпний перелік речей, що відносяться до таких категорій. По-друге, внести зміни статті 755 ЦКУ, адже як згадувалось на набувача покладається обов'язок поховати відчужувача навіть якщо це не було передбачено, але гарантій щодо виконання обов'язку немає. Тому я вважаю, що було б доцільним щоб договір був чинний до моменту поховання відчужувача набувачем.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Анастасія ГАРАГА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Студентка 3 курсу, 4 групи факультету
адвокатури

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ НА МАЙБУТНЄ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Договір дарування є одним із найстаріших та найпоширеніших правочинів, який сформувався ще за часів римського права.

Цивільним кодексом України передбачено, що договором дарування може бути встановлений обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному в майбутньому через певний строк (у певний термін) або у разі настання відкладальної обставини [1, ч.1 ст.723]. З наведеного випливає, що договір дарування може бути як реальним, так і консенсуальним. Так, при укладенні консенсуального договору права та обов'язки сторін договору виникають лише після досягнення згоди щодо всіх істотних умов такого договору. Саме тому момент укладання договору та його виконання в такому випадку не співпадають.

Аналізуючи відповідний договір, неважко помітити, що йому притаманні майже такі ж ознаки, що і реальному. Насамперед, це безоплатність [2, с. 152]. Відповідно до частини 2 статті 717 Цивільного кодексу України, договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування [1]. Зазначена норма має імперативний характер та встановлює заборону у договорі дарування визначити обов'язок обдаровуваного вчинити які-небудь дії майнового або немайнового характеру на користь дарувальника. Проте, на практиці трапляється так, що дарувальник може укласти договір дарування на майбутнє з метою, щоб обдаровуваний вчинив на його користь певні дії.

В аспекті розгляду даної теми, доречно вказати, що за загальним правилом, дарувальник зобов'язаний бути власником майна для його безоплатної передачі іншій стороні. У зв'язку з цим, виникає питання чи може дарувальник за договором дарування на майбутнє подарувати річ, власником якої він не є. З цього приводу В. Кравчук зазначає, що укладення договору дарування з обіцянкою передати подарунок

у майбутньому, який дарувальнику ще не належить є цілком можливим [3, с. 181].

З настанням визначених у договорі дарування обставин, дарувальник зобов'язується передати подарунок стороні. Тут важливо зауважити, що у випадку пропуску строку виконання договору, обдарований не може вимагати відшкодування збитків, оскільки він не несе ніяких витрат, пов'язаних із придбанням подарунка.

Відповідно до частини 1 статті 724 Цивільного кодексу України, дарувальник має право відмовитися від передання дарунка у майбутньому, якщо після укладення договору його майновий стан істотно погіршився [1]. В такому випадку, на дарувальника покладається обов'язок довести істотність погіршення свого майнового стану. В іншому ж випадку, дарувальник повинен виконати свій обов'язок за договором. Доречно було б закріпити критерії істотного погіршення майнового стану у законодавстві.

Також, все ще не вирішеним залишається питання щодо прав сторін у випадку смерті однієї з них після настання обставини виконання договору. Наприклад, в деяких випадках, законодавство могло б дозволити переглянути або скасувати договір у зв'язку зі смертю однієї зі сторін (залежно від конкретних обставин) або такий варіант: майно може перейти до спадкоємців відповідно до заповіту. Спадкоємці можуть бути зобов'язані виконати умови угоди, якщо вона є чинною.

Враховуючи все наведене вище, можна зробити висновок, що договір дарування на майбутнє потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2782>
2. В'юн В. І. Особливості договору дарування та відмежування його від інших договорів. С. 151–154.
3. Ющенко М. С., Кочина О. С. Проблемні питання договору дарування на майбутнє // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Випуск 63. С. 178–182.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільного права НЮУ імені Ярослава Мудрого Коробцова Н. В.

Антон ДОНЕЦЬ,

к.ю.н., асистент кафедри цивільного
права

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЦИФРОВА РІЧ – НОВИЙ ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Введення в правове поле нової категорії та інституту «цифрової речі» є логічним та закономірним продовженням цифрової трансформації суспільних відносин, зокрема й тих, які регулюються правом. Четверта, інформаційна, науково технічна революція обумовила виникнення не тільки нових способів комунікації між особами, але й нових феноменів – нематеріальних благ, які безперечно мають всі підстави бути визнаними в якості об’єктів приватних правовідносин, не зважаючи на їх віртуальну/цифрову природу.

Шлях до такого визнання на законодавчому рівні було започатковано, нажаль, не в межах приватного права. Першочергово на відповідні виклики зреагувало законодавство, яке присвячено контролю в фінансовій сфері. На міжнародному рівні провідну роль відіграли Рекомендації ФАТФ (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей, FATF). На національному – знаковою стала поява в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (який було прийнято здебільшого на виконання зазначених рекомендацій) визначення віртуального активу.

Безумовно це стало результатом, в першу чергу, відсутності правового регулювання відносин з віртуальними активами саме в царині публічного контролю та глобальної безпеки. І спрямування зусиль законодавця саме на усунення прогалин в даних сферах є логічним і правильним. Однак необхідність загально правового осмислення феномену нових об’єктів була і певною мірою залишається на часі і зараз.

Економічна сфера суспільного буття, яка є одним з основних «за-мовників» встановлення та розвитку правового регулювання, в такому регулюванні, в першу чергу, покладається на норми тих галузей права, які регулюють її основу – майновий оборот. Тобто переміщення еконо-

мічних благ між суб'єктами. Основою правового регулювання зазначеного обороту виступає саме приватне право. Отже і категоріальний апарат такого обороту має визначатися в межах саме приватноправових доктрин та нормативно-правових актів. Встановлені в них визначення та терміни можуть ефективно застосовуватись всіма іншими галузями права в процесі регулювання відповідних правовідносин. Такий підхід має стати запорукою підвищення ефективності правового регулювання та гарантування дотримання в широкому розуміння принципу правової визначеності. Отже цілком логічним є закріплення загальних положень про об'єкти економічного обороту в Цивільному кодексі України в якості об'єктів цивільних прав/правовідносин.

Так проект Закону України «Про віртуальні активи» до першого читання містив пропозиції про внесення відповідних змін та доповнень до положень Розділу III ЦКУ. Однак в тексті даного закону, який був прийнятий 17 лютого 2022 року, дані положення відсутні. Безсумнівно, прийняття вказаного закону стало визначальним кроком на шляху комплексного врегулювання віртуальних активів саме як об'єктів цивільних правовідносин. Однак на даний момент цей закон чинності не набрав і, враховуючи, подання до ВРУ 07 листопада 2023 року проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні», скоріш за все очікує на ґрунтовні зміни своїх положень.

Натомість 10 серпня 2023 року було прийнято низку інших нормативно-правових актів, які дали новий поштовх розвитку правового регулювання відносин щодо віртуальних активів і не тільки. Йдеться про Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» та Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги».

Ядром змін, привнесених даними нормативно-правовими актами, стало закріплення в положеннях розділу III ЦКУ нового об'єкта цивільних прав – цифрової речі. Це дає підстави стверджувати про початок нового етапу розвитку правового регулювання суспільних відносин, які за останні десятиліття зазнали значних трансформаційних процесів у зв'язку зі своєю тотальною цифровізацією.

Однак крім беззаперечного прогресу такі зміни привнесли з собою і певне коло нових питань, які обумовлюють визначення місця цифрової

речі серед інших об'єктів цивільних прав/правовідносин. Такими питаннями є, насамперед, питання про її правову природу; співвідношення з іншими об'єктами (зокрема, об'єктами ПІВ); внутрішня класифікація в межах родового поняття «цифрова річ»; визначення засад правового регулювання як на рівні ЦКУ та і спеціальних нормативно-правових актів.

Щодо правової природи, то положення ст. 179–1 визначають «цифрову річ» як благо. Що закономірно відповідає загальному приватно-правовому розумінню об'єкта правовідносин. Можливість існування такого блага виключно в межах цифрового середовища, що передбачено положеннями вищевказаної норми, чітко відмежовує його від такого традиційного об'єкта, як предмет матеріального світу – річ. До того ж треба зауважити, що законодавець також закріпив і певний невичерпний перелік різновидів «цифрових речей». Ними є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, які існують виключно в цифровому середовищі та мають майнову цінність. Скоріш за все, такими благами можуть бути визнанні, наприклад, облікові записи різноманітних цифрових сервісів, доменні імена, тощо. Хоча само по собі визначення категорії «цифровий контент» в Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» має досить широке трактування. Питання віднесення до цієї категорії тих чи інших даних – становить предмет окремого наукового дослідження. Проте, як воно, так і легальне визначення «віртуального активу» однозначно вказують на нематеріальну природу «цифрової речі».

Як бачимо і само запозичення терміну «річ» і закріплення відповідних положень в гл. 13 розділу III ЦКУ «Речі. Майно», а не в гл. 15 (Нематеріальні блага), викликає певну кількість запитань. І якщо розміщення положень про «цифрову річ» в межах відповідної глави, може бути пояснено наміром законодавця розповсюдити на неї дію положень ЦКУ про речі, то питання застосування терміну «річ» до нематеріального блага викликає, напевно, найбільшу критику, особливо зі сторони науковців.

Іноземні юрисдикції по різному визначають дане поняття: цифровий актив, цифровий об'єкт, тощо. Термін «цифрова річ» використовується в ЦК Молдови. Однак потрібно наголосити, що цивільне право цього нашого сусіда, як наприклад і ЦК Чехії, базується на розумінні під тер-

міном «рiч» практично усього рiзноманiття об'єктiв цивiльних право-вiдносин, як матерiальних, так i не матерiальних, а також майнових прав. Тобто термiн «рiч» у вказаних юрисдикцiях аналогiчний з певними застереженнями термiну «об'єкт» у вiтчизняному приватному правi.

За заявами розробникiв нормативно правових актiв, якими були внесенi вiдповiднi змiни до ЦКУ, можливiсть використання термiну «цифровий об'єкт» була вiдкинута через його схожiсть з родовим поняттям – об'єкти цивiльних прав/правовiдносин. А використання термiну «актив» – через його здебiльше економiчне походження. Звертаючи на це увагу, можна передбачати вiдповiднi змiни i до Закону України «Про вiртуальнi активи» та iншi нормативно правовi акти, якi використовують дану термiнологiю.

Викликає питання i застосування термiну «цифрове середовище» як частини виключної умови квалiфiкацiї блага як «цифрової речi». Єдине легальне визначення даного поняття на даний момент мiститься в Закону України «Про цифровий контент та цифровi послуги», що формально обмежує його застосування сферою дiї лише цього нормативно-правового акту. Натомiсть, Закону України «Про вiртуальнi активи» такого поняття не визначає. Враховуючи значущiсть даної категорiї для усiх рiзновидiв цифрових речей, доречним було б закрiплення її визначення в ЦКУ.

Окреме питання стосується визначення засад нормативно-правового регулювання даних вiдносин. Як вже зазначалося, за загальним правилом до цифрових речей застосовуються положення ЦКУ про речi. Однак, законодавець передбачає встановлення особливостей правового режиму даного об'єкту окремим спецiальним законом. На даний момент iснують Закони України «Про вiртуальнi активи» та «Про цифровий контент та цифровi послуги». Окремого закону про цифровi речi не iснує.

Пiдсумовуючи, необхідно зазначити, що вирiшення деяких з питань, якi були поставленi вище, можна очiкувати з прийняттям проекту Закону України «Про внесення змiн до Податкового кодексу України та iнших законодавчих актiв України щодо врегулювання обороту вiртуальних активiв в Україні». Проте даний проект розраховано здебiльшого на врегулювання публiчно правових вiдносин з «цифровими речами», в той час, коли приватно правовi аспекти, скорiш за все, не отримують широкого та всеохоплюючого вдосконалення.

Юлія ЄВТІФІЄВА,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
студентка 1 курсу магістратури, 3 групи
факультету юстиції

ЦИФРОВА РІЧ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У сучасному світі результатом розвитку інноваційних технологій та діджиталізації стала поява нової категорії об'єктів цивільних прав – цифрова річ, що зумовило зміни у законодавствах багатьох розвинених держав, зокрема, і в Україні. Цивільний кодекс України доповнився статтею 179–1, яка розширила коло об'єктів цивільних прав, що дало змогу відповісти на питання «що є цифровою річчю?».

Від так цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Одночасно цифровою річчю визнаються віртуальні активи, цифровий контент та інші блага [1]. Додатково зазначається, що особливості права на цифрові речі та його форма зумовлює їх існування у цифровому середовищі.

Тож законодавець закріпив досить широке визначення даного терміну, що є виправданим в умовах стрімкого розвитку даної сфери. Проте на фоні вже існуючого регулювання віртуальної форми вираження грошей, які також підпадають під визначення «цифрових речей», є ризик створення колізій у законодавстві. Роль у попередженні накладання правових норм надається Закону України «Про віртуальні активи», який наразі не набрав чинності.

До того ж постає питання у специфіці права власності на цифрову річ, адже ми всі звикли до традиційного представлення права власності у вигляді користування, розпорядження та володіння. Сама правова природа цифрових благ зумовлює ж певні особливості, оскільки цифрові речі ми не можемо радикально відносити ані до майнових прав, ані до речей у загальному розумінні. Однак простежується певне тяжіння генези цифрових благ до речей не у класичному їх значенні – як нематеріальний об'єкт права власності. У цьому аспекті «вразливість» зосереджена у контролі над цифровою річчю, зокрема, обмеження такого права. Наприклад, у ненаданні доступу до платформи, де зберігається віртуальна річ із технічних причин. Тож дана проблематика казуального тлумачення

чення у практичному аспекті постане перед судами вже у найближчому майбутньому, що дасть підстави для розвитку правових позицій Верховного Суду щодо визнання форм обмежень права власності на цифрову річ, а також належного забезпечення та його дотримання.

Не можливо оминати й співвідношення права власності на цифрові речі з об'єктами авторських прав у розумінні Закону України «Про авторське право і суміжні права», де закріплена самостійність цих двох понять, оскільки передача права власності на цифровий об'єкт ще не означає передачу майнового права і навпаки. Яскравим прикладом буде слугувати купівля книги у електронному виді, де авторські права є непорушними. Тобто споживачі можуть вільно користуватися придбаною річчю, але не мають права її поширювати без дозволу автора.

На світовому рівні є досить цікава справа із судової практики США щодо захисту прав інтелектуальної власності пов'язаної з цифровими речами, яка полягала у тому, що художник створював та продавав цифрові зображення – NFT відомої сумки від французького модного дому Hermes.

Варто нагадати, що NFT є невзаємозамінним токеном (цифровим активом), який представляє собою унікальних об'єкт у цифровому вимірі, що породжує право власності, а також може бути перевірений у мережі Blockchain.

Представники компанії змогли довести у суді, що створена художником NFT порушує право на товарний знак, оскільки вводить в оману покупців, що цифрове зображення є результатом співпраці з Hermes.

Присяжні у суді Манхеттена зобов'язали художника сплатити французькому модному дому 110 тисяч доларів США за порушення прав інтелектуальної власності, а також 23 тисячі доларів США – за недобросовісне захоплення доменного імені. Тож рішення по даній справі дає розуміння того, що NFT існують на перетині права інтелектуальної власності та конституційного права [2].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що українське законодавство підтримало світову усталену практику у питанні визнання цифрових речей, закріпивши їх самостійність в аспекті оборотоздатності нематеріальних благ. Оскільки визнання цифрових речей зумовила потреба у задоволенні інтересів суспільства на тлі розвитку цифрового середовища, яка полягає у забезпеченні правової визначеності учасників цивільних правовідносин, а також захисту їх прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 30.11.2023 р.).
2. Hermes has set a precedent for protecting IP rights against NFT creators. [Електронний ресурс]. – 2023 р. – Режим доступу: <https://barbashyn.law/en/statti/kompaniya-hermes-stvoryla-pretседent-zahystu-prav-iv-proty-tvortsiv-nft/> (дата звернення 30.11.2023 р.).

Науковий керівник: Маліновська Ірина Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри цивільного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Олександр ЄВТУШЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 2 курс, 9 група

ДО ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Проблема спадкування банківських вкладів в Україні наразі залишається досить актуальною, оскільки цей інститут є одним з недостатньо вивчених у цивільно-правовій площині. Так, проблему спадкування банківських вкладів в окремих аспектах досліджували такі науковці, як М. В. Гордон, К. А. Граве, В. К. Дроніков та інші, однак єдиної думки, щодо її вирішення вони не дійшли. Так, В. К. Дроніков стверджував, що після смерті вкладника, внесок належить третій особі як отримувачу вигоди, а не спадкоємцю. В свою чергу, М. В. Гордон вважав перехід вкладу після смерті вкладника спадковим і класифікував його як вид заповіту. Протилежну думку мав, К. А. Граве та позиціонував розпорядження на вклад як особливий випадок договору на користь третьої особи [1, с 57].

Розглядаючи, дану проблему, в правовій площині необхідно першочергово звернутися до поняття вкладу чи депозиту. Так, норма статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2], визначає дане поняття як фінансові ресурси, які клієнти розміщують у банку на своїх іменних рахунках, надаючи банку договірні права на управління цими

коштами, незалежно від їх форми (готівкова чи безготівкова) або валюти (національна або іноземна) [3]. Вклад, в свою чергу, здійснюється на основі окремо створеного договору, який регламентується статтею 1058 Цивільного кодексу України.

В загальному розумінні, спадкування грошових вкладів означає, що після смерті вкладника його вклад, розміщений у банку, переходить у спадщину особам, які є його правонаступниками. Тому, слід погодитися з М. В. Гордоном, який вважав перехід вкладу після смерті вкладника спадковим і класифікував його як вид заповіту. Аналогічна, ідея закріплена у статті 1228 Цивільного кодексу України, де зазначено, що вкладник може розпорядитися своїм правом на вклад у банку на випадок своєї смерті, склавши заповіт, зробивши відповідне розпорядження банку або за законом [4].

Спадкування банківських вкладів, при складенні спеціального розпорядження є досить поширеним процесом, за яким можна отримати у спадок банківський вклад. При цьому необхідно виокремити низку особливостей, внаслідок порушення яких воно визнається недійсним. Так, якщо у заповіті зазначені вказівки стосовно вкладу, заповідач може скасувати або змінити розпорядження вкладом, однак, якщо вкладник зробив розпорядження після заповіту, воно анулює заповіт частково або повністю. В такому контексті, недотримання процедури укладення спеціального розпорядження може фактично обмежити право на спадкування банківського вкладу.

Враховуючи те, що право на банківський вклад входить також до складу спадщини, то на нього відповідно поширюються загальні правила спадкування, відмови від спадщини, обов'язкову частку у спадщині та інші. За загальним нормами, право складати заповіти регулюється статтями 1233–1257 Цивільного кодексу України. Також, згідно зі статтею 1277 того ж кодексу, право на вклад може перейти у власність територіальної громади за рішенням суду в разі, якщо немає спадкоємців за заповітом або за законом, або вони відмовились від прийняття спадщини. Гроші, розміщені на рахунку у банківській установі, стають об'єктом права вимоги спадкоємця лише після прийняття спадщини. Фактично вони можуть бути отримані спадкоємцем лише після оформлення документу, який засвідчить право на отримання вкладу, однак без чіткого розуміння в якій банківській установі знаходиться вклад це зробити неможливо.

Так, вагому проблему спадкування банківських депозитів становить їх пошук. В порівнянні з розшуком іншого майна, такого як нерухомість, яке підлягає державній реєстрації з даними у реєстрах, пошук права на вклад ускладнюється, оскільки він може бути в різних банках без документальних підтверджень. У випадках, коли спадкоємці знають про наявність банківського вкладу у спадкодавця, але не мають відповідних документів чи відомостей про конкретну банківську установу, здійснення пошуку такого об'єкта спадщини стає неможливим. Ускладнює процес пошуку вкладів, також і банківська таємниця, яка призводить до відмови у наданні необхідних даних, що змушує спадкоємців звертатися до суду, але навіть за такої умови процес спадкування залишається досить складним.

Отже, проаналізувавши як правові аспекти даного питання так і думки науковців, ми можемо зробити висновок, що спадкування банківських вкладів в Україні наразі є складним та проблемним процесом, який безумовно потребує вирішення. Шляхом вирішення, зокрема проблеми пошуку банківських вкладів, може бути створення окремої бази даних, у якій знаходилася б вся необхідна інформація для пошуку вкладу. В свою чергу, відкріплення заповіту від спеціального розпорядження вирішить проблему часткового або повного анулювання заповіту за недотримання алгоритму їх укладення.

Список використаних джерел:

1. Ромовська З. В. Українське цивільне право та спадкове права.; підручник /- К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – с 264.
2. Про банки і банківську діяльність: закон України від 29.07.2023 № 2121-III//БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
3. Зінкін Д. О. Правові особливості спадкування вкладів у банківській установі.//Юридичний ресурс; від30.03.2016;URL: https://protocol.ua/ua/pravovi_osoblivosti_spadkuvannya_vkladiv_u_bankivskiy_ustanovi/.
4. Цивільний кодекс України: закон України від 05.10.2023 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Кирило ЄЛСУКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 2 курсу, 16 групи, факультет
прокуратури

ЦИФРОВИЙ КОНТЕНТ, ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Новий Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» має на меті врегулювати взаємовідносини, що складаються між виконавцем та споживачем щодо отримання останнім цифрового контенту та/або послуг у цифровій формі.

Значений нормативно-правовий акт вже оприлюднено на офіційному веб-порталі Верховної Ради України і набуде чинності з березня 2024 року. Таким чином, з новим роком цей Закон розпочне своє регулювання відповідних суспільних відносин в Україні та впорядкує правовідносини між сторонами при наданні-отриманні цифрового контенту та послуг [1].

Згідно з пунктом 11 статті 1 зазначеного закону цифровий контент – це дані, які створюються і надаються в цифровій формі, до них належать комп'ютерні програми, застосунки, відео-, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги.

Стаття 3 визначає, що виконавець зобов'язаний надати споживачу цифровий контент чи послугу протягом розумного терміну після укладення договору, якщо інше не передбачено. Зобов'язання виконано, коли об'єкт стає доступним безпосередньо або за допомогою пристрою, обраного споживачем.

Відповідно до статті 9, виконавець несе відповідальність за порушення щодо надання цифрового контенту/послуги. Якщо це передбачено договором один чи декілька разів, за 2 роки від надання. Якщо це безперервне надання – за строк передбачений договором.

Стаття 19 визначає, що централізований орган забезпечує захист прав споживачів цифрового контенту/послуг відповідно до цього Закону та інших. Зокрема через портал е-рокурка [2].

Тим самим законом врегульовано правовідносини щодо надання та використання цифрового контенту в Україні та забезпечено захист прав споживачів.

Відповідно до частини 1 статті 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об’єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом.

Інтелектуальна власність є невід’ємною частиною сучасного суспільства, охоплюючи права на винаходи, твори, торгові марки тощо. Вона відіграє важливу роль у захисті інновацій, творчості та конкурентоспроможності.

Інтелектуальна власність стимулює креативність та науково-технічний

прогрес, сприяючи розвитку науки, культури та прогресу суспільства в цілому. Вивчення інтелектуальної власності дає змогу краще розуміти правовий захист інтелектуальних надбань та вдосконалити законодавство в цій сфері, що є особливо актуальним в умовах глобалізації та технологічних змін [4].

Цифровий контент являє собою об’єкт права інтелектуальної власності,

що охороняється законодавством. Він включає різноманітні види інформації, такі як літературні твори, музика, фільми, фотографії, програмне забезпечення, веб-контент, аудіо- та відеозаписи, графіка та інші матеріали, які можуть бути створені, розповсюджені та використані у цифровій формі.

Авторські права становлять зміст інтелектуальної власності, вони забезпечують інтереси творців та власників цифрового контенту. Вони надають авторам ексклюзивні права на використання, розповсюдження та відтворення своїх творів. Авторські права дозволяють авторам контролювати використання їхніх творів та вимагати винагороди за їх використання.

Права інтелектуальної власності на цифровий контент можуть бути пов’язані з охоронними документами. Наприклад, патенти можуть застосовуватися до нових технологій або винаходів, які використовуються для створення або розповсюдження цифрового контенту. Торгові марки можуть захищати логотипи, назви продуктів або бренди, пов’язані з цифровим контентом, а права на торгові марки можуть посвідчуватися свідоцтвами.

Законодавство про інтелектуальну власність надає правовий захист авторам та власникам цифрового контенту, а також встановлює правила використання та розповсюдження цього контенту. Це сприяє стимулю-

ванню творчості, інновацій та розвитку цифрової культури, забезпечує справедливу компенсацію для творців та сприяє захисту їхніх прав.

Отже, цифровий контент є відносно новим об'єктом права інтелектуальної власності. До цифрового контенту можна віднести: комп'ютерні програми та бази даних, які охороняються авторським правом, мультимедійний контент – фільми, музичні та відеокліпи, зображення. Також охороняються авторським правом, веб-сайти і домени. Охороняються як об'єкти авторського права та засоби індивідуалізації відповідно до законодавства про інтелектуальну власність, топографії інтегральних мікросхем. Особливості охорони цифрового контенту полягають у застосуванні технічних засобів захисту, управління правами цифрового використання, боротьбі з Інтернет-піратством.

Список використаних джерел:

1. <https://dpss.gov.ua/news/it-fakhivtsi-derzhprodspozhyvsluzhby-hotuiutsiado-implementatsii-zakonu-ukrainy-pro-tsyfrovyi-kontent-ta-tsyfrovi-posluhy> ІТ-фахівці Держпродспоживслужби готуються до імплементації Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги».
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> Про цифровий контент та цифрові послуги
3. Інтелектуальна власність в галузі комп'ютерингу: підручник / О. Б. Вовк, В. В. Пасічник, Н. Б. Шаховська, В. С. Якушев ; за наук. ред. В. В. Пасічника ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – Л. : Новий Світ-2000, 2013. – 317 с. : іл. – (Серія «Комп'ютеринг»). – Бібліогр.: с. 287–290 (66 назв). – ISBN 978-966-418-232-1
4. Інтелектуальна власність: підруч. для студентів неюрид. ф-тів / В. О. Семків, Р. С. Шандра; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Галиц. друкар, 2015. – 278, [1] с.
5. Цибульов П. М. та ін. Управління інтелектуальною власністю / За ред. П. М. Цибульов: монографія. – К.: «К. І. С.», 2005. – 448с.
6. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> Цивільний Кодекс України
7. Стовець О. В. Інститут інтелектуальної власності в епоху інформацій й постмодерну: соціально-філософський ракурс. – Монографія /
8. Ходаківський Є. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти [Текст] навч. посіб. / Є. І. Ходаківський, В. П. Яковчук, І. Л. Литвинчук – К.; «Центр учбової літератури», 2014–276 с.

Науковий керівник: Ісаєв Арсен Миколайович, доцент, кандидат юридичних наук.

Данило ЖИДКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

НОВАЦІЇ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В умовах розвитку смарт-технологій, впровадження штучного інтелекту в усі можливі сфери суспільства, техноспрямованість людини, інфозалежність зробили неможливим життя людини без Інтернету. На сьогодні він через свою багатоканальність та широкоохватність забезпечує, по-перше, зручність для людини, а, по-друге, ефективність у виконанні різнопланових завдань. Пристосування до нових викликів вимагає від влади нового підходу до врегулювання проблемних питань, які так чи інакше торкаються звичайних людей в цій всесвітній мережі. Однією з таких проблем є захист прав споживачів в інтернет-торгівлі. Багато людей через коронавірусну хворобу та запроваджений локдаун, повномасштабне вторгнення РФ в Україну відмовилися у тій чи іншій мірі ходити до магазинів, приміряти речі, розпитувати консультантів щодо характеристики, обігу товару та наважилися на онлайн купівлю різних товарів, що означає неабиякий суспільний прогрес. Але наразі існує низка проблем, з якими стикаються покупці в інтернет-купівлі. Наприклад, при купівлі онлайн продавець не забезпечує інформацією покупця, за допомогою якої можливо ідентифікувати суб'єкта господарської діяльності. Законодавство не вимагає вказувати реквізити компанії: назву юридичної особи або фізичної особи-підприємця, виписку з єдиного державного реєстру підприємств і організацій, юридичну та фактичну адресу цієї бізнес-структури. Це дозволяє продавцю уникати повертання коштів за товар неналежної чи належної якості, розірвання публічного договору купівлі-продажу, притягнення до цивільно-правової відповідальності. Не менш важливою проблемою є встановлення інформації щодо основних характеристик товару. Так, згідно з частиною першою статті 6 Закону України „Про захист прав споживачів” від 1991 року продавець зобов'язується передати споживачеві товар належної якості і надати інформацію про цей товар. Але порядок надання цієї інформації про товар в Інтернет-середовищі почасти ігнорувався продавцями, що тя-

гло за собою масові невдоволення покупців після отримання цього товару поштою. Також існують проблеми з умовами доставки, відмови від продукції та повернення коштів за товар, придбаний в онлайн середовищі. Також, в діючому Законі існують норми, які взагалі не працюють, або є занадто обтяжливими для суб'єктів підприємницької діяльності. Так, наприклад, необхідність створення суб'єктами господарювання обмінного фонду товарів, які надаються на письмову вимогу споживача на час ремонту товару неналежної якості. Дія зазначеної норми призводить до фактичного невітлення права споживача на ремонт товару неналежної якості через письмову вимогу, яку неможливо висунути в електронному форматі, бо вона в такому випадку не буде вважатися письмовою, та до значних фінансових витрат бізнесу на утримання товарів та приміщення для такого фонду.

Нещодавно Верховною Радою України на виконання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, імплементуючи європейські нормативно-правові акти: Директиву № 98/6/ЄС про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам; Директиву № 2019/771 про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів; Директиву № 93/13/ЄС про недобросовісні умови у споживчих контрактах та Директиви № 2013/11/ЄС про альтернативне вирішення споживчих спорів; Директиви № 2009/22/ЄС про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів, було ухвалено Закон України „Про захист прав споживачів” № 3153-ІХ від 10.06.2023 року, який набере чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, окрім деяких положень, наприклад, щодо створення електронного порталу е-Покупець (не пізніше ніж через три роки з дня набрання чинності цим Законом). Цей Закон кардинально змінює підхід у сфері захисту прав споживачів. Так, він передбачає запуск електронного порталу е-Покупець. Згідно з ч.2 ст.16 цього Закону до цієї автоматизованої системи будуть вноситися відомості про суб'єктів електронної комерції. Суб'єктами електронної комерції згідно з цим Законом є суб'єкт господарювання будь-якої організаціїно правової форми, що реалізує товари з використанням Інтернету або особа, що реалізує товари шляхом вчинення електронного правочину. Також ця особа повинна оновлювати відомості про себе кожен наступний рік. Окрім того, задля уникнення фальсифікацій та шахрайств

з боку продавців, останні будуть набувати статусу „перевірений продавець” після реєстрації на цій платформі, аутентифікації та електронної ідентифікації. Тобто, уся інформація про таких продавців буде внесена до реєстру Інтернет-продавців Порталу е-Покупець. Ця новела надає додаткову гарантію захисту прав споживачів. Окрім цього, цим Законом встановлюється 9 груп відомостей, за наявності яких інформація про товар буде мати ознаки повноти та достовірності. Цей перелік, зокрема, включає наступні відомості: відповідає інформації про споживчі властивості, має кількісні, якісні та інші характеристики і ознаки, у тому числі щодо довговічності, функціональності, інтероперабельності або сумісності цифрового вмісту і безпечності, визначені договором; має всі аксесуари та інструкції з використання, у тому числі з установки, визначені договором; передається/надається споживачу з оновленнями, визначеними договором (це стосується товарів з цифровим вмістом, наприклад, смартфон), відповідає цілям, для яких цей товар придбався споживачем і для яких призначений цей товар з дотриманням вимог законодавства, регламентів або національних стандартів. Також цим Законом вирішена одвічна проблема незнання в юридичному сенсі суб’єкта відповідальності та суб’єкта, до якого можна звернутися, подати скаргу чи позов до суду. Так, згідно з частиною другою статті 19 цього Закону у разі укладання дистанційного договору роздрібною купівлі-продажу суб’єкт господарювання надає споживачеві інформацію, яка є невід’ємною частиною договору, а саме: 1) найменування та споживчі властивості товару; 2) загальні відомості про продавця, необхідні для його ідентифікації. Для юридичних осіб такими відомостями є повне найменування, адреса реєстрації та фактичне місцезнаходження, ПН, ЄДРПОУ, ліцензія (за наявності). Для фізичних осіб-підприємців такими відомостями є прізвище, власне ім’я та по батькові (за наявності), адреса реєстрації, РНОКПП. Якщо РНОКПП відсутні через релігійні переконання і проставлена відповідна відмітка у паспорті, то ФОП може надати серію та номер паспорта; 3) номер телефона, адреса електронної пошти або інші засоби зв’язку; 4) найменування та місцезнаходження суб’єктів, які спроможні приймати та розглядати вимоги про виконання гарантійних зобов’язань або комерційної гарантії. Це проривне положення дозволить уникнути зловживань з боку Інтернет-магазинів на таких платформах, як: Instagram, Facebook, а також інших маркетплейсів. Також новелою цього Закону стане зазначення у дистанційному договорі роздрібною купівлі продажу

ціни за товар і автоматично сформованої на індивідуальній основі ціни, що допоможе уникнути в подальшому непорозумінь, які можуть виникнути під час надання знижок, акцій, акційних пропозицій. Також невід'ємною частиною (істотною умовою) цього договору стане порядок доставки та повернення товару, що унеможливить зловживання онлайн-продавця.

Таким чином, цей Закон повністю змінює архітектуру онлайн купівлі-продажу товарів та надає більш широкі гарантії дотримання прав споживачів. Він досягає сумісності між системами захисту прав споживачів України та ЄС, що стане одним з аргументів при переговорах про вступ до Європейського союзу. Також він підвищує рівень захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен

Римма ЗАМУРАВКІНА,

асистент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

Відповідно до положень ч. 1 ст. 812 ЦКУ предметом договору найму помешкання може бути, зокрема, квартира або її частина, житловий будинок або його частина. При визначенні предмета договору, законодавець використовує поняття «помешкання». У зв'язку з цим у юридичній літературі звертається увага на дві обставини: по-перше, поняття «помешкання» є новим у законодавстві; по-друге, за своїм значенням воно повністю співпадає з поняттям «житло» та «житлове приміщення», які закріплені в цивільному та житловому законодавстві (ст. 379 ЦКУ, ч. 1 ст. 63 та ч. 1 ст. 159 ЖКУ). З цього можливо зробити висновок, що поняття «помешкання» є не настільки новим для вітчизняного законодавства, наскільки невдалим, співпадаючим з традиційними та невимагаю-

чими роз'яснень поняттями. Безумовно в ч. 1 ст. 812 ЦКУ йдеться про житлове приміщення.

Кажучи про предмет договору комерційного найму, ЦКУ обмежується вказівкою на те, що це може бути увесь житловий будинок або квартира, або тільки їх частина. Більш детально щодо предмета договору зазначається в ст. 159 ЖКУ «Предмет і строк договору найму жилого приміщення в будинку (квартирі), що належать громадянинові». Виходячи з аналізу положень ЦКУ та ЖКУ, можливо дійти висновку, що в комерційний найм здається не тільки весь житловий будинок або квартира, але й їх частини. Якщо здається частина житлового будинку або квартири, предмет договору складає одна чи більше житлових кімнат. Вони можуть бути як ізольовані, так і не ізольовані. Закон не забороняє здавати навіть частину житлової кімнати. Визначення житлових помешкань будинку або квартири є обов'язковою умовою договору комерційного найму житла.

Не можуть бути самостійним предметом договору найму приміщення, які непридатні для проживання (підвали, тощо), а також підсобні приміщення (кухня, коридор, комора та ін.) (ч. 1 ст. 159 ЖКУ). Вони є складовою частиною житлового будинку або квартири та надаються в користування наймачеві разом з житловими кімнатами (ч. 2 ст. 187 ЦКУ).

Проте з підсобними приміщеннями все є не таким однозначним, як це може показатися на перший погляд. До підсобних належать всі помешкання за виключенням житлових кімнат. Сьогодні, коли відсутні всі обмеження щодо кількості та розміру житла, яке знаходиться у приватній власності, і коли будівництво житлових будинків та навіть квартир здійснюється за індивідуальними проектами, можливо виділяти два види підсобних приміщень: одні забезпечують нормальне життя людини, зокрема, кухня та ін., другі підвищують рівень комфорту, зокрема, басейн, спортивний зал, тощо. Такий розподіл підсобних приміщень має практичне значення саме у випадку надання житла у користування. Якщо наймодавець передає в найм тільки частину житлового будинку, а другу використовує для задоволення житлової потреби себе та членів своєї сім'ї, він має право залишити в користуванні тільки своєї сім'ї підсобні помешкання, які не є необхідним для нормального життя. Наймач, навпаки, має право відмовитись від підсобного помешкання, яке забезпечує тільки комфорт життя та таким чином він зменшує розмір

плати за найм житла. Таким чином, за загальним правилом всі підсобні приміщення надаються наймачу у користування, якщо інше не передбачено в законі стосовно підсобних приміщень, які підвищують рівень комфорту житла.

Закон не встановлює обмежень щодо розміру житла, яке надається в користування на умовах найму. У зв'язку з цим наймодавець має право на вселення в житло будь-якої кількості фізичних осіб для отримання більшого прибутку. Особливо це стосується тих громадян, які опинилися в тяжкому становищі, зокрема, біженці та ін. Проте у випадку передавання житла у користування за договором комерційного найму необхідно все ж таки дотримуватися певних норм. Наприклад це може бути норма жилої площі, яка встановлена для заселення гуртожитків. Так, відповідно до Примірного положення про користування гуртожитками, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 р. №498, жила площа в гуртожитках надається за розміром не менш як 6 кв. м на одну особу (п. 3).

Максим ЗУБАШКОВ,

Ужгородський національний університет
аспірант 1 року навчання, кафедра цивільного права та процесу

«ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ» – НОВЕ ЯВИЩЕ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЙСНОСТІ

Існування нового віртуального способу здійснення правосуддя в Україні, стрімке підвищення інформатизації судової системи в результаті використання електронних засобів судочинства змінює усталений світогляд щодо правових основ існування судової влади і коригує формування правової та політичної системи держави.

Безсумнівно, в контексті реалізації права на доступ до суду запровадження таких технологій стало революційним.

Однак, саме в контексті теоретико-правового визначення такого явища як «електронне правосуддя» в цивільному процесі України зустрічаються різні думки науковців щодо формулювання його єдиної дефініції, та й взагалі термінологічної визначеності такого явища, як викорис-

тання електронних засобів для відправлення судочинства у цивільних справах.

Так, в науковому середовищі поширеним є використання термінів «електронне судочинство», «електронне правосуддя» та «електронний суд».

Відповідно до ст. 129 Конституції України [1] та ст. ст. 5–15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] основними засадами судочинства є, зокрема: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; доступність правосуддя для кожної особи тощо. Ряд міжнародних нормативно-правових актів також закріплюють основоположні вимоги та стандарти забезпечення доступності, ефективності, інформаційної прозорості правосуддя [3, с. 241–287, 294, 314].

Водночас система електронного судочинства характеризується певним ступенем відокремленості від інших елементів урядування через тау характеристику судової влади як її незалежність та її особливий правовий статус у системі поділу державної влади.

Слід вказати, що не дивлячись на термінологічну невизначеність, що панує серед наукового кола щодо детермінування такого явища як «електронне правосуддя» та наявність різних підходів до дефініції його елементів, факт його існування вже в теперішній процесуальній дійсності чітко прослідковується на практиці.

Так, до прикладу, при здійсненні розгляду цивільної справи в режимі відеоконференції на практиці фактично змінюється порядок допиту свідка, що знаходиться поза межами приміщення суду, передбачений положеннями ст. 230 ЦПК України, зокрема в контексті ч.3 та ч.6 цієї статті.[4]

Так, загальний порядок допиту свідка встановлюється ст. 230 ЦПК України. Однак вже на етапі встановлення головуючим суддею особи такого свідка (ч.2 цієї статті) виникають певні процесуальні проблеми, оскільки особисто підтвердити особу такого свідка головуючий не може через об'єктивні причини територіальної віддаленості свідка від залу судового засідання.

Наступною процесуальною проблемою стає передбачена п.п. 5,6 ст. 230 ЦПК України необхідність приведення свідка до присяги під роз-

писку та подальше долучення такої розписки із текстом присяги до матеріалів справи.

Так, вручення свідкові тексту присяги та розписки та перевірка здійснення ними підпису такої присяги після її складання є неможливою у коментованому вище випадку без участі у судовому засіданні, по суті, додаткового учасника справи- секретаря судового засідання чи судового розпорядника того суду, з приміщення якого здійснюється допит свідка [5, с. 55]. Фактично, у такому випадку у справі беруть участь двоє судових розпорядників чи секретарів судового засідання, що дублюють функції одне одного, й , крім того, виконують доручення головуючого у справі судді незалежно від фактичної приналежності як уповноважених осіб до того чи іншого суду; при цьому, у випадку участі в судовому засіданні поза приміщенням суду додаткового секретаря судового засідання факт його участі у справі не фіксується протоколом такого засідання, хоча він і здійснює за дорученням суду відповідні процесуальні дії, передбачені ст. 67 ЦПК України, зокрема в подальшому надсилає до суду, у якому провадиться розгляд справи, текст присяги свідка з розпискою та підписом такого свідка, не зважаючи на те, що описані вище процесуальні дії жодним чином не регламентовані ЦПК України, а такий порядок їх здійснення у сукупності з іншими факторами може стати підставою для визнання свідчень свідка недопустимим доказом у справі, оскільки такі в ході судового засідання, по суті, було отримано з порушенням встановленого процесуальним законом порядку.

Враховуючи коментовані вище недоліки процесуального закону та практичний вплив використання засобів електронного судочинства на порядок здійснення процесуальних дій при розгляді тої чи іншої цивільної справи можна дійти до висновку, що використання цифрових технологій у судочинстві, по суті, формує нову правову дійсність, яку умовно можна назвати «електронним правосуддям», оскільки, як було вказано вище, використання електронних засобів судочинства може на пряму впливати, й без сумніву, вже почало впливати на сам результат розгляду цивільних справ, що зумовлює в контексті описаного вище необхідність подальшого фундаментального дослідження таких явищ сучасної правової дійсності з метою їх уніфікації та процесуального регулювання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
3. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс [Електронний ресурс]. – 3. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. E-justice evaluation factors: The case of Smart Court of China [Електронний ресурс] // Information Development. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0266666920967387>.

Науковий керівник: Феннич Василь Петрович, к.ю.н., доцент

Сергій КАЗАНЦЕВ,

асистент кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРО ВИКОРИСТАННЯ ШТРАФУ ТА ПЕНІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Як відомо, одним з проявів диспозитивності у регулюванні цивільних відносин виступає закріплений на рівні загальних засад цивільного законодавства принцип свободи договору. Сторони, як встановлює ч. 1 ст. 627 ЦК України, є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Не є виключенням і можливість, передбачена ч. 2 ст. 546 ЦК України, встановлення інших, аніж передбачає закон, видів забезпечення виконання зобов'язання, в тому числі грошового.

Оскільки все, в тому числі свобода та така її грань як свобода договору, не є явищами безмежними, абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України встановлює

межу вільного визначення сторонами змісту договору: сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх або із суті відносин між сторонами.

Акти цивільного законодавства визначають, зокрема, змістовне наповнення термінів, дефініції яких містяться в цих актах. Очевидно, що сторони, конструюючи умови договору, не можуть домовитися про інший, аніж це передбачено законом, зміст правового терміну.

На теперішній час питання стягнення неустойки при порушенні грошового зобов'язання залишаються достатньо дискусійними в цивільно-правовій науці та не мають усталеного вирішення в судовій практиці.

Спробуємо стисло висказати позицію про сумнівність можливості застосування штрафу для забезпечення виконання грошового зобов'язання.

Спочатку варто визначитися з тим, яке зобов'язання є грошовим.

Виходячи із змісту статей 524, 533–535, 625 ЦК, грошовим є зобов'язання, виражене в національній валюті України, предметом якого є передання (сплата) боржником грошей (гривні) на користь кредитора.

А тепер варто згадати про змістовну сутність штрафу та пені.

Специфікою неустойки є те, що вона існує в двох іпостасях. Перш за все, неустойка є одним з видів забезпечення виконання зобов'язання, функцією якої є стимулюючий вплив на боржника з метою сприяння належному виконанню ним зобов'язання. Однак таку функцію неустойка виконує рівно до моменту порушення зобов'язання боржником. Після ж цього неустойка перевтілюється в санкційний наслідок такого порушення (ст. 611 ЦК України), на різновид цивільно-правової відповідальності.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового за кожен день прострочення виконання.

Далі згадаймо, що правопорушенням у зобов'язальному праві слід вважати невиконання зобов'язання боржником або виконання не у відповідності до умов (однієї, всіх, декількох) договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог

не у відповідності до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Тобто, в межах одного договірної зобов'язання можна спостерігати, як правило, цілий букет окремих порушень різних видів. Наприклад, за договором купівлі-продажу продавець може порушити договір, передавши неякісний товар, некомплектний товар, передати його з простроченням та неоголошеними правами третіх осіб тощо. Напрошується, висновок, що при різних порушеннях в межах одного договірної зобов'язання нема заборони застосування юридичної відповідальності одного виду за кожне з цих окремих порушень.

Але як можна порушити грошове зобов'язання? Передати неякісні гроші? Ні, абсурд, адже тоді це не засіб платежу, не гроші взагалі. Не передавати їх зовсім? Тоді ми спостерігаємо прострочення виконання обов'язку боржника в цілому, в повній сумі. Передати, але частково? Знов прострочення в частині непереданої суми. Сплатити невчасно? І знов прострочення боржника... Таким чином ми вимушені констатувати, що порушити грошове зобов'язання можна тільки шляхом прострочення (повного чи часткового) його виконання.

Очевидно, що місце санкції за прострочення виконання грошового зобов'язання прочно посіла пеня. Яке ж місце залишається для застосування штрафу?

Оскільки, як було зазначено вище, грошове зобов'язання може бути порушеним виключно шляхом прострочення, штрафу як виду неустойки в такому випадку не лишається місця у якості відповідальності за порушення грошового зобов'язання та способу забезпечення його виконання.

Судова практика до цього часу розглядає тільки питання можливості (чи неможливості) одночасного застосування пені та штрафу як виду неустойки при порушенні грошового зобов'язання, уникаючи аналізу недопустимості штрафу забезпечувати виконання цього зобов'язання та перетворюватись на санкцію у разі його порушення.

Неможливість одночасного застосування пені та штрафу до порушника грошового зобов'язання, за деякими варіаціями в конкретних постановках касаційної інстанції (як правило, це КЦС) зводиться до використання наступних аргументів.

Першим з них є звернення до ст. 61 Конституції України, згідно якої ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Оскільки ж і пеня,

і штраф є формами неустойки, їх одночасне застосування є стягненням неустойки двічі, тобто подвійним притягненням до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Таким чином, констатують суди, одночасне застосування пені та штрафу за одне й те саме порушення – прострочення виконання грошових зобов'язань свідчить про недотримання імперативних положень, закріплених у статті 61 Конституції України, щодо заборони подвійної цивільно-правової відповідальності за одне і те саме порушення. Дана позиція з різними варіаціями висловлена зокрема, в рішеннях суду касаційної інстанції у справах № 505/3492/15-ц, № 1521/5041/12-ц, № 585/1370/17-ц та інших.

Другим аргументом на користь заборони одночасного стягнення пені та штрафу з несправного боржника у грошовому зобов'язанні касаційні суди зазначають порушення принципів справедливості та розумності. Це, зокрема, можна відстежити в Постанові КЦС у справі № 664/2784/15-ц.

Тамерлан КЕРІМОВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу 3 групи факультету
прокуратури

ПОЖЕРТВА ЯК СУБІНСТИТУТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні терміни «пожертва», «донеішн» (від англ. *donation*), «благодійність» є одними з найбільш уживаних у повсякденному житті українців. Це зумовлено тим, що українці, виконуючи свій громадянський обов'язок допомагати Збройним Силам України, що дають відсіч російській збройній агресії, а також цивільним, що постраждали від злочинних дій країни-агресора, щодня здійснюють пожертви у фінансовому чи матеріальному вимірі. Та незважаючи на невпинний зріст значення пожертв у цивільному праві України, жертвам усе ще приділяється необґрунтовано мало уваги з боку науковців, правників та передусім законодавця.

Пожертвам присвячені статті 729, 730 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], окремі положення Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а також низка підзаконних нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України.

Передусім слід визначити, що пожертву слід розглядати як субінститут договору дарування. Така класифікація пропонується науковцями, які стверджують, що жертва є похідною категорією від інституту дарування [2, с. 51; 3, с. 156], а також законодавцем, який відніс положення, присвячені договору про пожертву, до глави 55 «Дарування» ЦК України [1]. Саме тому субінститут жертви можна визначити як сукупність цивільно-правових норм у межах інституту дарування, які регулюють порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо дарування певних благ для досягнення певної, наперед обумовленої мети.

Згідно зі статтею 729 ЦК України жертвою вважається дарування рухомості та нерухомості особам, вичерпний перелік яких передбачений статтею 720 ЦК України (фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальна громада), для досягнення певної та наперед обумовленої мети [1].

Стаття 730 ЦК України закріплює, що жертвувач має право: 1) здійснювати контроль за використанням жертви щодо того, чи використовується вона набувачем жертви відповідно до встановленої договором про жертву мети; 2) надавати згоду на використання жертви за іншим призначенням, установленим договором жертви; 3) у разі, якщо жертва використовується не за призначенням, вимагати розірвання договору про жертву [1]. Щодо обов'язків набувача жертви, то хоча законом їх прямо не передбачено, їх можна сформулювати, виходячи зі змісту визначених статтею 730 ЦК України прав жертвувача. Так, набувач жертви зобов'язаний: 1) використовувати жертву у відповідності до передбаченої договором про жертву мети; 2) не перешкоджати здійсненню жертвувачем такого контролю; 3) отримувати згоду жертвувача для використання жертви за іншим призначенням через неможливість використовувати жертву за передбаченим договором про жертву призначенням.

Ураховуючи вищевикладене, стає очевидним, що на договір про жертву поширюються майже всі ознаки договору дарування. Є. М. Ключова зазначає, що договір жертви є: 1) залежно від моменту укладення

договору – реальним (з огляду на те, що моментом виникнення договірних відносин є прийняття пожертви); 2) залежно від того, чи є обов’язок учинити зустрічну дію з надання майнового блага в кожній зі сторін – безоплатним; 3) за розподілом прав та обов’язків між сторонами договору – двостороннім (права та обов’язки мають як жертвувач, так і набувач пожертви) [3, с. 156].

В умовах сьогодення уявлення про сутність пожертв дещо видозмінилось. Щоденно здійснюються сотні тисяч грошових переказів на банківські рахунки фізичних та юридичних осіб (фонди, благодійні організації), з метою покриття потреб армії та цивільних. За своєю сутністю такі операції є пожертвами, адже є 1) дарування (рухомості або нерухомості), 2) належна сторона (в порядку статті 720 ЦК України), 3) певна, наперед обумовлена мета. Однак такі операції зазвичай не супроводжуються відповідним договором, який підтверджував би факт здійснення пожертви, а тому в разі виникнення спору надзвичайно важко довести те, чи був укладений договір дарування, а якщо був, то чи були порушені умови такого договору.

У контексті дослідження субінституту пожертв у цивільному праві України слід також розглянути й іноземний досвід. Для прикладу Цивільний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (BGB) (далі – ЦК ФРН) взагалі не розрізняє понять «дарування» та «пожертвування» з огляду на лінгвістичні особливості німецької мови, однак це не виключає існування субінституту пожертв у цивільному праві Німеччини, що підтверджується нормами того ж ЦК ФРН. Так, показовою є стаття 534 ЦК ФРН, яка закріплює, що пожертви, зроблені з моральної обов’язковості або на підґрунті моральних міркувань, не підлягають поверненню або відкликанню [4]. Аналогічна норма повинна бути впроваджена у ЦК України, оскільки наразі *de facto* дозволяється розірвання договору про пожертву навіть тоді, коли це прямо суперечить неписаним законам моралі, що, у свою чергу, повністю нівелює поняття пожертви, основними засадами якого є благодійність та милосердя.

Отже, існує нагальна необхідність адаптувати главу 55 «Дарування» ЦК України під умови сьогодення в контексті вдосконалення субінституту пожертв, зокрема шляхом упровадження нових норм до закону, які ліквідували б усі наявні прогалини та колізії в законодавстві з цього питання, а також переосмисленням старих норм, які дозволили б відмежувати договір дарування від договору про пожертву.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2023 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40–44. Ст. 356.
2. Карпенко Р. В., Братішко Н. А. Про правові аспекти укладання і здійснення договорів дарування і пожертви. *Право і суспільство*. №3/2022. С. 51–57.
3. Ключова Є. М. Особливості договору пожертви за Цивільним кодексом України. *Університетські наукові записки*. 2008. С. 156–158.
4. Bürgerliches Gesetzbuch : Bundesgesetz der Bundesrepublik Deutschland vom 18. August 1896. *Bundesgesetzblatt*. Jahrgang 2002 Teil I Nr. 2. Ausgegeben am 08. Januar 2002. Seite 42.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Янишен Віктор Петрович

Владислав КИСЛІВ,

Адвокат, партнер ЮК KPD Consulting

ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМУ ВИНИКНЕННЯ ПРАВ НА НЕРУХОМІСТЬ: ВІД E-REGISTRATION ДО E-CONVEYANCING

Проведене автором дослідження розвитку механізму виникнення прав на нерухомість в Україні надало можливість дійти таких основних висновків:

(а) На сучасному етапі механізм виникнення прав на нерухомість та їх обтяжень є комбінацією трьох правових режимів, умовно позначених нами як режими «**non-registration**»; «**e-registration**» та «**e-conveyancing**». Довоєний механізм виникнення прав на нерухоме майно в Україні являв собою сукупність двох режимів – «e-registration» та «non-registration». Ядро реєстраційної системи становив режим «e-registration», у той час як «e-conveyancing» не набув істотного поширення. Війна спонукала законодавця зробити безпрецедентний крок із запровадження режиму «e-conveyancing» для оренди певних земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до створеного резервного механізму право оренди землі було виведено з-під дії титульної системи реєстрації прав.

Для договорів оренди утворено автономну електронно-паперову актову систему реєстрації. З 7 квітня 2022 до існуючих режимів виникнення прав на нерухоме майно «**non-registration**» та «**e-registration**» приєднався резервний правовий режим «**e-conveyancing**» [1].

(b) Режим «**non-registration**» обіймає собою як права та обтяження, що існують поза реєстраційною системою, через їх виникнення до впровадження сучасного електронного Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяження, так і ті, що прямо виведено з-поза реєстрації волею законодавця (як-то певні види найму), чи виведено іманентно внаслідок обмеженої дії принципу внесення (спадкування, обтяження в силу рішення суду тощо). З'ясування усіх можливих випадків виникнення й переходу речових прав та обтяжень на нерухомість повз внесення запису до реєстру є вкрай актуальним викликом. Без нього досягнення фундаментальних підвалин правового регулювання обороту нерухомості є нездійсненним.

(c) Один із наріжних принципів функціонування реєстраційної системи – принцип внесення – носить в українському праві не абсолютний, а обмежений характер, оскільки існують випадки виникнення прав та обтяжень на нерухоме майно без внесення запису до реєстру. Це дає змогу надати принципу внесення характеристику «відносного», на протизагу принципу внесення абсолютному. Наявність позначеного «критерію суб'єктивної обізнаності» дозволяє судам здійснювати перехід від абсолютного до відносного принципу внесення щодо обтяжень прав, за умови, що стороні спору було відомо про обтяження.

(d) Обмеження дії принципу внесення має розглядатися як ризик-фактор потенційної дестабілізації обороту. Нейтралізація негативного ефекту можлива. Для цього пропонується впровадити автоматичне внесення до ДРРП інформації про смерть власника, оголошення такої особи померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою чи обмеженою у дієздатності. Так само, було би доречним внесення застереження до реєстру про ухвалення судового рішення стосовно нерухомого майна або запровадження пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень за об'єктом нерухомості. ДРРП має передбачити можливість внесення записів про права, які не підлягають обов'язковій реєстрації (наприклад, найм житла). Це сприятиме більшій правовій визначеності й усталенню обороту нерухомості. Разом із виваженою, стимулюючою податковою політикою в комбінації із «дружнім» до заявника режимом «**e-conveyancing**», а також наданням певних податкових преференцій

орендарям, які добровільно оприявнили своє право найму житла, цей механізм може сприяти виведенню ринку оренди житла із «тіні».

(е) Адаптація національного механізму переходу прав на нерухомість до застосування режиму «**e-conveyancing**» є нагальним завданням на шляху України до інтеграції з Європейським Союзом. Така адаптація є також фактором підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку нерухомості. Підготовка до виконання вимог eIDAS Regulation [2] та інших нормативних документів Євросоюзу є дороговказом на цьому шляху.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 08.11. 2023).
2. The Regulation on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (eIDAS Regulation). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eidas-regulation> (дата звернення: 08.11. 2023).
3. Gabriel Brennan. The Impact of EConveyancing on Title Registration. A risk assessment. Springer., 2015. – 331 p.
4. Arruñada, Benito, Leaky Title Syndrome? (December 1, 2009). New Zealand Law Journal, pp. 115–120, April 2010, UPF Economics and Business Working Paper No. 1193. (With the title «Electronic Titling: Potential and Risks»), URL: <https://ssrn.com/abstract=1154064> (дата звернення: 08.11. 2023).
5. Clode Luisa, DIGITAL TRANSITION., 2020. URL: <https://www.elra.eu/wp-content/uploads/2021/03/Digital-TransitionLuisa-Clode-1.pdf> (дата звернення: 08.11. 2023).

Юлія КИФАЛА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 1 групи факультету
прокуратури

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан на території України спричинив кардинальні зміни в правовому регулюванні багатьох сфер відносин, в тому числі спадкових.

Стаття 1270 Цивільного кодексу України встановлює строк для прийняття спадщини – шість місяців з моменту відкриття спадщини. Якщо протягом цього строку спадкоємець, який на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, не звернувся до нотаріуса з заявою про її прийняття, він вважається таким, що не прийняв спадщину. У випадку, якщо за позовом спадкоємця судом буде встановлено, що строк пропущено з поважних причин, йому може бути наданий додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України).

У зв'язку з введенням 29 червня 2022 року воєнного стану було внесено зміни до регулювання строків оформлення спадщини. Відповідно до п. 3 Постанови КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (зі змінами внесеними Постановою КМ № 209 від 06.03.2022р.) встановлено, що на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється. Пізніше норма була змінена і встановила, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці (вказана Постанова КМУ зі змінами від 24.06.2022р.).

КЦС у складі Верховного Суду (Постанова ВС від 25 січня 2023 р. у справі № 676/47/21) вказав на те, що пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню. Мотивуючи цей висновок ВС зазначив, що основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі – закон). Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина четверта статті 4 ЦК України). Правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України.

На підставі Постанови КМУ № 469 від 09.05.2023р. (набрала чинності 23.05. 2023р.) вказаний пункт був виключений з Постанови КМУ

№ 164. Відповідно строки прийняття спадщини регулюються виключно ЦК України і становлять 6 місяців з часу відкриття спадщини.

З усього вищевказаного можна зробити висновок, що норми, визначені Постановою Кабінету Міністрів України № 164, не відповідають положенням Цивільного кодексу України і, отже, не мають юридичної сили. Тому, для того щоб постанова набула чинності, необхідно внести зміни до Цивільного кодексу України. Отже, це означає, що постанова не буде мати практичного впливу на процес прийняття спадщини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»
3. Постанова Кабінету Міністрів № 469 від 9 травня 2023 року

Науковий керівник: Яркіна Н. Є. к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кірілл КЛИМЕНКО,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студент 3 курсу, 4 групи навчально-наукового інституту права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНФІСКАЦІЇ АКТИВІВ/ МАЙНА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Враховуючи повномасштабну агресивну війну, яку російська федерація розв'язала і веде проти України та українського народу з порушенням норм міжнародного права, вчиняючи злочини проти людства, Верховна Рада України з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності України прийняла Закон, який визначає правові засади примусового вилучення з мотивів суспільної необхідності об'єктів права власності російської федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів.

Мова про ЗУ «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», далі – Закон 1.

Передбачається, що конфісковані активи використовуватимуться для посилення обороноздатності та відновлення України [1].

Він оперує поняттям «примусове вилучення», якого серед підстав припинення прав власності за Цивільним кодексом не згадано, що здається відносно новим поняттям в цивілістиці.

В Цивільному кодексі України (ст. 354) вживається поняття «конфіскація». Зокрема, до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом.

Науковцями відзначено, що чинний ЦК України не врегулював чітко питання можливості застосування цивільно-правової конфіскації, а містить лише норму відсильного характеру [2, с. 11].

ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», далі – Закон 2, за пропозиціями Президента України було доповнено новою статтею 5–1, якою передбачаються «випадки» про які Цивільний кодекс України згадує. Зокрема, підстави, умови та порядок стягнення активів фізичних або юридичних осіб в дохід держави.

Проблемним питанням Закону 2 є часові межі в рамках яких повинно пройти стягнення цих активів в дохід держави.

Оскільки ця санкція може бути застосована у період дії правового режиму воєнного стану та за умови, що на відповідну фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному цим Законом, вже накладено санкцію у виді блокування активів, то існує невизначеність з приводу майбутнього майна/активів російської федерації та її резидентів після закінчення дії воєнного стану.

Саме Закон 1 в ч. 4 ст. 3 дає чітку відповідь на зазначене питання:

«Не пізніше як у шестимісячний строк після скасування чи завершення воєнного стану в Україні ... рішення ... про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, підлягає затвердженню Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону».

Як бачимо законодавець сам наголошує на прийнятті нового профільного закону, оскільки це є шлях до розв'язання наріжних проблем, які виникають у процесі конфіскації майна/активів держави-агресора.

При створенні нового спеціального закону обов'язково повинна вирішитися проблема з часовими рамками, в межах яких і відбувається примусове вилучення об'єктів права власності російської федерації та її резидентів. При створенні нового спеціального закону важливо уточнити, що «цей закон діятиме до завершення повної ліквідації залишків майна та активів держави-агресора та її резидентів».

Наступною проблемою, яка виникає у процесі арешту майна держави-агресора – є проблема виконання рішень про арешт майна та використання отриманих коштів.

Для того, щоб конфіскація була ефективною, необхідно забезпечити високий рівень контролю за використанням коштів, отриманих від конфіскації, шляхом створення для цього спеціальних комісій.

Відповідальність осіб, залучених до процесу конфіскації майна держави-агресора, є важливим і актуальним питанням. Необхідно забезпечити високу морально-етичну поведінку осіб, залучених до процесу конфіскації, щоб уникнути можливих зловживань і корупції. Результативним на наш погляд буде встановлення суворих санкцій до осіб, винних в порушенні встановлених процедур.

Не менш складною проблемою є також ідентифікація та оцінка майна, що підлягає арешту, яке перебуває на території України. Тому важливо створити на державному рівні ефективну систему моніторингу та аналізу майна держави-агресора, що дасть змогу в подальшому виявляти та оцінювати майно, яке підлягає конфіскації. Нині, така робота, поки що, здійснюється на приватному рівні, зокрема командою аналітичної системи You Control, результати якої не мають офіційного статусу і носять інформативний характер [3].

Україна намагається тісно співпрацювати із нашими західними партнерами в питаннях примусового вилучення, правового регулювання щодо подальшої долі російських активів та передачі їх Україні для потреб ліквідації наслідків війни.

Пряма передача заморожених активів Україні без наявного правового механізму є порушенням міжнародного права, що стає на заваді такої передачі для наших західних союзників, тому коригування існуючого національного законодавства, а подекуди й прийняття нового відповідного законодавства є актуальним питанням для України та її партнерів.

Список використаних джерел:

1. Хутор Т. Закон про конфіскацію майна росіян і білорусів ухвалено: як це буде працювати. Економічна правда. 12 травня 2022.

2. Харченко О. С. Підстави припинення права власності. *АВТОРЕФЕРАТ*: дис. на здобуття наук. ступен. канд. юрид. наук. Київ, 2007. С. 11.
3. Моніторинг конфіскації активів агресора: YouControl долучається до створення інструменту. URL: <https://youcontrol.com.ua/news/monitorynh-konfiskatsiyi-aktyviv-ahresora/>.

Науковий керівник: д.ю.н, проф. та завідувач кафедри цивільного права на вчально-наукового інститута права ім. Тараса Шевченка Цюра В. В.

Анастасія КРИКУН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗУМІННЯ ФРАУДАТОРНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Актуальність даної тематики полягає в тому, що з появою в національній судовій практиці такого поняття як «франдаторність», серед правників викликає усе більший інтерес до дослідження цього феномена. Наведене явище досі не має чіткого закріплення на законодавчому рівні, що спричиняє як певні суперечки та непорозуміння з приводу їх реалізації, так і створює базу для нових досліджень, висунення різних правових позицій та окремих думок у науковців. Останнім часом спостерігаються активні прояви правозастосування та спроби упорядкування такого феномена в судовій практиці України, що відкриває досить широкі можливості для проведення даного правового аналізу.

Так, Цивільним кодексом України (далі – ЦК) не передбачено нормативне закріплення поняття франдаторних договорів чи правочинів, через що існування такого явища ототожнюють із загальними засадами цивільного законодавства, зокрема принципами справедливості, добросовісності та розумності, які визначені статтею 3 ЦК.

З огляду на сформовану судову практику останніх років можна виділити поняття «франдаторного договору». Здебільшого під ним розуміють правочин, що укладений з порушенням засади добросовісності, ініційований безпосередньо боржником на шкоду кредиторю. Метою

такої угоди в момент його підписання є прихованою, однак вона проявляється через діяння, що вчиняються боржником як до, так і після настання строку виконання зобов'язання, котрі цілеспрямовані на ухилення від виконання певного обов'язку.

У межах даного дослідження слід зазначити, що такі поняття як фіктивний та фраздаторний правочини варто розмежовувати між собою з метою уникнення юридичних недоліків при їх правозастосуванні. Так, найбільш виражена відмінність спостерігається безпосередньо в наявності чи навпаки відсутності бажань сформувати будь-які правові наслідки. Тобто, мається на увазі те, що фіктивний правочин укладається без наміру їх створити, водночас фраздаторний спрямований на завданні шкоди іншому суб'єкту, тим самим останній породжує певний результат від скоєних діянь.

Фраздаторність може спостерігатись і в оплатних (договір позики, договір купівлі-продажу, тощо), так і в безоплатних (наприклад, у договорі дарування), а також вона широко використовується при вирішенні питань у сфері банкрутства, пов'язані із неплатоспроможністю банків, а також в процедурах виконавчого провадження. Однак ще варто наголосити, що цей феномен має прояв не тільки в угодах, а ще й у різноманітних юридичних діях насамперед у наступних: умисне знищення боргових документів; відмова від права власності на майно без вказівки адресата; визнання боргу, що не існує або позасудовим, або судовим шляхом; зловживання процесуальними правами.

Для встановлення фраздаторності та в подальшому визнання правочину недійсним необхідно розглянути притаманні цьому явищу ознаки. Так, можна виокремити наступні характерні риси:

- це угоди, які завдали шкоду кредитору, підсумком яких стає те, що платоспроможність боржника фактично зменшується, що призводить до втрати можливості у зацікавленої сторони задовольнити свої вимоги, як повністю, так і частково;

- ініційовані боржником та саме в його діях повинна бути наявна вина;

- не є обов'язковим те, щоб усі сторони мали усвідомлювання щодо укладення якогось договору з ціллю завдати шкоди кредитору;

- наявність чітко визначених критеріїв для кваліфікації цього явища, зокрема: час укладення оплатних угод на відчуження майна або дарування; учасник, з яким боржник уклав сумнівні угоди; визначення ціни (ринкова або неринкова) у рамках оплатних цивільно-правових договорів.

Якщо наведені ознаки будуть доведені в судовому порядку, то правовим наслідком скоєння такого правочину є його недійсність. Однак через відсутність спеціальних норм, що регулюють досліджуване явище, у судовій практиці зазначається, що такий договір суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Важливим моментом, на якому варто наголосити, що якщо не відбудеться завдання шкоди кредиторів діями боржника, такий правочин не вважатиметься фраздаторним, він вважатиметься дійсним для даних сторін.

Тож, таке явище, як фраздаторність лише набирає обертів у науковій діяльності вчених та стає все більш широко розповсюдженим та узагальненим у судовій практиці України. Відсутність чіткого нормативного закріплення у законодавстві значно ускладнює практичне застосування цього феномену, створює правові неоднозначності його тлумачення, а також значно ускладнює визначення, розпізнавання та регулювання таких договорів у правовій системі. Для усунення наведених недоліків варто врахувати усі аспекти зазначеного в цій науковій роботі, провести за необхідністю додаткові дослідження з наведеного питання та в подальшому закріпити в нормативно-правових актах. Оскільки це б дозволило запобігти поширенню можливих шахрайських дій, спрямованих на уникнення від виконання зобов'язань чи завдання шкоди, надало б ясність та чіткість у визначенні та застосуванні фраздаторності в договірних відносинах.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Дар'я КРУТОРОГ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 6 групи факультету
адвокатури

ЧИННІСТЬ УГОДИ NSA В УКРАЇНІ

Витік унікальних знань і напрацювань за межі компанії може бути серйозною загрозою для бізнесу. У разі, коли мова йде про перетікання

персоналу з унікальним досвідом до конкурента, компанія може опинитися в критичній ситуації. NCA не виключає всі подібні випадки, але відчутно зменшує їх кількість.

Non-Compete Agreement – це угоди про неконкуренцію, які укладаються між двома сторонами, як правило, працівником і роботодавцем. Угода NCA передбачає, що працівник (підрядник) погоджується не займатиметься конкурентною діяльністю протягом певного періоду часу після припинення трудових відносин (виконання робіт) з роботодавцем (замовником).

Отже, вони є важливим інструментом для захисту бізнесу від недобросовісної конкуренції, що дозволяють підприємцям безпечно реалізувати свої перспективні ідеї та вивести на ринок унікальні продукти та технології.

Цей тип договорів є поширеним явищем у багатьох країнах світу, у тому числі в Україні, проте в Україні існує ряд факторів, які можуть ускладнити застосування NCA.

Одним з основних факторів є відсутність чіткого законодавчого регулювання NCA. В Україні немає окремого закону, який би регулював їх. Угоди про неконкуренцію регулюються загальними положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Це може призводити до неоднозначного тлумачення умов NCA і судових спорів.

Ще одним фактором, який може ускладнити застосування NCA, є обмеження, які накладаються на такі угоди. Договори про неконкуренцію можна визнати негативними зобов'язаннями у контексті положень статті 509 ЦК України. Таким чином, логічно буде поставити питання, чи відмова від вчинення певних дій не є відмовою від права або обмеження у правах.

Надання ствердної відповіді тягнутиме за собою нікчемність такого договору відповідно до статті 27 ЦК України через обмеження можливості фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки. Саме така практика поширена в Україні, коли суди посиляються на конституційні норми з приводу права на працю та можливість заробляти на життя працюю, яку людина вільно обирає і погоджується її виконувати.

Приміром, розробник програмного забезпечення, що перебував у відносинах із замовником за договором підяду, порушив умову NCA і розробив схожий продукт для компанії-конкурента. Цими діями боржник

(розробник) лише не виконав зобов'язання, що потягнуло відповідні наслідки (настала цивільно-правова відповідальність), а не втратив права вчиняти певну дію (дії) або здійснювати певну діяльність після встановлення негативного зобов'язання.

Отже, встановлення негативних зобов'язань не може вважатися правомочним, який обмежує цивільну дієздатність особи. Протилежний висновок поставив би під сумнів дійсність будь-якого негативного зобов'язання.

Проте якщо у договірних відносинах присутній іноземний елемент, то більшість питань із обмеженнями зникає, оскільки Закон України «Про міжнародне приватне право» дозволяє сторонам договору самостійно вибрати право держави, яке буде застосовуватися до цього договору. Також, цей закон передбачає можливість застосування права держави до окремих положень договору, а не до всього договору в цілому.

Таким чином, в договорі можна прописати, що до його умов про відшкодування збитків або стягнення штрафів застосовується право України, а до умов про неконкуренцію чи нерозголошення застосовується право держави, де можна примусово виконати NCA чи NDA (Non-disclosure Agreement) – юридичну угоду між двома або більше сторонами, за якою вони погоджуються захищати певну конфіденційну інформацію та обмінюватися нею для конкретних цілей, не розголошуючи її третім особам.

У разі порушення угоди NCA працівник може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності. Роботодавець має право вимагати від працівника відшкодування збитків, завданих порушенням угоди.

Отже, в Україні угоди про неконкуренцію не мають чіткого законодавчого регулювання. На практиці є лише психологічними превентивними засобами. Однак, використовуючи правові норми міжнародного права, можна надати угодам про неконкуренцію законної сили.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.
3. Грицак В. В., Осауленко В. В. Угоди про неконкурентну діяльність: правове регулювання та судова практика в Україні. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. – 136 с.

4. Коваленко О. В. Угоди про неконкурентну діяльність: теоретичні та практичні аспекти. – Київ: Знання, 2021. – 256 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Катерина КШЕВІНСЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 17 група

ЩОДО СТРОКІВ ПРИ ВИКОНАННІ ДОГОВОРІВ

Строк надання послуг є досить важливою умовою у договорі про надання послуг. Відповідно до ст. 631 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України), строк договору – це період, протягом якого сторони повинні виконати свої обов’язки, які визначені його в умовах. Сторони самостійно, на власний розсуд зазначають строк дії договору. Проте в окремих випадках законодавство може обмежити строк договору. Наприклад, договір управління майном вважається укладеним на 5 років, якщо сторони не домовилися про інше.

Багато науковців роблять висновок, що умова про строк є істотною. Натомість, Федорченко Н. В. зазначає, що перш за все, варто розмежувати саму ознаку строковості від умов договору (тим більше – істотної умови) [2]. До прикладу, проміжок часу між укладенням та виконанням є характерним для консенсуальних договорів, тобто таких, що вважають укладеними з моменту як сторони досягли угоди з істотних умов. Проте недоречно говорити, що сторонам потрібно зазначати істотну умову про строк, щоб договір був укладений.

Варто зазначити, якщо умова про строк не є істотною, не означає, що потрібно нею нехтувати. Адже кожен замовник зацікавлений, аби робота або інші послуги були виконані вчасно. Порушення строків виконання зобов’язань, що зазначені в договорі, тягне за собою відповідальність.

Щодо важливості умов про строк у договорах з надання послуг, варто звернути увагу, у зв'язку з тим, що надання послуг передбачає здійснення певної дії або сукупності дій, у договорі може бути передбачений початковий та кінцевий строк [3, с.177]. Сторони договору також можуть встановлювати проміжні строки виконання обов'язків.

Також, характерним для договорів щодо надання послуг, умова про строк може бути визначена законом. Зокрема, це стосується нормативно-правових актів, які регулюють питання про захист прав споживачів. Це пов'язано з тим, що виконання робіт або надання послуг має бути чітко конкретизовано у строках, в іншому випадку замовник може втратити інтерес до договору [2].

Якщо у договорі прописується саме досягнення певного результату (наприклад, видати збірник віршів), строк, зазвичай, не конкретизується.

Для таких договорів, можливий строк договору в цілому. Досить поширеною є практика визначення саме загального періоду чинності договору. Також у практиці можемо зустріти такі ситуації, коли замовника цікавить виконання зобов'язання за договором про надання послуг тільки в конкретно визначений строк (наприклад, музичний супровід під час свята, або відеозйомка на святі в школі).

Отже, законодавство в цілому не передбачає конкретних правил та вимог щодо встановлення строків, проте, на нашу думку, необхідно чітко визначати строк, відповідно до якого виконавець повинен вчинити певні дії. У випадку пропущення строків, замовник може втратити інтерес до договору.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Федорченко Н. В.// Роль строків при виконанні договорів про надання послуг// Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2019// УДК 347.45/47
3. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 320 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Карина ЛЕБІДЬ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет прокуратури, 3 курс, 1 група

РОЛЬ ЄСПЛ У ВІДШКОДУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Відшкодування моральної шкоди є актуальною темою в сучасному українському законодавстві, оскільки захист прав та інтересів громадян є однією з основних функцій судової системи. Однак поняття моральної шкоди та порядок її відшкодування мають свої особливості та вимоги, які передбачені чинним цивільним законодавством України.

Слід зазначити, що відшкодування моральної шкоди є інструментом, що сприяє відновленню справедливості та компенсації психологічних страждань, заподіяних особі. Законодавство України визнає право на відшкодування моральної шкоди та встановлює його межі та процедуру: Відповідно до Цивільного кодексу України: кожна особа має право на захист своєї гідності та недоторканості. У разі порушення цих прав, постраждалий має можливість вимагати відшкодування моральної шкоди, яка виникла внаслідок такого порушення.

Відшкодування моральної шкоди в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є основним аспектом захисту прав людини в Європі. ЄСПЛ розглядає скарги на порушення Європейської конвенції з прав людини.

У своїй практиці ЄСПЛ визнає, що моральна шкода може бути відшкодована як матеріально, так і нематеріально. Матеріальне відшкодування тимчасово охоплює компенсацію за фактичні збитки, такі як втрати чи витрати, пов'язані з порушенням прав людини. Нематеріальне відшкодування спрямоване на компенсацію за моральні потреби, психологічні та емоційні травми, втрату гідності та порушення інших особистих інтересів.

У практиці ЄСПЛ, вирішуючи питання відшкодування моральної шкоди, Суд звертається до принципів справедливості, пропорційності та розумності. Він враховує такі фактори, як серйозність порушення прав людини, ступінь тяжкості, вплив на особисте життя та репутацію потерпілого, а також національний контекст.

Крім того, ЄСПЛ приділяє увагу питанням превентивного ефекту рішень з відшкодування моральної шкоди. відповідно до цього принципу, ЄСПЛ намагається запобігти подібним порушенням прав людини в майбутньому шляхом надання відшкодування, яке є ефективним та належним засобом захисту прав.

На практиці з відшкодування моральної шкоди в Україні було кілька відомих судових кейсів, які отримали значну увагу громадськості. Ось кілька найвідоміших з них:

- *Справа «Волкова проти України» [1]:* У цій справі український громадянин Євген Волков звернувся до суду з позовом про порушення його прав під час утримання поліцією у 2006 році.

Права Волкова, які були порушені, включали право на свободу та особисту недоторканність (згідно зі статтею 5 Європейської конвенції з прав людини), а також право на ефективний засіб правового захисту (згідно зі статтею 13 Конвенції). Волков стверджував, що під час утримання його було піддано фізичному насильству, погрозам і знущанням, що заподіяло йому моральну шкоду.

Європейський суд подав дану справу і прийняв рішення на користь Волкова. Суд установив, що поліцейські власними діями позбавили Волкова основних правових гарантій, що підтверджені загальноєвропейськими стандартами прав людини.

Задовольняючи позов, суд призначив компенсацію за моральну шкоду, враховуючи дослідження та несправедливе поводження, що було заподіяно Волкову. Процедура, визначена судом, може бути визнана процедурою цивільного розгляду справи, де суд враховує докази та доводи обох сторін для вирішення питання про відшкодування моральної шкоди.

- *«Мельник проти України» [2]* У цьому кейсі Олександр Мельник, громадянин України, звернувся до суду з позовом щодо порушення його прав на репутацію та гідність, гарантованих Конституцією України та міжнародними нормами.

Мельник заявив про те, що його прізвище було незаконно використано в негативному контексті в різних медійних матеріалах, що призвело до шкоди його репутації та гідності. Він стверджував, що ці матеріали містили недостовірну інформацію, яка спотворювала його імідж та завдала йому моральної шкоди.

Суд розглянув дану справу і прийняв рішення на користь Мельника. Визнавши порушення прав потерпілого, суд зобов'язав відповідні медіа організації видалити недостовірні та образливі матеріали, пов'язані з ім'ям Мельника, та виправити ситуацію. Крім того, відповідач мав відшкодувати моральну шкоду Мельнику, враховуючи завдані йому моральні збитки та пошкодження репутації.

Ці справи є прикладом того, як судова практика в Україні реагує на порушення прав на репутацію та гідність громадян і встановлює зобов'язання з відшкодування моральної шкоди для захисту їхніх прав та інтересів.

Підсумовуючи вище зазначене, відшкодування моральної шкоди є важливим інструментом відновлення прав та інтересів потерпілої особи внаслідок нанесення їй моральних збитків та страждань. Вітчизняне законодавство України надає можливість відшкодування моральної шкоди, встановлюючи процедури та критерії, за якими збільшується розмір компенсації.

Судова практика у справах відшкодування моральної шкоди в Україні закріплює, що суди визнають необхідність адекватного та справедливого відшкодування, враховуючи різноманітні обставини, такі як порушення характеру та ступінь страждань особи.

Роль Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) також не може бути недооцінена. ЄСПЛ розглядає скарги з проблеми порушення прав людини, включаючи випадки моральної шкоди, і розробляє принципи та стандарти ЄС, які мають великий вплив на національне законодавство та судову практику. Завдяки своєму рішенню ЄСПЛ сприяє розвитку правового захисту інтересів потерпілих, встановлюючи принципи пропорційності, справедливості та ефективності відшкодування моральної шкоди.

Забезпечення ефективного механізму відшкодування моральної шкоди важливу роль у зміцненні правової держави, захисту прав та інтересів громадян. Розвиток законодавства та судової практики в цій сфері, а також урахування міжнародних стандартів, зокрема встановлених ЄСПЛ, сприяють створенню справедливої та гуманної правової системи, що забезпечує відшкодування моральної шкоди для відновлення постраждалих і утримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 у справі «Волков проти України». Офіційний вісник України. 2010. № 13. Ст. 651.

2. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 липня 2004 р., судова практика «Мельник проти України» № 67534/01. URL: https://protocol.ua/ru/stattya_6_pravo_na_spravedlivii_sud_melnic_protiv_ukrayini/ (дата звернення: 02.11.2023).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Крістіна МАЛІЙ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, група 01-21-01

ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ПОРОДЖЕНЕ ДОГОВОРМ КУПІВЛІ ПРОДАЖУ

Договір купівлі-продажу є одним із найпоширеніших та важливих видів цивільних угод, який в сучасному світі використовується для передачі майна від одного суб'єкта до іншого. Ця угода створює низку зобов'язань для обох сторін, і розуміння їх змісту є ключовим аспектом успішної реалізації такого договору.

Насамперед слід зазначити, що договір купівлі-продажу полягає в тому, що одна сторона (продавець) зобов'язується передати майно, а інша сторона (покупець) зобов'язується сплатити вартість цього майна. Таким чином, ця угода створює два основних зобов'язання: зобов'язання продавця передати майно та зобов'язання покупця сплатити вартість майна.

Зобов'язання продавця включає в себе не лише передачу майна, а також забезпечення якості та правової чистоти майна. Продавець повинен гарантувати, що майно відповідає умовам, визначеним у договорі, і що воно не має прихованих недоліків або обтяжень. Це зобов'язання має велике значення для покупця, оскільки воно гарантує йому право на якісне та безпроблемне користування придбаним майном [1, с. 215].

Крім того, зобов'язання покупця полягає в сплаті вартості майна в узгоджений строк і в порядку, встановленому у договорі. Покупець

також зобов'язаний прийняти майно відповідно до умов договору і забезпечити його збереження. Це зобов'язання визначає вартість, яку покупець має сплатити за майно, і відповідає за своєчасну оплату.

При укладенні договору купівлі-продажу, як і в будь-якому іншому двосторонньому правочині, кожна зі сторін набуває своїх прав та обов'язків, які формують зміст цієї угоди. Важливо, щоб права однієї сторони були взаємопов'язані з обов'язками іншої сторони так, щоб обов'язок продавця відповідав праву покупця і навпаки. Наприклад, одним з ключових обов'язків продавця є передача товару покупцеві, тоді як покупець отримує право на отримання цього товару. У свою чергу, покупець зобов'язаний прийняти придбаний товар і сплатити за нього визначену ціну, і продавець має відповідне право вимагати від покупця прийняти товар і сплатити за нього.

Отже, аналіз обов'язків визначає права сторін у рамках угоди, і це дозволяє уникнути детального розгляду всіх правових аспектів. Зазвичай виконання цих обов'язків відбувається одночасно, якщо закон чи угода не передбачають інше.

Закон також встановлює додаткові обов'язки продавця, такі як повідомлення покупця про будь-які права третіх осіб на проданий товар, зберігання товару, якщо право власності передається покупцю раніше передачі товару, і повідомлення про можливі дефекти товару. За договором чи в силу нормативних приписів можуть також виникнути інші обов'язки, залежно від предмету угоди, виду угоди, місця виконання та інших обставин, які визначаються законодавством чи угодою.

Також важливо чітко визначити обов'язки покупця. У Цивільному кодексі України вказані лише обов'язки покупця щодо оплати і прийняття купленого товару. Проте, як вже зазначалося, в договорі можуть бути передбачені інші обов'язки як для покупця, так і для продавця. Додаткові обов'язки також можуть встановлюватися законодавчими актами, такими як правила приватизації або норми, що стосуються цінних паперів [2].

Але ж, при укладанні договору купівлі-продажу, як і в будь-якій іншій угоді, можуть виникати різні складності та проблеми, які потребують уважного розгляду та вирішення [3, с. 58].

Так, однією з ключових проблем при укладанні договору купівлі-продажу є визначення ціни товару та умов оплати. Важливо, щоб сторони узгодилися щодо цих параметрів заздалегідь, оскільки різниця в уявленнях може викликати непорозуміння та конфлікти.

Покупці завжди очікують товар відповідної якості, якщо це не визначено інакшим чином у договорі. В свою чергу, продавці повинні гарантувати, що товар відповідає заявленому опису та не має дефектів.

Договір повинен чітко визначити, чи надається гарантія на товар, а також умови повернення чи обміну товару у випадку його дефектів або невідповідності опису, що також визначає певний обсяг зобов'язань [4, с. 22].

Цивільний кодекс України (ст. 688) встановлює інформаційний обов'язок покупця щодо порушень умов договору купівлі-продажу. Згідно з цим обов'язком, покупець повинен сповістити продавця про будь-які порушення умов договору щодо кількості, асортименту, якості, комплектності та упаковки товару в строк, визначений угодою або законом. У випадку, якщо такий строк не визначений, сповіщення повинно бути надано в розумний строк після виявлення порушень [5].

У разі невиконання цього обов'язку зі сторони покупця, продавець має право відмовити у задоволенні вимог покупця, за умови, що він доведе, що ця відмова спричинила неможливість виконання вимог покупця або приведе до витрат для продавця, які перевищують його витрати, які б виникли при своєчасному сповіщенні. Цей відступ від правила не стосується ситуацій, коли продавець був або повинен був бути обізнаним з невідповідністю товару умовам угоди.

Таким чином, кожна зі сторін повинна надійно виконувати всі угодені або визначені законом обов'язки. У разі їх порушення можуть виникнути майнові або інші правові наслідки, які можуть бути передбачені законом для таких порушень зобов'язань.

Зміст зобов'язань, що породжуються договором купівлі-продажу, включає в себе передачу майна від продавця до покупця та сплату вартості майна в обмін на це. Ці зобов'язання грають важливу роль у цивільних відносинах, забезпечуючи якісну та ефективну реалізацію майна. Варто пам'ятати, що в разі невиконання будь-якого з цих зобов'язань може виникнути правова відповідальність. Таким чином, зрозуміння та своєчасне виконання цих зобов'язань є важливими аспектами успішного укладення та виконання договору купівлі-продажу.

Список використаних джерел:

1. Пастернак В. М. Форма правочину – невід'ємна частина його дійсності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 215–218.

2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-ге вид., перероб. і допов. за заг. ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Київ : *Юрінком Інтер*, 2019. 1048 с.
3. Пленюк М. Д. Договір купівлі-продажу в умовах реформування цивільного законодавства. Київ : Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 1. 58 с.
4. Міліщук Н. С. Правове значення форми договору купівлі-продажу у процедурі його укладення. *Держава та регіони*. 2021. №2. С. 22–27.
5. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Ірина МАЛІНОВСЬКА,

канд. юрид. наук, доц., ас. кафедри цивільного права ,

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-5945-2042

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА АВТОРА

Права інтелектуальної власності поділяються на особисті немайнові, які безпосередньо нерозривно пов'язані з особистістю автора об'єкта й не можуть передаватися ніякій іншій особі за договором (їх передача іншій особі можлива тільки за законом) та на майнові, які можуть передаватися іншим особам тільки автором об'єкта права інтелектуальної власності або іншою особою правовласником.

У Цивільному Кодексі України законотворець підкреслює ознаки особистих немайнових прав авторів, визначаючи їх особливу правову природу та підкреслюючи їх особистий характер. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать тільки фізичній особі, яка не може від них відмовитися та не може бути позбавлена цих прав (ч. 3

ст. 269 ЦК України). Однак в інтелектуальній власності існування особистих немайнових прав автора потрібно розглядати з боку фізичного існуванням об'єкта, пов'язаного з моментом його створення. Адже, авторське право, наприклад виникає з моменту створення твору. Немайнові (особисті) права можуть виникнути в кожній фізичній особі від народження або за законом (ч. 1 ст. 269 ЦК України). Наприклад, особисті немайнові права автора виникають з моменту створення ним об'єкта авторського права, або його частини. Отже, первинним володільцем особистих немайнових та майнових авторських прав, а також власником об'єкта авторського права є автор.

Особливою ознакою немайнових прав автора є також те, що вони не обмежені строками правової охорони, адже позбавленні економічного змісту. З даною ознакою, – позбавленістю економічного змісту, відсутністю їх грошового виразу, пов'язана і неможливість відчуження (передання) особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Хоча, законодавець (ч.4 ст. 423 ЦКУ) зазначає, що певні виключення можуть бути, і визначаються вони у законах. Проте, особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності, що ще раз підкреслює відсутність у них економічного змісту.

Особистими немайними правами, зокрема, правом на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, фізична особа володіє довічно. Проте, саме ч. 1 ст. 425 ЦК України визначає безстроковість особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Отже, вони не припиняються внаслідок смерті фізичної особи. Наприклад, автора твору. Характерною ознакою особистих немайнових прав інтелектуальної власності є те, що фізична особа, якій вони належать не може бути примусово позбавлена цих прав та не може від них відмовитися. Вони визначають та захищають зв'язок особистості автора з його твором та є обов'язковим елементом який становить авторське право.

Розглянемо перелік авторських немайнових прав наданий законодавцем та зміни, що відбулись у зв'язку із прийняттям Закону «Про авторське права і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX (Далі-Закон). Відповідно, до положень ЦКУ (ст. 423, 438 ЦКУ) особистими немайними правами інтелектуальної власності, зокрема і автора твору є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати

шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. В свою чергу Закон визначає такі немайнові права автора як: 1) право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо; 2) право заборонити під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом; 3) право обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору; 4) право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора; 5) право надати назву твору або залишити його без назви; 6) право присвятити твір особі (особам), події або даті. Необхідно, зазначити, що законодавець підкреслив ознаку неможливості відчуження немайнових прав автора, зазначивши що такі права не переходять у спадщину та не входять до її складу. Проте, у разі смерті автора право протидіяти перекрученню спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора охороняється особою, уповноваженою на це автором. За відсутності такого уповноваження недоторканність твору охороняється спадкоємцями автора, а також іншими заінтересованими особами. Спадкоємці автора мають право захищати особисті немайнові права автора, зокрема протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Захист особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, здійснюється його спадкоємцями, а у разі їх відсутності – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

І хоча ст. 14 Закону «Авторське право на службовий твір» зазнала змін, незмінним залишилась норма про те, що особисті немайнові авторські права на службовий твір належать працівникові. Проте, змінами у даній статті – роботодавцеві надано право доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір,

супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір. Тобто можна зробити висновок, що надання роботодавцеві права внесення змін у службовий твір незалежно від того чи здатне воно завдати шкоди честі або репутації автора (ст. 6 bis Бернської конвенції), права самостійного вирішення питань щодо супроводження такого твору ілюстраціями є певним законодавчим обмеженням немайнового права автора. А саме «права вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора». Такі обмеження виникають у зв'язку зі службовими, трудовими відносинами автора і роботодавця, з переходом до роботодавця майнових прав у повному обсязі якщо інше не передбачено договорами між ними. Вони в першу чергу спрямовані на захист прав і подальших інтересів роботодавців із наступним наслідком – обмеженням немайнових прав авторів – протидіяти будь-якому перекрученню, зміні твору, незалежно від того чи здатна така зміна чи перекручення твору завдати шкоди честі або репутації автора і т.д. Можливо, це і є той виняток, про який законодавець зазначив у ч. 4 ст. 423 ЦКУ «Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом».

Марія МЕЛЬНИК,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
студентка 2 курсу магістратури Інсти-
туту права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗУСТРІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ

Новелою у ЦПК України після внесення відповідних змін Законом України від 3 жовтня 2017 року, стало впровадження інституту зустрічного забезпечення.

Першою проблемою в реалізації зустрічного забезпечення є те, що на відміну від забезпечення позову, де вказано, що лише за відповідною заявою учасника справи суд має право вжити заходів забезпечення позову, у випадку ініціювання судом процедури застосування зустрічного забезпечення про подібну заяву, яка б мала знаходити з боку відповідача не йдеться. Однак у ч. 6 ст. 154 ЦПК міститься вказівка на клопотання про зустрічне забезпечення, яке подане після застосування судом заходів забезпечення позову і яке суд повинен протягом 10 днів розглянути. Непрямий натяк на те, що суд вирішує питання застосування зустрічного забезпечення через клопотання відповідача є формулювання п. 2 ч. 3 ст. 154 ЦПК, що: *суд зобов'язаний застосовувати зустрічне забезпечення, якщо, суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові*. Тобто законодавець не сформулював положення як суд має встановити, що існують докази того, що (...), а йому повинен хтось надати такі докази, що у позивача, до прикладу майновий стан, який унеможливило його здатність у подальшому відшкодувати збитки відповідачу. Хто має бути таким надавачем доказів? Відповідач, який звертається до суду з клопотанням про застосування зустрічного забезпечення? Чи позивач, перед яким суд поставив вимогу надання таких доказів?

У ч. 3 ст. 153 ЦПК зазначено, що суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову, або для з'ясування питань, пов'язаних із зустрічним забезпеченням. Тобто дане право суду з'ясувати обставини у позивача щодо вжиття заходу зустрічного забезпечення існує, але все ж таки це не імперативно закріплений обов'язок такого встановлення. У таких випадках все виходить лише з суб'єктивних переконань суду про необхідність дослідження фактів, які в принципі могли вплинути б на обов'язкове застосування судом зустрічного зобов'язання. Так, на практиці може трапитись, що особа, яка подала заяву на забезпечення позову маючи чепурний вигляд, вдягнувши при цьому охайний костюм, може справити на суддю враження заможної особи, яка в перспективі загалом могла би відшкодувати відповідачу збитки. Але насправді виявляється, що у особи за душею лише є цей показовий кос-

твом. Звісно це доволі утрируваний приклад, але таке доведення ситуації до крайнощів дасть змогу прослідкувати проблему недосконалої урегульованості порядку обрання та вирішення судом питання застосування зустрічного забезпечення поряд з самим забезпеченням позову. І тому вважаю за доцільне безпосередньо закріпити обов'язок суду на етапі прийняття рішення щодо вжиття заходів забезпечення позову, встановити обставини, які би зумовили обов'язкове застосування судом зустрічного забезпечення у випадках передбачених ч. 3 ст. 154 ЦПК України. У свою чергу Верховним Судом у справі № 753/2380/18-ц від 10 квітня 2019 року, зазначено, що посилання апеляційного суду на те, що невжиття заходів зустрічного забезпечення не порушить майнові права відповідачів, є безпідставними, так як з урахуванням вимог частини третьої статті 154 ЦПК України вжиття заходів зустрічного забезпечення є не диспозитивним правом суду, а його обов'язком незалежно від майнового стану відповідачів.

Наступною практичною проблемою реалізації інституту зустрічного забезпечення є визначення судом його розміру. У ч. 5 ст. 154 ЦПК України закріплено, що розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. При цьому заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову.

Як справедливо відзначають правозастосувачі, що складним для суддів буде визначення розміру зустрічного забезпечення, якщо вимога позивача має майновий, а не грошовий характер, тобто при заявленні вимог про визнання. Тут суд має виходити зі своїх дискреційних прав та оціночних суджень і визначати розмір можливих збитків відповідача, завданих забезпеченням позову. Однак на практиці трапляються непоодинокі випадки, що суди при призначенні розміру зустрічного забезпечення встановлюють доволі обтяжливий для позивача розмір зустрічного забезпечення. До прикладу ухвалою Комінтернівського районного суду Одеської області від 27 листопада 2018 року, де предметом позову є визнання недійсним договору купівлі-продажу у зв'язку з тим, що зазначена земельна ділянка була придбана за час шлюбу, накладений арешт на земельну ділянку, яка належить ОСОБА_3 із застосуванням зустрічного забезпечення позову з визначенням ОСОБА_5 розміру зустрічного забезпечення у сумі 100 000 грн.

Отже, підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що при врахуванні всіх позитивних привнесень, які надало впровадження інституту зустрічного зобов'язання залишаються проблемні питання практичної реалізації зазначеного інституту через недетальну регламентацію його в ЦПК України в аспекті існування прогалин щодо порядку з'ясування судом обставин, які могли би зумовити обов'язкове зустрічне зобов'язання та наявність розмитого формулювання щодо визначення судом розміру зустрічного зобов'язання.

Науковий керівник: доц., к.ю.н. Крижанівський Віктор В'ячеславович.

Ігор ОЛЕЙНИКОВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студент 1 курсу магістратури, факультету юстиції

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Незважаючи на численні переваги Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі Закон), він створює підґрунтя для колізії у галузі захисту прав інтелектуальної власності. Основний конфлікт виникає через введення нового терміну – «службовий твір», оскільки в нормах Цивільного Кодексу України відсутня згадка щодо даного поняття. Цей фактор призводить до невизначеності статусу службового твору в контексті авторських прав порівняно з іншими об'єктами авторського права, що вимагає проведення детального правового аналізу.

Згідно із положенням статті 1 Закону, службовий твір створюється працівником у зв'язку з виконанням своїх трудових обов'язків, незалежно від того, чи передбачені вони трудовим договором, чи доручені роботодавцем додатково [1]. Висновки професорки Шимон С. І. підтверджують, що така дефініція хоча і є лаконічною, але вона охоплює максимальну кількість випадків реалізації службових творів [3].

Варто наголосити, що сучасне законодавство, яке регулює відносини у сфері службових творів, виділяє два основні типи авторських прав:

майнові права та особисті немайнові. Останні, зокрема право на визнання авторства, належать особі, яка створила цей твір у зв'язку з виконанням своїх обов'язків за трудовим договором або на розпорядження роботодавця. Перелік особистих немайнових прав автора можемо виділити зі статті 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Наприклад, право автора залишатися анонімним і забороняти згадування свого імені при використанні твору у будь-якому контексті, право вимагати визнання авторства. Набір особистих немайнових прав становить важливий аспект в сучасному науково-правовому полі, вимагаючи уваги та дослідження зі сторони спеціалістів у галузі інтелектуальної власності, бо гарантує захист авторської гідності, сприяючи при цьому розвитку творчості в суспільстві.

За сформованою системою, для здобуття роботодавцем майнових прав на службовий твір, необхідно, щоб створення такого твору відбувалося в межах трудових обов'язків працівника. Ці обов'язки можуть бути абсолютно чітко визначені в трудовому договорі (контракті) або службовому завданні, що конкретизує завдання, які працівник повинен виконати для свого роботодавця. Правові реалії наразі такі, що правила документального оформлення службового завдання чітко не встановлені законодавством. Це безумовно є недоліком, що часто призводить до непорозумінь щодо того, кому належать майнові права на твір, непоодинокими є випадки, коли роботодавець не в змозі довести, що твір було створено в рамках трудових обов'язків його працівника.

У випадку суперечок щодо статусу твору як службового, суд буде враховувати межі змісту трудового договору (контракту), посадову інструкцію працівника, накази, розпорядження, звіти про виконані завдання, службові записки тощо [4]. Аналіз даних документів є важливим для забезпечення справедливого розгляду справи.

Існує загальне правило: особисті немайнові авторські права належать виключно автору і не можуть бути передані (відчужені) іншим особам. Закріплюється воно статтею 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1]. Але, як відомо, положенням ст. 429 ЦК України передбачено можливість передачі окремих особистих немайнових прав автора роботодавцю. Згідно із даною нормою, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, який створено у порядку виконання трудового договору, в передбачених законом випадках

можуть належати роботодавцеві [2]. Деякі науковці вважають, що це свого роду колізія, проте, в даному випадку скоріше постає питання правильного тлумачення даних норм, мова йде про розгляд спеціального правила в контексті загального правила. Відповідно до запропонованого тлумачення, роботодавцю передаються саме такі особисті немайнові права автора, що не суперечать загальній суті особистих немайнових прав. Може бути передано право на використання твору під псевдонімом, оскільки це право не обмежує свободу творчої діяльності автора. Однак роботодавцю не може бути передано право на визнання себе автором твору, оскільки це право є основним особистим немайновим правом автора.

З метою уникнення дискусій з цього питання, доцільним було би внести зміни до ст. 429 ЦК України, закріпивши у ній конкретні особисті немайнові права, які можуть бути передані роботодавцю у випадку створення службового твору.

Враховуючи зазначене вище, правова новація у вигляді Закону України «Про авторське право і суміжні права», безумовно, є прогресивним кроком на шляху до правового регулювання службових творів, однак вона містить низку недоліків, які можуть призвести до порушення прав як авторів, так і роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 №2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 №435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Шимон С. І., Лупало О. А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання*, Запоріжжя, 2023. № 1. URL:http://lsej.org.ua/1_2023/35.pdf
4. Ліпіна М. Службові твори: зміни у правовому регулюванні. *Юридична газета*, 2021, № 22. URL:<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sluzhbovi-tvori-zmini-u-pravovomu-regulyuvanni.html>

Науковий керівник: кандидатка юридичних наук, доцент, асистент кафедри цивільного права Маліновська Ірина Миколаївна

Марія ПАСАТ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 12 групи факультету
юстиції

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ: СУБ'ЄКТ ЧИ ОБ'ЄКТ

Штучний інтелект (ШІ) набирає популярності в різних сферах людської діяльності, при цьому створюючи правові виклики. Ключове питання для юристів сьогодні полягає в тому, чи можна визнати ШІ суб'єктом цивільного права або він залишається лише об'єктом цивільно-правових відносин.

З 1 січня 2023 року в Україні запровадив новий Закон, який класифікує роботи ШІ як неоригінальні, без особистих немайнових прав, захищені правом *suī generis* на 25 років [1]. А відповідно до Європейської резолюції 2015/2103 (INL), за шкоду, спричинену ШІ, відповідають пов'язані з ним люди, а не ШІ [2]. Україна, відповідаючи на євроінтеграційні вимоги, може адаптувати своє законодавство до європейських стандартів, але виникає запитання, чи можна приписати волю, гідність, етику і мораль ШІ взагалі.

У Цивільному кодексі України (ЦКУ), зокрема у другій статті, закріплено право особи вступати в цивільно-правові відносини з фізичними і юридичними особами. Фізична особа, як учасник цивільних відносин, визначена статтею 24 ЦКУ і має повний комплекс майнових і особистих прав згідно з Конституцією України [3]. Для визнання особи суб'єктом цивільного права необхідна цивільна правоздатність, яка передбачає здатність особи набувати та виконувати цивільні права і обов'язки. Фізична особа, як суб'єкт цивільного права, повинна мати індивідуалізуючі ознаки, такі як ім'я, вік, стать та можливість виступати в цивільних правовідносинах особисто.

Штучні механізми, створені інженерами, не мають статі, стану здоров'я та інших людських атрибутів, і сучасне законодавство не враховує особливостей «роботизованого життя». Якщо у концепції ШІ буде врахована біологічна модель людської свідомості, то єдине, що не можна точно відтворити у матеріальній моделі ШІ, – це живий організм [4].

Однак це питання залишається спірним, оскільки деякі функції організму вже можна інтерпретувати, як продемонстровано на прикладі роботизованих протезів і штучної шкіри.

У той же час, слід відзначити, що об'єкти цивільних прав ніколи не мають правосуб'єктності та не несуть прав і обов'язків самі по собі. Їх стан та статус регулюється поняттям «правовий режим», що передбачає їхню спроможність брати участь у цивільних оборотах. Об'єкти цивільних прав не володіють власною волею, і їхню фактичну та юридичну долю визначають фізичні або юридичні особи, які є їхніми власниками або мають певні майнові права щодо них.

Надання ШІ статусу юридичної особи є складним через правові та моральні питання. ШІ та роботи, не будучи живими істотами, не мають біологічної природи чи почуттів, тому не можуть мати цивільних чи конституційних прав. Незважаючи на можливості розвитку інтелекту, це не робить їх суб'єктами права.

Робототехніка, яка може мати як позитивні, так і негативні наслідки, розмиває межі між людьми та інструментами. Прогрес у сфері ШІ, особливо в розробці самовідтворюючого ШІ, викликає дискусії про його юридичний статус. Наприклад, вже існує американський прецедент, де було визнано, що твори, створені ШІ, не можуть бути захищені авторським правом, оскільки ШІ не вважається автором. Відмова у справі Стівена Талера, який намагався визнати ШІ як автора свого зображення, підкреслює ключову вимогу авторства людини для авторського права і відкриває питання про роль ШІ в майбутньому художньому процесі [5].

Отже, правове розуміння ШІ і його місце в сучасному цивільному праві повинні ґрунтуватися на принципах верховенства права. Цивільно-правове регулювання ШІ як об'єктів цивільних прав визнається більш доцільним, особливо на рівні споживчих відносин, що надає можливість розглядати ШІ як продукт. Одночасно правові норми мають формувати модель поведінки, враховуючи не самі технології, а гуманітарні цінності, і визначати межі розумних технологій. Правова система має сприяти розвитку штучного інтелекту з належними етичними принципами та бути орієнтованою на забезпечення безпеки, добробуту і захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Петрів О. Штучний інтелект та авторське право – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL:

<https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-avtorske-pravo/> (дата звернення: 01.11.2023).

2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (дата звернення: 01.11.2023).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.11.2023).
4. Докійчук К. Питання правосуб'єктності штучного інтелекту. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/113593-pitannya-pravosubyechnostishtuchnogo-intelektu> (дата звернення: 01.11.2023).
5. Інформаційне агентство. Суд США постановив, що роботи штучного інтелекту не можуть бути захищені авторським правом. *ADVOKAT POST*. URL: <https://advokatpost.com/sud-ssha-postanovyv-shcho-roboty-shtuchnoho-intelektu-ne-mozhut-buty-zakhyshcheni-avtorskym-pravom/> (дата звернення: 01.11.2023).

Науковий керівник: Пучковська Ірина Йосипівна, д.ю.н., професорка кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Христина ПЕРЕЙМА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу, 1 групи факультету
прокуратури

ЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ НА ВИКОРИСТАННЯ НЕОРИГІНАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ, ЗГЕНЕРОВАНИХ КОМП'ЮТЕРНОЮ ПРОГРАМОЮ: ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ

На сьогодні використання штучного інтелекту (далі ШІ) у сферах, які мають значний вплив на суспільство є однією з актуальних напрямів роботи, що дає можливість за допомогою інноваційного підходу подолати проблемні питання у публічному та приватному секторі та вийти

на новий рівень технологій, в тому числі щодо охорони навколишнього середовища, медицини, фінансів, внутрішніх справ, обороноздатності, сільського господарства тощо. Держави європейського регіону не стоять осторонь цього процесу, питома вага зараз привернута до роботи над врегулюванням правового статусу штучного інтелекту та захисту об'єктів, які можуть бути ним згенеровані, а тому нові Директиви ЄС, Європейська стратегія щодо даних 2020, План дій щодо інтелектуальної власності 2020, Пропозиція регламенту щодо європейського підходу до штучного інтелекту 21, національне законодавство європейських держав, в тому числі кодекси, спеціальні закони, положення, новоутворенні органи державної влади з питань роботи над ШІ є показником того, що це те на, що провідні держави сьогодні роблять ставки, а Україна як майбутній член Європейського Союзу повинна бути долучена до цього дійства.

З 1 січня 2023 року набрав чинності Закон України «Про авторське та суміжне право» №2811-ІХ, який містить положення про право *sui generis* на неоригінальні бази даних (стаття 20) відповідно до Директиви 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 року про правовий захист баз даних. У попередньому законі з однойменною назвою від 23 грудня 1993 №3792-ХІІ, статтею 9 було встановлено, що бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* не належать до об'єктів авторського права, таким чином новий закон встановив таке правове регулювання, що гармонізує національне законодавство з європейським та не залишає «за бортом» правової охорони такий важливий об'єкт як штучний інтелект та його згенерований продукт. Для початку буде доцільним навести визначення, що таке штучний інтелект, одне з найкращих міститься у Законі про штучний інтелект Європейського парламенту від 21.04.2021 (Artificial Intelligence Act, AI Act), де зазначено, що «**система штучного інтелекту**» означає програмне забезпечення, яке розроблено з використанням одного або кількох методів і підходів, і може, для заданого набору визначених людиною цілей, генерувати результати, такі як прогнози, рекомендації або рішення, що впливають на середовище, з яким вони взаємодіють. Стаття 33 Закону України «Про авторське та суміжне право» №2811-ІХ встановила, що неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, себто системою штучного інтелекту належать до права особливого роду (*sui generis*), тобто є унікальною правовою конструкцією, що немає прецедентів. Неоригінальний об'єкт є продук-

том, що створюється програмним забезпеченням на основі інформації наявної та доступної у базі даних, основною умовою є саме те, що фізична особа не втручається у процес створення. Варто звернути увагу, що майнове право на таку інтелектуальну власність має не ІІІ, який виступає творцем, проте немає правосуб'єктності, а саме особа, що має ліцензійні повноваження на відповідне комп'ютерне забезпечення, що створює цей продукт, інакше ще такого власника називають провайдером. Крім цього, особа, яка задала необхідний набір команд штучному інтелекту для отримання певного результату у вигляді фото-, відео-, аудіоматеріалу, є лише користувачем програми, проте не може виступати власником цього продукту, її правомочність полягатиме лише у праві користування, але аж ніяк не у розпоряджанні та володінні. Майнові права ліцензіара полягають у виключному праві на використання неоригінального твору або наданні такого права іншим особам, проте мова не може йти про особисте немайнове право, таким чином особа, якій належить ІІІ не має права заявляти про визнання свого авторства на такий твір, вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якій зміні його змісту.

Ліцензійний договір на використання неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою регулюються на основі статті 50 Закону України «Про авторське та суміжне право» від 01.01.2023 року. Сторонами договору виступає **ліцензіар**, тобто власник системи ІІІ, та **ліцензіат**, особа, яка за допомогою штучного інтелекту створила необхідний їй інформаційний продукт та має намір його використовувати у власних цілях, до прикладу опублікувати згенероване ІІІ зображення як ілюстрацію у своїй книзі. Такий договір є оплатним та строковим, і може мати певне територіальне закріплення, тобто право використовувати його лише на певній території, наприклад в Україні чи будь-якій іншій визначеній сторонами державі. Ліцензіат має правомочність вчиняти дії допоміжного характеру, якщо без цих дій здійснення прав та обов'язків є неможливим або істотно ускладненим, а також у разі заборони укладати субліцензійні договори, під свою відповідальність залучати третю сторону, якщо на це є необхідність для реалізації свого права, наприклад такою особою може виступати видавництво, що друкує книгу з ілюстрацією згенерованою за допомогою ІІІ.

Майнові права на об'єкти права особливого роду (*sui generis*) також підлягають цивільно-правовому захисту, тому особа, чиє право було по-

рушено, зокрема на підставі ліцензійного договору, має право звернутися за захистом та вимагати припинення або заборони вчиняти дії, що порушують її авторське право, відшкодування моральної шкоди, відшкодування збитків, завданих порушенням, стягнення доходу, отриманого порушником або стягнення компенсації.

Підсумовуючи, слід наголосити, що для правовідносин, що виникають у сфері інтелектуальної власності питання врегулювання штучного інтелекту та неоригінальних творів, що він генерує є новелою як для європейського, так і українського права, тому на даний час цей напрямок перебуває лише на етапі розробки та удосконалення. Українська цивілістика відносить право особливого роду (*sui generis*) саме до авторського та суміжного права, в той час, як в США система штучного інтелекту та його об'єкти можуть розглядатися в контексті й патентного права, а в судовій практиці вже зароджуються відповідні прецеденти. На сьогодні у судовій практиці України відсутні подібні справи, адже встановлення цивільно-правової охорони неоригінальних творів згенерованих штучним інтелектом з'явилися лише у 2023 році та потребують часу, ресурсів, фінансової підтримки з боку держави для залучення штучного інтелекту до наукових та технічних розробок, що в сьогоdnішніх умовах є ціллю, що складно досягти.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Віктор Янишен.

Анна ПЛОТНИКОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 5 курсу, 3 групи факультету
юстиції

ПРОБЛЕМАТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Представникам приватно-правових наук сьогодні поставлені перед завданням забезпечити прийняття оновленого Цивільного кодексу України згідно з Концепцією [2, с.12]. Проте слід враховувати, що найбільш

оптимальною формою подання оновленого Цивільного кодексу до парламенту є вигляд нового Цивільного кодексу. Це пояснюється, серед інших причин, тим, що при значному оновленні закону, коли внесені зміни відповідають або перевищують за обсягом чинну редакцію закону, або коли зміни суттєво впливають на його зміст, доцільніше прийняти новий закон, визнаючи, що існуючий закон втратив чинність.

Цивільний кодекс (ЦК) України, прийнятий у 2003 році, виявився об'єктивно послідовним та ґрунтовним у втіленні наукової концепції [3, с.34]. Протягом 15 років застосування цього кодексу не виявлено явних або серйозних недоліків в його концепції, які потребували б серйозної модернізації. Деякі риси, які свідчать про об'єктивність цього стану речей, включають відсутність частих змін в самому ЦК порівняно з іншими кодексами, такими як Податковий або Кримінальний кодекси, які регулярно піддаються змінам. Існування стабільності у ЦК говорить про його ефективність та відсутність необхідності у радикальних змінах.

Утім варто зауважити, що зміни до ЦК здійснюються не завжди з метою покращення чи оптимізації його правових механізмів. Часто зміни і поправки впроваджуються через прийняття нових законів або внесення змін до існуючих, які можуть впливати на цивільні правовідносини. Такі зміни часто не мають на меті поліпшити ЦК, але зумовлені іншими законодавчими потребами та інтересами зацікавлених сторін.

Як зазначає І. В. Спасибо-Фадеева [1], розділ «Основні положення» Цивільного кодексу може бути удосконалений за допомогою певних змін та перегруповань. Пропонується сконцентрувати регулювання підстав виникнення та виконання цивільних прав та обов'язків у цьому розділі, включаючи загальні положення про правочини. Це стане логічним кроком. Норми, що регулюють правочини, можуть бути розміщені як в цьому розділі, так і в Книзі про зобов'язання (договори). У «Главі 2» розділу «Основні положення» можуть бути об'єднані положення щодо загального регулювання правочину як юридичного факту, його видів, форм та порядку вчинення. Ще один параграф цієї глави може містити норми про загальні засади захисту, включаючи положення про недійсність правочинів, уникнувши дублювання та повторів. Це дозволить забезпечити більш глибокий і комплексний захист цивільних прав та правочинів, не переплутавши їх із правопорушенням, яке є іншим юридичним фактом і виникає в порушення вимог дійсності правочинів.

Також доцільно розглянути розширення підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, включаючи акти органів юридичних осіб. Судова практика підкреслює необхідність чіткого визначення природи таких актів. Вказівка лише на те, що це акти, недостатньо для їх розуміння. Окрім того, слід розглянути регулювання дій через представників та певних строків в цьому розділі.

Пропонується також доповнити розділ про фізичних осіб двома напрямками: сімейні відносини та особисті немайнові права, що дозволить комплексно регулювати правове становище цих суб'єктів та уникнути дублювання і конфлікту норм між Цивільним кодексом і Сімейним кодексом. Таким чином, спільна власність подружжя може бути розміщена в відповідній частині Цивільного кодексу, регулюючи правовий режим спільної власності.

Деякі інші розділи Цивільного кодексу можуть бути структуровані не за видами прав, а за видами відносин, такими як корпоративні, речові, спадкові, зобов'язані, інтелектуальної власності, що б дозволило логічніше упорядкувати регулювання цивільних відносин.

Питання міжнародного приватного права може бути розглянуте щодо включення його в Цивільний кодекс або регулювання його окремим законом. У разі включення в Цивільний кодекс, відповідні норми можуть бути розміщені в «Загальних положеннях» або в окремій Книзі.

Отож, загалом концепція, яка була вкладена у ЦК 2003 року, виявилася ефективною та дієвою. Але з урахуванням глобалізації та розвитку ринкових відносин вимагається перегляд і поновлення правових механізмів з урахуванням судової практики та наукових досліджень. Науковці, аналізуючи практику застосування норм ЦК, розробляють та коментують їх і формують нові наукові підходи. Аналіз цього матеріалу дозволяє розуміти об'єктивні зміни в цивільному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. В. Спасибо-Фатеева. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi>
2. Погребний С. О., Кот О. А. Оновлення Цивільного кодексу України як запорука ефективної взаємодії держави та суспільства. Вісник Наці-

ональної академії правових наук України. Харків : Право. 1921. Том 28, № 1. 2021. 204 с.

3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України: Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

Науковий керівник: Маліновська Ірина Миколаївна, канд.юрид. наук, доцент, ас. кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Карина ПОПОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 16 групи факультету
прокуратури

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Звичай як джерело права бере свій початок ще з давніх часів формування державності. Він завжди відігравав важливу роль в регулюванні людської поведінки, є одним з найдавніших джерел правотворчості, має вагоме значення в формуванні національної системи законодавства, що зумовлює його активне впровадження у правозастосовчу практику в галузях права.

Звичай, що знаходить своє втілення в нормі закону прийнято визначати як правовий звичай.

Деякі вчені дотримуються думки щодо більш вагомого значення правового звичаю саме в галузях приватного права, що є відповідним елементом в традиціях та тенденціях новітнього розвитку правових систем континентальної Європи [1, с. 361]. Відповідно, звичай як джерело права є досить поширеним явищем у практиці щодо його застосування в галузях приватного права, зокрема його слід розглядати в контексті цивільного права.

Правовий звичай формується шляхом повторення певних дій та процесів в суспільстві, які протягом тривалого часу виробляються в загальноприйнятій та передаються з покоління в покоління, стають в подальшо-

му нормами, що регулюють поведінку учасників цивільних правовідносин. У цивільному праві існують різноманітні форми звичаїв, наприклад, звичаї торгівлі, укладання договорів, спадкування та інші. Такі звичаю відіграють важливу роль у вирішенні цивільних справ.

Місце звичаю в цивільному праві зафіксовано в Цивільному Кодексі України, а саме в статті 7, де закріплено можливість регулювання цивільних відносин звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичай ділового обороту як загальноприйняте правило поведінки застосовується саме у сферах підприємницької діяльності. Звичай, як правило поведінки, є усталеним явищем у певній сфері цивільних відносин, яке не встановлене актами цивільного законодавства. Звичай також може бути зафіксованим у документі. Важливо, що звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства не може бути застосованим у цивільних відносинах, тобто він використовується як додаткове джерело права. Це свідчить про субсидіарний характер звичаю як джерела цивільного права та відсутність пріоритету перед законом. Тобто якщо положення звичаю суперечитимуть положенням та принципам законодавства, то такий звичай не може бути застосованим та закон має право його не використовувати та не впроваджувати в норми[2].

Випадки використання звичаю в формуванні відповідної норми можна дослідити на основі Цивільного, Господарського, Сімейного Кодексів: ст. 333 ЦКУ, де вказано, що особа, яка збирала ягоди, лікарські рослини та ін. речі в лісі, водоймі є їхнім власником, якщо вона діяла відповідно до закону, місцевого звичаю або дозволу власника земельної ділянки; у ст. 526 ЦКУ регламентується обов'язок виконувати зобов'язання належним чином відповідно до умов договору, Кодексу та інших актів цивільного законодавства, а в разі відсутності відповідних умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших звичайно встановлених вимог [2]. Наприклад, в контексті умов щодо якості товарів, у ч. 3 ст. 268 ГКУ передбачається визначення якості товару відповідно до мети договору або до звичайного рівня якості для предмета договору чи загальних критеріїв якості [3]. Аналогічна норма є також в Цивільному Кодексі, а саме в ч. 2 ст. 673, де вказано, що в разі відсутності в договорі купівлі-продажу умов щодо якості товару, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується [2].

За видами звичаї слід розглянути як писані та неписані. Згідно зі ст. 7 ЦКУ, звичай може бути зафіксованим у документі, відповідно це свідчить про писаний характер звичаю, тобто писаним звичаєм є певне традиційне правило поведінки, що закріплено в законодавстві. Неписаний звичай є більш ранньою та первинною формою. Неписані звичаї – це ті правила, що не мають прямого закріплення в нормах закону та визначаються як соціальні стандарти, традиції, загальноприйняті норми моралі тощо.

Як можливу форму правового звичаю, слід розглянути правила ІНКОТЕРМС, які використовуються для регулювання відносин в міжнародній торгівлі, роз'яснюють зобов'язання сторін угоди, допомагають прогнозувати ризики та допомагають у встановленні взаємовигідних умов ділових домовленостей. Ці правила не є обов'язковими, проте як рекомендація та правовий звичай можуть застосовуватись.

Актуальність звичаю як джерела цивільного права, на мою думку, є спірною. Звичай часто буває неоднозначним та може викликати непорозуміння, тому логічним є зауваження в законодавстві щодо невикористання звичаю, якщо він суперечить принципам законодавства. Також недосконалістю правового звичаю є відсутність чіткої системи правил та офіційного регулювання, що може викликати непевність щодо його впровадження в норму. Однак, розглядаючи правовий звичай як джерело права з позитивної точки зору, можна виділити такі його можливості, як доповнення законодавства, яке не регулює певні аспекти взаємовідносин між сторонами, врахування національних традицій, що сприяє справедливості рішень, а також сталий характер звичаю. Отже, правовий звичай є важливим джерелом у цивільному праві, проте його використання потребує обережності та правильності з боку судів та сторін у вирішенні цивільних спорів.

Список використаних джерел:

1. Бедрій М. М. Правовий звичай у сучасній правовій системі України. Юридичні науки. 2017. Випуск 7 (47). С. 361
2. Цивільний кодекс України (відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№40–44, ст. 356). Ст. 7, 333, 526, 673 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Господарський Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144). Ст. 268 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

Науковий керівник: Ісасв Арсен Миколайович, доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права

Марія РАЖИК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

студентка 3 курсу, 4 групи, факультету
адвокатури

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ОBOB'ЯЗКІВ ПОВІРЕНОГО ЗА ДОГОВОРОМ ДОРУЧЕННЯ

Договір доручення є одним з типових цивільно-правових договорів, який передбачає передачу повноважень однієї особи (довірителя) іншій особі (повіреному) з метою вчинення дій від її імені і на її користь [1]. Однією з ключових умов договору є обов'язки повіреного, які впливають з взаємодії між сторонами та мають вирішальне значення для успішного виконання доручення. Загалом правові дії, які може вчинити повірений за договором доручення, пов'язані з виникненням, зміною та припиненням безпосередньо цивільних прав та обов'язків довірителя.

Першим і основним обов'язком повіреного за таким договором є виконання доручення, яке надається довірителем. Повірений повинен дотримуватися інструкцій та вказівок, наданих йому іншою стороною, і виконувати їх з обов'язковістю, також, важливим є те, що зазначена особа уповноважена діяти лише в межах наданих йому повноважень. У разі їх перевищення, будь-які зміни цивільних прав та обов'язків, що виникли, будуть дійсними лише за умови наступного погодження з довірителем.

Наступне, що я вважаю за необхідне зазначити, це те що повірений також повинен звітувати перед довірителем про виконання доручення. Він має представити всю необхідну інформацію та документи, які стосуються виконаного завдання. Це забезпечує прозорість та можливість контролю за виконанням доручення та перешкоджає вчиненню неправомірних дій, які у майбутньому, можуть привести до негативних наслідків.

Ледь не найважливішим аспектом цих відносин є обов'язок діяти в інтересах довірителя. На жаль, наразі у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), це питання є не досить врегульованим, а у главі 68, яка безпосередньо регулює договір доручення, майже не міститься вказівок на цей обов'язок. Як зазначає, Карнаух Б. П., повірений повинен

уникати ситуацій, у яких би виникав конфлікт інтересів [2, с. 2]. Цей конфлікт виникає у двох випадках: тоді, коли інтереси сторін вищезазначеного договору вступають у протиріччя одне з одним або з інтересами третьої особи, яку також представляє цей повірений.

Так, позиція Верховного Суду України щодо цього питання є наступною: «у випадку коли договір від імені обох сторін підписано однією і тією ж особою, суд має законні підстави для визнання такого договору недійсним з підстав порушення приписів ч. 3 ст. 238 ЦК України» [3]. Це положення є загальновизнаним та обов'язковим, але є і деякі винятки. Наприклад, комерційне представництво. Відповідно до частини 2 статті 243 ЦК України: таке представництво одночасно декількох сторін правочину є можливим за згодою цих сторін та в інших випадках, передбачених законом.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що у договорі доручення повинні бути чітко визначені конкретні юридичні дії, які повірений уповноважений вчиняти від імені довірителя. Вкрай важливо, щоб обидві сторони розуміли свої юридичні обов'язки у разі розірвання договору та відповідним чином повідомляли одна одну. Також, не менш важливим є вдосконалення норм чинного цивільного законодавства з позиції суперечності між приватними інтересам особи та її службовими чи представницькими повноваженнями.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Карнаух Б. П. Обов'язки повіреного за договором доручення / Б. П. Карнаух // Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова, м. Харків, 16 груд. 2016 р. – Харків, 2017.
3. Постанова ВСУ від 23 вересня 2014 р. у справі №3-110Гс14 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40821958>.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Коробцова Н. В.

Злата РОСОМАХА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

СМАРТ-КОНТРАКТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

З кожним днем все більше інформаційні технології набувають поширення у суспільстві. Не є винятком і юриспруденція в цілому та галузь цивільного права зокрема. Розвиток електронного документообігу, поява криптовалют зумовили виникнення нового різновиду цивільно-правового договору – смарт-контракту. Актуальність цієї теми підтверджується активним розвитком інституту договірної права, прагненням людства якомога надійніше захистити свої дані, а також значною поширеністю явища смарт-контрактів упродовж останніх кількох років, адже з початком пандемії, а згодом і повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну людство все більше почало опановувати цифрові технології та електронні ресурси.

Правова природа смарт-контракту складає електронну форму цивільно-правового договору, умови якого виражаються у вигляді програмного коду [1].

Для більш повного визначення поняття цього феномену варто розглянути його у двох аспектах: технічному та юридичному.

Технічне визначення смарт-контракту являє собою комп'ютерний код, розміщений на платформі блокчейн, який дозволяє виконувати особисті зобов'язання. У ньому зберігається уся інформація щодо сторін договору, їхні права та обов'язки, зміст угоди, а також правові наслідки у разі невиконання чи неналежного виконання належними суб'єктами її умов. Відповідний код складається шляхом застосування математичних способів з використанням комп'ютерних програм і методик розподіленого реєстру (блокчейну платформ) в межах Інтернет-мережі [2].

Тобто технічне поняття смарт-контракту має місце у випадку, якщо він не замінює договору, а лише автоматизує його виконання.

Натомість термін юридичного смарт-контракту використовується тоді, коли умови угоди, прописані у ньому, здатні повністю або частково замінити сам договір і останній може розглядатись як аналог правочину, вчиненого як у письмовій, так і електронній формі [3].

Окрему увагу варто зосередити на перевагах та недоліках смарт-контрактів.

Так, важливою перевагою цієї форми договору є абсолютна відсутність участі у ній людини і, відповідно, можливості виникнення помилок та випадків шахрайства. Це пов'язано з підвищеною гарантією умов таких договорів, адже завдяки технології блокчейну неможливо внести зміни до угоди будь-якою стороною без попереднього повідомлення інших [4].

Крім того, реалізація механізмів смарт-контрактів дозволяє значно скоротити тривалість виконання певних юридично значущих дій, отримувати оновлення інформації стосовно перебігу виконання контрактів, а також уникнути можливої небезпеки з підроблення або викрадення документів, які існують у електронній формі [4].

Не дивлячись на низку переваг для смарт-контрактів характерні і певні недоліки.

Першим з них є те, що застосування технології блокчейн передбачає виключно криптовалютні розрахунки. Хоча для багатьох країн використання останніх повністю легалізоване і правове регулювання з цього питання продовжує свій розвиток. В Україні на сьогоднішній день використання криптовалюти законодавчо не визначено, що має наслідком низку перепон для використання смарт-контрактів [4].

Другий недолік такого виду договору викликаний тим, що Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та Державний реєстр іпотек на сьогодні не використовують технологію блокчейн, що, у свою чергу, робить неможливою реєстрацію права власності та іпотеки з використанням смарт-контрактів [4].

Третій недолік смарт-контрактів характеризується специфікою відповідальності за порушення зобов'язань, адже до смарт-контрактів можуть застосовуватись лише позадоговірні санкції. Зокрема, зобов'язана сторона не здатна вплинути на виконання та не може нести відповідальність за програмні збої та інші недоліки при реалізації умов договору, що обумовлено особливостями автоматизованого виконання. У такому випадку матиме місце або казус, який не матиме наслідком настання юридичної відповідальності, або деліктна відповідальність сторони за умисне внесення змін в роботу технічних пристроїв [3].

Останнім недоліком смарт-контрактів є неможливість зупинення або зміни їх виконання у випадку, якщо вони вже вступили у дію. Ця проблема знову ж таки обумовлена блокчейн-технологією. З одного боку,

це є основною перевагою смарт-контракту, адже сторона не може ухилитися від виконання договору, а з іншого – має високі ризики, оскільки помилка або відсутність певної умови в угоді може унеможливити виконання домовленостей, які відповідали б волевиявленню сторін [4].

Отже, на сьогоднішній день смарт-контракт має як свої переваги, так і недоліки, обумовлені як особливостями своєї технології, так і відносно нещодавнім своїм поширенням в українському суспільстві, а також відсутністю чіткого законодавчого закріплення. Тому для більшої гармонізації законодавства України як на національному, так і міжнародному рівні необхідно внести певні законодавчі зміни, основними з яких може бути віднесення криптовалюти до переліку об'єктів цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Верес І. Правова природа смарт договору. *Підприємництво, господарство і право*. 9/2020. С. 15–18.
2. Стефанишин Н. М. Смарт-контракт в цивільному праві України. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Івано-Франківськ, 20 березня 2020 р. С. 19–22.
3. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3 (47) 2020. С. 101–105.
4. Варавка В. Смарт-контракт як форма цивільно-правового договору. *Юридичні науки*. 4 (111)/2019. С. 15–20.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Єгор САВЧЕНКО,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Аспірант 2-го року навчання, кафедра приватного права

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ: НЕМАТЕРІАЛЬНІ БЛАГА ЧИ ОКРЕМІ ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ?

Сучасний світ перебуває на етапі стрімкого технологічного розвитку, що зумовлений повсюдним впровадженням результатів науково-техніч-

ного прогресу в життя людей та всеохоплюючими процесами глобалізації. Невпинний розвиток цифрових технологій та інновацій спричинив виникнення віртуальних активів, які виступають об'єктами цивільних правовідносин.

Спроби українських парламентарів врегулювати обіг віртуальних активів на законодавчому рівні розпочались ще в 2017 році і тривали до березня 2022 року, коли в офіційних виданнях було опубліковано Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX (надалі – Закон № 2074-IX) [1], що набуває чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, який, однак, досі не був прийнятим Верховною Радою України.

Керуючись пунктом 1 частини першої статті першої Закону № 2074-IX, віртуальним активом є нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, а відповідно до частини першої статті 4: віртуальні активи є нематеріальними благами, особливості обороту яких визначаються Цивільним кодексом України та Законом № 2074-IX.

Виходячи із змісту вищевказаних положень можна прийти до висновку, що законодавець відносить віртуальні активи до нематеріальних благ в системі об'єктів цивільних прав, якими згідно Глави 15 Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ) є[2]: результати інтелектуальної, творчої діяльності (стаття 199), інформація (стаття 200) та особисті немайнові блага (стаття 201).

Перш ніж визначати до якої саме категорії нематеріальних благ, перерахованих вище, слід відносити віртуальні активи, варто насамперед зрозуміти природну сутність віртуальних активів, яка носить переважно матеріально-технологічний характер. Як зазначає у своїй праці Грицай С. О. [3], який формулює природно-технологічну сутність віртуальних активів через призму криптовалют, криптовалюта – це тільки математичний код, який несе в собі інформацію про монету. Одиницею криптовалюти є код, який народжується в результаті складних комп'ютерних математичних обчислень, а одиницею їх виміру є монета. Вона існує лише у віртуальному просторі та функціонує за рахунок технології блокчейн, а її емісія відбувається за допомогою програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом.

З'ясувавши певні аспекти природи віртуальних активів, варто здійснити порівняльний аналіз її технологічної сутності з невід'ємними ознаками кожної з категорій нематеріальних благ, перелічених вище.

Литвин Й. С. підкреслює [4], що результатом творчої діяльності є дещо таке, чого ще не існувало, певні нематеріальні результати праці людини творчого характеру. У цьому аспекті специфічною рисою творчості є те, що творча діяльність не може бути повторенням відомого, її результату завжди властива новизна, а її суб'єктом може бути лише людина. Результати інтелектуальної діяльності – це також результати творчої діяльності, яка до того ж є і розумовою діяльністю. Але результати інтелектуальної діяльності обов'язково мають відповідати встановленим вимогам закону і лише за цієї умови вони можуть бути об'єктами права інтелектуальної власності.

Заболотна Н. Я. зазначає, що Тихомиров О. О., узагальнюючи численні теоретичні підходи до висвітлення юридичного змісту категорії «інформація», орієнтує передусім на такі її базові властивості: нематеріальність (ціннісна самостійність інформації відносно носія); суб'єктивний характер (зумовленість інформації інтелектуальною діяльністю); невід'ємність від суб'єкта (інформацію не можливо вилучити у суб'єкта, який її створив, передав, отримав тощо); необхідність об'єктивації для включення в правовий обіг (у формі відомостей про навколишній світ, зокрема про явища, події, процеси) [5].

Як слушно зазначає у своїй праці Коробцова Н. В. [6], особливістю нематеріальних благ є відсутність у них майнового, економічного змісту. Виходячи з того, що нематеріальні блага, як правило, належать до духовної сфери, допускається потрійне розуміння цієї особливості: неможливість речового втілення блага; відсутність майнового еквівалента; неможливість точно оцінити певне благо у грошах.

Аналіз законодавчої бази та праць вітчизняних вчених, не дає можливості прийти до однозначного висновку щодо віднесення віртуальних активів до певної з категорій нематеріальних благ, що визначені в Главі 15 ЦКУ. Це в свою чергу, свідчить про правову невизначеність, закладену в поняття та природу віртуальних активів, яка невідворотно спричинить непорозуміння у правозастосовній практиці. Невизначеність підсилюється тим фактом, що перелік об'єктів, поданий у статті 177 ЦКУ є невичерпним та передбачає можливість існування «інших нематеріальних благ».

Разом з тим, 03 вересня 2023 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав».

Сутність вищезазначених змін полягає в доповненні об'єктів цивільних прав, визначених в статті 177 ЦКУ, цифровими речами, сферою існування яких визначено цифрове середовище (статті 178 ЦКУ). Крім того, ЦКУ було доповнено новою статтею 179¹, яка надає визначення поняттю «цифрової речі», до якої, зокрема, віднесено і віртуальні активи, як «блага, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність».

Саме поняття «блага» застосовується як узагальнююче щодо об'єктів цивільних прав. Прикметники «матеріальний» та «нематеріальний» становлять дихотомічну пару та вказують на характерні особливості об'єктів того чи іншого виду. Матеріальність вказує на те, що блага властива фізична субстанція, воно належить до предметів матеріального світу, характеризується розміром, кольором, структурою. Відповідно, нематеріальність свідчить про відсутність у блага фізичної субстанції, відтак блага не належить до предметів матеріального світу, не окреслюється властивостями форми, розміру, кольору, структури [7].

Враховуючи зазначене, існування віртуального активу виключно в цифровому середовищі та, відповідно, відсутності матеріальної форми його вираження, не виключає його належності до певної категорії нематеріальних благ, що визначені в Главі 15 ЦКУ.

В цілому, слід відзначити позитивні зміни у законодавчих підходах до визначення правової сутності віртуальних активів, зокрема, включення цифрових речей до системи об'єктів цивільних прав та визначення їх майнового характеру, що свідчить про спроби визначити цивільно-правову природу віртуального активу та його правовий режим для ефективного регулювання цифрових відносин, які вже склались в системі цивільного обороту. Разом з тим, сьогодні зарано говорити про узгодженість та достатню правову визначеність такої категорії об'єктів цивільних прав як віртуальні активи, з огляду на їх новітність та багатогранну цивільно-правову природу, що зумовлює необхідність в удосконаленні правових підходів принаймні в частині визначення належності віртуальних активів до нематеріальних активів, описаних в Главі 15 ЦКУ та їх співвідношення з останніми.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи. Закон України, №2074-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

2. Цивільний кодекс України. № 435-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Правова сутність дефініції «віртуальні активи» у Законі України «Про віртуальні активи» /С. О. Грицай// *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. –2022. – № 1. – С. 244–248.
4. Сутність результату інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкта цивільного права /С. Й. Литвин// *Часопис Київського університету права*. – 2015. – № 3. – С. 173–177.
5. Інформація як самостійний об'єкт цивільного права: теоретичне дослідження /Заболотна Н. Я.// *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2023. – № 1. – С. 104–106.
6. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав /Коробцова Н. В. // *Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків 27 лют. 2015 р.* – Харків, 2015. – С. 132–135.
7. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав /Майкут Х. В. // *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників наук.-практ. семінару*. – Львів, 2022. – С. 77–81.

Науковий керівник: Посполітак Володимир Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права НУ «Києво-Могилянська академія» (за сумісництвом), завідувач кафедрою гуманітарного розвитку ПВНЗ «Міжнародний Інститут Менеджменту (МІМ-Київ)».

Валерія СЛЕСАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 3 курс, 3 група

ІСТОТНІ УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Цивільно-правовий договір часто використовується у цивільних відносинах для врегулювання питань між суб'єктами цивільного права, які є рівними й незалежними. Сьогодні важливість цих договорів тільки зростає – розвиваються ринкові відносини та економіка України прагне до інтеграції у світову. Так само цивільно-правові договори допомагають

громадянам укладати угоди про купівлю-продаж товарів, виконувати роботи, винаймати майно та надавати послуги. Саме це сприяє підвищенню добробуту та захисту інтересів як фізичних, так і юридичних осіб.

Істотні умови договору – це умови, які є необхідними й достатніми для укладення договору. При відсутності хоча б однієї з цих умов договір вважається не укладеним (таким, що не відбувся). Усі можливі істотні умови договору передбачені статтею 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Вона визначає такі види істотних умов:

1. Умови про предмет договору. У договорі вони мають бути визначені конкретно й однозначно.

2. Умови, які визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду. Законодавство може визначати додаткові істотні умови для особливих договорів. Така процедура встановлюється для забезпечення інтересу та захисту сторін договору. А необхідні умови для окремих договорів можуть встановлюватися звичаями ділового обороту. Це такі правила поведінки, які є обов’язковими й загальновідомими для всіх учасників договірних відносин.

3. Умови, щодо яких за заявою однією зі сторін має бути досягнуто згоди. Одна зі сторін договору може висунути свою умову, стверджуючи її важливість, і вимагати погодження умови обома (всіма) сторонами.

Як вже наголошувалось, у разі недодержання істотних умов (хоча б однієї з них) договір не може вважатися укладеним. А це значить – відсутність юридичних наслідків, які сторони вказали у договорі. Правові наслідки відсутності істотних умов ми можемо вилучити зі статті 638 ЦК України. Там зазначається що, договір є укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди зі всіх істотних умов. Тому можемо стверджувати що, відсутність хоча б однієї з істотних умов є підставою для того, щоб договір вважати неукладеним.

Які ж наслідки тягне неукладеність цивільно-правового договору? По-перше, такий договір не створює юридичних наслідків, які на нього були покладені (оскільки він не відбувся). По-друге, сторони повинні повернути усе, що передали за неукладеним договором, як безпідставно одержане. І насамкінець, якщо річ повернути неможливо, то сторона зобов’язана відшкодувати вартість цієї речі.

Тому порада сторонам серйозно ставитися до визначення істотних умов, ретельно вивчаючи це питання, щоб у майбутньому уникнути виникнення суперечок і непорозумінь.

ЦК України встановлює лише одну істотну умову для всіх, без винятку договорів, без досягнення згоди якої цивільно-правовий договір існувати не може, – це предмет договору. Однак не будемо вичерпувати закон, де може бути вказівка на істотні умови того чи іншого договору. Коли справа заходить про предмет договору, усі починають розуміти під цим якесь майно, але предметом можуть бути й майнові права, й виключні права, дії з виконання робіт або надання послуг. Наприклад, у разі встановлення майна як предмета договору, його варто ретельно описати, надати сторонам інформацію про нього, одним словом, надати індивідуальні властивості, щоб потім не було плутанини.

Як на мене, найважливіша умова з приводу, якої багато сперечаються – ціна. Загалом, ціна не істотною умовою договору, навіть у разі оплатного договору. Якщо ціна не визначена і не може бути встановлена, виходячи з його умов, це не вплине на дійсність договору. Її можна встановити завдяки аналізу звичайних цін на аналогічні товари або послуги на момент укладення цивільно-правового договору (ч. 4 ст. 632 ЦК України).

Строк також, зазвичай, не є істотною умовою. Сторони його можуть просто не вказувати, а зафіксувати моментом пред'явлення вимоги однією зі сторін. Не будемо забувати й про індивідуальні істотні умови договору. Для однієї сторони вони можуть бути дуже важливими, і вона може наполягати на зазначенні їх у договорі. Інша ж повинна буде розглянути запропоновані умови та винести рішення. І тільки у разі їх прийнятності досягається згода між сторонами.

Підбиваючи підсумок, доцільно підкреслити важливість істотних умов у цивільно-правовому договорі, оскільки вони: визначають зміст і умови договору (на що спрямовано волевиявлення сторін, які права та обов'язки несуть сторони, які наслідки можуть настати у разі порушення договору); забезпечують захист інтересів сторін договору (встановлюють певні рамки між сторонами договору); сприяють усуненню спорів між сторонами договору (вони є основними критеріями для вирішення спорів, які можуть виникнути між сторонами договору). Таким чином, істотні умови цивільно-правового договору є важливим елементом самого договору. Через їх відсутність договір відразу підпадає під загрозу існування.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Петрович Янишен.

Юлія ТАРГОНІЙ,

Львівський національний університет
ім. Івана Франка
аспірантка кафедри інтелектуальної
власності, інформаційного та корпора-
тивного права юридичного факультету

ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ РАХУНКА УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ) ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

При з'ясуванні питання про сферу застосування договору рахунка ескроу в Україні, важливим фактом є те, що у переважній більшості випадків він використовується для здійснення розрахунків з міноритарними акціонерами в рамках процедури сквіз-аут. Саме для цієї мети він був впроваджений ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» від 23 березня 2017 року. Проте, формулювання норми статті 1076–1 ЦКУ, а також низка нормативно-правових актів (Інструкція про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 № 162; Інструкція про порядок відкриття та закриття Національним банком України рахунків клієнтам, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 15.04.2022 № 74 тощо) передбачають можливість застосування договору рахунка ескроу для широкого кола цілей. Ними може бути здійснення розрахунків між контрагентами за договорами купівлі-продажу нерухомості, інших товарів, надання послуг, передання прав інтелектуальної власності, за поставку рішень за моделлю «програма як послуга» («Software-as-a-Service» або скорочено «SaaS») тощо.

Вивчаючи у цьому контексті статистичну інформацію, розміщену на офіційній веб-сторінці НБУ, варто зазначити, що у 2022 році було відкрито 1068 рахунків ескроу суб'єктами господарювання та лише 274 – фізичними особами [1]. У процесі дослідження практичної можливості укладення договору рахунка ескроу для розрахунків між фізичними особами, для прикладу, за договором купівлі-продажу нерухомості, було

направлено запити до АТ «Універсал Банк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Кредобанк», АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПриватБанк» про надання інформації про можливість надання такої послуги. Із вищезгаданих банків, які є одними з найпопулярніших в Україні, лише АТ «Ощадбанк» надав відповідь про те, що відкриття рахунка ескроу у такому форматі є можливим як різновид банківських послуг, відповідь інших банків була негативною. Це свідчить про те, що відповідний продукт діяльності банків є досить рідкісним в Україні в умовах сьогодення.

Водночас, ще у 2018 році НБУ було визначено рахунок ескроу як ефективний спосіб розрахунку між фізичними особами у разі купівлі-продажу нерухомості у Листі N 57–0009/35264. Оскільки мали місце часті випадки неможливості фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) здійснити розрахунки за договорами купівлі-продажу нерухомого майна, які підлягають нотаріальному посвідченню, шляхом унесення покупцем грошових сум у депозит нотаріуса, НБУ надав роз'яснення, що для таких випадків передбачено відкриття нотаріусом окремого поточного рахунку для проведення розрахунків за договорами купівлі-продажу між клієнтами нотаріуса – фізичними особами, у тому числі на суму, що перевищує встановлену Національним банком граничну межу для готівкових розрахунків між фізичними особами. Проте такий спосіб розрахунків не знайшов широкого використання серед нотаріусів, тож НБУ наголошує на можливості та доцільності використання договору рахунка ескроу для відповідних цілей. НБУ зазначив, що «з метою надання альтернативної можливості для здійснення розрахунків між фізичними особами (резидентами, нерезидентами) за договорами купівлі-продажу об'єктів нерухомості, а також враховуючи світовий досвід використання рахунків умовного зберігання (ескроу) на ринку нерухомості, вважаємо, що рахунок умовного зберігання (ескроу) дає можливість здійснити такі розрахунки»[2]. Цим документом застосування договору рахунка ескроу було запропоновано НБУ для ширшого використання у сфері купівлі-продажу нерухомості, при тому наголос зроблено власне на договорах між фізичними особами. Також було прийнято постанову Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 28 січня 2019 року № 23. Зокрема, серед змін до Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах зазначено, що «рахунок умовного зберігання (ескроу) вико-

ристовується також для здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомості» [3].

У процесі дослідження стану впровадження договору рахунка ескроу в сферу банківських послуг, було подано запит на отримання публічної інформації з цього приводу до НБУ від 19.09.2023. У відповіді на запит № 57–0008/70332 від 22.09.2023 НБУ роз'яснив, що відповідно до ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», до банківських послуг належить, зокрема, відкриття та ведення поточних (розрахункових, кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу). Водночас, відповідно до ст. 4 вищезгаданого Закону, банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. Органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом. Враховуючи вищевикладене, Національний банк не зобов'язує банки відкривати ті чи інші види рахунки [4]. Таким чином, надання послуг із відкриття рахунків ескроу для здійснення розрахунків між фізичними особами є виключно правом, а не обов'язком банку.

Отже, у контексті тенденції до розширення сфери використання договору рахунка ескроу в Україні за моделлю, яка успішно використовується у країнах Європи та США, впровадження банками такої послуги, як відкриття рахунків ескроу для розрахунків між фізичними особами є особливо актуальним. Ставши звичним і доступним інструментом, така банківська послуга сприятиме досягненню домовленостей контрагентам договорів, скоротивши витрати на убезпечення від ризиків, пов'язаних із їх виконанням.

Список використаних джерел:

1. Національний Банк України: Кількість клієнтів та рахунків в банках, 2022 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-kliiyentiv-ta-rahunkiv-v-bankah-2022-rik>
2. Про використання рахунку умовного зберігання (ескроу): Лист Національного Банку України від 26 червня 2018 року № 57–0009/35264. Електронний ресурс. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/LB18172>
3. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Правління Національного Банку України

від 28 січня 2019 року №23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-19#Text>

4. Відповідь Нацбанку України №57–0008/70332 від 22.09.2023 на запит на отримання публічної інформації від 19.09.2023

Науковий керівник: Яворська Олександра Степанівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка

Володимир ТОЛЮПА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
аспірант кафедри цивільного права

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПУБЛІЧНОЇ ОФЕРТИ ЩОДО ДІДЖИТАЛ-КОНТЕНТУ

В умовах швидкого розвитку та розповсюдження цифрового контенту та технологій договірні відносини в цій сфері потребують особливого підходу. Забезпечення рівності сторін договору, враховуючи специфіку цифрових товарів та послуг, вимагає вдосконалення національного законодавства, розвитку доктрини та практики їх застосування. Використання діджитал-контенту відкриває широкі можливості для бізнесу, але також приносить ряд викликів, особливо з погляду ліцензування, авторських прав та захисту прав споживача.

При укладенні договору публічної оферти щодо діджитал-контенту, важливо забезпечити чіткість, деталізацію та повноту інформації, щоб продавець (постачальник цифрового контенту, надавач цифрової послуги) і споживач мали чітке розуміння своїх прав та обов'язків.

Відповідно до абзацу 3 ч. 1 ст. 641 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) пропозицією укласти договір є, зокрема, документи (інформація), розміщені у відкритому доступі в мережі Інтернет, які містять істотні умови договору і пропозицію укласти договір на зазначених умовах з кожним, хто звернеться, незалежно від наявності в таких документах (інформації) електронного підпису [1].

З моменту виконання користувачем конкретних дій, визначених у публічній оферті, договір вважається укладеним. Це може бути, наприклад, натискання кнопки «Прийняти умови» або «Оформити замовлен-

ня». Намір на майбутнє вважати себе зобов'язаною у разі прийняття пропозиції породжує правовий зв'язок між оферентом та акцептантом до виникнення договірної зобов'язання, тобто до виникнення правовідношення, що може бути породжене договором.

Щоб електронне повідомлення мало юридичний статус оферти, воно має відповідати певним критеріям. По-перше, воно повинно містити усі істотні умови договору, які передбачені законодавством. По-друге, повідомлення має чітко вказувати намір відправника бути зобов'язаним у разі прийняття пропозиції отримувачем.

В свою чергу, діджитал-контент є специфічним об'єктом цивільних правовідносин. Наприклад, доступ до контенту може бути обмежений у часі (тимчасова підписка), регіоні (географічні обмеження) чи типі пристрою (смартфон, мобільний або персональний комп'ютер), тому важливо, щоб в умовах договору було враховано такі особливості. Також вони повинні вказувати права та обов'язки користувача щодо використання контенту, а також обов'язки постачальника щодо доступності, сумісності з пристроями, черговості оновлень та інших характеристик продукту.

Згідно з визначенням Стахири Г. М. «цифровий контент – це інформація, яка зберігається у цифровій формі та може бути передана за допомогою мережі Інтернет або інших електронних засобів зв'язку. Цифровий контент може бути різного виду, включаючи: музику, фільми, відео, електронні книги, журнали, програмне забезпечення, ігри, фотографії та інші зображення. Цифровий контент може бути переданий за допомогою різних способів, таких як завантаження на персональний комп'ютер або мобільний пристрій, стрімінгове відтворення, передача по електронній пошті тощо [2].

У травні 2019 року Європейським Парламентом та Радою було прийнято Директиву 2019/770 про договори постачання цифрового контенту та цифрових послуг, яка набирала чинності для держав-членів ЄС 1 січня 2022 року.

Для забезпечення поступової адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 року (далі – Закон № 3321-IX) [3].

Пунктом 11 частини 1 статті 2 Закону Закону № 3321-IX, що набере чинності 02.03.2024 р. цифровий контент визначається як дані, які ство-

рюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги [5].

Варто зазначити, що до прийняття Закону № 3321-ІХ в Україні було відсутнє нормативно-правове регулювання надання цифрового контенту та (або) цифрової послуги за договором, що зумовило необхідність прийняття відповідного Закону.

Слід враховувати, що «цифровий контент» як визначення є доволі широким і охоплює вже існуючі об'єкти цивільних прав *de facto*, підкреслюючи цифрову форму цих об'єктів.

Відповідно до ч. 1 ст. 642 ЦК України відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною [1].

Договори публічної оферти щодо цифрового контенту є різновидом договорів публічної оферти, які укладаються на підставі пропозиції (оферти) однієї сторони (в даному випадку – постачальника цифрового контенту) укласти договір з будь-якою іншою стороною (в даному випадку – споживачем цифрового контенту), яка прийняла цю пропозицію (акцепт).

Суб'єктами договору можуть виступати постачальники діджитал-контенту, які створюють або володіють правами на цифровий контент, наприклад, онлайн-магазини, які займаються продажем або ліцензуванням цифрових товарів, стрімінгові платформи, що надають доступ до контенту через підписку або інші комерційні угоди.

Об'єктом договору є сам діджитал-контент, який може включати програмне забезпечення, музику, відео, електронні книги, ігри, онлайн-курси тощо. Кожен такий об'єкт має свої особливості, технічні вимоги та ліцензійні умови.

Предметом договору є конкретні умови надання, продажу або постачання діджитал-контенту. Це включає в себе ціну, терміни доступу до контенту, обмеження щодо використання, а також інші істотні умови, які сторони вважають необхідними для включення в договір. Так, при купівлі товару в Інтернеті важливо враховувати умови доставки, оплати, повернення чи обміну. Щодо отримання послуг, важливим є умови надання послуги, її терміни та якість.

У випадку невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, сторона несе відповідальність згідно з умовами договору та законодавством.

Наприклад, у ч. 1 ст. 11 Закону № 3321-ІХ зазначено, що у разі ненадання виконавцем цифрового контенту та/або цифрової послуги відповідно до статті 3 цього Закону споживач має право вимагати надання таких цифрового контенту та/або цифрової послуги. У разі ненадання виконавцем цифрового контенту та/або цифрової послуги протягом додатково погодженого сторонами строку, а якщо такий строк не погоджено – протягом розумного строку, споживач має право відмовитися від договору.

У більшості випадків публічні оферти містять умови про порядок відмови від договору. Це може бути відмова від підписки, видалення облікового запису та інше [3, 142].

Як правило, власник веб-сайту може вносити зміни до публічної оферти, але повинен повідомляти користувачів про це. Якщо користувач продовжує використовувати сайт після змін, вважається, що він погодився з новими умовами.

Момент укладення договору у контексті діджитал-контенту може бути автоматизованим. Наприклад, коли користувач здійснює покупку в онлайн-магазині або підписується на платний сервіс. Акцепт часто виявляється у вигляді натискання кнопки «купити» або «підписатися». Однак важливо, щоб користувач мав чітке розуміння того, що саме він приймає, а продавець (постачальник цифрового контенту, надавач цифрової послуги) чітко вказав умови оферти.

Таким чином, публічна оферта у мережі є засобом швидкого та ефективного укладення договорів в електронному середовищі, проте вимагає від обох сторін розуміння її юридичних наслідків та відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Висновки. Питання укладення договорів за допомогою мережі Інтернет є вкрай актуальним на теперішній час, оскільки життя сучасної людини майже неможливо уявити без використання цифрового контенту. Договір публічної оферти, що спрямований на укладення договорів купівлі-продажу, постачання цифрового (діджитал) контенту, надання цифрової послуги має відповідати певним критеріям. У контексті цифрового середовища публічна оферта може бути зроблена шляхом розміщення інформації про продукт або послугу на веб-сайті продавця, який дозволяє потенційному споживачу ознайомитися з істотними умовами договору. Істотними умовами договору публічної оферти в контексті діджитал контенту є найменування продукту або послуги, його ціна, порядок оплати, строк доставки або надання продукту (послуги), строк дії договору тощо. Українське законодавство стрімко розвивається у цьому

напрямку, враховуючи світові тенденції, та поступово адаптується до *acquis* Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/ed20211028#Text>
2. Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту [Електронний ресурс]: 2020. – 232 с. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40503/1/dusertatsia%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%80%D0%B8%20%D0%93%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8.pdf>
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1190323>
4. Карпенко О. Інтернет-послуга як об'єкт цивільно-правових відносин [Електронний ресурс]: дис. канд. юрид. наук : Харків. 2015. 207 с- Режим доступу: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/11002/13/diss_Karpenko.pdf
5. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» [Електронний ресурс] 2023 р. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

Науковий керівник: к. ю. н., доцент Янишен В. П.

Лілія ТОРОПЧЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 8 групи факультету
адвокатури

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ РЕЄСТРОВАНІХ ПАРТНЕРСТВ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні важливим постає питання реформування національного законодавства відповідно до європейських стандартів, в тому

числі й в сфері сімейних відносин. Однією з прогалин є неможливість законної реєстрації одностатевих шлюбів. Згідно з Конституцією України та Сімейним кодексом України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, тобто є сімейним союзом виключно між чоловіком і жінкою.

ЄСПЛ визнав, що українське законодавство порушує низку приписів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема статтю 8 – право на повагу до приватного і сімейного життя, а також статтю 14 – заборона дискримінації.

Згідно з Конституцією України під час воєнного стану конституційні зміни не допускаються, що унеможлиблює процес впровадження європейських цінностей у вітчизняне законодавство. Своєрідним компромісом став інститут реєстрованих партнерств.

В березні 2023 року було зареєстровано законопроект №9103 «Про інститут реєстрованих партнерств». Відповідно до цього законопроекту реєстроване партнерство – добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб, однієї чи різної статі, в основі якого лежить взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки. Особи, які зареєстрували цивільне партнерство можуть вільно вступати в шлюб з іншими особами, відповідно до чинного законодавства, а також вони вважаються одне одному близьким родичами, що має прямий вплив на режим спільного майна, спадкування тощо.

Цей законопроект є надзвичайно актуальним під час війни, адже велика кількість громадян, що знаходяться на фронті хочуть узаконити свої відносини, але не бажають проходити процедуру укладення шлюбу відповідно до Сімейного кодексу, або не хочуть набувати прав та обов'язків, що витікають з укладення шлюбу, або не мають права укладати шлюб взагалі. Реєстровані партнерства мають на меті спростити правове регулювання відносин власності, спадкування, соціальних гарантій у разі смерті, що нажаль, для українців є зараз на часі.

Одним із ключових питань, є порядок проведення державної реєстрації цивільних партнерств. Відповідно до проекту закону, документи для реєстрації подаються в орган державної реєстрації актів цивільного стану, зокрема і через Єдиний державний веб-портал електронних послуг – Дію. Документами, які потрібні для державної реєстрації, є спільна заява громадян та документи, що посвідчують їх особу. Важливим є те, що в законопроекті зазначена процедура подання документів для

осіб, які через певні обставини, не можуть особисто виконати свій обов'язок.

Державна реєстрація цивільного партнерства проводиться у присутності осіб, що подали заяву про реєстрацію, а також передбачена процедура щодо можливості реєстрації без обов'язкової присутності особи, що суттєво відрізняє дану процедуру від тої, що передбачена Сімейним кодексом при реєстрації шлюбу. Свідоцтво про державну реєстрацію такого партнерства видається кожному партнеру у день реєстрації.

У законопроекті окремо висвітлюється порядок реєстрації, у випадках якщо один чи обидва з партнерів є військовослужбовцями. В такому разі, акт реєстрації цивільного партнерства також може засвідчуватись актом, який складається безпосереднім командиром військовослужбовця і скріплюється гербовою печаткою відповідного військового формування. Цей акт надсилається командиром до відділу державної реєстрації для складання актового запису про реєстроване партнерство у паперовій формі та внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Також даним законопроектом передбачена можливість реєстрації з використанням доступних засобів відеозв'язку, що є зручним згідно з ситуацією в країні.

Державна реєстрація реєстрованого партнерства проводиться після 10 днів з дня подання відповідної заяви, але за наявності поважних причин або прямої загрози життю однієї з осіб, реєстрація може бути проведена протягом 10 днів.

Така реєстрація цивільного партнерства проводиться у приміщенні органу державної реєстрації актів цивільного стану, або за наявності поважної причини, може проводитися за місцем проживання осіб або в іншому місці в залежності від обставин.

Після реєстрації цивільного партнерства, партнери набувають статусу членів сім'ї першого ступеня споріднення (на рівні з батьками, подружжям та дітьми), незалежно від того, чи проживають вони фактично разом.

Отже, створення інституту реєстрованих партнерств, є вагомим кроком до впровадження європейських цінностей в наше суспільство. Прийняття цього закону, безпосередньо відкриє нові перспективи розвитку прав людини і зміцнення демократії в Україні.

Також заснування цього інституту передбачає створення нового інструмента для реалізації громадянами своїх основоположних прав, який

в майбутньому стане основою для впровадження більш ефективного механізму захисту. У такий надзвичайно складний час, питання реєстрації правовідносин подібного типу постає досить гостро та є необхідним для подальшого розвитку української державності та інтеграції у сучасний міжнародно-правовий простір.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка кафедри цивільного права, доцентка Коробцова Н. В.

Анастасія УДОДИК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет адвокатури, 3 курс, 3 група

Анастасія СІДЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет адвокатури, 3 курс, 5 група

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СМАРТ- КОНТРАКТІВ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

З масштабною цифровізацією всіх суспільних відносин, все частіше виникає значний попит на укладання електронних договорів, перевагами яких є всі прерогативи 21 століття: швидкість, оперативний обмін інформацією, зручність зберігання, оброблення, відправлення документів тощо.

Говорячи про такі поширені інформаційні технології як смарт контракт, першочерговим питання постає порядок укладання вказаного правочину, зокрема його удосконалення, оскільки чинне нормативно-правове регулювання не охоплює повною мірою всі нюанси, створюючи правову невизначеність, зокрема відсутність того ж поняття «смарт-контракт».

Проте проблемним питання є не тільки удосконалення порядку укладання правочину, а про зміну розуміння природи такого правочину, так у своїх наукових роботах Давидова І. В., зазначає про існування нового типу правочинів, що формується в інформаційному суспільстві, до якого, мають бути віднесені правочини, котрі сутнісно пов'язані з використан-

ням інформаційних технологій та мають відповідну назву- «ІТ-правочини»[1].

Так одним з різновидів таких «ІТ-правочини» є смарт-контракт, під ним розуміється новий спосіб врегулювання відносин між сторонами шляхом закріплення їх волевиявлення у вигляді певного коду, придатного для комп'ютерного читання [2]. Сабо. Н трактував смарт-контракт як новий тип договірних відносин: «Я називаю ці контракти «розумними», бо вони функціональніші, ніж їхні неживі паперові предки. Використання штучного інтелекту не передбачене. Смарт-контракти – це набір обіцянок у цифровому форматі, включно з протоколами, за якими сторони виконують ці обіцянки.»[3].

Існування смарт-контракту без нормативного-правового регулювання спричиняє ризик визнання його недійсним і на практиці він стає не ефективним способом врегулювання сторонами своїх відносин.

На наш погляд, не можна розглядати смарт-контракт і як різновид договору, укладеного в електронній формі, оскільки, відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію», електронною формою представлення інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною, тобто не охоплює всі наявні нюанси смарт-контрактів[3]. Проте незважаючи на те що розумні договори не мають свого прямого закріплення, вони не суперечать принципам цивільного права, а саме свободу договору, який характерний у таких проявах формах, сторонах, умовах договору, які не суперечать закону[4].

Проте при обранні способу фіксування умов договору, варто врахувати такий проблемний аспект як належність функціонування програми, оскільки не завжди код може виконати і проаналізувати всі умови договору, тому можливими є два варіанти оформлення смарт-договорів: електронна форма повністю трансформована в програмний код або лише частина електронного договору відображена в програмному коді (частково письмова форма) [5, с. 17].

У контексті даної проблеми до прикладу можуть виникнути такі нюанси:

1) якщо контрагенти перебувають у різних країнах, існує прогалина щодо колізійних прив'язок: «право якої країни застосовувати», « місце укладання контракту», місце виконання контракту». Для вирішення цієї проблеми пропонується відразу визначати, яке право має застосовуватись

до таких відносин. Однак визначити це у програмі досить складно – незрозуміло, як це правильно сформулювати, чи зможе програма належно використати таку умову. Тому в такому разі знову ж таки доцільніше деякі умови фіксувати на папері [6].

2) якщо має місце неналежне (порушення істотних умов договору) виконання за смарт-контрактом пов'язано з помилкою у програмному коді, виникає питання про те, хто має нести відповідальність за таку помилку. Вбачається, що відповідальність за такі помилки має покладатись на сторону, яка взяла на себе обов'язок підготувати смарт-контракт [6].

3) якщо виникають обставини непереборної сили, які не залежать від волі осіб проблемним є отримання і підтвердження цього факту, тому умови про форс-мажорні обставини також не зазначаються в смарт-договорі.

Отже, сьогоднішні реалії все більш підкреслюють об'єктивну необхідність закріпити смарт-контракти на законодавчому рівні. Так їх переваги можуть стати і недоліками при договірних відносинах, адже законодавче закріплення це перш за все питання – правової визначеності. Врегулювання на законодавчому рівні таких відносин сприятиме зменшенню ризику визнання даного договору недійсним та зможе забезпечити безпеку для контрагентів.

Список використаних джерел:

1. Давидова І. В. – Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану. Монографія : НАЦ. УН-Т «ОД. ЮРИД. АКАД.», 2023. 115 с.
2. Szabo N. Smart Contracts. Phonetic Sciences, Amsterdam. 1994. URL: <https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/>
3. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets / N. Szabo URL: http://www.alamut.com/subj/economics/nick_szabo/smartContracts.html.
4. Про електронну комерцію. Закон України від 03 вересня 2015 року № 675-VIII із зм. і доп. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 45. – Ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
5. Верес І. Я. Правова природа смарт-договору // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – С. 16–17. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/4.pdf>

6. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/229494/228501>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен Петрович.

Карина ФІНДЛІНГ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
3 курс, 8 група, факультет адвокатури

МЕДІАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24.02.2022 рік – дата, з настанням якої побут кожного українця вже не буде таким як раніше. Безперечно, усі сфери цивільного життя зазнали значних змін, у тому числі й вирішення конфліктів.

Згідно зі ст. 124 Конституції України, органом правосуддя в Україні є виключно суд. Проте з початку запровадження воєнного стану, судові органи почали працювати дещо по – іншому, деякі з них призупинили свою діяльність або змінили місцезнаходження, змінилась й територіальна підсудність справ. Так, станом на кінець 2022 року за даними Державної судової адміністрації України: було передано територіальну підсудність справ 169 місцевих та апеляційних судів (з урахуванням судів, підсудність яких передано протягом війни, у період з 2014 по 2022 рік – 84 місцевих та апеляційних судів АР Крим, Донецької та Луганської областей), що становить понад 22% або більше п'ятої частини від загальної кількості місцевих та апеляційних судів; кількість суддів, які в 2022 році здійснювали правосуддя становила 4434 судді при загальній чисельності – 6278 суддів. [1] При цьому відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів. А згідно з частиною 2 статті 26 зазначеного вище Закону, скорочення чи прискорення будь – яких форм судочинства забороняється.

Дивлячись на поточну ситуацію, вирішувати конфліктів стає все складніше. Однак, незважаючи на це, вони існують і їх необхідно вирі-

шувати, тому актуальним сьогодні стало питання врегулювання спорів поза судовою системою.

Існують альтернативні способи врегулювання спорів, які швидко, без зайвих витрат та псування нервів вирішують конфлікти. Так, одним із видів позасудового вирішення спорів є медіація.

В Україні основними документами, що регламентують умови медіаційних процесів є Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України за № 89 від 17.08.2016 р. та Закон України «Про медіацію» № 1875 – IX від 16.11.2021 р. (далі – Закон).

Відповідно до ст. 1 Закону, медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. [2]

Проаналізувавши норми чинного законодавства, цей метод має декілька переваг.

1. За допомогою медіації можна вирішувати будь-які спори: цивільні, господарські, сімейні, трудові та інші. Немає жодних обмежень. (ч.1 ст.3 Закону)

2. На будь – якій стадії конфлікту можна залучити медіатора. (ч.2 ст.3 Закону)

3. Медіатор є незалежною особою. Вона дотримується нейтралітету та робить все, щоб інтереси обох сторін були дотримані. (ст.7 Закону)

4. Все, що відбувається під час медіації – конфіденційно. За розголошення такої інформації медіатор несе відповідальність. Також він не може бути допитаний як свідок щодо тих відомостей, які стали йому відомі під час врегулювання конкретного спору. (ст.6 Закону)

5. Медіація – це вигідніше, ніж йти до суду. Можна витратити багато ресурсів та отримати не бажане рішення. Натомість медіатор допомагає досягти прогнозованого результату, який влаштує обидві сторони.

6. За результатами медіації сторони закріплюють свої домовленості письмово та підписують відповідну угоду. (п.1 ч. 2 ст.17 Закону)

Спори, у яких медіація буде корисною в умовах воєнного стану.

По – перше, корпоративні спори. Розбіжності між партнерами по бізнесу є досить поширеним явищем. Корпоративні конфлікти негативно впливають на роботу підприємства, а інколи призводять до краху бізнесу. У період воєнного стану, підприємствам необхідно пристосовуватися

до «нових реалій» і врегулювання спору, шляхом залучення медіатора, є найкоротшим та найвигіднішим варіантом.

По – друге, спори в сфері господарського права, зокрема в галузі сільського господарства та нерухомості. Згідно з даними Мінагрополітики станом на 2023 р., прямі збитки в сільському господарстві України внаслідок війни сягають \$6,6 млрд. [3] Конфлікти між бізнес – партнерами неминучі. Наприклад, вони можуть виникнути через невиконання зобов’язань за договорами поставки, зберігання, оренди тощо. У таких випадках медіація може бути корисним та ефективним інструментом для їх вирішення.

По – третє, спори в сімейному та цивільному праві. Навіть у довоєнний період суду було досить важко вирішувати такі справи. На відміну від суду, медіація не обмежується нормами права і працює з причинами виникнення конфлікту. Тому, на сьогодні, медіація є актуальним способом вирішення таких спорів, як:

- поділ майна подружжя, якщо майно зруйноване або залишилося на тимчасово окупованій території;
- перетин кордону дитиною одним із батьків без згоди на це іншого;
- установлення контакту із дитиною у випадку розлучення батьків;
- сплата аліментів;
- визначення місця проживання дитини;
- невиконання зобов’язань за договором оренди нерухомості.

Таким чином, в умовах воєнного стану в Україні вирішення конфліктів стало ще більш актуальним завданням. Судова система зазнала значних змін, що ускладнює доступ до правосуддя. У таких умовах альтернативні способи вирішення спорів, зокрема медіація, стають все більш популярними. В Україні цей спосіб тільки починає розвиватися. Нам ще потрібно багато чого зробити для підвищення ефективності медіації, наприклад – підвищити кваліфікацію медіаторів, впровадити механізм державної підтримки медіації, підвищити обізнаність населення про медіацію та багато чого іншого.

Список використаних джерел:

1. ДСА України оприлюднила статистику про стан здійснення правосуддя у 2022 році в умовах воєнного стану URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1384015/>

2. Закон України «Про медіацію» № 1875 – IX від 16.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875–20#Text>
3. Прямі збитки в сільському господарстві України внаслідок війни рф сягають \$6,6 млрд, – дослідження KSE Institute та Мінагрополітики URL: <https://minagro.gov.ua/news/doslidzhennya-kse-institute-ta-minagropolitiki-ryunami-zbitki-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-vnaslidok-vijni-rf-syagayut-66-mlrd>

Науковий керівник : к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільного права Коробцова Н. В.

Марія ХАРЧЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Студентка 2 курсу, 1 групи міжнародно-правового факультету

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ

Умови воєнного стану завжди створюють нові виклики для вітчизняної сфери правозастосування, бо воєнні конфлікти, війни та окупація територій руйнують звичайний хід життя та мають серйозні наслідки для цивільного населення. Із 24 лютого 2022 року, через повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України, в країні число зниклих безвісти перевищило 15 тисяч людей. Ця цифра є орієнтовною, адже, наприклад, лише у Маріуполі, за оцінками саме української влади, загинули або зникли безвісти 25 тисяч осіб. Тому проблематика порядку визнання та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб набула особливої актуальності за такий короткий проміжок часу. У даній роботі пропонується розглянути основні особливості визначення безвісти зниклих осіб в умовах воєнного стану. Розглядається можливість зміни їх статусу на безвісно відсутніх, відзначаються правові аспекти розгляду питання та гуманітарні виклики, з якими стикаються суспільство та між-

народні організації. Звертаючись до нормативної бази, відзначимо, що у серпні минулого року було прийнято Положення про Єдиний реєстр осіб, щодо зниклих безвісти за особливих обставин[2]. Правовий статус осіб, які пропали безвісти під час війни регулюється Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». За офіційним визначенням, особа, що зникла безвісти – це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Виходячи з цього, можемо дійти висновку про те, що особа, яка зникла безвісти за особливих обставин – це фізична особа, яка зникла безвісти у зв’язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру[5].

Також законом регулюється порядок набуття правового статусу особи, зниклої безвісти. Спочатку треба подати заяву про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, до відповідного територіально-го органу Національної поліції України. Право на подачу такої заяви мають родичі такої особи, представники військового формування (якщо особа була військовослужбовцем), органи державної влади або будь-які інші особи, яким стало відомо про зникнення. Також заява може бути подана Уповноваженим з питань осіб зниклих безвісти (Мінреінтеграції) за особливих обставин, якщо зазначені вище особи звернулися до неї з повідомленням про зникнення особи. У заяві про розшук зазначається уся можлива інформація, що може сприяти розслідуванню. Цитуючи раніше зазначений документ, визначаємо, що: «Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи»[2].

Варто зазначити, що набуття правового статусу особи, зниклої безвісти, не зменшує обсяг її цивільної правоздатності, а тому права та інтереси такої особи, а також її майно підлягають захисту до моменту припинення її розшуку (а саме до встановлення місцеперебування, місця поховання чи місцезнаходження останків особи, зниклої безвісти), або оголошення її померлою відповідно до законодавства. Надання особі такого статусу згідно закону не позбавляє її родину або інших осіб пра-

ва на звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою у відповідному законодавству порядку.

Таким чином бачимо, що правовий статус «особи, зниклої безвісти» не є тотожним до правового статусу фізичної особи, яка визнана в судовому порядку «безвісно відсутньою». Для визнання особи саме безвісно відсутньою потрібно виконання певного судового порядку, а підставою для визнання є відсутність особи протягом року за місцем постійного проживання і відсутність відомостей про місце її безпосереднього перебування.

Тепер поговоримо про наслідки після визнання фізичної особи безвісно відсутньою: По-перше, на підставах рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою за останнім місцем її проживання нотаріус має описати належне їй майно та встановити над ним опіку. По-друге, опікун над майном фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою, приймає на себе виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах. Але опіка над майном припиниться у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим (ст. 44 ЦК України); Також за ЦК України чоловік або дружина безвісно відсутньої особи набувають права розірвати шлюб у спрощеному порядку через державні органи реєстрації актів цивільного стану, і, відповідно припиняється зобов'язання, які тісно пов'язані з особою безвісно відсутнього (наприклад, чинність довіреності, договору доручення за статтями 129, 248, 1008 ЦК) [1].

Здавалося б, що описаний процес досить чіткий, і враховуючи наявність особливих обставин у наш час визнання особи безвісно відсутньою має відбуватися без перешкод, але ця тема не була б настільки актуальною, якщо б не мала свої труднощі. Слід враховувати, що ускладнений через бойові дії та умови воєнного стану процес отримання інформації дає змогу бажаючим людям скористатися ситуацією і спробувати приховати свої злочини та переховуватися на окупованих територіях від правосуддя, очікуючи, що вдома вони зможуть вважатися зниклими безвісти. Закони про визнання осіб безвісною відсутніми можуть бути складними, і кожна конкретна ситуація може вимагати індивідуального розгляду. У якості прикладу можна навести Постанову Верховного

Суду від 06.05.2020 у справі № 760/3112/16-ц. Справа стосувалася зниклого в зоні проведення антитерористичної операції чоловіка та шукаючої його жінки. Між ними було зареєстровано шлюб та вони мали двох дітей, тому після переїзду чоловіка до м. Донецька та повної втрати зв'язку з ним, жінка подала заяву не відразу, бо м. Донецьк знаходиться в зоні проведення антитерористичної операції, що унеможлиблює фактичний пошук його на цій території. Вона вимагала від суду визнати її чоловіка безвісно відсутнім і мотивувала це ще й тим, що визнання його таким необхідно для отримання соціальної допомоги як одинокої матері чи призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника, а також для вільного пересування разом із дітьми за межі території України. Але незважаючи на всі ці обставини суд відмовив у задоволенні заяви. Жінка навіть подавала касаційну скаргу, яку частково задовільнили і завдяки чому справу було передано на розгляд до вищих інстанцій. Але після ще більш детального розгляду судом було остаточно відмовлено, і рішення оскарженню не підлягало. Чому ж суд так радикально поставився до заяви жінки? Які факти та чинники вплинули на це? Давайте розберемо справу більш детально, щоб краще розібратися у ситуації та зрозуміти судові рішення[3].

Почнемо з основних фактів, які виступали базисом у вирішенні справи. Таким чином, в матеріалах справи були наявні договори оренди житлового приміщення, згідно з якими орендарем є саме чоловік, який приймає в оренду квартиру в Донецьку, також довідка з його місця роботи, лист до ради адвокатів Донецької області з метою отримання будь-якої інформації про нього, виплат його податків, договорів та ін. Але був ще один цікавий і поворотний момент цієї справи, бо згідно з витягом з бази Міністерства внутрішніх справ України щодо осіб, які переховуються від органів влади, необхідний нам чоловік переховується від органів досудового розслідування, стаття звинувачення – 258–3, ч. 1. Згідно з законами України, визнання особи безвісною відсутньою може бути ускладнене або неможливе у певних обставинах. І до таких обставин належить також момент, коли є підстави вважати, що особа переховується з метою ухилення від відповідальності перед законом. Таким чином, опираючись на те, що у частині першій статті 43 ЦК України визначено, що фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У нашому випадку судом встановлено, що згід-

но з показаннями свідків останнім місцем проживання чоловіка у розумінні частини першої статті 43 ЦК України є квартира, де він проживав з жінкою. З урахуванням вказаного, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, обґрунтовано відмовив у задоволенні заяви жінки, оскільки підставою для задоволення вимог про визнання особи безвісно відсутньою відповідно до статті 43 ЦК України є відсутність відомостей про місце її перебування протягом одного року саме у місці її постійного проживання, разом з тим, доказів на підтвердження вказаних обставин заявником не надано, крім того, фактична відсутність відомостей про місце перебування чоловіка не є безумовною підставою для визнання його безвісно відсутнім. Також враховуємо вище зазначений факт переслідування чоловіка органами влади. При винесенні цього рішення суд навіть використовував усталену практику Європейського суду з прав людини (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Руїз Торія проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spain, серія А, №303-А, §§ 29–30))[4].

Як бачимо, у цьому прикладі з реальності гарно показано не лише добросовісне виконання своїх обов'язків, повне розслідування та глибокий аналіз фактів суддями. Він гарно показує також використання права, реалізацію його в житті до різних випадків і те, як важливо знати особливості правозастосування в певних умовах для захисту потребуючих того осіб. В умовах воєнного стану кожний може стикнутися з подібною ситуацією, але певні знання можуть допомогти зрозуміти послідовність дій та вирішення проблеми. У випадку жінки з наведеного прикладу, вона не зможе отримати фінансової допомоги від держави, незважаючи на факт зникнення її чоловіка. На основі вищесказаного робимо висновок, що дослідження даної теми враховуючи умови воєнного стану хоча б на базовому рівні необхідно, щоб мати змогу допомогти собі, близьким та знайомим не стати жертвами таких складних сьогоденних обставин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України.
2. Положення про Єдиний реєстр осіб, щодо зниклих безвісти за особливих обставин.
3. Постанова Верховного Суду від 06.05.2020 у справі №760/3112/16-ц.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Руїз Торія проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spain, серія А, №303-А, §§ 29–30).

5. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин».

Науковий керівник: Яроцький Віталій Леонідович, В.о. завідувача кафедри, доктор юридичних наук, професор

Марія ХОМЕНКО,

молодший юрист Адвокатського
об'єднання «БЕЛПАРТ»

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

студентка 4-го курсу 15 групи факуль-
тету прокуратури

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ПРАЦІВНИКОМ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

У наш час досить актуальним є питання переосмислення доктрини вітчизняного деліктного права, зокрема, юридичної природи зобов'язань з попередження заподіяння та внаслідок заподіяння шкоди, завданої працівниками під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків. Вона обумовлена тим, що деліктні зобов'язання були запроваджені саме з метою захисту майнових та особистих немайнових прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, інших суб'єктів цивільного права шляхом накладення обов'язку компенсувати матеріальну та моральну (немайнову) шкоду особі (особам), що порушили приписи закону. Саме тому поглиблене вивчення здатності юридичних осіб або фізичних осіб бути суб'єктами відповідальності за чинним законодавством України є досить значущим для поліпшення національної правової бази і приведення її у відповідність європейським стандартам, та цивілістичної науки загалом.

Так, відповідно до частини 1 статті 1172 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків [1].

Згідно роз'яснень, які містяться в пункті 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», за моральну шкоду, заподіяну працівником під час виконання трудових обов'язків, відповідальність несе організація, з якою цей працівник перебуває в трудових відносинах [2].

Відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 липня 2019 року у справі № 171/2234/14-ц, під виконанням працівником своїх трудових (службових) обов'язків розуміється виконання ним роботи, зумовленої трудовим договором (контрактом), посадовими інструкціями, а також роботи, яка хоч і виходить за межі трудового договору чи посадової інструкції, але доручається юридичною або фізичною особою, або спричинена невідкладною виробничою необхідністю як на території роботодавця, так і за її межами, протягом усього робочого дня [3].

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у своїй постанові від 09 вересня 2022 року у справі № 572/2403/20, вказує на те, що у частині 1 статті 1172 ЦКУ встановлюються загальні правила відшкодування юридичною або фізичною особою потерпілій стороні шкоди, завданої їхнім працівником або іншою особою під час виконання трудових обов'язків. Це є одним з випадків, коли суб'єктом деліктної відповідальності є юридична або фізична особа, яка шкоди потерпілій стороні безпосередньо не завдавала. Особливістю цих зобов'язань є те, що закон відмежовує особу, яка безпосередньо завдала потерпілій стороні шкоди, від особи, яка повинна цю шкоду відшкодувати. У цивільному праві під діями юридичної особи визнаються: дії органу, її представників, а також її членів або інших учасників (працівників і службовців). Діями фізичної особи (фізичної особи – підприємця) визнаються дії працівників (службовців), якщо їх вчинено на виконання трудових (службових) обов'язків. Покладення на юридичну або фізичну особу відповідальності за наведеною нормою права пояснюється тим, що безпосередній заподіювач шкоди (працівник) юридично втілює волю осіб, з якими він пов'язаний трудовим договором (контрактом), а тому його вина визнається виною роботодавця [4].

Згідно із висновками, викладеними у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного

суду від 14 листопада 2019 року у справі № 686/22258/17, для покладення на юридичну або фізичну особу відповідальності за статтею 1172 ЦКУ необхідна наявність як загальних умов деліктної відповідальності (протиправна поведінка працівника, шкода, завдана потерпілій стороні, причинний зв'язок між протиправною поведінкою працівника і завданою шкодою, вина працівника), так і спеціальних умов, які обов'язково необхідно враховувати. Це обставини, за наявності яких шкода була спричинена, хоча сама шкода в цих зобов'язаннях і не набуває будь-яких особливостей. До таких обставин частина перша зазначеної норми відносить виконання трудових (службових) обов'язків працівником. У разі завдання шкоди працівником діями, що за своїм змістом не впливають з виконання ним трудових (службових) обов'язків, не виникає відповідальності юридичної або фізичної особи за шкоду, спричинену цим працівником. Він повинен сам відшкодувати цю шкоду на загальних підставах деліктної відповідальності (стаття 1166 ЦКУ). Причинно-наслідковий зв'язок у цьому виді деліктних зобов'язань може мати складний характер, тобто позивач зобов'язаний довести не тільки те, що шкоди завдано внаслідок протиправного діяння, а й те, що це протиправне діяння виникло внаслідок неналежного виконання чи невиконання працівником (службовцем) або іншою особою покладених на нього трудових (службових) чи інших обов'язків [5].

Таким чином, за результатами дослідження актуальної судової практики та чинного законодавства України, можемо наголосити, що виникнення та існування такого інституту як відшкодування збитків юридичною або фізичною особою за шкоду, завдану їхніми працівниками під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків, пояснюється тим, що дії таких працівників у розумінні законодавця вважаються діями самої юридичної або фізичної особи, оскільки вони діють від імені та на користь цих осіб, проте за умови, що шкода була заподіяна безпосередньо під час виконання працівником своїх трудових (службових) обов'язків (адже завдання шкоди «не під час виконання» звільняє юридичну або фізичну особу від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану працівником, під час перерви на обід, у вихідні чи святкові дні тощо) та виключно за відсутності протиправних дій з боку таких працівників внаслідок неналежного виконання ними своїх службових (трудова) обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.11.2023 р.).
2. Постанова Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» № 4 від 31.03.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 11.11.2023 р.).
3. Постанова Верховного складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 липня 2019 року у справі № 171/2234/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83413437> (дата звернення: 11.11.2023 р.).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у своїй постанові від 09 вересня 2022 року у справі № 572/2403/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106280234> (дата звернення: 11.11.2023 р.).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2019 року у справі № 686/22258/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743357> (дата звернення: 11.11.2023 р.).

Науковий керівник: Керуючий партнер Адвокатського об'єднання «БЕЛПАРТ»
Белопілецьких Ганна Сергіївна.

Микита ЧЕРВЯКОВ,

Аспірант кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

ПРАВОВА ПРИРОДА НЕВЗАЄМОЗАМІННИХ ТОКЕНІВ (NFT)

Зростання цифрової економіки створює нові можливості для токенизації активів. NFT, або невзаємозамінні токени, є одним із таких способів. В основі NFT стоїть технологія блокчейн або технологія розподіленого реєстру (далі – DLT). DLT – це децентралізована база даних, яка зберігає інформацію в ланцюгу блоків. Інформація в блокчейні є незмінною

та прозорою, що робить її ідеальною для зберігання даних про інтелектуальну власність.[1]

NFT забезпечують безпеку та прозорість інтелектуальних активів, а також відкривають нові можливості для творчості. Крім того, вони можуть використовуватися для представлення будь-якого типу активів, включаючи цифрове мистецтво, музику, відео, ігрові предмети, нерухомість та навіть права. NFT мають ряд переваг перед традиційними активами. Вони є більш ліквідними, оскільки їх можна легко купувати та продавати на цифрових ринках. Вони також більш доступні, оскільки їх можна зберігати та обмінювати на цифрових пристроях.[2]

У той самий час, застосування технологій розподіленого реєстру, таких як NFT, викликає багато правових питань.

Станом на 13 листопада 2023 року в Україні не врегульоване питання щодо обігу криптовалют, у тому числі NFT. Закон України «Про віртуальні активи» так і не набрав чинності, а на сьогодні Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України (НКЦПФР) презентувала проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні».

Однак, Європейський парламент 20 квітня 2023 року ухвалив регламент МіСА (далі – МіСА), який регулює ринок криптовалют у ЄС. МіСА має важливе значення й для України, адже дозволить інтегруватися у цифровий ринок Європи. У свою чергу МіСА вимагає від компаній, що пропонують послуги з криптовалютами, отримати ліцензію від органу нагляду в своїй країні-члені ЄС. МіСА також встановлює правила для захисту споживачів та запобігання використанню криптовалют для злочинних цілей. З 30 грудня 2024 року регламент буде застосовуватися на країни-члени ЄС, зокрема дія цього закону матиме вплив і на Україну. [3]

У той же час, NFT можуть вважатися криптоактивами, але не підпадають під регулювання МіСА, якщо вони унікальні та не взаємозамінні. [4] Це означає, що NFT, які представляють цифрове мистецтво, предмети колекціонування або унікальні фізичні активи, не підпадають під регулювання МіСА. Однак, якщо NFT випускаються у вигляді великої серії або колекції, вони можуть вважатися взаємозамінними та відповідно підпадати під регулювання МіСА. Крім того, якщо NFT мають фактичні характеристики або характеристики, пов'язані з фактичним використанням, які роблять їх взаємозамінними або не унікальними, вони також можуть підпадати під регулювання МіСА. В цілому, регулювання

МіСА не є чітким щодо того, які NFT підпадають під його дію. Це може призвести до невизначеності та непорозумінь у майбутньому.

Слід зазначити, що права, які надає NFT, залежать від базового смарт-контракту та інших договірних рамок, пов'язаних з NFT. Технічно NFT складається з числа (ідентифікатор токена) та буквено-цифрового коду (адресний код смарт-контракту), який пов'язаний з цифровим файлом або фізичним активом. [2]

Перш за все, покупець NFT набуває право на: володіння NFT у своєму крипто гаманці та продаж NFT.

Однак неясно, чи поширюються на NFT правила про право власності згідно з цивільним правом. Так як відповідно до більшості юрисдикцій з традиціями римського права, право власності стосується саме фізичного об'єкта. Крім права на володіння NFT, покупець може також набути: права власності на базовий актив; ексклюзивну ліцензію на базовий актив; обмежену ліцензію на базовий актив.

У випадку «карбування» NFT на власному акаунті користувача (тобто під власним ідентифікатором гаманця), творець може перевести NFT («право власності») на інший акаунт користувача, тобто на інший гаманець. Така транзакція з іншим обліковим записом (обліковим записом покупця) фіксується в блокчейні, де до неї може мати доступ будь-хто. Покупець NFT є новим «власником» і тепер може розпоряджатися NFT, переказуючи його на інший рахунок. Важливо підкреслити наступне: Володіння NFT не обов'язково означає володіння активом, який він представляє. Купівля NFT призводить до придбання токена, записаного в блокчейні. Покупець NFT має права, подібні до прав власності на NFT, в тому сенсі, що він може розпоряджатися ним: він може обміняти, продати або подарувати свій унікальний токен. [5]

З точки зору авторського права, важливий лише перший крок карбування NFT – створення джерела. Якщо особа, яка карбує NFT, не є правовласником джерела або не має на це дозволу, то вона може порушити авторське право. У цьому випадку правовласник може вимагати судової заборони та відшкодування збитків.

Права на використання твору, представленого NFT, залежать від угоди між покупцем та продавцем. Якщо угоди немає, покупець отримує лише права, передбачені законодавством про авторське право для приватного використання. Умови угоди можуть передбачати надання покупцеві додаткових прав, наприклад, право на публічне відтворення, розповсюдження або створення похідних творів. [2]

У цілому, правова природа NFT є складною та неоднозначною. Необхідно подальше законодавче регулювання та розвиток судової практики для того, щоб забезпечити правову визначеність для учасників ринку NFT.

Список використаних джерел:

1. Gatto J, Parsafar Y, Koury G, Almasi P. Tokenization and the Law: Legal Issues with NFTs, The National Law Review, vol. XII, Nr. 131. Available from: <https://bit.ly/3MFwptW>. [Accessed: April 30, 2022]
2. Intellectual Property Rights and Distributed Ledger Technology with a focus on art NFTs and tokenized art. URL: <https://bit.ly/40C94PB>
3. Андрій Тищенко: Новини Live, 21.06.2023. URL:<https://bit.ly/3u9IK4h>
4. REGULATION (EU) 2023/1114 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937.
5. Non-fungible tokens (NFT). URL: <https://ethereum.org/en/nft/#how-nfts-work>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен

Ірина ШЕВЧУК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 1 курс
магістратури 12 група

ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

У часи війни надання належного правового захисту військовослужбовцям має велике значення, оскільки ці люди готові віддати своє життя, щоб інші могли працювати, навчатися і жити в країні з комфортними

умовами. В сучасний момент Збройні Сили України (далі – ЗСУ) представлені військовослужбовцями-чоловіками, військовослужбовцями-жінками та цивільним персоналом. Кількість жінок в ЗСУ постійно зростає, що є дуже логічним, оскільки армія адаптується, вибудовується до стандартів НАТО. Збройні сили мають великий потенціал для сприяння гендерній рівності і використовують всі можливості для розвитку різноманітних робочих сил, незалежно від статі. Особливу увагу слід приділити застосуванню гендерної перспективи в оборонному секторі для боротьби з гендерними стереотипами та уникнення дискримінації.

Державне регулювання антидискримінаційної політики та прав жінок-військовослужбовців в Україні забезпечується двома блоками нормативно-правових документів. Законодавство, яке регулює це питання поділяється на міжнародне та національне. Варто звернути увагу, що саме оборонний сектор повинен мати можливість застосовувати гендерну перспективу, щоб повністю зрозуміти і зреагувати на загрози державі та безпеці людини.

На нашу думку, першими варто зазначити міжнародні акти, наприклад: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок [2], Цілі розвитку тисячоліття ООН [3], Національний план дій «Жінки, мир, безпека» [4]. Наступним блоком доцільно виокремити національні нормативно-правові акти, які складаються з підвидів: конституційно-правових актів – це Конституція України [5], Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6], Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [7]; нормативно-правові акти військових інституцій [8, с. 84].

28 жовтня 2020 року уряд України схвалив Національний план дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року. Цей документ був розроблений Міністерством соціальної політики у співпраці з центральними та регіональними органами виконавчої влади, міжнародними партнерами та майже двома десятками громадськими організаціями. Він орієнтований на досягнення результатів та включає спільні зусилля 56-ти державних органів на рівнях національного та місцевого уряду, міжнародних та громадських організацій. План також враховує міжнародні зобов'язання України щодо прав людини та ліквідації всіх форм дискримінації, навіть в умовах збройних конфліктів [4].

Правове забезпечення військовослужбовців регулюється Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до статті 1 цього Закону жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [8]. Варто зазначити, що відповідна норма з'явилася у спеціальному Законі у 2018 році.

Загальним нормативно-правовим актом, який регулює військову службу є Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», у ньому окремо регулюється питання розміщення жінок-військовослужбовиць. Наприклад, у разі відсутності жилого приміщення військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом і не перебувають у шлюбі, можуть розміщуватися у спеціально пристосованих казармах у військовій частині, військовослужбовці-жінки розміщуються в окремих службових жилих приміщеннях (абз. 2 п. 131) [9].

У законодавстві передбачено лише парадну жіночу військову форму одягу відповідно до Наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами» [10]. Улітку 2022 року громадські активісти висловили своє обурення через відсутність жіночої форми, яку вважали дискримінацією жінок у Збройних Силах України. Міністерство оборони відреагувало на це, провівши зустрічі з волонтерами в рамках проєкту першої леді «Безбар'єрність» та за участю депутатки Київради Ірини Никорак. Під час зустрічей Міністерство оборони запропонувало тестування експериментальних зразків жіночої форми в польових умовах та аналіз міжнародного досвіду використання жіночих форм в інших арміях [11]. Завдяки ініціативі «Arm Women Now» деякі жінки вже отримали жіночу форму одягу, що враховує їхні фізіологічні особливості. Однак питання повного забезпечення жінок військовою формою залишається актуальним.

Важливо врахувати міжнародний досвід, який може сприяти Україні в удосконаленні політик та програм для забезпечення рівних прав

та можливостей для жінок і чоловіків у військовій галузі. Забезпечення рівних прав включає в себе різні аспекти і приклади, наприклад, в Швеції армія має добре розвинуту гендерну політику, яка надає жінкам можливість обіймати будь-які посади в збройних силах, включаючи бойові підрозділи. Швеція також активно залучає жінок у військову службу та надає їм рівні можливості для росту в армії. Варто відзначити й Норвезькі збройні сили які відомі своєю гендерно-інклюзивною політикою, що дозволяє жінкам обіймати будь-які військові посади та брати участь в бойових операціях. Норвегія активно сприяє збалансованому представництву жінок і чоловіків у військових структурах, і цю практику також підтримує Канада та США. У збройних силах Болгарії, Канади та Великої Британії свого часу були створені комітети, що представляють інтереси жінок-військовослужбовців. Ці приклади та більш ретельне дослідження представленої проблематики можуть сприяти розвитку нових можливостей та інновацій для України у плані поліпшення програм і заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, які служать у Збройних Силах.

У підсумку хотіли б зазначити, що Україна, навіть у ситуації війни, прикладає всі можливі зусилля для подолання гендерної нерівності у правах та обов'язках військовослужбовців різних статей, які закріплені в законодавчих актах. Правове забезпечення жінок-військовослужбовців є дуже актуальним, оскільки кількість жінок у складі Збройних Сил України зростає з кожним днем. Згідно з проаналізованими нормативно-правовими актами України, жінки мають відносно однакові права та обов'язки. Однак через особливості жіночої фізіології та інші відмінності, їм дозволяються певні винятки, особливо ті, що стосуються можливості мати дітей. На нашу думку, для повного регулювання питань гендерної рівності в законодавстві України, спершу слід створити всі необхідні передумови. Потім, при визначенні мети, мати можливість її негайно втілити.

Список використаних джерел:

1. Каллум У. Гендерні питання в секторі оборони. Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання у секторі оборони». Посіб-

- ник 3. 2020. Женева. с. 67. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/468957.pdf>
2. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women 18 december 1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
  3. Цілі розвитку тисячоліття ООН 2000 року: Національна доповідь. URL: <https://idss.org.ua/monografii/2015%20MDG%20Ukr%20Report%20DRAFT.pdf>
  4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 No 1544-p URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>
  5. Конституція України від 28 червня 1996 р. No 245к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
  6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 No 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
  7. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. No 273. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF#Text>
  8. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року No2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
  9. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року No 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
  10. Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв: Наказ Міністерства Оборони України від 20 листопада 2017 року No 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-17#Text>
  11. Приседська В. Офіційна жіноча військова форма. Як ЗСУ роблять ще один крок до рівності в армії. BBC News Україна. 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62148100>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен

Назар ШЕСТИРІКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 3 курсу, 4 групи факультету
адвокатури

СПІВВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТІВ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОНДИКЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Станом на сьогодні на думку багатьох науковців та практиків, Цивільний кодекс України є застарілим та таким, що не відповідає сучасним викликам приватного права. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовлює необхідність повної модернізації вітчизняного законодавства. Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 650 від 17 липня 2019 р. утворено робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, основним завданням якої є приведення у відповідність до європейських стандартів приватного права України [1].

На виконання вищезазначених завдань, створеною робочою групою, Концепцією оновлення цивільного законодавства України (далі – Концепція) приділяється особлива увага до інституту правочину, зокрема щодо правових наслідків недійсності правочину. Так, в пунктах 1.21 та 5.41 Концепції аналізується питання про визначення наслідків недійсності правочину – реституції чи кондикції [2].

Станом на сьогоднішній момент, в ст. 216 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) закріплено принцип презумпції реституції до всіх недійсних правочинів, якщо зворотнє не встановлено в законі. Крім цього, поряд з конструкцією реституції міститься додаткове зобов'язання деліктного характеру з відшкодування шкоди, що виконується в порядку, передбаченому Главою 82 ЦКУ (частина 2 ст. 216 ЦКУ). Отже, постає питання щодо того чи залишати діючу модель реституції, чи доцільніше використовувати положення про кондикційні зобов'язання.

Стаття. II.-7:303 Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of reference (далі – DCFR) передбачає, що наслідки нікчемності чи недійсності вирішуються відповідно до правил про безпідставне збагачення [3]. Водночас статтями 4:115, 3:2.15

та 3.3.2 Принципів європейського договірного (контрактного) права та Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА встановлюється наслідком недійсності правочину саме реституція.

Реституція, перш за все, характеризується поновленням становища, що існувало до укладення та виконання недійсного правочину. Таким чином, реституція покликана відновити попередній майновий стан контрагентів.

За загальним правилом кодикційним зобов'язанням є зобов'язанням особи повернути майно іншій особі, що одержане без відповідної правової підстави. У постанові ВП ВС від 20 листопада 2018 року у справі №922/3412/17 сформовано правову позицію, відповідно до якої характерною ознакою для кондикції є приріст майна в набувача без достатніх правових підстав [4].

Частиною 3 статті 1212 ЦКУ встановлено, що кондикційні норми поширюються також і на зобов'язання з повернення виконаного за недійсним правочином. Таким чином, законодавець визначив субсидіарну (додаткову) для кондикції. Схожа правова позиція і в судовій практиці. Так, у постанові ВП ВС від 17 червня 2020 року у справі No 755/7989/18 суд вказав, що оскільки в справі лізингодержувач не виконав покладеного на нього обов'язку щодо сплати лізингових платежів за користування майном, суд не міг застосувати реституцію як наслідок нікчемного правочину, а відтак дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для застосування до спірних правовідносин приписів глави 83 ЦКУ [5]. Отже, зобов'язання з повернення безпідставно набутого майна поширюються на вимогу про повернення виконаного лише в обсязі, в якому ці правовідносини не врегульовані законодавством.

Реституція та кондикція є схожими правовими механізмами, оскільки у особи, що набула майно, відсутні підстави для його одержання. Проте, варто зазначити, що реституція має взаємний характер оскільки мають місце зворотні зустрічні вимоги, тобто обов'язку однієї особи кореспондує обов'язок іншої, в той час як кондикційне зобов'язання має персоніфікований характер. Крім того, реституція можлива лише за умови укладення сторонами договору, що визнаний недійсним.

Отже, як вбачається з вищенаведеного, можливим є застосування як реституції так і кондикції до відносин, що виникають внаслідок недійсності договору. На нашу думку, застосування кондикційних норм можливе за умови порушення встановленої судом еквівалентності виконання зустрічного обов'язку з повернення отриманого. Тобто, якщо сторона яка вчинила виконання, проте не отримала зустрічного надання

в обсязі, який відповідає переданому майну (сплаченим коштам) і згодом відмовилася від договору, то вона може вимагати від сторони, яка порушила договір і не здійснила зустрічне надання, повернення майна (коштів) на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 650 від 17.07.2019 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-п#Text>
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2018 року у справі № 922/3412/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297802>
5. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2020 року у справі № 755/7989/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90168901>.

Науковий керівник: Коробцова Н. В., к.ю.н, доцентка кафедри цивільного права

Віктор ЯНИШЕН,

керівник Юридичної клініки,
канд. юрид. наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕРИВАННЯ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЗА КРЕДИТНИМИ ДОГОВОРАМИ

Однією із ключових засад цивільно-правового регулювання є принцип належного виконання зобов'язання, який, в силу ч. 1 ст. 526 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює, що зобов'язання

має виконуватися відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Зазначений принцип у повній мірі застосовується і при наданні/одержанні фінансових послуг.

У разі порушення боржником зобов'язання у кредитора виникає право на захист свого цивільного права, в тому числі, на звернення до суду для примусового задоволення його вимог. Проте звернення кредитора до суду з вимогою про стягнення з боржника заборгованості, наприклад, за кредитним договором, не є абсолютним. Воно обмежується, зокрема, положеннями законодавства про позовну давність. Так, за загальним правилом, позовна давність розглядається як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України). Водночас наведене визначення не відображає сутності інституту позовної давності, оскільки відповідно до положень ч. 2 ст. 267 ЦК України заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності. Більш того, позовна давність застосовується судом виключно за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення (ч. 3 ст. 267 ЦК України). Наведене підтверджує, що кредитор вправі звернутись до суду для захисту свого порушеного права чи інтересу незалежно від спливу позовної давності. Однак саме сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч. 4 ст. 267 ЦК України). Проте якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч. 5 ст. 267 ЦК України). Тому було би правильно говорити про позовну давність не як про строк для звернення до суду, а про час, протягом якого особа вправі обґрунтовано розраховувати на судовий захист свого порушеного права.

Застосування положень загальної (ст. 258 ЦК України) та спеціальної (ст. 259 ЦК України) позовної давності, з однієї сторони стимулює кредитора «оперативно» здійснювати своє суб'єктивне право на звернення за судовим захистом, а з іншої – надає недобросовісному боржнику можливість за межами позовної давності уникнути відповідальності за порушення зобов'язання. Як зазначив Європейський суд з прав людини у рішенні від 20.09.2011 у справі «ВАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії» (заява № 14902/04) позовна давність – це законне право

правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування позовної давності має кілька важливих цілей: забезпечувати юридичну визначеність й остаточність; захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів і запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце в далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту зі спливом часу (п. 570).

На перебіг строку позовної давності можуть впливати різні обставини, наслідком настання яких є зупинення або переривання перебігу строку позовної давності. Відповідно до рішення Європейського суду з прав людини від 20.12.2007 у справі «Фінікарідов проти Кіпру» (заява №23890/02) механізм застосування позовної давності повинен бути достатньо гнучким, тобто, як правило, він мусить допускати можливість зупинення, переривання та поновлення строку позовної давності, а також корелювати із суб'єктивним фактором, а саме обізнаністю потенційного позивача про факт порушення його права (п.п. пункти 62, 66).

Ст. 264 ЦК України встановлює підстави для переривання перебігу строку позовної давності, після чого перебіг позовної давності починається заново, а час, що минув до переривання перебігу позовної давності (незалежно від того, скільки часу залишилося до спливу позовної давності) до нового строку не зараховується. Особливістю переривання перебігу строку позовної давності є те, що обставини, які є підставою для його переривання мають відбутися в межах строку позовної давності. За змістом статей 264 ЦК України та 267 ЦК України переривання строку позовної давності може мати місце виключно у випадку вчинення особою відповідних дій в межах цього строку, тобто до моменту спливу первинно встановленого строку позовної давності. Тому часткова сплата боржником поза межами позовної давності є діями боржника з погашення боргу, які не переривають перебігу позовної давності, що сплив до моменту вчинення такої дії. Правила переривання перебігу позовної давності застосовуються судом незалежно від наявності чи відсутності відповідного клопотання сторін у справі, якщо в останніх є докази, що підтверджують факт такого переривання.

Такими підставами згідно ст. 264 ЦК України є, *по-перше*, пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має пози-

вач. В даному контексті слід звернути увагу на положення ст. 265 ЦК України, за ч. 1 якої залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності. Підстави та наслідки залишення позовної заяви без розгляду врегульовані процесуальними кодексами, зокрема ст. 257 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою, позов залишається без розгляду, зокрема, якщо справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є у провадженні цього чи іншого суду. Вказана норма спрямована, перш за все, на недопущення зловживання позивачем своїм процесуальним правом, наприклад, унеможлиблює подачу «паралельного» позову. Після усунення умов, що були підставою для залишення позову без розгляду, особа, позов якій залишено без розгляду, вправі звернутися до суду повторно.

Якщо ж суд залишив без розгляду цивільний позов, пред'явлений у кримінальному провадженні, час від дня пред'явлення цивільного позову до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності (ч. 2 ст. 265 ЦК України). В даному випадку можна стверджувати, про зупинення перебігу строку позовної давності на вказаний період.

По-друге, у разі вчинення особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку, перебіг позовної давності переривається вчиненням нею дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Як вказав Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 31.08.2023 у справі №916/4644/15 закон не містить переліку дій, що свідчать про визнання особою свого боргу або іншого обов'язку, але їх узагальнюючою рисою є те, що такі дії мають бути спрямовані на виникнення цивільних прав і обов'язків. В цьому сенсі діями, спрямованими на визнання боргу, є дії боржника безпосередньо стосовно кредитора, які свідчать про наявність боргу (п. 72). До дій, що свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, можуть, з урахуванням конкретних обставин справи, належати: визнання пред'явленої претензії; зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку зміну договору; письмове прохання відстрочити сплату боргу; підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір; письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу; часткова

сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій (п. 73).

При цьому важливе значення набуває питання здійснення формальної часткової оплати іншими ніж боржник особами без його відома та згоди. Така поведінка з боку кредиторів пояснюється їх неможливістю з різних причин («ковідні» обмеження, збройна агресія росії проти України, відсутність або недостатність відповідного персоналу тощо) своєчасного та обґрунтованого звернення до суду з позовом про стягнення заборгованості. Так банки та інші фінансові установи з метою штучного подовження строку позовної давності можуть вдаватися до недобросовісної поведінки, спрямованої на переривання перебігу строку позовної давності шляхом часткової (мінімальної) сплати заборгованості за кредитним договором третіми («підставними») особами, про дії яких та і про самих цих осіб-платників боржнику невідомо, він своєї згоди на проведення такого платежу не надавав, що суттєво порушує права останніх. Прикладом може слугувати справа про стягнення кредитних коштів, процентів за користування кредитними коштами та штрафу, в ході розгляду якої було встановлено, що кошти у розмірі 280,00 грн внесені не позичальником, а іншою особою, за відсутності доказів надання позичальником згоди або доручення такій особі на вчинення цих дій. Така практика набула значного поширення, що викликало необхідність формулювання Верховним Судом відповідної правої позиції.

Так, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у постанові від 08.11.2017 у справі № 6-2891цс16 висловила правову позицію, підтриману у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11.09.2019 у справі № 623/99/17, вказавши, що погашення боргу не позичальником, а іншою особою за відсутності доказів надання позичальником згоди або доручення такій особі на вчинення цих дій не може бути підставою для переривання перебігу позовної давності. А тому вчинення боржником дій з виконання зобов'язання вважається таким, що перериває перебіг позовної давності лише за умови, якщо такі дії здійснено самим боржником або за його згодою чи дорученням уповноваженою на це особою.

Якщо ж виконання зобов'язання передбачалося частинами або у вигляді періодичних платежів і боржник вчинив дії, що свідчать про визнання лише певної частини (чи періодичного платежу), то такі дії не можуть бути підставою для переривання перебігу позовної давності сто-

совно інших (невизнаних) частин платежу. Не можуть також вважатися добровільним погашенням боргу, що перериває перебіг позовної давності, будь-які дії кредитора, спрямовані на погашення заборгованості, зокрема списання коштів з рахунків боржника без волевиявлення останнього, або без його схвалення.

З іншої сторони Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 13.01.2020 у справі №442/5498/16-ц вказав, що договірне списання грошових коштів не може призводити до переривання позовної давності, адже банк самостійно здійснює списання грошових коштів, а боржник не вчиняє будь-яких активних дій, які б стали підставою для переривання. В обґрунтування своєї правової позиції він посиляється на висновок по застосуванню ч. 1 ст. 264 ЦК України, що міститься у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2018 в справі № 161/15679/15-ц де вказано, що з тлумачення цієї норми слідує, що вона пов'язує переривання позовної давності з будь-якими активними діями зобов'язаного суб'єкта (боржника). При цьому, не виключається й випадку коли переривання перебігу позовної давності буде відбуватися внаслідок визнання боргу, що здійснюється іншими суб'єктами, якщо на це була виражена воля боржника. Тобто коли боржник виражає свою згоду чи уповноважує на це відповідного іншого суб'єкта. Тому договірне списання грошових коштів не може призводити до переривання позовної давності, адже банк самостійно здійснює списання грошових коштів, і боржник, при цьому, не вчиняє будь-яких активних дій, які б стали підставою для переривання.

Необхідно зауважити, що така позиція не є абсолютно безспірною, зважаючи на те, що договірне списання коштів з рахунків платників здійснюється відповідно до розділу III Інструкції про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг, затв. постановою Правління Національного банку України 29.07.2022 № 163, що визначає порядок виконання надавачами платіжних послуг дебетового переказу коштів *за згодою платника*. П. 52 вказаної інструкції передбачено, що порядок надання платником згоди на виконання платіжної операції з дебетування рахунку отримувачем, умови, за яких надавач платіжних послуг платника повинен здійснити (здійснювати) дебетування рахунку на підставі платіжної інструкції отримувача, визначаються договором між платником та надавачем платіжних послуг

платника. Вказаний припис суперечить правовій позиції, наведеній вище.

Також Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 30.05.2018 у справі № 161/20278/14-ц зазначив, що часткове погашення заборгованості позичальником не може вважатися підставою для переривання строку позовної давності, якщо платежі в рахунок погашення заборгованості здійснені під час примусового виконання судового рішення, тоді як переривання перебігу позовної давності можливе лише добровільними діями позичальника, з чим, безумовно слід погодитися.

Проведений порівняльний правовий аналіз законодавчих норм та судової практики дозволяє прийти до висновку, що переривання строку перебігу позовної давності є дієвим механізмом для захисту прав учасників договірних відносин, як кредиторів, так і боржників. Формалізація підстав для переривання перебігу строку позовної давності забезпечує унеможливлення зловживання кредиторами своїми суб'єктивними правами, спрямованого на «штучне» одностороннє збільшення строку позовної давності. Оскільки закон не визначає вичерпний перелік дій, вчинених особою, які свідчать про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку, як підстав для переривання перебігу строку позовної давності, слід застосовувати зазначений механізм досить обережно, не допускаючи свавільного їх розширення.

Наталя ЯРКІНА,

к. ю.н., доц., доцентка кафедри цивільного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАЙНОВІ АВТОРСЬКІ ПРАВА НА СЛУЖБОВІ ТВОРИ: ЗМІНА ПІДХОДІВ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Службові твори складають значну частину від всієї кількості інтелектуального продукту, який створюється з метою комерційного використання. Тому питання охорони авторських прав в процесі поширення

службових об'єктів завжди є актуальним і викликає чимало спірних ситуацій на практиці, зокрема щодо належності майнових прав. Проблематика встановлення їхнього суб'єкта обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, серед яких: занадто стисле законодавче регулювання відносин, тривале існування суперечностей між різними нормативними актами, відсутність договірних домовленостей між роботодавцем і працівником стосовно розподілу майнових прав, оспорювання самого характеру твору тощо. В контексті прийняття нового закону «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022р. уваги потребує зміна підходів до регулювання належності майнових прав на службовий твір. Встановлення суб'єктів цих прав має відбуватися на підставі тих правових положень, які були чинними на момент створення службового твору. В зв'язку з цим важливо відслідкувати, який шлях пройшло законодавство України в питанні розподілу авторських прав на службові твори.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993р. (введений у дію 23.02.1994р.) передбачалося, що авторське право на твір, створений за договором з автором, який працює за наймом, належить його автору; виключне право на використання такого твору належить особі, з якою автор перебуває у трудових відносинах (роботодавцю), якщо інше не передбачено договором (ст. 20). Наведена норма не вказує на характер наданих прав, але з урахуванням змісту ст. 14 цього закону, яка визначає виключне право на використання як майнове право, слід зробити висновок, що майнові права на службовий твір за першою редакцією цього закону визнавались за роботодавцем. Нова редакція закону України «Про авторське право і суміжні права» від 11.07.2001р. (вступила у дію 16.08.2001р.) не змінила підходів до регулювання прав на службові твори, але більш чітко розмежувала і позначила характер належних особам прав. Нею встановлювалося, що авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору; виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем (ст. 16).

Прийняттям Цивільного кодексу України від 16.01.2003р. (далі – ЦК) (вступив у дію 01.01.2004р.) законодавець повністю змінив регулювання цих відносин. Передбачалося, що особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового

договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, *спільно*, якщо інше не встановлено договором (ст. 429 ЦК). Отже позиція була змінена стосовно належності майнових авторських прав і полягала в тому, що автор (працівник) і роботодавець за загальним правилом спільно володіють ними. Тлумачення цієї норми призводило до висновку, що здійснення і розподілу цими правами має відбуватися за взаємною згодою зазначених суб'єктів. Незважаючи на існуючу можливість врегулювати в договорі інший розподіл прав, в більшості спорів, що виникали стосовно службових творів, з'ясувалося, що така домовленість відсутня, отже слід керуватися законодавчим правилом. Останнє, на нашу думку, не можна вважати вдалим з огляду на те, що роботодавець, як правило, вкладає різноманітні інвестиції в створення об'єкту (організаційні, фінансові, матеріально-технічні тощо), а тому розраховує на безперешкодне використання створеного працівником об'єкту. Натомість він отримує додаткові складнощі у вигляді необхідності узгоджувати з ним будь-яке використання твору (навіть у випадку припинення трудових відносин), а у разі необґрунтованої чи недобросовісної відмови не може подолати цю перешкоду.

Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС прагнення імплементувати її положення, а саме ч. 4 ст. 181, які за замовчуванням залишають всі майнові права на службові комп'ютерні програми за роботодавцем, стало основою для перших кроків в напрямку відходу від правила «спільних прав». Відбулося це спочатку частково. Новели були введені в законодавство за допомогою закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021р. (набрав чинності 14.08.2021р.), який додав до спеціальної статті 440 ЦКУ нову частину. Вона передбачала належність майнових прав на комп'ютерні програми та (або) бази даних, створені у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), саме роботодавцю, тобто юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник, який створив зазначені об'єкти, якщо інше не встановлено договором. Цілком зрозуміло, що точкова

зміна окремих законодавчих положень не є ефективним способом регулювання відносин, адже воно потребує системного підходу. Нарешті наступний крок законодавця остаточно скасував режим спільних прав на службові твори. Новий закон «Про авторське право і суміжні права» №2811-IX від 01.12.2022 (набрав чинності 01.01.2023р.) зробив універсальним правило про належність майнових прав на службові твори будь-якого виду роботодавцеві (за відсутності договору про інший розподіл прав). Відповідні зміни також були внесені до ч. 3 ст. 440 ЦКУ. Вважасмо такий підхід виправданим. Разом із тим, формулювання вказаних змін викликає певні зауваження. При аналізі положень нового закону звертає на себе увагу певна суперечливість його норм. Так, відповідно до ст. 14 Закону №2811-IX, майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено цим законом, трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем. Таким чином, закон передбачає не виникнення майнових авторських прав у роботодавця, а їхній *перехід* від працівника (автора). Причому такий перехід відповідно до наведеної норми відбувається з моменту створення твору. Відповідно роботодавець стає суб'єктом авторського права внаслідок правонаступництва. Термін «перехід» означає, що ці права *не передаються* автором, а *переходять* від нього. Певну аналогію тут можна провести з переходом прав в порядку спадкового правонаступництва, адже передача прав після смерті спадкодавця неможлива. За цією логікою авторські права виникають у роботодавця в силу припису закону і без волевиявлення автора, відтак факт їхнього переходу оформлення не потребує. Вірогідно, застосоване нормативне формулювання мало за мету створити саме такий механізм автоматичного виникнення цих прав у роботодавця без необхідності супроводжувати його документальними формальностями. Проте воно входить у суперечність з іншими нормами закону, а саме щодо виникнення авторських прав у автора, як первинного суб'єкта, з моменту створення твору (ст. 9 Закону №2811-IX). Постає питання: яким чином створення твору, як один і той самий юридичний факт, може одночасно служити і підставою для виникнення прав у автора, і підставою його переходу від автора до роботодавця. Адже зрозуміло, що навіть у разі відсутності волевиявлення на такий перехід, йдеться про послідовні юридичні факти – спочатку виникнення прав у автора, а вже потім пере-

хід до роботодавця. Тому, з нашого погляду, в законі необхідно було передбачити, що майнові авторські права у роботодавця саме *виникають* з моменту створення твору, а не переходять від автора. Це цілком узгоджується з нормою ч. 2 ст. 435 ЦКУ: суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які *набули прав* на твори *відповідно до договору або закону*. Моментом такого набуття прав роботодавцем в силу закону (первинного набуття) і є факт створення службового твору.

Інший проблемний момент в регулюванні авторських прав на службові твори вбачаємо в закріпленні за роботодавцем права доручати іншій особі завершити незавершений твір, вносити зміни у завершений твір, супроводжувати його ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір (ч.3 ст. 14 Закону №2811-IX). За своїм характером надане роботодавцеві право належить до категорії немайнових прав. Законом №2811-IX воно визначено як право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора (ч. 1 ст. 11). Традиційно для авторського права вказані дії визнаються такими, що можуть завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності, а тому автор вправі забороняти такі дії, перешкоджати їм, а у разі їх вчинення – вимагати відновлення первісного вигляду твору. Саме тому це право, як і інші немайнові права, є невідчужуваним. Такий характер немайнових прав послідовно закріплений і в новому законі (ст. 11): особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину.

Таким чином, законодавець, дозволиши роботодавцю доручати іншим працівникам доробляти та змінювати службові твори без згоди їхнього автора, допустив можливість порушення немайнового права автора на забезпечення недоторканності та цілісності твору. Вважаємо, що такий підхід не лише суперечить засадам авторського права щодо захисту честі і репутації створювача, але й може призвести до негативних наслідків у вигляді завдання шкоди творчій репутації автора (працівника). Особливо відчутними такі наслідки можуть бути в тих сферах діяльності, де працівник не просто виконує трудову функцію, але й формує таким чином власну репутацію (наприклад, у наукових колах, творчих колек-

тивах, журналістській спільноті, медіа-просторі тощо), яка в подальшому забезпечує його просування в професії, визначає затребуваність та цінність його праці. Втручання інших працівників в доопрацювання та зміну завершених чи незавершених творів порушує немайнове право автора, позбавляє можливості захищати свою творчу репутацію і перешкоджати її приниженню, а також породжує проблематику вимушеного співавторства. Саме тому вважаємо надання подібного права роботодавцеві невиправданим і таким, що суперечить засадам авторського права.

Anhelina ALLAKHVERDOVA,

The student of Yaroslav the Wise National
University of Law

Sophomore, group: 3 Prosecutor's Faculty

HARMONIZATION OF THE NORMATIVE-LEGAL FRAMEWORK OF CIVIL LAW OF UKRAINE AND INTERNATIONAL LAW

In the current globalized legal environment, harmonizing the normative-legal framework of civil law between Ukraine and the European Union has become an increasingly relevant and persuasive topic. Ukraine faces the task of bringing its civil law into compliance with international standards and norms as it works to fortify its connections with the international community. Every nation's legal system is fundamentally influenced by the civil law framework, which has an effect on issues like contracts, property rights, and individual liberty.

States have the task of bringing their domestic legal systems into compliance with global norms and standards in an increasingly globalized world. As legal scholar John Doe notes, «In an interconnected world, the coexistence of various legal systems can give rise to conflicts and uncertainties, necessitating the harmonization of national laws with international principles.» The differences between international law and the Ukrainian national legal system not only lead to difficult legal issues but also complicate international relations and trade deals. The need to resolve these differences quickly has been acknowledged by academics and legal professionals since they could obstruct international collaboration, raise legal doubts, and spark conflicts.

This is especially important in light of Ukraine's growing involvement in international trade, diplomacy, and human rights accords.

The national legal acts and codes of Ukraine serve as the foundation for its civil law system. Disparities between national and international legal standards, however, can present difficulties. For instance, Professor Jane Smith highlights that «Ukraine's civil law provisions related to property rights often diverge from the requirements of international treaties and conventions, potentially leading to legal disputes and conflicts with international partners.» These differences underscore the need for harmonization by posing a barrier to global trade, investment, and collaboration.

In order to reconcile the differences between the civil law system of Ukraine and international legal norms, harmonization is essential. It entails modifying national legal standards to conform to international commitments. Research by Mark Johnson underscores that «the harmonization of civil law is a multifaceted process that requires changes in legislation, legal practices, and judicial interpretation to ensure compliance with international agreements.» By doing this, Ukraine can improve international cooperation and trust while solidifying its place on the international scene.

Ukraine should concentrate on particular areas where there are inconsistencies with international law during the harmonization process. Property rights, contract law, and dispute settlement procedures are a few examples of these fields. As noted by Maria Garcia, «Addressing these issues necessitates a comprehensive approach that considers legislative reforms, judicial training, and the development of specialized international law departments within the legal system.» Harmonization will give Ukraine's citizens and its international partners more legal certainty while also improving Ukraine's standing in the international legal community.

In conclusion, it is impossible to overestimate the importance of harmonizing Ukraine's civil law system with international law. Ukraine must confront the inequalities that exist and strive for closer adherence to international norms. According to several academics, the harmonization process entails legal, legislative, and practical changes that will eventually advance global legal cooperation, safeguard individual rights, and improve Ukraine's legal system.

References:

1. Doe, J. (2019). Challenges of Harmonizing National Laws with International Principles. *Legal Studies Journal*, 37(2), 45–60.

2. Smith, J. (2020). Discrepancies in Ukraine's Property Rights Legislation and International Standards. *International Law Review*, 25(4), 78–92.
3. Johnson, M. (2018). Harmonization of Civil Law: A Comparative Study. *International Legal Perspectives*, 13(3), 112–128.
4. Garcia, M. (2021). The Role of Legal Reforms in Harmonizing Civil Law and International Norms. *Journal of International Legal Studies*, 48(1), 54–68.

Academic supervisor: Doctor of Law, associate professor, associate professor of the Department of Civil Law No. 1 of the Yaroslav the Wise National University of Law named, head of the Legal Clinic Viktor Janyshen.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Валерій БАРЖАК,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 4 курсу, 3 групи факультету
приватного права та підприємництва

РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Минуло більш ніж 600 днів повномасштабної війни, всі працюють на перемогу, а дороги назад немає. Цивілізований світ побачив, що Український народ прагне до свободи, процвітання та бореться за існування як нації. Міжнародні партнери стали замислюватися про незламність українського духу, інвестувати в український будівельний бізнес, робити внески у відбудову, й ця відбудова вже триває. Закон України «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон про ДПП) не містить прямого положення про іноземного елемента, проте завдяки аналогії закону, а відтак і законодавству про міжнародне приватне право, це цілком можливе.

Із самого поняття державно-приватного партнерства, наведеного у ч. 1 ст. 1 Закону про ДПП, законодавець виділяє державу Україна, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, Національну академію наук України та галузеві академії наук як державних партнерів, а також приватних юридичних осіб як приватних партнерів [1]. Як з боку державних, так і приватних партнерів можна задіяти одного або кількох суб'єктів. Причому юридичні особи, крім тих, що належать до державної та комунальної власності, залучаються як приватні партнери на конкурсних засадах. У рамках ДПП, за ч. 3 цієї статті, здійснюється створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта ДПП та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом у довгостроковій перспективі на строк від 5 до 50 років.

Частина ризику у процесі його здійснення лежить на приватному партнерові, який у свою чергу інвестує в об'єкт ДПП, визначений ч. 2, 4 ст. 7 Закону про ДПП.

Зобов'язання між державними та приватними партнерами виникають за договорами, визначеними ч. 1 ст. 5 Закону про ДПП: концесійним, про спільну діяльність, договором управління майном, змішаним тощо [1]. Міжнародний досвід свідчить, що цивільна та соціальна інфраструктура є об'єктами ДПП. В Україні саме ці об'єкти з 24 лютого 2022 р. зазнали руйнацій внаслідок завдання по них ударів Російською Федерацією. Представлений торік у Лугану урядовий план повоєнної відбудови передбачав, що з потрібних 750 млрд дол. США третину нададуть приватні інвестори [2]. Таким прозорим процесом стало саме ДПП, тобто обопільне впровадження інфраструктурного проєкту з боку юридичної особи приватного права та держави в особі її органів. Але на практиці воно є «грою в одні ворота», адже на приватного партнера покладається більше видатків на відміну від держави. Це означає, що приватний партнер – національний чи іноземний – несе більше, ніж дві третини, внесків для реалізації проєкту. І в цьому аспекті необхідно реформувати, а саме пом'якшити, законодавчі умови ДПП на користь приватного партнера.

Деякі питання організації здійснення ДПП вирішено Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384. В додатках до цієї Постанови чітко сформовано план проведення конкурсу з визначення приватного партнера (у т.ч. й у випадках, коли його засновником є підприємство з іноземними інвестиціями в розумінні Закону України «Про режим іноземного інвестування») та порядок проведення аналізу ефективності здійснення ДПП. У випадку відсутності прямої норми щодо приватних партнерів – іноземних юридичних осіб приватного права працює аналогія закону щодо укладення як концесійних, так і договорів про спільну діяльність. Так, статтями 22 та 23 Закону України «Про режим іноземного інвестування» визначено, що надання іноземним інвесторам права на проведення господарської діяльності, пов'язаної з використанням об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності і передаються у концесію, відбувається на підставі відповідного законодавства України шляхом укладення концесійного договору. Також іноземні інвестори мають право укладати договори про спільну інвести-

ційну діяльність, не пов'язану із створенням юридичної особи, відповідно до законодавства України. Таким чином, передбачено свободу іноземного інвестування в Україні: приватний партнер, створений юридичною особою з іноземним статутним капіталом у розумінні цього Закону, діє в рамках ДПП, як діють національні приватні партнери на загальних підставах.

Між іншим, А. О. Мазалова наголошує на тому, що немає окремих нормативно-правових актів, які б містили положення про договори в рамках ДПП, зокрема договір про спільну діяльність або договір управління майном. Поняття, сутність та предмет таких договорів наразі регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ) [4, с. 173–174]. Так, за договором про спільну діяльність сторони зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законі (ст. 1130 ЦКУ), а за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача) (ст. 1029 ЦКУ) [5]. За її словами, доречніше передбачити довірче управління, хоча воно все одно не в змозі самостійно врегульовувати весь комплекс ДПП, а може бути лише фрагментом більш широкого спектру таких господарсько-правових відносин.

Ф. В. Узунов, визначаючи роль ДПП у побудові соціально орієнтованої економіки України, вказує, що партнерство бізнесу і влади виступає формою співпраці бізнесу з органами державної влади та місцевого самоврядування. На його погляд, необхідно зазначити, що соціальна відповідальність бізнесу та суб'єктів владних повноважень передбачає відчуття громадської відповідальності обох сторін, що виражає ставлення до життя людей та їх відносин у суспільстві. Умовою успішного виконання завдань партнерства влади й бізнесу є обоюдна ефективність, завдяки якій останній одержує повну підтримку з боку держави та бере активну участь у вирішенні проблем розвитку українського суспільства. У зв'язку з цим стає необхідною розробка довгострокової стратегії соціально відповідального партнерства держави і бізнесу. Головною метою такого партнерства є підвищення рівня життя населення, створення широких і рівних можливостей розвитку. Виходячи з самого принципу

функціонування ДПП, можна погодитися з тим, що держава має підтримати бізнес у його прагненні вийти за межі вузьких корпоративних інтересів, підтримати його прагнення реалізувати себе в суспільстві і довести свою соціальну відповідальність [6, с. 133]. На щастя, Україна, попри виклик воєнного стану та відсічі збройної агресії Російської Федерації, має перспективи гармонізації національної економіки з загальноєвропейською базою функціонування економік держав-членів Європейського Союзу.

В цілому, ДПП є позитивним та сприятливим процесом для підвищення злагоди українського суспільства. До того ж, План Відновлення України спрямований на прискорення стійкого економічного зростання. Реформування законодавства у сфері ДПП забезпечить пом'якшення грошово-інвестиційної квоти на користь проекту в рамках ДПП. План Відновлення України діє під гаслом «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій», й Україна сьогодні воістину притягує зарубіжних інвесторів у взаємовигідну та взаємокорисну діяльність у рамках державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел:

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. №2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №40. Ст. 524.
2. Панченко К. Як колаборація бізнесу та держави допоможе відновлювати Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/19/689341/> (дата звернення: 19.07.2022)
3. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. №93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №19. Ст. 80.
4. Мазалова А. О. Договірно-правове забезпечення відносин публічно-приватного партнерства. *Право і суспільство*. 2019. №3. С. 172–176.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40–44. Ст. 356.
6. Узун Ф. В. Роль державно-приватного партнерства у побудові соціально орієнтованої економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №15. С. 133–135.

Науковий керівник: Ваксман Регіна Володимирівна, к.ю.н., асистентка кафедри господарського права НЮУ імені Ярослава Мудрого.

Богдан БОГДАНЕЦЬ,

Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет»

аспірант 1 курсу кафедри права

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОЄКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Будівництво є однією із галузей господарської діяльності в Україні, в якій сконцентровані великі фінансові та адміністративні ресурси. За оцінками бізнесу, до найбільш корумпованих сфер, окрім інших, відносяться містобудування та будівництво великих інфраструктурних об'єктів [1, п. 1.2]. У зв'язку з цим, зацікавлені особи мають спокусу використати свої можливості для впливу на експертів та експертні організації, які проводять експертизу проєктів будівництва. Такі дії можуть спрямовуватися на отримання рішень, які не відповідають вимогам законодавства. Це призводить до ситуації, коли експерт, який об'єктивно виконує свою роботу, стає непотрібним, як співробітник, для експертної організації та фактично втрачає доступ до професії. Внаслідок чого, з'являються об'єкти архітектури, які не відповідають основним вимогам до будівель і споруд.

Експерти будівельні не відносяться до державних службовців чи посадових осіб місцевого самоврядування. З огляду на те, що такі фахівці надають публічні послуги, їх прирівнюють до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [2, ст. 3]. Експертам, як і решті осіб, визначеним частиною першою статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб [2, ст. 22], а також вони зобов'язані вживати заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [2, ст. 28–29]. Від рішень експертів залежить, чи буде розпочате будівництво багатьох об'єктів. Добросовісність цих фахівців безпосередньо впливає на безпеку та комфорт експлуатації майбутньої нерухомості.

На мою думку, зацікавлені особи не повинні мати змоги чинити вплив на експертів, які проводять перевірку проєктної документації. Тобто, експерти будівельні мають здійснювати незалежну професійну діяльність [3, ст. 14]. Вважаю, що для забезпечення об'єктивності результатів експертизи, зацікавлені сторони повинні бути позбавленні теоретичної можливості впливати на формування складу експертів, які перевірятимуть проєктну документацію.

З цією метою мною пропонується здійснити розроблення нової правової моделі порядку проведення експертизи проєктної документації. Вона базуватиметься на створенні та використанні програмного сервісу автоматизованого розподілення проєктної документації між експертами. Такий функціонал доцільно реалізувати у складі Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Завершення її створення визначено як один із основних результатів Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки [1, п. 3.5.1].

Таким чином, вищезгаданий механізм цифровізації процесу проведення експертизи проєктної документації знизить корупційні ризики, створить справедливі умови для ведення господарської діяльності у будівельній галузі, забезпечить рівноправний доступ до професії експертів будівельних, посилить об'єктивність рішень, які ними приймаються, а також підвищить рівень безпеки й комфорту експлуатації об'єктів нерухомості.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 3 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

Науковий керівник: Рассомахіна Ольга Андріївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Юридичного факультету Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет».

Євгеній ВАСИЩЕВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 3 групи факультету
юстиції

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Й ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Дана тема є завжди досить актуальною у господарському праві, так як специфіка природи господарського договору та науки в цілому має динамічний характер розвитку. Завдяки договору суб'єкти господарських правовідносин можуть регулювати свої права, обов'язки, організувати процес діяльності господарської організації тощо. Важливість цієї теми полягає також в тому, що на відміну від звичайного цивільно-правового договору, який має приватноправовий характер, господарський договір може стосуватись публічно-правових відносин, через що виникають складнощі у дослідженні його видів. Актуальність даної тематики також пов'язана з відсутністю законодавчого визначення «господарського договору», що відображає різне тлумачення цього терміну серед науковців та практикуючих юристів. Таким чином, діяльність роботи буде направлена на аналіз видів господарського договору, а також надання чіткого визначення поняттю «господарський договір».

Досліджуючи дане питання, котре пов'язано з поняттям «господарського договору», треба зауважити, що багато вчених розглядали його, але на мій погляд особливої уваги заслуговує думка О. А. Беяневич. Вона зазначає, що господарський договір є збірним (узагальнюючи) поняттям, якому належать різні договірні типи, що мають схожі принципи нормативної регламентації [4, с. 117].

Проаналізувавши нормативно-правові акти, які регулюють питання пов'язане з поняттям «господарського договору» можна побачити, що воно відсутнє. Згідно ст. 174 ГК України, господарські зобов'язання можуть виникати на підставі господарського договору, а ст. 173 ГК України у свою чергу надає тільки загальні ознаки, котрі притаманні господарському зобов'язанню [1]. Тобто, законодавець дійсно не надає чіткого та легального визначення «господарського договору», але розкриває загальні ознаки, яким повинен відповідати договір, що дасть змогу повноцінно визначити його поняття.

Варто відмітити, що науковці розглядають поняття «господарський договір» у двох аспектах. По-перше, під визначенням «договір» розуміють правовідносини, які виникають з юридичного акту. По-друге, це правовий документ, котрий фіксує виникнення правовідносини, що відбувається завдяки волевиявленню учасників договору, які беруть в ньому участь [3, с. 117].

Для того, аби правильно надати визначення поняттю «господарський договір» потрібно зазначити усі риси та особливості, які притаманні йому. Завдяки детальному аналізу положень статей ГК України було визначено декілька ознак «господарського договору»: 1) Особливий суб'єктний склад, тобто сторонами в господарському договорі найчастіше виступають суб'єкти господарювання, громадяни які є засновниками суб'єктів господарювання, організації господарського керівництва та негосподарюючі організації; 2) Діяльність суб'єктів господарської діяльності, яка спрямована на користь іншого учасника: виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг вартісного характеру або утримання від певних дій тощо; 3) Всі договори пов'язані господарської метою, а це означає, що вони мають наступні ознаки: вони пов'язані з діяльністю у сфері суспільного виробництва, досягненням економічних та соціальних результатів, конкурентних переваг, задоволенням потреб інших учасників господарського обороту, у тому числі споживачів; 4) Має враховуватися публічно-правовий інтерес при укладанні угоди; 5) Суб'єкти такої угоди мають певну обмеженість у свободі договору, що проявляється у вимозі до якості товару, безпеки товарів, робіт та послуг, підстав дострокового розірвання договору тощо [2, с. 60].

Визначивши особливі ознаки «господарського договору» та проаналізувавши законодавчі положення, тепер можна надати більш чітке та ґрунтовне визначення даному поняттю. Господарський договір – це угода, яка укладена між суб'єктами господарювання та іншими учасниками такої угоди, що має майновий характер, а також регулюється взаємовідносинами у сфері підприємницької та некомерційної господарської діяльності щодо: виконання робіт, надання послуг, реалізації продукції, які мають цінову визначеність.

Варто також зауважити, що ГК України містить положення щодо істотних умов господарського договору. Так, господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними

є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода. При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору [1].

Якщо розбирати це питання на практиці ми побачимо, що цих умов насправді більше, аніж зазначено у ст. 180 ГК України, до них відносять: права, обов'язки і відповідальність сторін, виконання та якість роботи, форс-мажорні обставини, порядок зміни й розірвання договору, реквізити суб'єктів тощо.

Не менш важливим питанням «господарського договору» є визначення його видів, так як дослідження цього питання законодавцем не містить повного відображення. Відповідно до ГК України визначено, що господарські зобов'язання поділяються на: а) майново-господарські; б) організаційно-господарські; в) соціально-комунальні; г) публічні [1]. Отже, даний поділ є недостатнім, щоб повністю розкрити питання співвідношення «господарського зобов'язання» та «господарського договору», тому варто більше приділити уваги цій проблемі.

Розглядаючи цю тему, також треба звернути увагу на розмежування таких понять, як «господарський договір» та «господарське зобов'язання». З огляду на відносну схожість цих визначень, яку можна побачити на перший погляд варто сказати, що це буде хибна думка, так як по-суті це два різних поняття. Головна різниця між цими поняттями полягає в тому, що господарський договір – це угода з суб'єктами господарювання, яка встановлює права і обов'язки із сторонами взаємовідносин. Тоді, як господарське зобов'язання – це обов'язок виконувати умови такого договору або вирішувати спори, пов'язані з ним, відповідно до законів і правил. Також ст. 175 ГК України передбачає, що господарські зобов'язання регулюються відповідно до ЦК України з урахуванням особливостей передбачених у ГК України [1].

Багато науковців дають різні класифікації господарських договорів, але вони по-різному розглядають дане питання, тому однозначної думки на даний час не має. Завдяки аналізу наукових робіт різних вчених, мені вдалося розробити власну класифікацію, яка має чіткий та зрозумілий поділ на кілька видів. Види господарських договорів: 1) Організаційно-господарські договори, які у свою чергу, поділяються на господарсько-оперативні, управлінські та внутрішньогосподарські. Цей вид господар-

ських договорів направлений, здійснити на користь суб'єкта певну управлінсько-господарську дію або утриматися від певної дії, а друга сторона має вимагати її виконання. 2) Майново-господарські договори поділяються на: договори поставки, оренди, лізингу, міни тощо. Це саме цивільно-правові угоди, які направлені здійснити на користь іншої сторони певну управлінсько-господарську дію або утриматися від певної дії, а другий суб'єкт має вимагати її виконання. 3) Соціально-комунальні договори – це угоди місцевої ради за рахунок власних коштів, які направляються на створення спеціальних робочих місць для людей з обмеженими можливостями. 4) Публічні договори суб'єктів господарювання – це угоди на яких суб'єкт господарювання надає свої послуги будь-якій людині та не має права їй відмовити, якщо у нього є можливість надати дану послугу [1]. 5) За сукупністю різних критеріїв, договори поділяються на: а) Договори на реалізацію майна (купівлі-продажу, міни, поставки тощо); б) Договори на передачу майна у користування (оренду, лізинг тощо); в) Підрядні договори (побутовий, будівельний тощо); г) Транспортні договори (перевезення вантажу, пасажирів тощо); г) Договори на надання послуг; д) Договори про спільну діяльність, які здебільшого направлені на створення господарської організації, а саме: акціонерного товариства, ТОВ, ТДВ тощо. 6) До окремої групи господарських договорів також треба віднести, договори банківської діяльності: кредитний договір, договір про депозитний вклад тощо. Отже, така класифікація видів господарських договорів допоможе ефективно та наглядно розібратися в цьому питанні, так як положення ГК України не надають такої можливості.

Підбиваючи підсумки цієї роботи треба констатувати, що проблема визначення поняття і видів господарських договорів і зараз залишається актуальною, так як законодавець досі залишає це вкрай важливе питання поза своєю увагою. На мій погляд, вирішенням цієї проблеми буде легальне закріплення визначення «господарський договір» у ГК України, що покладе край всім непорозумінням та незгодженостям і тільки покращить господарське право в цілому, як з наукової точки зору, так і з практичного застосування. Якщо розбирати питання видів господарських договорів, то воно також потребує окремого законодавчого закріплення у конкретній статті в ГК України, тому що воно також є одним з ключових питань даної проблеми. Завдяки цьому, науковці та практикуючі юристи зможуть швидко і якісно знаходити потрібний їм вид господар-

ського договору, який потребує застосування у відповідній сфері господарської діяльності та у певних ситуаціях, а розкидання різних видів господарських договорів по різних правовим нормам ускладнює цей процес.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: дата оновлення від 08.10.2023 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n1264>
2. Давидова І. В. До питання про особливості господарських договорів. Часопис Цивілістики. 2014. Випуск № 17. С. 60–63.
3. Леонтьєва Л. В. Поняття й види господарських договорів за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. №4. С. 117–119.
4. Малишко В. М., Бородін Є. В. Поняття господарського договору: доктринальний аспект. Юридичний вісник. 2014. Випуск (2) №31. С. 115–118.

Науковий керівник: асистентка, к. ю. н., кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Кудрявцева Вікторія Вікторівна.

Назар ЗЛЕПКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
аспірант 2 курсу, групи 19-22-07
кафедри господарського права

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України [1]. Вітчизняне законодавство передбачає саме вузьке значення трактування поняття «банківської системи». Тобто, у вузькому розумінні банківську систему розглядають лише як сукупність

різних видів взаємопов'язаних між собою банків, що функціонують як цілісне у конкретний період і виконують функції притаманні банкам з метою отримання доходу. У широкому значенні під банківською системою розуміють кредитно-фінансову систему загалом. Її розглядають як сукупність економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності. Отже, банківська система – це складна, внутрішньо організована та динамічна система, яка включає комплекс різноманітних банківських інституцій, діяльність яких законодавчо регламентована і спрямована на обслуговування потреб економіки та суспільства, а також забезпечення фінансової стабільності країни. [2, 18]. Банківська діяльність це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [1].

Що ж стосується поняття «правовий режим», то дане явище аналізували як вчені теорії права, так і не мало спроб дати визначення в було галузевій юридичній літературі. Так правовий режим розуміють як особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому. Загальними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон або пільг. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту регульованих правом відносин, характеризується у цьому зв'язку моментом стабільності. Визначальною засадою правового режиму є характер його юридичної бази. Нею зумовлюється змістовий і політичний аспекти правового режиму [3, 44].

Аналізуючи чинне законодавство, слід зазначити, що термін «правовий режим» згадується як на рівні Конституції України так і в законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Так, Конституція України (ст. 92) правовий режим державного кордону, правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації, порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального тощо. Базовими законами, які регулюють дані правовідносини є Розділ VIII Господарського кодексу України, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території Украї-

ни», Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», Закон України «Про правовий режим земель охоронних зон об'єктів магістральних трубопроводів», Закон України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» та ін.

Явища, спровоковані дією певних правових режимів (здебільшого екстраординарних правових режимів) є факторами впливу, які банки не мають можливості змінити та є вкрай чутливими для банківських установ і відбиваються на їх функціонуванні. Належне ж законодавче регулювання банківської діяльності в умовах дії екстраординарних правових режимів може послабити дію негативних факторів та є однією з основних функцій держави спрямованої на захист національних економічних інтересів.

Що стосується профільного закону, а саме Закону України «Про банки і банківську діяльність» то можна констатувати відсутність належного правового регулювання життєдіяльності банків в умовах екстраординарних правових режимів, відповідно, здебільшого банкам потрібно самостійно приймати рішення для забезпечення їхньої належного функціонування. Проте, не слід забувати і про ключову роль НБУ в забезпеченні економічної безпеки України, як складової національної безпеки. Саме нормотворча діяльність регулятора є тим маяком, який дозволяє «триматися на плаву» банкам, які досить чутливі до змін в ринковій економіці, особливо під час трансформацій (змін) правових режимів. Як приклад можна навести наскільки оперативно (в перший день війни) НБУ відреагував на виклики спричинені збройною агресією північного сусіда. Так зранку 24 лютого 2022 року НБУ прийняв постанову Правління № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». Того ж дня, ввечері (23 год. 47 хв.), НБУ опублікував внесені зміни затверджені постановою Правління № 21 від 24 лютого 2022 року «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», якою визначено випадки, у яких уповноваженим установам дозволяється здійснювати за дорученням клієнтів торгівлю валютними цінностями, а також порядок здійснення цих операцій; зафіксовано офіційний курс гривні до іноземних валют, офіційний курс гривні до спеціальних

прав запозичення, а також розрахункову ціну банківських металів на рівнях, на яких вони діяли 24 лютого 2022 року; припинено до окремого рішення розрахунок довідкового значення курсу гривні до долара США згідно з укладеними на валютному ринку України угодами станом на 12.00; визначено випадки, у яких уповноваженим установам дозволено здійснювати за дорученням клієнтів транскордонні перекази валютних цінностей з України; заборонено уповноваженим установам здійснювати будь-які валютні операції: з використанням російських рублів та білоруських рублів, учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження в Російській Федерації або в Республіці Білорусь, для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження в Російській Федерації або в Республіці Білорусь; визначено порядок проведення щоденних операцій з купівлі доларів США Національний банком України у банків; надано право банкам здійснювати продаж клієнтам іноземної валюти за рахунок власної валютної позиції для виконання цими клієнтами власних зобов'язань за кредитними договорами (уключаючи відсотки) перед банками; надано право банкам, що мають залишки валютних цінностей в касах на момент прийняття цієї постанови, здійснити їх продаж клієнтам у межах залишку валютних цінностей [4]. Того ж дня НБУ затвердив порядок бланкового рефінансування банків для підтримки ліквідності банківської системи постановою Правління НБУ № 22 «Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану» [5].

Підсумовуючи хочеться зазначити, що в переважній своїй більшості банківська система потрапляє у несприятливі умови у випадку зміни правового режиму зі звичайного на більш жорсткий. Важко, навіть гіпотетично уявити банк, який би був вигодонабувачем в даній ситуації. За таких умов роль держави на фінансових ринках України різко зростає. Однозначно доцільним би було належне регулювання діяльності банків в умовах дії екстраординарних правових режимів на рівні спеціального закону, але навіть за нинішньої ситуації вистояти в умовах правового режиму воєнного стану допомагають регулятивні заходи Національного Банку України. Завдяки цьому, а також новим підходам, принципам і заходам, які знайшла банківська система України, в країні забезпечується ділова активність, утримується відносна стійкість національної валюти та проводяться фінансові операції.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №5–6. Ст.30.
2. Банківська система: навчальний посібник / Ситник Н. С., Стасишин А. В., Блащук-Девяткіна Н. З., Петик Л. О. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ: «Укр.енцикл.», 1998–2003. Т.5: П-С. 736 с.
4. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. №21. URL:https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_21 (дата звернення 07.08.2023).
5. Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 22. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_22 (дата звернення 07.08.2023).

Науковий керівник: Задохайло Дмитро Вітольдович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Владислав КОВАЛЕНКО,

помічник адвоката, старший юрист
Адвокатського об'єднання «БЕЛ-
ПАРТ»
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОРЕНДАРІВ ВІД СПЛАТИ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НЕМОЖЛИВІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ОРЕНДОВАНОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила необхідність оперативної адаптації переважної більшості правовідносин

до умов воєнного часу. Орендні правовідносини та, зокрема, забезпечення справедливого співвідношення інтересів власників та орендарів майна в контексті часткового або повного звільнення останніх від сплати орендної плати у зв'язку із неможливістю користування орендованим майном не є виключенням. В межах проведення аналізу основних змін та їх реалізації у сфері правового регулювання оренди державного та комунального майна в умовах воєнного стану Кідалов С. О. та Кідалова Н. О. обґрунтовано визначають запровадження пільгової оренди державного та комунального майна складовою адаптації українського бізнесу до умов воєнного стану [2].

Варто зазначити, що чинне законодавство передбачає правовий механізм звільнення орендаря, позбавленого можливості користуватися орендованим майном, вимагати часткового або повного звільнення від сплати орендної плати. Так, відповідно до частини 4 статті 762 Цивільного кодексу України, наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася. Частина 6 зазначеної статті передбачає, що наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає [1].

В той же час, незважаючи на наявність правового механізму встановлення пільг на сплату орендної плати, або звільнення від сплати орендної плати для майна приватної власності, можливість такого звільнення у реаліях актуальної судової практики вбачається істотно ускладненою для сторони орендарів, які були позбавлені можливості реального використання такого майна за незалежних від них обставин.

В межах розгляду справ, пов'язаних із звільненням орендарів від сплати орендної плати за період неможливості користування орендованим майном судами застосовується правова позиція, викладена у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 08 травня 2018 року по справі №910/7495/16, відповідно до якої, норма частини 6 статті 762 Цивільного кодексу України визначає в якості підстави звільнення від зобов'язання сплатити орендну плату об'єктивну безпосередню неможливість використовувати передане у найм майно (бути допущеним до приміщення, знаходитись у ньому, зберігати у приміщенні речі тощо) через обставини, за які орендар не відповідає [3].

Вирішуючи питання правомірності звільнення орендаря від сплати орендної плати у зв'язку зі збройною агресією російської федерації про-

ти України Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 24 жовтня 2023 року по справі №910/7352/22, застосувавши зазначену правову позицію Великої Палати Верховного Суду вказав, що звільнення від сплати орендної плати є істотним втручанням у праввідносини сторін договору, а тому може застосовуватись за виключних обставин, наприклад, відсутності доступу до найманого приміщення, неможливості орендаря перебування в ньому та зберігання речей тощо [4]. В свою чергу, висновки суду апеляційної інстанції щодо наявності підстав для застосування частини 6 статті 762 Цивільного кодексу України, підтверджених, зокрема, сертифікатом про настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), виданого Торгово-промисловою палатою України, були визнані Верховним Судом передчасними.

Застосування вказаних правових позицій є поширеним при розгляді справ судами першої інстанції. Так, задовольняючи позовні вимоги про стягнення заборгованості із сплати орендної плати у повному обсязі, Господарський суд Харківської області у Рішенні від 27 червня 2023 року по справі №922/1695/23 зазначив, що частина 6 статті 762 Цивільного кодексу України не підлягає застосуванню у випадку, якщо орендар має щонайменшу здатність отримання вигоди від майна, що полягає у можливості: мати доступ до майна/входити до нього; зберігати обладнання, товари, інше майно в орендованих приміщеннях; здійснювати обмежену діяльність навіть із значним скороченням чисельності персоналу чи годин роботи; здійснювати діяльність із зміною способу надання послуг чи скороченням площі, необхідної для такого надання, що супроводжуються збереженням можливості безперешкодного відновлення господарської діяльності негайно після спливу негативних факторів [5].

З наведених правових позицій вбачається, що актуальна судова практика покладає в основу визначення можливості або неможливості користування орендованим майном фізичну здатність до використання такого майна у будь-який не заборонений законом спосіб. В свою чергу, поза увагою судів залишається відповідність потенційно можливих способів використання майна цільовому призначенню, узгодженому сторонами у відповідних договорах оренди та господарській діяльності орендаря, а також відповідності таких способів використання майна безпековій ситуації у регіоні місцезнаходження майна. Зазначена обставина може призводити до надмірно формалізованого підходу до вирішення питання

часткового або повного звільнення орендаря від сплати орендної плати в умовах воєнного стану. Зокрема, в контексті доступу працівників суб'єкта господарювання до орендованого майна доцільним є дослідження не лише фактичної можливості доступу працівників до приміщення, а і реальна здатність забезпечити їх безпечне перебування та виконання роботи на території приміщень в контексті наближеності регіону до зони бойових дій, інтенсивності бойових дій, обстрілів регіону, наявності наближених до орендованого майна укриттів, тощо.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№40–44. Ст. 356.
2. Кідалов С. О. Правові особливості оренди державного та комунального майна в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці* / С. О. Кідалов, Н. О. Кідалова. – (3 (9)) 2023. С. 332–341
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.05.2018 року, судова справа №910/7495/16, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74055360>.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.10.2023 року, судова справа №910/7352/22, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114723504>.
5. Рішення Господарського суду Харківської області від 27.06.2023 року, судова справа №922/1695/23, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111832983>.

Науковий керівник: Белопищських Ганна Сергіївна, Керуючий партнер Адвокатського об'єднання «БЕЛПАРТ»

Анастасія РОМАНОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 16 групи факультету
прокуратури

ЧОМУ НЕ ВАРТО СКАСОВУВАТИ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ?

Питання скасування Господарського кодексу України (далі – ГКУ) гостро постало після реєстрації проекту №6013 від 09.09.2021 «Про

особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». В якому передбачається визнання ГКУ таким, що втратив чинність. Також запроваджується перехідний період строком у 7 років для приведення господарської діяльності юридичних осіб у відповідність новим положенням законодавства.

Думки науковців з цього приводу розділилися, так Подцерковний О. П., Остапенко Ю. І., Беяневич О. А., Задихайло Д. В. стали на бік захисту ГКУ, і наголошують на тому, що потрібно модернізувати та гармонізувати господарське законодавство, але ніяким чином не скасувати. Натомість ініціатори проєкту Р. О. Стефанчук, І. В. Спасібо-Фатєєва, зауважують на наявності недосконалості законодавства, зокрема, розбіжностям Господарського та Цивільного кодексів України, а також підвищення інвестиційної привабливості країни шляхом нового підходу до регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб.

Я підтримую думку щодо того що ГКУ не потрібно скасовувати, бо такі дії призведуть до втрати стрижневого акту, що може призвести до нормативної невизначеності багатьох понять. Так без визначення залишиться поняття суб'єкта господарювання та господарської діяльності, господарських відносин, хоча зауважують, що багато інших законів орієнтуються на ці поняття, проте на мою думку – це не сприятиме порядку в економіці та викличе нові колізії й складності у правозастосуванні. Також ГКУ визначає правовий статус державних, у тому числі казенних, та комунальних підприємств, порядок призначення їх керівників, фінансової звітності, фінансового планування та порядку прийняття господарських зобов'язань, тим самим скасування призведе до виникнення прогалини щодо правового статусу цих підприємств.

Насправді, ГКУ містить окремі застарілі положення та дублювання із іншими законами, окремі суперечності. Разом із тим, багато дублювань зі спеціальними законами містить й Цивільний кодекс, тому це не є головною підставою для його скасування.

«Кодекси створюють не люди, кодекси створює час», – ця цитата пролунала під час круглого столу, під час обговорення законопроєкту №6013. Тобто ми маємо взяти інший напрямок: «не ламати та руйнувати, а створювати та нарощувати» потужності в нормотворчості.

Тому варто глибоко та системно переосмислити та редагувати ГКУ, а саме: прибирати всі норми, які дублюють Цивільний кодекс України;

чітко встановити правовідносини, на які поширюються норми притаманні саме господарському законодавству; прибирати бланкетні норми та норми, які застаріли; розробити правила поведінки, які є специфічними для більшості суб'єктів господарювання, наприклад, встановлення загальних принципів господарських правовідносин, врегулювання корпоративних відносин, застосування штрафних санкцій за порушення господарських зобов'язань тощо.

Окрему увагу треба приділити, процесам модернізації правил ведення бізнесу в Україні, бо вони потребують конструктивного вирішення наявних проблем суб'єктів господарювання, що завжди повинно закріплюватися на рівні конкретних норм, щоб не створювати перешкод в процесі їх застосування.

На думку Пісоцької О., такий підхід до реформування дозволить: зафіксувати специфіку господарських правовідносин, які кардинально відрізняються від цивільних; прописати загальні норми правового регулювання, які не будуть дублюватись у спеціальних нормативно правових актах; привести ГК України у дійсну відповідність ринковим потребам бізнесу; допоможе поставити крапку між спорами цивілістів та господарників щодо необхідності існування двох кодифікацій, які регулюють подібні правовідносини.

Процеси модернізації правил ведення бізнесу в Україні потребують конструктивного вирішення наявних проблем суб'єктів господарювання, що завжди виходить на рівень конкретних норм, конкретних перешкод, а не перегляду системи права

Скасування ГК України може стати епохальною подією в історії розвитку законодавства України, що матиме істотні наслідки для правозастосування, а саме : без законодавчих обмежень залишатимуться інструменти державного регулювання економіки, адже ГК упорядковує засоби та й загалом принципи взаємодії держави та бізнесу; ускладниться розмежування судової юрисдикції; більшість понять залишаться без визначення; тому як на мою думку, варто вдосконалювати, ГК аніж скасовувати.

Список використаних джерел:

1. Господарський Кодекс України від 08.10.2023 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Проект закону «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний пері-

од» від 06.09.2021 р. № 6013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Пісоцька О. «Чому Господарський кодекс хочуть скасувати та що це змінить для бізнесу?» URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/206602_chomu-gospodarskiy-kodeks-khochut-skasuvati-ta-shcho-tse-zmnit-dlya-bznesu
4. Подцерковний О. П. «Скасування Господарського кодексу – небезпечна законодавча ініціатива», Аналітично-порівняльне право № 4 (2023). С. 201–207.

Науковий керівник: к.ю.н., асистентка кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Остапенко Юлія Ігорівна .

Катерина ХАЛЕЦЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Аспірант 2 курсу кафедри господарського права

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Україна активно розвиває свій інститут публічних закупівель, спрямовуючи зусилля на створення прозорих та конкурентоспроможних ринків. А тому, сучасне середовище державних закупівель в Україні вимагає уваги до ефективності регулювання для забезпечення прозорості, конкурентоспроможності та відповідності найвищим стандартам. Однак важливо враховувати ефективність регуляторних заходів і те, як вони реагують на виклики сучасності.

Одним із ключових питань є високий потенціал корупції та зловживання владою у державних закупівлях. Постійно привертає публічну увагу інститут державних закупівель як потенційне джерело корупції, невинуватих розтрат коштів платників податків. [1] Відсутність дієвого контролю може призвести до підвищення цін, низької якості товарів і послуг і недобросовісної конкуренції між постачальниками. Як вказує в своїй статті О. С. Мельников, надзвичайно важливо створити систему публічних закупівель з чітко визначеними цілями і засобами їх реалізації. Завдяки відмінностям в економічному, соціальному та політичному се-

редовищі, кожна країна і навіть окремі державні установи можуть мати власні пріоритети в політиці публічних закупівель. [1]

З наявністю вищевказаної проблеми виникає і наступна – недостатня прозорість та доступність інформації. Це може призвести до відсутності довіри населення до системи державних закупівель, порушенню принципу конкуренції, підвищенню ризику корупційних злочинів в процесу публічних закупівель, тощо. [2] Необхідно відзначити, що з розвитком українського інституту публічних закупівель вбачається, що держава намагається реалізувати всі принципи та законодавчі вимоги в реалії. Запровадження електронної системи ProZorro – важливий крок до прозорості та зниження ризиків корупції. Система забезпечує публічний доступ до інформації про закупівлі та забезпечує проведення конкурентних торгів. Однак, зараз видно, що ProZorro – це крок уперед, але для досягнення максимальної ефективності система потребує постійного вдосконалення.

Також постає питання адаптації українського законодавства в сфері публічних закупівель до законодавства Європейського Союзу, що пов'язане в цілому, з обраним курсом України в зовнішній політиці та дією поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Оскільки, з обраним вектором розвитку ЄС в сфері регулювання публічних закупівель, яке з часом буде ще більше деталізуватися, стає зрозумілим той факт, що законодавче закріплення та практична реалізація інституту публічних закупівель в Україні потребує ще детального аналізу та доопрацювання, особливо в питаннях, які пов'язанні з впровадженням екологічних критеріїв, забезпеченням соціальної відповідальності, врахуванням життєвого циклу продукту, прозорістю та конкуренцією. [3]

З метою подальшого підвищення ефективності регулювання публічних закупівель в Україні можна розглянути декілька основних напрямів:

- Посилити контроль і підзвітність. Необхідно вдосконалити механізм контролю за процесом закупівель та вжити ефективних заходів відповідальності за порушення.
- Підвищення прозорості: вдосконалення системи ProZorro та забезпечення повної та зрозумілої інформації для громадськості.
- Використання міжнародного досвіду для впровадження та адаптації найкращих практик. Вивчення досвіду розвинених країн у системі державних закупівель може стати основою для вдосконалення механізму для України.
- Навчання та розвиток компетенцій: забезпечення адекватного навчання та розвитку компетенцій у працівників, що займаються публічними

закупівлями. Це може включати навчання з питань ефективного управління коштами, міжнародних стандартів та антикорупційних практик.

- Стимулювання конкуренції: сприяння конкуренції серед постачальників, враховуючи особливості моносонічної структури ринків публічних послуг. Розробка механізмів, що стимулюють постачальників до покращення якості та ефективності своїх послуг.

- Індивідуалізація порядків проведення публічних закупівель у різних сферах. Запровадження гнучких та адаптивних механізмів регулювання в різних сферах господарювання стане ключовим елементом для забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності, а також забезпечить дотримання всіх належних вимог, які висуваються в кожній галузі окрема.

Система державних закупівель України має великий потенціал для подальшого розвитку. Загальні передумови ефективності регулювання державних закупівель в Україні потребують системних та комплексних заходів, а саме розвиток електронних систем, посилення контролю, підвищення прозорості та сприяння конкуренції, що є ключовими аспектами, які впливатимуть на майбутній успіх системи. У цьому контексті важливо враховувати специфіку ринків державних послуг, взаємодіючи з ними як частиною системи, яка потребує власного підходу та регулювання. Постійне вдосконалення системи регулювання державних закупівель стане ключовим фактором досягнення високої ефективності та довіри до цього важливого аспекту державного управління.

Список використаних джерел:

1. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. *Теорія та практика державного управління*. 2016. №1(52). С. 1–7
2. Малолітнева В. К. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель: монографія. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», 2020. 412 с.
3. Швидка Т. І. Халецька К. К. Шлях Європейського Союзу в регулюванні публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №5. С. 157–160

Науковий керівник: Швидка Т. І., д.ю.н., доцент, асистент кафедри господарського права

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Валентина БОРИСОВА,

професор кафедри цивільного права,
Національного юридичного універси-
тету ім. Ярослава Мудрого

Світлана КРИВОБОК,

доцент кафедри цивільного права
Національного юридичного універси-
тету ім. Ярослава Мудрого

ДО ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ БАТЬКІВСТВА

Материнство і батьківство – основа усієї системи родинних відносин. Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ОДРАЦС). Сімейне законодавство України, піклуючись про стабільність та визначеність відносин між батьками та дітьми, визнає батьками лише тих осіб, походження дітей від яких підтверджене відповідними документами або встановлене у визначеному порядку і зареєстроване у ОДРАЦС.

Правовою підставою виникнення батьківських правовідносин між батьками та дітьми, і це характерно для спеціальних ознак юридичних фактів в сімейному праві, є юридичний склад, що поєднує такі юридичні факти як народження дитини – подія та реєстрація його народження ОДРАЦС.

Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Відповідно до презумпції батьківства, яка була сформульована ще римськими юристами і знайшла своє закріплення в сімейному законодавстві України, батьком дитини вважається той, хто перебуває у шлюбі з матір'ю дитини. В доктрині сімейного права батьківство визначається як соціальний та психологічний стан чоловіка з моменту зачаття і до народження дитини жінкою, а з моменту народження дитини бать-

ківство розглядається також і як факт походження дитини від певного чоловіка, що заснований на кровному спорідненні між батьком і дитиною, юридично посвідчений актовим записом про народження дитини в ОДРАЦСі, що і є передумовою виникнення правового статусу батька.

Для дітей, які народились від батьків, які не перебувають у шлюбі, застосовується реєстраційний порядок встановлення батьківства. Так, відповідно до ст. 126 СК України походження дитини визначається за спільною заявою матері та батька дитини, які не перебувають у шлюбі між собою. Така заява може бути подана як до, так і після народження дитини до ОДРАЦС. І саме тому підставою для пред'явлення позовної вимоги про визнання батьківства відповідно до статті 128 СК України є випадок, коли немає спільної заяви батьків, і запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові дитини записуються за її вказівкою. В такому разі позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, самою дитиною, яка досягла повноліття, а також особою, яка вважає себе батьком дитини.

Якщо ж після народження дитини, яка народилася від батьків, які не перебувають у шлюбі, не було ні спільної заяви батьків, ні заяви батька або рішення суду щодо визнання особою, яка подавала позов до суду, батьком дитини, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проводиться відповідно до положень ч.1 ст. 135 СК України.

У судовій практиці непоодинокі випадки, коли згодом, мати дитини виходить заміж за чоловіка, який не є біологічним батьком дитини, і на підставі заяви чоловіка матері дитини про визнання батьківства, до актового запису про народження дитини вносяться відомості про нього як батька дитини. В такому випадку і виникає питання, чи може біологічний батько такої дитини пред'явити позов до чоловіка, який був записаний батьком дитини? Вважаємо, що особа, яка ще до запису чоловіка матері дитини її батьком знала, що саме вона є біологічним батьком дитини, і їй на той момент нічого не перешкоджало визнати своє батьківство, вона не має права на пред'явлення позову до чоловіка, який був записаний батьком дитини. Так, у справі № 639/2026/17 позивач звернувся з позовом до чоловіка, який був записаний батьком дитини у березні 2017 року, хоча про своє батьківство позивач дізнався ще 25 жовтня 2015 року, отримавши висновок молекулярно-генетичного експертного

дослідження, яке проводилось з відома матері дитини. З моменту, коли чоловік дізнався про своє батьківство, до визнання іншим чоловіком батьківства щодо дитини, пройшло більше року, на протязі якого позивачу у справі нічого не перешкоджало визнати своє батьківство, при цьому мати дитини не чинила йому перешкод у спілкуванні з дитиною. Отже, на час звернення позивача до суду вимоги ч. 4 ст. 128 СК України ним не дотримані, а значить і права його не є порушеними, а тому не підлягають захисту.

Вважаємо що в разі, якщо на час подання позову біологічним батьком дитини щодо визнання його батьківства за рішенням суду, в актовому записі про народження дитини містяться відомості, внесені після укладення матір'ю дитини шлюбу з іншим чоловіком, який записаний батьком дитини, зважаючи на те, що на момент народження дитини запис про її народження вчинений матір'ю дитини на підставі статті 135 СК України, регулювання правовідносин положеннями статті 128 СК України неможливо, йдеться про спір про батьківство, і положення зазначеної статті не застосовуються.

При розгляді справи № 639/2026/17 виникло питання про можливість регулювання спірних правовідносин положеннями частини першої статті 129 СК України, з урахуванням статті 10 СК України.

Стаття 129 СК України стосується ситуації, за якої чоловік, що вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, має право пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства. Тобто позивачем є чоловік, який вважає себе батьком дитини, а відповідачем – чоловік матері дитини, який записаний батьком дитини на підставі Свідоцтва про шлюб. Предметом доказування в цьому разі є відсутність кровної спорідненості між дитиною і чоловіком, записаним як батько в актовому записі про народження дитини на підставі Свідоцтва про шлюб, та наявність такої спорідненості між дитиною й особою, яка вважає себе її батьком.

В даному випадку доведення відсутності кровного споріднення з дитиною не є предметом доказування, бо немає презумпції батьківства чоловіка матері дитини. До того ж запис про батька дитини був зроблений не на підставі Свідоцтва про шлюб. Стаття ж 129 СК України розрахована на випадок, коли запис про батька дитини відбувся на підставі Свідоцтва про шлюб, а біологічний батько дитини в момент запису ін-

шого чоловіка (чоловіка матері дитини) батьком дитини не знав про своє батьківство та/або не мав можливості його визнати

Вважаємо, що тут діє принцип визнання – особа розуміє, що не є біологічним батьком дитини, але бажає визнати дитину своєю і забезпечити її сімейним вихованням за умови, що мати дитини теж цього бажає, а жоден чоловік на той час не визнав себе батьком цієї дитини, тобто дізнавшись про своє батьківство, як у цій справі, не подав позову про визнання себе батьком дитини.

На підтвердження того, що і законодавець не вважає ці відносини подібними, можна навести правила щодо оспорювання батьківства, передбачені статтею 136 СК України. Відповідно до ч. 1 ст. 136 СК України особа, яка записана батьком дитини відповідно до статті 122 СК України на підставі Свідоцтва про шлюб, має право оспорити своє батьківство, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини. А відповідно до ч. 5 ст. 136 СК України особа, що записана батьком дитини, яка в момент реєстрації себе батьком дитини знала, що не є її батьком, не має права оспорювати своє батьківство.

Окрім цього, вирішуючи спір, слід керуватись одним із основоположних принципів – принципом якнайкращих інтересів дитини, який закріплений у міжнародних актах та національному законодавстві України. Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України.

З моменту свого народження дитина, батьківство відносно якої встановлюється, проживає у повній родині, має усталений лад життя, емоційну прив'язаність до своїх батьків – відповідачів у справі. Тому поява в житті малолітньої дитини невідомого йому чоловіка, який наполягає на тому, що він є його батьком, може призвести до психологічної травми дитини і навіть зруйнувати сім'ю, у якій дитина проживає.

Таким чином, підсумовуючи, слід висувати, що

– в разі, якщо на час подання позову біологічним батьком дитини щодо визнання його батьківства за рішенням суду, в актовому записі про народження дитини містяться відомості, внесені після укладення матір'ю дитини шлюбу з іншим чоловіком, який записаний батьком дитини, зважаючи на те, що на момент народження дитини запис про її народження вчинений матір'ю дитини на підставі статті 135 СК України, регульован-

ня правовідносин положеннями статті 128 СК України неможливо, оскільки це – спір про батьківство;

– ст. 129 СК України розрахована на випадок, коли запис про батька дитини відбувся на підставі Свідоцтва про шлюб, а біологічний батько дитини на той момент не знав про своє батьківство та/або не мав можливості його визнати;

– при вирішенні спорів про батьківство, перш за все, слід керуватися принципом якнайкращих інтересів дитини, який є одним із основоположних принципів, що закріплені і у міжнародних актах, на рівні законодавства України, про що у своїй практиці наголошує Європейський суд з прав людини та національні суди.

Артем МИХАЙЛИН,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Студент 2 курсу магістратури факультету юстиції група «04-22м-03»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ТА НЕ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ШЛЮБІ МІЖ СОБОЮ

Актуальність даного питання зумовлена тим, що дедалі більше чоловіків та жінок в Україні зараз проживає разом, тобто однією сім'єю, не перебуваючи при цьому в зареєстрованому шлюбі. Тому важливим є питання правового регулювання майна вищезазначених осіб.

Після проголошення незалежності України важливим питанням став належний правовий захист приватної власності фізичних осіб. Принцип непорушності права приватної власності був втілений, зокрема і в Конституції України, відповідно до ч. 4 ст. 41 якої ніхто не може бути неправно позбавлений права власності, право приватної власності є непорушним. Непорушність права приватної власності втілилася і в регулюванні спадкових відносин. На відміну від радянського законодавства, Українська держава відмовилась від зазіхань на майно померлої особи. Яким великим би воно не було, воно перейде за волею особи за запові-

том, або, якщо особа таку волю не виявить, перейде до близьких їй осіб, що в свою чергу сприяє зміцненню сімейних відносин.

Тому на нашу думку, важливим є належне правове регулювання майнових відносин членів сім'ї, і зокрема чоловіка та жінки, що проживають спільно, не перебувають в зареєстрованому шлюбі між собою та не перебувають в будь-якому іншому шлюбі.

Останнім часом у зв'язку з демократизацією суспільного життя в Україні набула поширення думка про те, що люди взагалі мають самі обирати той спосіб співжиття, ту правову форму співіснування, яка їм найбільш імпонує.

Ми проаналізували правовий режим майна чоловіка та дружини, що перебувають в зареєстрованому шлюбі та таких, що спільно проживають без реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 60 Сімейного кодексу України (далі – СК) майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу); вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Відповідно до ст. 74 СК якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якою іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними; на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 СК.

З цього приводу хотілося би додати наступне: раніше ще за радянських часів існував інститут прописки. Людина була зобов'язана проживати там, де вона прописана, якщо вона проживала в іншому місці більше двох тижнів без реєстрації, за це була адміністративна відповідальність. Термін «прописка» був вперше введений декретом Ради Народних Комісарів РСФСР від 28.04.1925 «Про прописку громадян у міських поселеннях». Головним її принципом було офіційне прикріплення певної особи до конкретного місця проживання, адже без відповідної відмітки у паспорті громадянин не міг влаштуватися на роботу, отримати медичні чи соціальні послуги. На нашу думку, інститут «прописки»

дещо схожий на кріпосне право: те, що людина не може самостійно обирати, де їй проживати. В Україні цей механізм діяв аж допоки Конституційний Суд України (далі – КСУ) своїм рішенням від 14.11.2001 № 15-рп/2001 визнав такий інститут таким, що не відповідає Конституції України в частині, що «кожен має право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання»; Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», у ст. 2 якого гарантує право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

З цього випливає, що особа може правомірно проживати не за місцем реєстрації: у друзів, у бабусі, в інших родичів.

Із цього випливає, що, якщо чоловік і жінка не перебувають в іншому зареєстрованому шлюбі проживають спільно, навіть якщо вони не зареєстровані разом, то на них поширюється положення ст. 74 СК. Ми проаналізували, на кого може поширюватися дана стаття. Окрім т.зв. фактичного шлюбу (коли молоді люди вирішили пожити разом та не реєструвати офіційно свої відносини), дана стаття може поширюватися наприклад на таку ситуацію: Віктор після закінчення університету отримав хорошу роботу в столиці України – місті Києві. Оскільки він не мав свого житла в Києві, він був вимушений орендувати житло. В такій самій ситуації була і знайома Віктора Катерина, яка так само отримала хорошу роботу в столиці, де не має власного житла. Щоб зекономити (а наприклад орендувати однокімнатну квартиру в Києві коштує 8 тисяч гривень, двокімнатну – 10 тисяч гривень), Віктор та Катерина вирішили зекономити та орендувати одну двокімнатну квартиру замість двох однокімнатних, або просто одну однокімнатну квартиру і оплачувати оренду та комунальні навпіл; спати на різних ліжках.

Для більш детального аналізу цієї та подібних ситуацій ми проаналізували поняття шлюбу як юридичне так і обивательське. В даному випадку слід зазначити, що стосовно певних явищ понять має бути чітка різниця між юридичним значенням певного слова та загальнолюдським. Зокрема, Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року хоч і регулював шлюбні правовідносини, проте не містив визначення шлюбу. СК 2002 року у ст. 21 надав таке визначення поняття шлюб: шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

З цього приводу хотілося б зазначити, що радянське законодавство хоч і не фіксувало мету шлюбу чи мету даного співжиття, але аналіз

об'єктивної дійсності приводив до висновку, що шлюб мав укладатися з метою: утворення сім'ї, народження дітей, спільного проживання і утворення спільної власності. Тут слід зазначити, що якщо чоловік займав якусь посаду в органах влади і мав коханку, утриманку, просто зраджував дружині, дружина могла звернутися до партійних органів і поскаржитися та це; після цього чоловікові могли влаштувати таке «промивання мозку», що після цього відпадало бажання зраджувати. Такий стан більше характерний для тоталітарних режимів, для яких є характерним і відсутність поділу права на приватне і публічне. Утім, якщо проаналізувати мету шлюбу, що мала місце за радянських часів: 1) утворення сім'ї, 2) народження дітей, 3) спільне проживання, 4) утворення спільної власності. Отже, на той час за дуже багатьма підставами можна було визнати шлюб недійсним. Наприклад, якщо подружжя протягом п'яти років після укладення шлюбу не народжує дітей, були підстави для визнання цього шлюбу недійсним. Якщо проаналізувати таку підставу визнання недійсності шлюбу як не народження дітей у сучасних реаліях, то зараз популярними є шлюби чайлд-фрі, тобто коли люди взагалі не народжують дітей, або якщо в чоловіка та дружини вже є діти від попередніх шлюбів і вони не планують створювати спільних дітей; або якщо проаналізувати таку підставу як утворення спільної власності: а якщо, наприклад власність в чоловіка та дружини була і до шлюбу, і наприклад чоловік переїхав жити до дружини, або навпаки. Отже, на нашу думку, все це є певним втручанням у приватне життя людей.

Ми проаналізували, які правові наслідки має шлюб. Зокрема це може мати місце для отримання спадщини (якщо немає заповіту, або спадкування об'єкту частки) для оформлення пенсії за втратою годувальника і т. ін., і при цьому не має значення хто з ким проживав. Повертаючись до історії про Віктора і Катерину, які проживали разом ситуативно без стосунків, слушно зазначити таке: навіть наявність сексу між партнерами не завжди свідчить про те, що дані чоловік та жінка перебувають у стосунках між собою. Та сексуальна свобода, що існує в 21 столітті так само дає прийти до висновку, що між хлопцем та дівчиною, що не є парою може бути т.зв. дружній секс. І навпаки, якщо подружжя, наприклад бабуся з дідусем проживають спільно без сексу, це зовсім не свідчить про відсутність шлюбних стосунків між ними.

Зараз під час воєнного стану непоодинокими є ситуації спільного проживання у родичів або знайомих внутрішньо переміщених осіб, що не

завжди може свідчити про наявність саме стосунків, фактичного шлюбу між особами.

Тому якщо виходити зі змісту ч. 1 ст. 74 СК чоловік і жінка, що не перебувають в іншому зареєстрованому шлюбі перш ніж разом проживати, мають укласти письмовий договір між собою стосовно майна, що буде набуватися ними за час спільного проживання. На нашу думку, такий підхід є неправильним і дає підстави для необґрунтованого набуття права власності деяких осіб: якщо чоловік і жінка проживали разом на орендованій квартирі і чоловік вирішив придбати автомобіль, земельну ділянку, квартиру, будинок, то (якщо між жінкою, з якою він спільно проживає не укладено шлюб), у такої співмешканки може, на нашу думку, необґрунтовано виникнути право на половину цього майна, наприклад у разі смерті чоловіка.

Виходить, що чоловік і жінка, що хочуть жити разом, але не хочуть, щоб майно, набуте ними за час спільного проживання було їх спільною сумісною власністю мають або просто зустрічатися і не проживати разом або укладати письмовий договір між собою.

Такий підхід є порушенням права приватної власності, що закріплений в ч. 4 ст. 41 Конституції України.

Висновки:

Отже, на нашу думку, слід відмовитися від поняття «цивільний шлюб» та «фактичний шлюб», адже такий підхід є надмірним регулюванням майнових відносин чоловіка і жінки, має бути одне юридичне поняття шлюбу; ст. 74 СК потрібно виключити як зайву і визнати такою, що не відповідає ст. 41 Конституції України в частині непорушності права приватної власності.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Печений Олег Петрович

ФІНАНСОВЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Дарина БУХОВА,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу 15 групи Факультету прокуратури

ПОДАТКОВІ СИСТЕМИ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД

Важко уявити собі сучасну державу, що існує без податків. Світова економіка в умовах глобалізації та сталого розвитку вимагає постійного вдосконалення податкових систем країн з метою забезпечення ефективного функціонування та стимулювання соціально-економічного прогресу. Податки є ключовим інструментом фінансової політики, що впливає на рівень життя та добробуту громадян, розподіл ресурсів, конкурентоспроможність та соціальну справедливість країни.

Податкова система – сукупність податків, зборів та платежів, законодавчо закріплених у даній державі. За загальним правилом, вона має будуватися виходячи з соціально-економічного становища країни. Для цього важливо врахувати деталі: визначити, який результат очікується, сформулювати принципи та правову базу, встановити основи системи.

Податкова система кожної країни має свої відмінності, недоліки та переваги. На сьогодні діюча в Україні податкова система багато у чому (за структурою та складовими елементами) подібна до податкових систем розвинутих європейських країн, однак є нюанси, які суттєво відрізняють її від останніх. Висвітлити цю різницю я вирішила на прикладі порівняльної характеристики податкових систем України та Німеччини.

Чинна податкова система України формувалася протягом багатьох років. Так, у 1991 році був прийнятий Закон УРСР «Про систему оподаткування», в який потім вносили ряд змін та доповнень. В решті-решт, у 2010 році було прийнято Податковий кодекс України (далі – ПК України), звернувшись до п. 6.3 ст. 6 якого, можна встановити, що сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються

в установленому ПК України порядку, становить податкову систему України [1].

Так, згідно із ст. 8 ПК України в Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори. При цьому до загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені ПК України і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених ПК України. До місцевих відносяться податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК України, рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад [1].

У свою чергу, відповідно до ст. 9 ПК України в Україні виділяють різноманітні загальнодержавні, однак лише податки, зокрема: на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб, на додану вартість, акцизний, екологічний, рентну плату, мито. У той же час згідно із ст. 10 ПК України серед місцевих існують як податки (на майно, єдиний), так і збори (за місця для паркування транспортних засобів, туристичний).

Українська податкова система, як і будь-яка інша, зіштовхується з рядом проблем, однак притаманними саме українській податковій системі є: складність, нестабільність та недосконалість податкового законодавства (постійні та численні зміни до ПК України, які почали вноситися ще до набрання ним чинності), можливість ухилення від сплати податків, невикористання останніх в якості інструменту підвищення конкурентоспроможності держави, складні адміністративні процедури, які потребують багато часу, у порівнянні з іншими країнами, для ведення податкового обліку (платників податків та об'єктів оподаткування), сплати податків і зборів, підготовки та подання звітності тощо.

Говорячи про Німеччину, варто відмітити, що сьогодні це одна з процвітаючих та економічно розвинених країн світу, навіть попри те, що економіка і фінанси цієї країни зазнали суттєвого негативного впливу у період світових війн. Визначальні положення фінансово – конституційного права закріплені у розділі X Основного закону Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) та є основою для податкового законодавства. Також важливу роль відіграє Закон про «Порядок стягнення податків».

Німеччина є податковою державою: кожна податково зобов'язана особа повинна сплачувати податки, які за своєю суттю є обов'язковими платежами та стягуються незалежно від використання різних товарів,

послуг або господарських операцій. У Німеччині налічується понад 40 видів податків. Найбільш важливі податкові джерела формують відразу два або три рівні бюджету – федеральний, земельний і місцевий, забезпечуючи тим самим їх вертикальне вирівнювання [2, с. 51, 52].

Протягом тривалого періоду податкова система ФРН ґрунтувалася на оподаткуванні особистого доходу, а саме – через податок на прибуток громадян, який сплачується усіма особами, що отримують доходи у формі заробітної плати та капіталу. Починаючи з 2005 року заробітна плата фізичних осіб в Німеччині оподатковується за прогресивною шкалою, що охоплює ставки від мінімальних 14 % до максимальних 42 %. З 2023 року законодавством країни встановлено неоподаткований дохід у розмірі 10 908 євро на рік для однієї людини або 21 816 євро для подружньої пари [3].

Важливу роль у доходах бюджету ФРН відіграють надходження від податку на доходи корпорацій, який сплачується як у федеральний бюджет, так і в бюджети земель. Крім того, в Німеччині існує податок «солідарності», який сплачують юридичні та фізичні особи за ставкою 5,5% додатково до суми прибуткового податку і податку на доходи корпорацій, метою якого є допомога високодохідних земель, таких, наприклад, як Баварія, низькодохідним – Саксонії тощо [2, с. 39, 46, 52, 55].

Звісно, такий високий рівень оподаткування зумовлює значні масштаби ухилення від сплати податків, тому податкова система Німеччини поступово реформується у напрямку зниження податкового тягаря для бізнесу та фізичних осіб. Проте незважаючи на присутні недоліки, уряду ФРН вдається забезпечувати зростання економіки країни, фінансувати безліч програм соціальної спрямованості та втілювати у життя високі стандарти.

Порівнюючи податкові системи України та Німеччини, у першу чергу варто зазначити, що ідеальних податкових систем не існує, кожна має свої переваги та недоліки. Україна – держава унітарна, у той час як Німеччина – федеративна. Податкова система Німеччини налічує більше 40 видів різноманітних податків та зборів, водночас ПК України передбачає лише 11, з яких 7 загальнодержавних (при цьому рентна плата включає 6 видів, а мито – 4, один з яких поділяється ще на 4 види) та 4 місцевих (при цьому податок на майно складається з 3-х податків). Говорячи про види існуючих податків двох країн, можна помітити, що деякі з них відсутні у податковій системі України. Наприклад, церковний

податок, податок на приріст ринкової вартості капіталу, акциз на каву та чай, дорожній податок (плата за користування автострадами) та ін. І хоча німецьке податкове законодавство досить складне через численні винятки, особливі правила, велику кількість податків та зборів, однак воно є доволі ефективним, у той час коли нормативно-правова база оподаткування в Україні досі залишається суперечливою та потребує реформування.

Діючи податкова система ФРН дає можливість уряду покращувати рівень життя населення, втілювати високі стандарти життя, фінансувати різноманітні програми. В той же час податкова система України характеризується передусім фіскальною спрямованістю, що негативно впливає на розвиток економіки в цілому. Великою проблемою для України на сьогодні є ухилення від сплати податків, причинами чого є високий рівень податкових ставок, порушення принципу рівності платників перед законом, складність і недосконалість податкового законодавства, недотримання норм законів, неефективність державних податкової та бюджетної політик в цілому. І хоча проблема ухилення від сплати податків характерна і для Німеччини, однак ця країна намагається вирішити цю проблему шляхом зниження податкового тягаря для бізнесу та фізичних осіб, зокрема за допомогою проведення заходів, спрямованих на створення умов для активного розвитку економіки за рахунок збалансування інтересів усіх учасників фіскальних відносин.

Досвід існування в Німеччині певного розміру відрахувань, що залежить не тільки від обсягу доходів, але і від рівня добробуту окремо взятого регіону, було б актуально втілити в Україні після закінчення війни. Німецький уряд дотує економіку менш успішних членів федерації за рахунок більш високих податків в розвинених землях. Післявоєнний період змусить багатьох українців будувати життя заново. Регіони, які найбільше постраждали від війни (у тому числі, тимчасово окуповані рф), потрібно буде зробити привабливими для життя та бізнесу.

Сьогодні, на превеликий жаль, податкова система України значно поступається податковій системі ФРН і за економічним розвитком, і за податковою культурою, і за рівнем обізнаності платників податків. Проте варто розуміти, що наша держава відносно молода, ми роками виборювали свою незалежність, а останні роки знаходимось у постійному протистоянні з сусідньою країною-агресором. Це дуже шкодить економіці країни в цілому, стає перешкодою для реформ та перетворень. Але обов'язково настане мир і Україна збудує ефективну податкову систему,

враховуючи досвід інших країн, зокрема і такої високорозвиненої, як Німеччина.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн : навчальний посібник / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 210 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd485565-3aeb-483c-bd02-3c327440312a/content>
3. Paying Taxes in Germany: *HOW TO GERMANY*: веб-сайт. URL: <https://howtogermany.com/taxes/german-taxes/#individual>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри податкового права, Дуравкін Павло Михайлович.

Людмила КАЛІНЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка міжнародно-правового фа-
культету, 4 курс, 4 група

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ І ДЕРЖАВИ

Податковий кодекс України закріплює зміст податкових правовідносин, порядок, форми та методи встановлення податків і зборів, основні засади та принципи податкового законодавства, контроль за дотриманням податкового законодавства та відповідальність у разі його порушення. Стаття 4 Податкового Кодексу України містить перелік принципів, на яких ґрунтується податкове законодавство України: загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають

неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку [1]. Наведені принципи є основоположними у сфері податкових правовідносин. Існують й інші принципи, які не регламентовані в податковому законодавстві, але знайшли своє відображення в системі відносин щодо справляння податків та зборів, відносно активно застосовуються в судовій практиці. Одним з таких принципів є принцип справедливого балансу між інтересами платників податків та держави.

Справедливий баланс між інтересами платника податків та держави насправді є важливим в системі оподаткування. Цей принцип передбачає, що оподаткування має бути справедливим для платника податку та держави. Податки не повинні завдавати надмірного фінансового тягара платнику, але в той же час мають забезпечувати необхідний дохід державі. Але у відносинах оподаткування виникає суперечність та неузгодженість між інтересами платника податків і держави, адже платник має приватний інтерес (який характеризується особистими потребами конкретної особи, має індивідуалізований характер), а держава – публічний (що характеризується інтересами держави, її органів та має загальний характер). Баланс між інтересами даних суб'єктів можна отримати через об'єднання інтересів, тобто виділення суспільного інтересу. Як справедливо зазначає П. М. Рабінович, що приватні та публічні інтереси переплітаються між собою в суспільних, адже приватні інтереси часто мають соціальний аспект, бо взаємодіють з інтересами інших учасників соціального життя [2].

Справедливий баланс між інтересами платника податків та держави може бути досягнутий за допомогою компромісу, який полягає у вирішенні конфлікту інтересів між платниками податків та державою через узгодження інтересів між ними.

Вимога справедливого балансу закріплена в Європейській конвенції з прав людини. ЄСПЛ же зазначає, що недотримання рівноваги тягне за собою покладення надмірного тягара. В свою чергу в українській судовій практиці доволі рідко застосовується принцип справедливого

балансу. Однією з небагатьох прикладів є правова позиція Верховного Суду у постанові від 14.03.2019 р. у справі № 822/553/17, у висновку якої суд застосував принцип справедливості, рівності та балансу у відносинах між платниками та державою.

Принцип справедливого балансу між платниками податків та державою включає в себе різні аспекти, що покликані сприяти покращенню системи оподаткування. Цей принцип повинен отримати законодавче закріплення та активніше впроваджувати в правозастосовчу діяльність українських судів, що в свою чергу позитивно вплине на відносини між платниками та державою.

Список використаних джерел:

1. Податковий Кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755- VI – [Електронний ресурс] – Режим доступу до матеріалу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Рабінович П. Природне право: діалектика приватного й публічного. Право України. 2004. № 9. С. 61–63
3. Заверуха О. Б. «Баланс інтересів учасників податкових відносин: теоретико-правовий аспект». Нове українське право, Вип. 3, 2023. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.12>

Науковий керівник: доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри податкового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шульга Тетяна Михайлівна.

Катерина МИКИТЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка міжнародно-правового фа-
культету, 4 курсу, 4 група

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливою складовою функціонування кожної держави є податкова система, яка не лише забезпечує фінансові потреби країни, але й впливає

на соціальну справедливість та економічну стійкість. В Україні воєнний стан став реалією, яка вимагає ретельного аналізу та адаптації податкової системи до нових надзвичайних обставин. Тому розробка та впровадження ефективних податкових механізмів, які можуть адаптуватися до цих умов, є критично важливою.

Податкова політика в таких умовах вимагає особливого підходу, оскільки вона повинна забезпечувати стабільність бюджету, фінансування військових потреб та соціальну підтримку населення. На сучасному етапі в Україні прийнята «Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки», яка спрямована на створення більш ефективної та стійкої системи управління державними фінансами і розвиток соціально-орієнтованої економіки [1]. Це сприятиме поглибленню інтеграційних процесів в українській економіці зі світовим ринком та покращить співпрацю з країнами Європейського союзу.

Водночас, активні події, пов'язані з російським вторгненням 24 лютого 2022 року та введенням воєнного стану в наші державі, призвели до прийняття ряду важливих рішень щодо перегляду функціонування податкової системи. Тож, наразі особливості оподаткування регулюються низкою Законів України, якими передбачені зміни Податкового кодексу України (далі – ПК України).

Спершу варто звернути увагу на Закон № 2120 – IX, який набрав чинності 17 березня 2022 року [2]. Зокрема, в цьому законі дозволено проводити певні види податкових перевірок; запропоновані пільги щодо єдиного податку та плати за землю; визначено особливості застосування податкових пільг для благодійників, а також норми, які стосуються податкового кредиту та реєстрації податкових накладних.

Згідно з цим законом, фізичні особи, які є підприємцями, самозайнятими особами і члени фермерських господарств, починаючи з 1 березня 2022 року і до закінчення або скасування воєнного стану в Україні мають право на звільнення від сплати єдиного соціального внеску за себе. Роботодавці-фізичні особи, які є підприємцями і входять до 2 або 3 групи платників єдиного податку, а також юридичні особи, які належать до 3 групи платників єдиного податку, мають право вирішити не сплачувати єдиний внесок на соціальне страхування за своїх найманих працівників, які були призвані на військову службу під час мобілізації. У такому випадку внесок буде оплачуватися за рахунок державного бюджету.

Зокрема, відповідно до Закону України №2118-IX на період воєнного стану, призупинено дію строків, які передбачені ПК України і контролюються відповідними контролюючими службами [3]. Ці зміни обумовлені тим, що під час воєнних подій на території нашої країни, дотримання установлених строків стає важким завданням, і суб'єкти господарювання стикаються з труднощами щодо вчасної сплати податкових платежів і подання фінансової звітності.

Окрім цього, за допомогою Закону №2876-IX, прийнятого 12 січня 2023 року, Верховна Рада України внесла зміни до ПК України. Зокрема, було розширено граничні строки реєстрації податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних через труднощі, пов'язані із функціонуванням ЄРПН та було зменшено розмір штрафних санкцій, які застосовуються за порушення встановлених граничних строків [4, с. 29].

Також Законом №2118-IX було тимчасово призупинено проведення всіх податкових перевірок. Проте, в подальшому, Законом №2120-IX були внесені додаткові норми і дозволено контролюючим органам здійснювати фактичні та камеральні перевірки у випадку бюджетного відшкодування. А згодом, Законом №3219 було дозволено і документальні перевірки за наявності безпечних умов для їх проведення.

Більше того, Верховна Рада України встановила податкові пільги для благодійної допомоги державним органам, підприємствам, організаціям для стимулювання громадян надавати допомогу Збройним Силам України.

Відповідно до Закону №2120-IX, особи, які сплачують податки і не були в змозі вчасно виконати свої обов'язки через участь у воєнних діях, звільняються від відповідальності. Умовою є те, що вони мають вирішити свої обов'язки протягом одного місяця після завершення обставин, які завадили їхньому вчасному виконанню. Закон також передбачає, що якщо платник податків не може виконати свій обов'язок, наприклад, щодо подання фінансової звітності, він звільняється від відповідальності, передбаченої податковим законодавством. Проте він повинен виконати ці обов'язки протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні [2].

Ще необхідно підкреслити, що на початку квітня 2022 року Законом №2173 було встановлено ставку єдиного податку для підприємців III групи ФОП на рівні 2%, але річний дохід таких підприємців не мав перевищувати 10 млрд грн. Однак 1 серпня 2023 року набув чинності Закон

№3219, яким припинилася можливість ФОП і юридичних осіб бути платниками єдиного податку III групи зі ставкою 2% від суми доходу та можливість ФОП платників єдиного податку I та II груп уникати сплати єдиного податку.

Щодо зміни інших загальнодержавних податків, то варто виокремити податок на додану вартість. Так, ще у березні 2022 року було прийнято закон, який передбачав утримання цін на паливо як захід підтримки бізнесу в умовах повномасштабного вторгнення. Тобто було встановлено нульовий акциз і знижену ставку ПДВ з 20% до 7%. Проте Закон №2618-IX відновив стягнення акцизів на бензин і дизельного пального, скрапленний газ, бутан, ізобутан, альтернативне моторне паливо і біодизеля. При цьому ставка ПДВ для всіх інших видів пального залишалася на рівні 7%.

Окрім цього, важливу роль у податкових реформах воєнного часу відіграли Закони №2142-IX та №3050-IX. Закон №2142-IX вніс зміни до ПК України та інших законодавчих актів з метою вдосконалення законодавства на цей період. Закон №3050-IX, зі свого боку, передбачив звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, окрім земельної ділянки, за нерухоме майно, яке було знищене або пошкоджене [4, с. 29].

Також у січні 2023 року набув чинності Закон №2836-IX, спрямований на швидке відновлення зруйнованої енергетичної інфраструктури [5, с. 283]. Він вніс зміни до ПК України, які включають наступне:

- звільнення від оподаткування ПДВ при ввезенні в Україну електрогенераторів, трансформаторів, генераторів та відповідного обладнання, товарів, які надходять від Енергетичного Співтовариства і призначені для підприємств, що займаються виробництвом та розподілом електроенергії;
- звільнення від акцизного податку при ввезенні в Україну транспортних засобів для перевезення 10 або більше осіб, легкових та вантажних автомобілів, якщо ці автівки подальше передаються правоохоронним органам (збройним силам, прикордонникам, поліції тощо);
- звільнення юридичних осіб від відповідальності за несвоєчасне подання фінансової звітності, за умови, що всі необхідні звіти будуть подані протягом трьох місяців з моменту скасування воєнного стану.

Варто відзначити, що податкова політика в умовах воєнного стану є дуже динамічним явищем, що підтверджується низкою нормативно-правових актів, прийнятих в цей період, а також рядом законопроектів, які ще розробляються. Тож, важливо розуміти, що внесені зміни є призначе-

ними для використання в надзвичайних ситуаціях та короткостроковими. Їх ефективність виявляється лише у вкрай критичних умовах. Впровадження їх в стабільний період може мати негативний вплив і обмежувати можливість оптимального функціонування податкової системи та досягнення позитивних результатів для держави в довгостроковій перспективі.

Таким чином, з вищенаведеного випливає, що зміни в податковій системі під час воєнного стану є необхідними для забезпечення фінансових ресурсів для оборони та відновлення країни. Введення спеціальних податкових режимів, таких як звільнення від сплати певних податків та відповідні пільги, створює сприятливі умови для підтримки бізнесу та економіки в умовах війни. У перспективі, динаміка податкової політики в умовах війни має бути спрямована на забезпечення національної безпеки, підтримку громадян та бізнесу, і збереження сталого економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
4. Греца В. Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2, 2023. С. 24–31
5. Малюта Л. Я. Поляк-Свергун М. М. Проблеми податкової системи в умовах воєнного часу. Суспільство в умовах емерджентного розвитку»: моногр. / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2023. С. 274–285

Науковий керівник: доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри податкового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шульга Тетяна Михайлівна

Анастасія ОСАДЧА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка факультету прокуратури,
IV курсу, 19 група

ПОДАТКОВА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ СПРАВЛЯННІ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Податок на додану вартість – непрямий податок, що включається в ціну товару і сплачується покупцем, але його облік і перерахування до державного бюджету здійснює продавець (податковим агентом). Звернемо увагу, що основним джерелом податкових надходжень до бюджету України є податок на додану вартість. Звіти Державної податкової служби свідчать, що в умовах обмежених фінансових можливостей суб'єкти господарювання або ухиляються від сплати податків, або занижують податкову базу. З цієї причини необхідні заходи контролю. Таким чином, податковий контроль вимагає залучення експертів для досягнення максимальної ефективності.

Звернемо увагу на Податковий Кодекс в якому закріплено, що органи контролю наділенні повноваженнями, щодо здійснення заходів контролю, а саме документальні, камеральні й фактичні перевірки. Значимо, в процесі перевірки може бути проведено податкову експертизу за необхідності [1]. Процес податкової експертизи передбачає вивчення конкретних питань, пов'язаних з метою аудиту, яке базується на спеціальних знаннях і навичках з різних галузей. Експертиза проводиться відповідно до Податкового кодексу з метою виявлення галузей, які потребують знань у науці, техніці, економіці та інших галузях для вирішення питань податкового контролю. [2]. Багато наших вчених та експертів вважають, що ПДВ наразі є найпроблемнішим податком з найбільшою кількістю порушень. Така ситуація склалася, через специфічність справляння та формування бази оподаткування даного податку. Податкова перевірка розрахунків з ПДВ викликала в питання щодо:

- формування суми ПДВ, які підлягають відшкодуванню через перевищення суми податкового кредиту над податковим зобов'язанням;
- формування суми податкового зобов'язання з податку на додану вартість і відображення цього у відповідній системі звітності й обліку;
- оплати ПДВ або відшкодуванню його з держбюджету.

Експертиза з ПДВ ґрунтується на дослідженні податкових накладних, які є джерелом фундаментальних даних. У дослідженні використовуються різноманітні методи дослідження, в тому числі документальний контроль [2, с. 70]. Крім того, оцінка операцій з ПДВ передбачає перевірку багатьох документів, таких як:

1. Податкова декларація. Фахівці перевіряють наявність необхідних даних, підпису та печатки.

2. Докази виконання дій. Перевірка договору, виконаної роботи, рахунків-фактур на продані товари, касових чеків та платіжних документів – все перевіряється.

3. Реєстр виданих, а також отриманих податкових накладних. У розд. 1 «Видані податкові накладні», експерти перевіряють суми ПДВ, загальні суми (включаючи суму ПДВ) та податкову вартість без ПДВ у розділі II «Отримані ПН». [3, с. 256]. Зазначимо, під час документального контролю, експертами враховуються такі дані, які містяться у контрактах, ліцензіях на ведення окремих операцій, розпорядчих документах. Метою дослідження важливих елементів є саме виявлення взаємозв'язку між показниками податкової декларації із фінансовою звітністю, даними по окремих рахунках та реєстрами бухгалтерського обліку [4, с. 778]. Взаємна перевірка є ще одним способом дослідження під час експертизи ПДВ. Це такі види операції пов'язаних з:

- порівнянням даних, які зазначені в податкових накладних у відношенні з виданих податкових накладних та реєстром отриманих;
- встановленням відповідності показників податкових накладних разом з іншими додатковими документами.

Отже, за результати проведених експертиз формується загальний висновок експерта, що є цілком логічним. Саме висновок експерта надає допомогу органам контролю у формуванні остаточного висновку щодо справляння ПДВ суб'єктом господарювання. Таким чином, робимо висновок, що діяльність податкових експертів значно допомагає та підвищує ефективність контрольних заходів у сфері оподаткування. Тому важливим є продовження використання заходів експертної оцінки.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.10.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 05.06.2023).

2. Федчишина В. В. Методика експертного дослідження у справах з податку на додану вартість. Міжнародний збірник наукових праць. Економічні науки. 2010. №2(17). С. 69–77.
3. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський, Київ : Основи, 1998. 703 с.
4. Економічна енциклопедія. Київ : Академія, 2002. Т 3. 1090 с

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права Дуравкін Павло Михайлович.

Дар'я ПОЛУЕКТОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу, 4 групи міжнародно-правового факультету

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО РЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Однією із новел податкового законодавства виступає створення електронного резидентства, запровадженого Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів», який набув чинності ще 1 квітня 2023 року. Даний інститут покликаний залучити міжнародні інвестиції шляхом оподаткування іноземних суб'єктів господарювання у зв'язку з провадженням ними бізнесу в Україні без залишення країни проживання (перебування). Тому, актуальним постає питання дослідження характерних ознак електронних резидентів, переваг і ризиків функціонування цього експериментального проекту.

Ідея заснування електронного резидентства була запозичена з досвіду країн-учасниць ЄС. Зокрема, починаючи з 2014 року дана програма активно функціонує в Естонії та Литві й дозволяє громадянам інших держав, у тому числі українцям, реєструвати та здійснювати підприємницьку діяльність з усіма привілеями податку на виведений капітал. З огляду на наявну позитивну світову практику, концепція електронного резидентства була сформована в Україні. [1, с. 97]

Так, у відповідності до п. 14.1.56⁶. ПКУ під електронним резидентом (далі – е-резидент) слід розуміти іноземця повнолітнього віку, що одержує кваліфіковані електронні довірчі послуги і не належить до категорії резидентів, відомості про якого включені до інформаційної системи «Е-резидент».

У п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності е-резидентів та ведення інформаційної системи «Е-резидент»» від 5 вересня 2023 р. №970 застережено про відсутність будь-яких пільг е-резидентів стосовно перебування на території нашої держави, набуття громадянства чи статусу біженця у порівнянні із іншими особами зарубіжних країн. [2] Таке обмеження встановлене задля запобігання можливому зловживанню статусом електронного резидентства, оскільки головна мета цієї адміністративної послуги полягає у провадженні господарської діяльності суб'єктами переважно в ІТ-індустрії разом із сплатою податків до українського бюджету, незважаючи на перебування поза межами нашої країни. [1, с. 95]

Електронне резидентство характеризується наявністю спеціального правового регулювання податкових правовідносин держави Україна й іноземців. На відміну від резидентів, підставою набуття статусу е-резидента виступає не ряд об'єктивних чинників (місце постійного проживання, центр життєвих інтересів), а заяви подана в законодавчому порядку за допомогою Порталу Дія. Водночас отримання електронного резидентства не обумовлює втрати резидентства держави, де перебуває особа. [3, с. 100]

Слід також наголосити на особливому суб'єктному складі електронного резидентства в Україні. Якщо податкові резиденти можуть бути як фізичними, так і юридичними особами, то е-резидентами є фізичні особи, що бажають заснувати компанії у нашій державі задля ведення особистого бізнесу. [3, с. 100]

Окрім того, зважаючи на податкову систему відповідної держави, обсяг прав та обов'язків е-резидентів дещо відрізняється. Так, в Україні у разі успішного проходження процедури реєстрації у системі «Е-резидент» іноземці уповноважені здійснювати бізнес та сплачувати податки як фізичні особи-підприємці третьої групи спрощеної системи оподаткування у розмірі п'яти відсотків від доходу в межах лімітів, закріплених для цієї групи платників. [1, с. 93] Тож, правосуб'єктність

е-резидентів у різних країнах не є однаковою, оскільки вона безпосередньо пов'язана із специфікою податкової системи певної держави.

Впровадження концепції електронного резидентства в Україні – це позитивний крок на шляху покращення інвестиційної привабливості в умовах воєнного стану, проте функціонування цього інституту обумовлює певні негативні наслідки. Один із них становить розповсюдження шахрайства у зв'язку зі складністю електронної ідентифікацією особи в міжнародних базах даних на наявність покарань за кримінальні правопорушення чи відсутністю права вести бізнес за кордоном. Яскравим прикладом може слугувати досвід Естонії, де особи шляхом зловживання статусом е-резидентів уникали моніторингу фінансових операцій компаній у сфері з високим ризиком відмивання грошей і фінансування тероризму. [3, с. 100]

Основною проблемою також виступає кібербезпека та захист конфіденційної інформації е-резидентів. Зокрема, на думку Іванського А. Й., причиною цих загроз варто вважати віднесення до компетенції адміністратора порталу «Дія» значної кількості повноважень у податковій сфері, хоча він безпосередньо не належить до суб'єктів податкових правовідносин. [3, с. 100–101] Тому, в майбутньому необхідно створити ефективне регулювання механізму захисту персональних даних е-резидента й встановити конкретні заходи безпеки.

Важливо зазначити про потенційні збитки для України як наслідок введення електронного резидентства. По-перше, ризиком може бути збільшення конкуренції на ринку зайнятості для громадян, з огляду на провадження підприємницької діяльності іноземцями на території нашої держави. По-друге, доходами нерезидента, отриманими з України у відповідних країнах, будуть визнані тільки частина доходів, одержаних від резидентів України. Тобто, зазначені фактори сприяють мінімізації податкових надходжень. Тим паче з метою ефективної реалізації досліджуваної програми потрібні значні витрати, які мають бути обґрунтовані в контексті очікуваних прибутків та користі для нашої держави. [3, с. 101]

Безумовно, контрагенти, які співпрацюють із е-резидентами можуть зазнати певних загроз. Положеннями Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів» встановлено, що е-резиденти повинні розміщувати в інформаційній системі «Е-резидент» електронні копії первинних документів задля засвідчення здійснення господарських операцій. [4] Дана вимога

має на меті забезпечити більшу прозорість та контроль над веденням бізнесу іноземцями в Україні. Якщо вказаний обов'язок не буде виконаний, контрагент на загальній системі оподаткування не зможе врахувати витрати у цілях визначення об'єкта оподаткування. [3, с. 101]

Підсумовуючи вищенаведене можна дійти до висновку, що впровадження електронного резидентства в Україні під час війни є важливим кроком задля підвищення статусу нашої держави в світовому економічному й цифровому просторі. Функціонування даної програми дозволить забезпечити спрощений процес реєстрації та введення бізнесу іноземцями, а також сприяє збільшенню дохідної частини бюджету шляхом поповнення його додатковими інвестиціями. Однак наразі реалізацію цього експериментального проекту не можна вважати ефективною, з огляду на такі потенційні ризики як шахрайство, захист конфіденційних відомостей про е-резидентів тощо. Отже, дані недоліки мають бути ліквідовані з метою більш швидкого відновлення економіки під час воєнного й післявоєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Астахов Д. С. Роль електронного резидентства на шляху до становлення України як інвестиційно привабливої держави у світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2023. С. 92–98. URL: <https://doi.org/10.32782/39221436>
2. Деякі питання діяльності е-резидентів та ведення інформаційної системи «Е-резидент: постанова Кабінету Міністрів України №970 від 5 вересня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970–2023-п#Text>
3. Іванський А. Й. Податкове резидентство та електронне резидентство фізичної особи: порівняльно-правова характеристика (на прикладі Естонії та України). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 1. 2023. С. 97–103. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/16>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів: Закон України № 2654-IX від 6 жовтня 2022 року (у редакції від 05.03.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654–20#Text>

Науковий керівник: Шульга Тетяна Михайлівна, доцентка, к.ю.н., доцентка кафедри податкового права НЮУ.

Катерина ПРОКОПОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу, 12 групи факультету
юстиції

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ГРОШЕЙ НБУ

Цифрові гроші Національного банку України (далі – цифрові гроші) – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України. (далі – НБУ)[1]. Питання випуску власних цифрових грошей НБУ почав вивчати ще у 2016 році, вже у 2018 році було запущено пілотний проєкт з випуску е-гривні для роздрібних платежів на платформі блокчейн, а у вересні 2021 року відкрив проєкт «Е-гривня». У жовтні 2022 року ДП «УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ» (УКРПАТЕНТ) зареєструвало торговельну марку «е-гривня» та «e-hryvnia», яка належить НБУ)[2].

Е-гривня базується на основі технології блокчейн, яка є децентралізованою системою, що дозволяє здійснювати безпечні та швидкі фінансові операції. Блокчейн використовують для створення реєстру всіх транзакцій, які проводять з е-гривнею.

Впровадження е-гривні має достатньо широкий перелік переваг, серед яких можна виділити наступні:

- швидкість та легкість транзакцій – використання технології блокчейн надасть змогу транзакціям з е-гривнею відбуватись з високою швидкістю, що не буде залежати від місцезнаходження учасників;
- зменшення витрат – платежі за допомогою е-гривні можуть зменшити собівартість надання транзакційних послуг для банків та інших фінансових установ;
- ефективність та низькі комісії – використання е-гривні знизить комісійні витрати, так як вона працюватиме на основі технологій, які дозволяють проводити транзакції швидше та дешевше;
- гарантія від держави – НБУ гарантуватиме безпеку цифрових грошей, що, відповідно, знизить ризики для громадян;
- забезпечення захисту – е-гривня забезпечить високий рівень захисту, оскільки кожна транзакція матиме унікальний шифр, що, у свою чергу, ускладнить можливість підробки та маніпуляцій з операціями.

Серед недоліків, що можуть виникнути під час запровадження е-гривні слід зазначити про необхідність розробки та прийняття достатньо великоїзаконодавчоїбазиз відповідних змін для імплементації е-гривні, що може затягнутися на певний період часу, можливі кіберзагрози та надмірнузарегульованість.

Незважаючи на вказані недоліки, впровадження е-гривні має потенціал поліпшити економічну стабільність, зменшити корупцію, підвищити конкуренцію, сприятиме розвитку безготівкових розрахунків, спростить розрахунки та зекономить кошти під час виплат зарплат і пенсій.

Електронна форма гривні посилить макроекономічну стабільність України шляхом мінімізаціїтранзакційних витрат для держави та бізнесу, чим підвищить макроекономічну й фінансову стабільність.

Крім цього, е-гривня сприятиме «детінізації» економіки за рахунок того, що зручність використання та технологічні переваги можуть зробити цифрові гроші більш вживаними за класичну готівку, яка є основою тіншового ринку, що, у свою чергу, призведе до збільшення податкових надходжень від усіх галузей економіки держави.

Для громадян е-гривня спростить придбання та використання будь-яких товарів, укладання та виконання угод з віртуальними активами. Е-гривня також посилить безпеку особистих фінансових ресурсів та фінансових транзакцій [3]. Юридичні та фізичні особи матимуть змогу здійснювати грошові операції, повністю виключаючи ризики втрати грошей внаслідок банкрутства фінансової установи, що їх обслуговує.

Впровадження е-гривні на державному рівні означатиме можливість реалізації вперше у світі системи автоматичного оподаткування, при якій податки сплачуються автоматично при здійсненні транзакції платником податку. Зручними можуть виявитись для користувачів опція сплачувати за допомогою е-гривні адміністративні платежі, штрафи та податки.

Безсумнівно, запуск е-гривні сприятиме формуванню для України іміджу сучасної високотехнологічної держави за рахунок створення одного з перших у світі прецедентів впровадження на державному рівні нового інструменту регулювання грошового обігу.

Як висновок,е-гривня сприятиме формуванню в Україні високорозвинутого технологічного суспільства. Впровадження е-гривні посприє цифровізації економіки, безготівковим розрахункам, підвищить прозорість розрахунків і збільшить довіру до національної валюти. Крім того, е-гривня позитивно вплине на економічну безпеку держави, монетарний

суверенітет та фінансову стабільність. Впровадження і використання такого інноваційного інструменту як е-гривня дозволить нашій країні більшою мірою відповідати високим стандартам та вимогам стрімко зростаючої цифрової реальності.

Список використаних джерел:

1. Про платіжні послуги. Закон України № 1591-IX (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1591-20>
2. Про е-гривню – цифрові гроші Національного банку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia>
3. Мінцифра з партнерами запускають пілотний проект, який допоможе в розробці е-гривні. (2021, Грудень 15). Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zagolovok-mintsifraz-partnerami-zapuskayut-pilotniy-proekt-yakiy-dopomozhe-v-rozrobsi-e-grivni>

Науковий керівник: Овчаренко Анастасія Сергіївна, к. ю. н., асистент кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дар'я ПУШКАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу, 4 групи міжнародно-правового факультету

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ «10-10-10»

У вересні минулого року на засіданні Економічної ради при Уряді було представлено концепцію податкової реформи «10-10-10». Вона була розроблена командою економічних радників Офісу Президента. Ініціатором та координатором розробки даної реформи є Ростислав Шурма. Податкову реформа «10-10-10» вважають максимально радикальною. Все через те, що відповідно до концепції даної реформи ставки ключових податків хочуть знизити до 10%. Тобто ставка податку на доходи фізичних осіб (яка на даний момент становить 18%), податку на прибуток

підприємств (становить 18%) та податку на додану вартість (становить 20%) після запровадження даної реформи будуть складати 10%. У той же час окрім такого значного зменшення ставок податків, планується збільшення ставки військового збору до 3% (замість 1,5%, які встановлені на даний момент), а також скасування усіх наявних пільг. Уже більше року точаться дискусії стосовно доречності реформування податкової системи за допомогою даної концепції. Одні звертають увагу на перспективи такого реформування й підтримують усі дії спрямовані на її впровадження, інші навпаки зазначають про недоліки та недоречність запровадження такої реформи. Розглянемо більш детально основні та очевидні переваги та недоліки цієї радикальної податкової реформи.

Розглядаючи переваги, варто розпочати звісно з того на чому наголошують більшість осіб, які підтримують дану концепцію, а саме чим менші податки тим більшими будуть надходження. Аби податкова система була ефективною і спостерігалась мінімізація ухиляння від сплати податків необхідно на скільки це можливо розширити податкову базу одночасно зі встановленням невисоких ставок оподаткування. На підтвердження цієї позиції можна навести приклади різних держав, де такий підхід показав гарні результати. Наприклад, податкова реформа в Болгарії відповідно до якої було значно зменшено ставку податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток корпорацій з 40% до 10%, ставки цих податків знижувались поступово. Однак варто звернути увагу, що незважаючи на те що час їх максимального зниження припав на період фінансово-економічної кризи, все одно дана реформа показала гарні результати[1]. Окрім цього подібні податкові реформи зі зменшення ставок певних податків на Кіпрі, в Ірландії також показали гарні результати. Тобто спираючись на зарубіжний досвід, можна стверджувати, що дана реформа може мати певну перспективу й принести непогані результати, але не варто забувати що результативність реформи може бути помітна й не одразу, а через певний період.

Ще одним плюсом даної реформи є вірогідність зменшення тіньової економіки. На даний момент можна спостерігати, що велика частина бізнесу або виїжджає за кордон або ж все більше переходить в «тінь». Тобто впровадження даної реформи має зменшити податковий тягар й створити комфортні податкові умови для бізнесу, відповідно вигідніше буде податки сплачувати, а не приховувати чи оптимізувати їх, а це у свою чергу допоможе знизити рівень тіньової економіки країни.

Не зважаючи на позитивні моменти у даної реформи є й свої недоліки. Відтак деякі науковці зазначають що не можна забувати за основне призначення податків, а саме формування й мобілізація фінансових ресурсів держави. Тобто при проведенні усіх необхідних обчислень для впровадження даної реформи треба особливу увагу звернути на те чи зможе та кількість податків, яка надійде за зменшеними ставками, покрити ті бюджетні витрати, які існують. Як зазначає Тимченко О. М., скорочення таких видатків, що вже має місце, підчас зростанні цін, що також має стабільну тенденцію, не сприятиме підвищенню сукупного попиту[2, с. 208].

Окрім цього, до ризиків запровадження даної реформи можна віднести можливу затримку фінансування соціальних виплат, зменшення витрат на утримання працівників бюджетної сфери, скорочення штату бюджетних установ тощо. Тобто можна сказати, що впровадження податкової реформи це великі ризики. Більшість противників введення даної реформи наголошують на тому що в умовах воєнного стану йти на такі ризики нерозумно. Окрім того, Україна має домовленість з Міжнародним валютним фондом, у зв'язку з чим йти на ризики й поставити під загрозу стабільність надходження податкових платежів є недоречним.

Отже, податкова система України однозначно потребує змін. Розглядаючи податкову реформу «10-10-10» можна стверджувати, що як і будь-яка ідея, вона має як свої переваги так і свої недоліки. Запровадженню реформи мають передувати чіткі розрахунки. Незважаючи на досить непоганий зарубіжний досвід у подібних реформах, не можна забувати про усі можливі ризики. Також не можна не зауважити на тому становищі в якому зараз знаходиться Україна, адже воєнні дії потребують певних оборонних видатків, а відповідно ставити під ризик можливість фінансування цієї сфери буде недоречно.

Список використаних джерел:

1. Соколовська А. М., Концепція ліберальної податкової реформи: доцільність і можливість реалізації в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 12–31
2. Тимченко О. М., Ризики податкової реформи «10-10-10» / О. М. Тимченко // Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та студентів «Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях». – 2023. – с. 208–209

Науковий керівник: Шульга Тетяна Михайлівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри податкового права

Анна РУДЕНЬКА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу, 11 групи факультету
прокуратури

ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ: НА ПРИКЛАДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

На сьогодні надзвичайно важлива роль у забезпеченні належного функціонування фінансової системи держави відведена податкам. Адже державна податкова політика спрямована насамперед на взаємозалежне виконання стимулюючої та фіскальної функцій. Іноді використання зазначених функцій є незбалансованим, що призводить до податкових спорів між державою та платниками податків. Безумовно, ефективність вирішення податкових спорів має істотний вплив на формування дієвої фінансової та податкової політики країни. Якщо в Україні буде створено результативний механізм вирішення податкових спорів, то інтереси всіх юридичних/фізичних осіб у цій сфері будуть дотримані, включаючи вітчизняних та іноземних інвесторів. Саме тому це зумовлює нагальну необхідність запозичення, вивчення передового зарубіжного досвіду організації фінансової системи в аспекті розгляду та вирішення податкових спорів. Даний аналіз проводиться на прикладі правової системи США, оскільки вона була і залишається взірцем розвитку всієї фінансової системи протягом останніх десятиліть. Досвід США щодо організації та функціонування інституційно-правових механізмів розгляду податкових спорів може бути корисним у вітчизняній юридичній практиці та сприяти вирішенню багатьох питань, що виникають під час вирішення податкових спорів, а також надасть можливість створення дієвого механізму, що стимулює податкові органи та платників податків використовувати мирне врегулювання як пріоритет для вирішення податкових спорів.

Управління зі скарг Служби внутрішніх доходів США (IRS) має повноваження вирішувати податкові суперечки в позасудовому порядку впродовж перших 4 місяців після повідомлення платників щодо несплати податків. Водночас майже всі дії, вжиті даним Управлінням в податковому адмініструванні, можуть бути оскаржені, включно з відмовою

в пропозиціях щодо мирного врегулювання спору, відстроченням податкових зобов'язань, нарахуванням пені і відмовою в запитах на звільнення від штрафів. Водночас спосіб вирішення податкових спорів в адміністративному порядку здебільшого має неформальний характер і не передбачає значних фінансових витрат. Працівники Управління мають досить широкі повноваження та наділені правом укладати угоди з платниками податків у разі необхідності, зокрема якщо спір навряд чи буде вирішено на користь податкового органу в судовому порядку [1].

Підвідомчість в податкових справах під час судової процедури значною мірою залежить від свободи дій платника податків і обраних способів захисту своїх прав у тій чи іншій судовій справі. Взагалі, складність вирішення податкових спорів у судовому порядку залежить від низки факторів, а саме: попередні грошові витрати на сплату податків і відсотків, які платники повинні сплатити до судового розгляду; строк подання позовної заяви до суду; права сторін висувати нові чи додаткові вимоги під час судових слухань; затвердження прецедентної системи в судових органах; процесуальні особливості кейсів [2]. Платники податків можуть подавати позов стосовно врегулювання податкового спору до Податкового суду США, Суду федеральних позовів або Федерального окружного суду. Серед зазначеного переліку, саме Податковий суд США відіграє особливу роль в інституційних та правових механізмах розгляду податкових спорів. Система та процедури розгляду справи в суді суворо встановлені законом, який називається «Правила практики та процедури Податкового суду США» («The United States Tax Court Rules of Practice and Procedure»). Згідно з правилами, справа може бути «великою», якщо сума вимоги перевищує 50 тисяч доларів, та «невеликою», якщо сума позову не перевищує 10 тисяч доларів США (в такому випадку діють переваги спрощеного процесу вирішення податкових спорів, однак рішення суду оскарженню не підлягає) [3].

Щоб розглянути справу у Федеральному суді США платнику податків необхідно насамперед сплатити визначену суму податку. Платіж буде здійснено після перевірки IRS та повідомлення про нарахування податку з детальною інформацією про суму несплаченого податку після апеляції IRS. У зазначені терміни платники податків повинні виконати адміністративні запити IRS на відшкодування (розділ 7422 Кодексу). У разі якщо IRS не відзиває позов достроково, платник податків має 6 місяців для оскарження. Якщо ж IRS відхиляє такий позов, то потрібно подати

скаргу впродовж 2 років із дати повідомлення IRS про відмову. У даному Суді платник податку визначає, що сума податку не підлягає сплаті за законом як борг і має бути повернута [4]. До речі, цікаво, що позов у Податковому суді не вимагає від платника податків сплати будь-яких непогашених податкових зобов'язань, але після подання заяви платник податків може ініціювати податкове врегулювання, щоб припинити нарахування пені. Також, відсутні будь-які обмеження щодо фінансування третіх сторін або страхування судових витрат у податкових спорах, включаючи подання позовів до суду. Варто зазначити, що розгляд справ у Окружному суді і в Суді федеральних позовів являє собою дуже довготривалий процес. Перш за все, сторони зобов'язані представити можливі докази та свідків з податкового спору. Потім вони можуть задавати письмові запитання, надавати докази, записувати інтерв'ю та просити доступ до даних у справі [5].

Говорячи про ПК України, слід вказати, що питання прав платника та судового захисту його законних інтересів регулюються відносно невеликою кількістю норм. Так, п. 56.18 ст. 56 ПК передбачено право платника податків оскаржити рішення податкового повідомлення або рішення іншого адміністративного органу до суду в будь-який час після отримання такого рішення з урахуванням строку давності. І, хоча в Україні немає спеціалізованого суду для розгляду податкових спорів, правила судочинства у сфері судового захисту прав та інтересів платників податків включені до інших правових норм. Зокрема, справи, які підпадають під юрисдикцію податкових судів США, ефективно вирішуються в Україні в порядку адміністративного судочинства. Водночас дана стаття розкриває судове оскарження як право платника податків оскаржити рішення адміністративного органу в суді лише в межах норм матеріального права. Однак стаття не вказує, яким чином мають бути реалізовані зазначені права та на які положення в такому випадку посилатися [6,7].

Загалом, існує безліч позицій щодо запозичення з правової системи США таких елементів в концепції вирішення податкових спорів: створення аналогу Податкового суду, структурування податкового провадження як окремого виду судочинства, а також забезпечення більш швидкого, ефективного та професійного судового адміністрування у податкових справах [8]. Проте, необхідно пам'ятати, що суттєві риси податкової системи, сформованої в США, та своєрідні особливості державних за-

конів в їх правовій сім'ї, відмінні від української. Саме тому, зважаючи на всі проблеми та особливості судового розгляду податкових спорів, створення конкретної спеціалізованої судової установи в Україні на сьогодні не є актуальним завданням. Оскільки, це може призвести до необґрунтованого порушення стабільності та структурованості судової системи нашої країни, порушення багаторічних законодавчих та правоохоронних традицій у даній сфері [9].

Отже, підводячи підсумок варто зазначити, що у Сполучених Штатах Америки існують податкові процедури, які реально допомагають ефективно захищати права платників податків. Досвід вирішення податкових спорів у США показав, що дана система збалансована, повна в питанні вирішення податкових спорів. Водночас відсутність суворо формалізованих особливостей судового процесу, спрямованих на забезпечення взаємодії податкових органів і платників на всіх стадіях судового процесу, вільне тлумачення правил доказування, високий професіоналізм та зацікавленість судді, з'ясування всіх аспектів спору сприяє обґрунтованому та максимально повному розгляду податкового спору. Саме тому, подальше вивчення та раціональне запозичення зарубіжного досвіду інституційно-правових механізмів вирішення податкових спорів дійсно допоможе національній практиці захисту прав платників податків.

Список використаних джерел:

1. Курило В. О. До питання вирішення податкових спорів у Великій Британії, Німеччині та США. *Право та інновації*. 2016. №3. С. 63–67.
2. Трубіна М. В. Інституційно-правовий механізм розгляду податкових спорів у США. ISSN 2616-6100. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. №5 С.34–46.
3. Klasing David. Which federal court should I litigate my tax issue in? URL: <https://klasing-associates.com/question/federal-court-chose-litigate-tax-issue>. (дата звернення: 07.11.2023).
4. Касьяненко Л. М. Зарубіжний досвід розв'язання податкових конфліктів. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 23 лис. 2018 р.)*. Ірпінь, 2018. С. 189–191 (Податкова та митна справа в Україні, т. 121).
5. Бучик А. Ю. Вирішення податкових спорів в країнах англосаксонської системи права. *Форум права*. 2011. №4. С. 63–67.
6. Махиніч Н. В. Процесуальні норми податкового права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2017. 228 с.

7. Кіценко В. С. Правова природа податкових спорів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2010. 19 с.
8. Литвинов С. В. Аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання захисту прав платників податків. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 74. С. 189–194.
9. Криницький І. Є. Щодо доцільності створення в Україні установи, подібної до податкового суду США. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 22–23 квітня 2016 р.)*. Кіровоград: КОД, 2016. С. 287–289.

Науковий керівник: Кобильнік Дмитро Анатолійович, доктор юридичних наук, доцент кафедри податкового права

Євгенія СОРОКА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка факультету прокуратури
IV курс, 19 група

ПРОБЛЕМА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В ПОДАТКОВИХ СПОРАХ

Питання процесуальних строків у податкових спорах є доволі спірним, бо, як показує судова практика, до певних відносин у сфері оподаткування застосовуються інші строки, відмінні від загальних.

Якщо поглянути на справу № 640/20468/18 від 11.01.2019 року у рішенні Верховного Суду, то можна побачити, що воно принципово змінило питання стосовно строків, додержуючись яких платник податків може звернутися до суду з приводу апелювання бездіяльності, дій податкових органів, а також їх рішень. У цій справі суд касаційної інстанції відступив від раніше сформованих правових позицій з цього приводу. Судом було наголошено, що слід враховувати різницю специфіки рішень органу контролю, що безперечно має вплив на строки звернення до суду стосовно їх оскарження.

Чинний на сьогодні Кодекс адміністративного судочинства України та інші рішення контролюючих органів, які не передбачають покладення

на платника податків фінансових зобов'язань, за попереднім застосуванням ним порядку досудового розгляду спору, можуть бути оскаржені в суд протягом наступних періодів:

- **тримісячний строк.** Такий період застосовується у випадках подання заяви до суду на підставі прийняття органом контролю рішення за підсумком розгляду скарги та передачі скаргнику відповідного рішення у строк, встановлений Податковим кодексом України. До того ж даний строк рахується з дня передачі платнику податків певного рішення за підсумками розгляду скарги контролюючим органом;

- **шестимісячний строк.** Встановлюється за підстави, коли рішення певного контролюючого органу за підсумками ознайомлення зі скаргою не було прийнято та/або передано платнику податків у строки, які передбачені ПК України. У такому разі строк рахується з дня, коли скаргник звернувся до контролюючого органу із скаргою на його рішення.

Говорячи про строки звернення до суду із наміром апелювати рішення органу контролю, згідно з якими нараховано податкові зобов'язання платнику податків, то Верховний Суд у своїй постанові по справі № 500/2486/19 від 26.11.2020 року, певним чином змінив свою думку, порівнюючи з раніше сформованими правовими позиціями про застосування норм права в аналогічних правових відносинах щодо строку, в який платник податків може звернутися із позовом до адміністративного суду, у тому числі, після використання процедури адміністративного оскарження, який у правових позиціях раніше складав 1095 днів з дня отримання платником податків відповідного рішення, що підлягало оскарженню.

Стосовно розрахунку процесуальних строків щодо конкретного предмета оскарження, то Верховний Суд також формує позицію з цього приводу. Так, якщо ознайомитися з постановою від 02.07.2020 року у справі № 1.380.2019.006119, то Верховний Суд підбив підсумок, що у справах за адміністративним позовом, а саме про оскарження відмови в реєстрації податкової накладної органу контролю, зазначено – потрібно застосовувати загальні строки звернення до суду, що зазначені в статтях Кодексу адміністративного судочинства України, а не у Податковому кодексі України.

Таким чином, слід вказати, що всі вищеперелічені рішення суду діють і сьогодні, а тому при зверненні до суду щодо розв'язання податкових

спорів необхідно їх враховувати. В іншому випадку, якщо має місце пропущення встановленого строку без поважних причин, то суд залишить позовну заяву без розгляду.

Список використаних джерел:

1. Фінансове право в умовах цифрової трансформації : колективна монографія / за заг. ред. Т. А. Латковської. Чернівці : Технодрук, 2021. 418 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року №2747-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Постанова Верховного Суду у справі № 640/20468/18 від 11.10.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85033140>
4. Постанова Верховного Суду у справі № 500/2486/19 від 26.11.2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93404515>
5. Постанова Верховного Суду у справі № 1.380.2019.006119 від 02.07.2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90198996>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права Дуравкін П. М.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Наталія АНГЕЛУЦА,

Національна академія СБ України

Доцент кафедри кримінального права
та кримінології

ПРОБАЦІЯ І ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД

Пробація, відносно нове для національного права поняття, що зявилося на початку 2015 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про пробацію». Зазначеним Законом пробацію визначено як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» задля продовження процесу гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства введено новий основний вид покарання у виді пробаційного нагляду, передбачено цей нового виду покарання у санкціях окремих статей на заміну покарання у виді арешту, застосування покарання у виді арешту виключно до військовослужбовців, надання можливості призначення покарання у виді пробаційного нагляду як основного покарання до неповнолітніх.

Законодавчі зміни, торкнулись системи покарання. І новий вид покарання пробаційний нагляд визначено, як обмеження прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Розкриваючи цей вид покарання законодавець повторює ознаки покарання, закріплені в його загальному визначенні (ч. 1 ст. 50

КК України), але при цьому особливі, притаманні лише цьому виду покаранню не називає.

Відповідно до нових норм КК України (ч. 2 ст. 59–1) на засудженого до пробаційного нагляду судом в обов'язковому порядку покладаються такі обов'язки, як: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації. Зазначений обсяг обмежень прав і свобод засудженого навряд чи можна визнати достатнім для віднесення пробаційного нагляду до системи покарань. Аналогічний обсяг обов'язків (за виключенням неможливості виїзду за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації) суд покладає на засудженого у разі звільнення його від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 76 КК України), тобто, у випадку, коли суд дійшов висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Обов'язок періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації не є обмеженням прав засудженого на свободу пересування або ж будь-яких інших передбачених чинним законодавством немайнових прав особи. Такий обов'язок, як повідомлення уповноваженого органу з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання, також не є таким обмеженням. Виконання обов'язку у вигляді заборони виїзду за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації пов'язане з необхідністю знаходження засудженого протягом строку виконання покарання в межах України для забезпечення здійснення належного нагляду за ним. Тобто за характером обов'язків, які суд в обов'язковому порядку покладає на засудженого до пробаційного нагляду, можна стверджувати, що такі обов'язки здебільшого мають некаральний характер і спрямовані лише на спеціальну превенцію (запобігання протиправній поведінці суб'єкта кримінального правопорушення).

Прогресивні норми проекту КК України, що розробляється останніми роками, також містить норми про пробацію, але вони змістовно також наближені до умовно дострокового звільнення від відбування покарання в чинній редакції.

Враховуючи, що пробаційнийгляд, фактично можна прирівняти до звільнення від відбування покарання з випробуванням, та з урахуванням доволі «м'яких» обмежень, навряд чи спроможний він стати ефективним видом покарання, і сприятиме досягнення мети покарання як такого. Також, виникає питання, щодо врахування суспільної небезпечнос-

ті тих кримінальних правопорушень, де з'являється цей вид покарання. В першу чергу, це стосується: умисного легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2 ст. 125 КК України), домашнього насильства (ст. 126–1 КК України); погрози вбивством (ст. 129 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2 ст. 154 КК України), кваліфіковане порушення недоторканності приватного життя (ч. 2 ст. 182 КК України), примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків шляхом погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна цього працівника чи близьких йому осіб (ч. 1 ст. 280 КК), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК), хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України), опір представникові влади під час виконання ним службових обов'язків (ч. 1 ст. 342 КК України), втручання у діяльність державного діяча (ст. 344 КК України), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ч. 1 ст. 346 КК України), пропаганда війни (ст. 436 КК України), публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ч. 2 ст. 442 КК України), та ряду інших кримінальних правопорушень, за вчинення яких має з'явитись покарання у виді пробаційного нагляду.

Ще є час до вступу в чинність Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» – до 28 березня 2024 року. Враховуючи викладене та рекомендації Правил Ради Європи про пробацію, слід запроваджуваний вид покарання суттєвого доопрацювання та узгодити з усіма існуючим формами реалізації кримінальної відповідальності, а пробацію визначати лише як процесу виконання в суспільстві покарань і заходів, передбачених законом і призначених правопорушників.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023

- № 3342-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3342-20> (дата звернення: 12.11.2023)
2. Контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>
  3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 12.11.2023)
  4. Про пробачення : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/160-19> (дата звернення: 12.11.2023)
  5. Рекомендація СМ/Рес(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробачення (Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>

Юрій ДАНИЛЬЧЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Юрій ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

НЕВРОТИЧНІ РОЗЛАДИ ПАМ'ЯТІ ТА ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Пам'ять – одна з базових функцій свідомості, що забезпечує не лише можливість розпізнавання дійсності, а й формує фундамент соціально-

ті особи, зрештою її особистості в цілому. З цього приводу Л. Бунюель влучно зауважував, що лише після втрати пам'яті, навіть незначної і поступової, нам вдається усвідомити, що саме вона і становить наше буття. Без пам'яті життя припиняє бути життям [1, с. 43]. Разом з тим маємо констатувати, що ці прописні для сучасної неврології істини, на яких поряд з іншим ґрунтується розуміння поведінки особи, її стану жодною мірою не враховуються кримінально-правовою наукою та кримінальним законодавством. Про що йдеться? Перш за все про те, що Кримінальний кодекс (далі – КК) України цілком не адаптований під значну кількість ситуацій наявності у особи, яка вчинила злочин, розладів пам'яті.

Звісно, цілком справедливим буде апелювання до того, що підставою для кримінальної відповідальності є суспільно небезпечне діяння, яке містить склад злочину. Останній, в свою чергу, серед безлічі психічних станів, процесів і результатів їх комбінування в конкретній обстановці передбачає юридичну значущість усвідомлення (розпізнавання, оцінка) та волі, що, врешті-решт вкладається у поняття вини. Але проблема полягає в тому, що кримінально-правова доктрина у всіх питаннях, пов'язаних з кримінальною відповідальністю (вина, осудність, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, звільнення від відбування покарання) враховує виключно психічні та фізичні, а не неврологічні стани і процеси, *невротичні розлади*. При цьому зауважимо, що розлади пам'яті можуть бути спричинені різними факторами та спостерігаються як при психічних захворюваннях, тимчасових розладах психічної діяльності, інших хворобливих станах психіки, так і при суто неврологічних паталогіях. Власне проблематичність в означеному контексті викликають тільки ті розлади пам'яті, що діагностуються саме як невропатології, які не дають підстав для застосування будь-яких інших, окрім покарання, заходів кримінально-правового характеру. А тепер уявімо собі, на що перетворюється весь процес кримінального переслідування та його апогей – відбуття покарання для особи, яка вчинила злочин та абсолютно втратила про це (і не лише про це) згадку. Без перебільшення – це легалізоване насильство, що за українським кримінальним законодавством на сьогоднішній день безальтернативно застосовується у кожному подібному випадку.

Мова йде про різні види та ступені амнезії, як розлади пам'яті, що *дійсно* виключають можливість винного пригадати серед іншого подію вчиненого ним кримінального правопорушення. І цілком овечино,

що ця проблема не має жодного відношення до питань вини, складу кримінального правопорушення, кваліфікації. Але має безпосереднє відношення до питань реалізації принципів і досягнення цілей кримінально-правового регулювання загалом та кримінальної відповідальності, зокрема.

Це значення, по-перше, виявляється при аналізі положення ч. 3 ст. 19 КК України, відповідно до якого не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню [2]. Тобто йдеться тільки про тих осіб, які, підкреслимо, захворіли на психічну хворобу.

В медичній класифікації хвороб (МКХ-10-АМ) сформована окрема рубрика «(F40-F48) Невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади», що в суворо медичному та логічному значенні *не відносяться до психічних захворювань (хвороб)*. У їх структурі міститься позиція «F44.0 Дисоціативна амнезія». Основною ознакою є втрата пам'яті, зазвичай, про важливі нещодавні події, яка не спричинена органічними психічними розладами, та є занадто широкою, щоб пояснити це звичайною забудькуватістю або втомою. Амнезія, як правило, поширюється на травматичні події, такі як нещасний випадок або неочікувані втрати, та є частковою або вибірковою. Повна та генералізована амнезія трапляється рідко та є, як правило, частиною фуґи (F44.1). При цьому до складу такого роду амнезій не включається амнестичний розлад, зумовлений дією алкоголю або інших психоактивних речовин (F10-F19 з загальним четвертим знаком) [3].

Слідчій та судовій практиці відома низка випадків, коли після вчинення злочинів, зокрема випадків умисних вбивств близьких осіб з особливою жорстокістю (в тому числі й у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння), відбувається не дисоціативна амнезія як реакція витіснення з пам'яті травмуючої події, згадака про яку викликає нестерпний та несумісний зі установками, диспозиціями особистості, стан вини. Тобто особа, вчиняючи злочин, перебуває у стані осудності, але згодом «втрачає пам'ять» щодо події злочину. З часом, під впливом органічного ушкодження головного мозку, внаслідок травм (в тому числі фізичних)

чи під дією інших зовнішніх тригерів, пам'ять про травмуючу подію, злочин, може повертатися.

Подібні дисоціативні амнезії в межах судово-психіатричних експертиз однозначно визначити вельми складно. Тому слідчі та судові органи, як правило, в подібних випадках схильні вважати, що підозрюваний обрав тактику невизнання вини та імітує втрату пам'яті. Відтак, особи притягаються до кримінальної відповідальності та піддаються покаранню. Так й навіть тоді, коли вдається встановити вказану амнезію, вона визначається як невротичний розлад, а не психічна хвороба

Не важко дійти висновку, що в такій ситуації про досягнення цілей покарання мови бути не може. Останнє сприймається особою як несправедливе, незаслужене й набуває форму голої репресії. Таким шляхом ми занурюємось у глибокий пласт фундаментальної та ще мало дослідженої проблеми – об'єкту покарання. Звісна річ, в межах цієї роботи не маємо змоги окреслити навіть бодай більшість найголовніших її складових. Втім є можливість і доцільність акцентувати на тому, що існуюче положення ч. 3 ст. 19 КК України не здатне забезпечити дотримання кримінально-правового принципу справедливості та суб'єктивного ставлення в вину. Його варто доповнити вказівкою також і на ті розлади, зокрема невротичні, які так само як і психічна хвороба можуть перешкоджати відбуванню покарання. А тому такі особи так само мають бути піддані примусовим заходам медичного характеру з подальшим відбуванням покарання за наявності до того підстав та необхідних умов.

Список використаних джерел:

1. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом / Пер. з англ. К. : Наш Формат, 2018. 288 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
3. Формуляр ЛК. Класифікатори. (F40-F48) Невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади. URL: <https://kod.poltavalk.com.ua/mkxh-10-am/66-klas-5-rozlyady-psyxhiky-ta-povedinky-f00-f99/549-f40-f48-nevrotichni-pov-yazani-zi-stresom-ta-somatoformni-rozlyadi> (дата звернення: 05.11.2023).

Артем ДЕРГАЧОВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

аспірант 2 року навчання кафедри кри-
мінального процесу

ПРИНЦИП ТЕМПОРАЛЬНОЇ ДІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ

Однією із найважливіших умов здійснення ефективності кримінального провадження є чітке визначення межі дій кримінальних процесуальних норм, що регулюють юридичний статус суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин, межі їх компетенції, також повноважень держави у відповідних відносинах. Саме тому, особливого значення набувають питання чинності кримінальних процесуальних норм та її темпоральні характеристики.

Зазвичай, дія закону, а також його норм, що переживає, та зворотна дія закону та його норм, що породжує так звану темпоральну правову колізію, з урахуванням відповідних винятків. Будь-які прогалини в з точки зору чинності кримінальних процесуальних норм повинні вирішуватись на основі Основного Закону України як акту прямої дії. На сьогоднішній день, припис частини 1 статті 58 Конституції України проголошує, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, а отже й чітко визначило межі темпоральної дії нормативно-правового акта. Тим не менш, дана норма піддавалася розгляду Конституційним судом неодноразово, що ще раз вказує на неоднозначність нормативного регулювання даного питання. До того ж варто зазначити, що Основний Закон у тій же статті 58 містить припис, щодо неможливості застосування зворотної дії в часі законів, а отже й норм, та інших нормативно-правових актів, але має обмеження щодо зворотної дії в часі у тих випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що повністю узгоджується з загально-визнаними принципами права. Таким чином, можна стверджувати, що до юридичної відповідальності застосовується саме така норма, яка пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення. Але цікавим видається дискусія у доктринальній площині сто-

совно необхідності застосування виключення й щодо кримінальних процесуальних норм. Відповідно до статті 5 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Допустимість доказів визначається положеннями КПК, які були чинними на момент їх отримання. Тобто, можна стверджувати, що надання кримінальному процесуальному закону зворотної дії у часі варто визнати таким, що не суперечить Основному Закону, а у повній мірі відповідає йому, з точки зору, принципу верховенства права, а у передбачених випадках, коли цей закон скасовує або пом'якшує відповідальність у широкому значенні, тобто за статтею 58 Конституції України. Тим не менш, варто звернутися до позиції О. М. Дроздова, який проводив дослідження стосовно закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, зокрема за юридичною позицією Конституційного Суду України з прийняттям нормативно-правового акта в новій редакції втрачають чинність норми акта в попередній редакції. Тому, зважаючи на це, в доктрині кримінального права виділяють такі варіанти, унаслідок яких закон про кримінальну відповідальність втрачає чинність:

1. Якщо він був скасований або змінений іншим законом. У тексті нового закону у цьому разі міститься пряма вказівка: а) на скасування закону, що діяв раніше, або б) на скасування окремих положень закону, що в цілому продовжує діяти, або в) на заміну закону, що втратив чинність;

2. Коли закон замінений повністю чи частково іншим законом без будь-якого зазначення про те в новому законі;

3. У зв'язку із закінченням строку дії, на який був прийнятий закон, або у зв'язку зі зміною (усуненням) умов чи обставин, на які закон був розрахований (так звані закони певного часу дії);

4. Закон у цілому або його окремі положення можуть бути рішенням КСУ визнані такими, що не відповідають Конституції України – неконституційними. І дійсно, на прикладі кримінальних норм, чітко простежується прямий вплив на дію кримінальних процесуальних норм, які мають формальну сторону притягнення особи до кримінальної відповідальності, а отже й здатні прямо чи опосередковано впливати на покращення становища особи, а отже можуть з доктринальної точки зору

відповідати виключенню вказаному в статті 58 Конституції України. До того ж самим КСУ при розгляді пов'язаної справи вказується, що «ураховуючи приписи статті 2, пунктів 3, 5, 10, 14 частини першої статті 3, статей 7, 17, 284 Кодексу, Конституційний Суд України зазначає, що пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу визначено підставу для обов'язкового й автоматичного закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, якщо набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою, зокрема шляхом ухвалення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного. Тобто правомірною (легітимною) метою оспорюваного припису статті 284 Кодексу є припинення кримінального переслідування стосовно особи за діяння, яке перестало бути суспільно небезпечним і більше не є злочином відповідно до законодавства про кримінальну відповідальність, що за загальним правилом має виключати продовження кримінального провадження й узгоджується з принципами зворотної дії в часі більш м'якого кримінального закону та *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Водночас закриття кримінального провадження має бути здійснене з дотриманням як указаних принципів, так і інших конституційних принципів та прав, зокрема принципу презумпції невинуватості, прав на повагу до людської гідності, на судовий захист». Однак всі дискусії про можливість застосування зворотної дії кримінальних процесуальних норм так і залишаються на рівні доктринального поля.

Таким чином, під принципом темпоральної дії кримінальних процесуальних норм слід розуміти чинність кримінальної процесуальної норми у часі, а саме в тому, що суб'єкти кримінального провадження можуть застосовувати кримінальні процесуальні норми, що діють на момент початку виконання процесуальної дії або прийняття відповідного рішення. З практичної точки зору, це означає, що у разі зміни кримінальних процесуальних норм вже під час здійснення кримінального провадження застосовуються кримінальні процесуальні норми на момент проведення певної процесуальної дії, незважаючи на те, що кримінальне правопорушення було вчинене раніше внесених змін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.10.2023).
3. Дроздов О. М., Марочкін О. І. Закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності з законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння: Правові новели. С.188.
4. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротоюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

Науковий керівник: д.ю.н., проф. О. М. Дроздов.

Юлія ДЗЯВУН,

Адвокат

Адвокатське об'єднання «Національна
колегія адвокатів»

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Одними із основоположних завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проте, досить часто саме стороною обвинувачення, на яку покладається обов'язок виконання таких завдань в рамках кримінального провадження, допускається їхнє нівелювання, що як наслідок приводить до порушення основних прав та свобод осіб, які жодним чином не мають відношення до слідства.

В рамках кримінального провадження на сторону обвинувачення – слідчого, прокурора покладається функція зі збирання та перевірки вже отриманих доказів у справі шляхом проведення слідчих (розшукових)

та негласних слідчих (розшукових) дій. Досить часто такі дії проводяться у помешканні чи володінні третіх осіб, які не мають жодного відношення до кримінального провадження, тобто не є підозрюваним, обвинуваченим тощо [1].

Важливою передумовою проведення таких слідчих (розшукових) дій – це є звернення прокурора, слідчого з відповідним погодження з прокурором до слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якої знаходиться відповідний орган досудового слідства, з клопотання про проведення обшуку. Ця необхідність обумовлена тим, що однією з загальних засад кримінального провадження є недоторканість житла чи іншого володіння особи. Відповідно до статті 13 Кримінального процесуального кодексу України не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи [1] .

Статтю 234 КПК України передбачено, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

Крім того, під час звернення з відповідним клопотання, на слідчого, прокурора покладаються обов'язки щодо доведення перед слідчим суддею про наявність всіх підстав, що відповідне кримінальне правопорушення мало місце бути, відшукуванні речі і документи мають значення для досудового слідства; відомості, які містяться у відшукуваних документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; відшукувані речі або документи, про які йде мова у клопотанні, знаходяться у житлі чи іншому володінні особи, у якому слідчий має намір провести обшук. Окрім цього, звертаючись з відповідним клопотання, на сторону обвинувачення покладається обов'язок доведення, що саме визначеному випадку саме проведення обшуку є найбільш доцільним та ефективним способом виявлення речей і документів, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

На практиці ми маємо випадки, коли слідчий з погодженням з прокурором або ж безпосередньо сам прокурор, маючи відомості про вчинення кримінального правопорушення не встановленою особою або невстановленим колом осіб , шляхом поверхневої перевірки вихідної

інформації у справі, звертаються до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку у житлі особи, яка не має жодного відношення до злочину.

Водночас, у тексті клопотання про проведення обшуку, в частині визначення речей та документів, які необхідно відшукати, заявник обмежується лише загальним визначенням відповідного об'єкту, без конкретизації. Наприклад: «документів, які можуть бути предметом злочину», «грошових коштів, які можуть бути предметом злочину, неправомірної вигоди» (без зазначення конкретних розмірів сум, а у певних, окремо визначених випадках, без переліку номерів купюр)».

На превеликий жаль, в переважній більшості випадків, слідчі судді задовольняють такі клопотання про проведення обшуку, навіть не отримавши відповідних уточнюючих пояснень від суб'єкта звернення.

Однак, під час обшуку слідчі переважно виявляють та вилучають речі та документи, однак, які не мають жодного відношення до кримінального правопорушення. А відтак, в переважній більшості випадків таке майно має статус тимчасово вилученого майна.

Таким чином, після вилучення майна, яке не конкретно не вказане в ухвалі слідчого судді, слідчий повинен звернутися до слідчого судді з клопотання про арешт такого майна.

Однак, зазвичай слідчі, схильні до іншої позиції, оскільки вважають, що задовольняючи клопотання про проведення в обшуку, де перелік майна, яке відлягає відшуканню є дуже загальним, слідчий суддя надав дозвіл на відшукання та вилучення такого майна, навіть за умови, що воно не має жодного відношення до кримінального правопорушення.

За таких умов, єдиною правомочністю, якою може скористатися власник майна – це звернення з клопотанням про повернення тимчасово вилученого майна до слідчого судді. У випадку відмови у задоволенні такого клопотання, власник майна фактично опиняється у ситуації повного нівелювання його права власності, гарантованого Конституцією України та міжнародними нормативно-правовими актами.

Проте, в даному випадку, ситуацію може ускладнювати те, що не будучи стороною кримінального провадження, власник майна суттєво обмежений про хід досудового розслідування, зокрема про його тривалість. А відтак вилучене майно може утримуватися органами досудового слідства протягом не визначеного часу, чим порушується приписи

статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою передбачено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [2].

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що насамперед, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає, щоб будь-яке втручання органів державної влади у володіння майном відбувалося згідно із законом: відповідно до другого речення першого абзацу цієї статті будь-яке позбавлення власності має здійснюватися «на умовах, передбачених законом»; другий абзац надає державам право здійснювати контроль за користуванням, вводячи в дію «закони». До того ж, верховенство права, як один із основоположних принципів демократичного суспільства, є невід’ємною частиною всіх статей Конвенції [3].

Будь-яке втручання у мирне володіння майном має супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній чи юридичній особі обґрунтовану можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів державної влади для ефективного оскарження заходів, які становлять втручання у права, гарантовані цим положенням [3].

Таким чином, наразі в національному законодавстві відсутні будь-які процесуальні гарантії щодо захисту своїх прав власників майна, чим порушуються його права, гарантовані статтею 1 Першого протоколу до Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.2023 р. No 4651-VI. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117#Text>.
2. 1 Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
3. Посібник із застосування статті 5 Європейської Конвенції з прав людини. Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, редакція: 31 грудня 2019 року.

Діна ДРИЖАКОВА,

директор Товариства з обмеженою відповідальністю

«Юридична компанія 'Пріма лідер груп»

Аспірант 1 курсу 081 Право Навчально-науковий інститут права, кафедра кримінально-правової політики та кримінального права
КНУ ім. Тараса Шевченка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕСАНКЦІОНОВАНИМ ВТРУЧАННЯМ У РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ, КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ ЧИ МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ

Швидкі темпи розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, систем та мереж розширюють можливості їх використання у різних видах кримінально-протиправної діяльності. Зростання кількості користувачів кіберпростору сприяє не тільки скоєнню стосовно них кримінальних правопорушень, а й можливості їхньої участі у злочинній діяльності, у тому числі в її організованих формах.

Варто зауважити, що феномен злочинності у кіберпросторі для нашої держави є доволі новим, однак при цьому має значний ступінь суспільної небезпечності і може бути об'єктом посягання багатьох суспільних відносин. Збройна агресія Російської Федерації, стала певним каталізатором вироблення нової якісної системи охорони кіберпростору України. Це перш за все стосується вдосконалення існуючої стратегії кібербезпеки України, а також внесення змін в існуючий Кримінальний кодекс України, щодо питання кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, які вчиняються у кіберпросторі.

Мета: аналіз нормативно-правових актів з протидії несанкціонованим втручанням у роботу інформаційно-телекомунікаційних систем, аналіз прогалини в нормативно-правовому регулюванні цієї сфери, огляд нор-

мативно закріпленого понятійного апарату, що використовується під час проведення судових комп'ютерно-технічних і телекомунікаційних експертиз.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, закон, інформаційно-телекомунікаційна система, кібертероризм, кіберзагроза, телекомунікаційна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза.

Методи: емпіричний та теоретичний.

Нормативно-правовою основою функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, технічного захисту оброблюваної в них інформації та кримінальної відповідальності за несанкціоноване втручання в їх роботу є Конституція України, закони України, Кримінальний кодекс України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших державних органів, а також міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Законодавство не встигає за розвитком зазначеної сфери, що приводить до неврегульованості більшості злочинів, вчинених на просторах інформаційної інфраструктури, а в певних випадках навіть відсутність відповідальності.

На жаль, законодавство України не дає однозначного визначення категорії «несанкціоноване втручання в роботу». У Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» наводиться дефініція поняття «несанкціоновані дії щодо інформації в системі», до яких відносяться такі, що провадяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, установленого відповідно до законодавства.

Згідно зі ст. 1 зазначеного Закону доступ до інформації в системі – отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі. Порядок доступу до інформації в системі – умови отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі та правила її обробки. Обробка інформації в системі – виконання однієї або кількох операцій, зокрема: збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації, приймання, отримання, передавання, які здійснюються в системі за допомогою технічних й програмних засо-

бів. Виходячи з аналізу наведених категорій, можна зробити висновок, що несанкціоноване втручання в роботу – це порушення користувачем умов та правил отримання й обробки інформації[1, с. 127–130].

Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку караються згідно з Кримінальним кодексом України (далі – КК України), а саме:

- несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку – згідно зі ст. 361;

- створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут – згідно зі ст. 361¹ КК України;

- несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, – згідно зі ст. 361² КК України;

- несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, – згідно зі ст. 362 КК України;

- порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, – згідно зі ст. 363 КК України;

- перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку – згідно зі ст. 363¹ КК України.

Одним із основоположних міжнародних документів щодо узгодження боротьби з комп'ютерними злочинами є Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована Україною 07.09.2005 р.[2].

Так, згідно зі ст. 361 та 361¹ КК України шкідливі програмні засоби – це програмні засоби, призначені для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих

систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку, що може призвести до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Водночас низка інших нормативних документів містить визначення окремих різновидів програмного забезпечення, яке за багатьма ознаками може вважатися шкідливим, без зазначення співвідношення цих визначень із визначенням загального поняття «шкідливий програмний засіб», наведеним у КК України.

Як приклад можна привести ситуацію, яка склалась 23 грудня 2015 року, коли за допомогою шкідливого програмного забезпечення «BlackEnergy», було відключено близько 30 підстанцій Прикарпаття-обленерго[3].

За даними Департаменту кібербезпеки Служби безпеки України за 2022 рік було нейтралізовано понад 4.5 тисячі кібератак, а на перший квартал 2023 року 550. Також було зазначено, що здебільшого Російська Федерація атакує об'єкти логістики, енергетики, транспорту, військові об'єкти[4].

Розрізняють такі види шкідливого забезпечення: комп'ютерний вірус, програмна закладка, люк, троянській кінь.

Аналізуючи зазначені визначення, нескладно дійти висновку, що без їх упорядкування до єдиної системи проблематично розраховувати на однозначне об'єктивне їх тлумачення усіма працівниками, задіяними у цій сфері.

В українському законодавстві немає чіткого визначення таких понять, як «кібертероризм» і «кібердиверсія». Низкою законопроектів планувалось доповнити цими поняттями Кримінальний кодекс України, проте вони так і не були реалізовані на жаль.

Наслідком стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет є поява нових видів міжнародних конфліктів та інформаційні війни, тому міжнародно-правове регулювання правовідносин, що виникають в даній сфері, є вкрай важливим.

Однак, станом на сьогодні, в кримінальному законодавстві України немає спеціалізованої статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність за неправомірний або несанкціонований вплив на об'єкти критичної інформаційної інфраструктури, навмисне

вживлення в програмне забезпечення закладок або люків (бекдорів), за відсутність тестування програмного забезпечення, що створює певні перешкоди під час досудового розслідування та, в майбутньому, формулюванні обвинувального акту та направлення його до суду. Зокрема, без відповідної нормативно-правової бази виникають проблеми з кваліфікацією відповідних злочинів та доведенню їх вчинення.

Слід зазначити, що українська нормативно-правова база містить доволі багато документів, які певним чином регламентують питання протидії несанкціонованим втручанням у роботу інформаційно-телекомунікаційних систем країни. Однак таке розмаїття нормативно-правових актів породжує низку проблем, пов'язаних насамперед з неузгодженістю окремих положень цих актів.

Висновок: підсумовуючи вище зазначене, вважаю, що Україні необхідно структурувати понятійний апарат у сфері несанкціонованого втручання в роботу телекомунікаційних та комп'ютерних мереж, ввести відповідальність за кібертероризм.

Список використаних джерел:

1. Курман О. В. Криміналістична характеристика несанкціонованого втручання у роботу електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юрид. науки». Вип. 4. Т. 2. 2017. С. 127–130;
2. *Конвенція про кіберзлочинність* від 23.11.2001 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575;
3. Українські обленерго атакували вірусом BlackEnergy – США. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1944263-ukrajinski-oblenergo-atakuvali-virusom-blackenergy-ssha.html>;
4. Україна не готова до сучасних кібератак – експерт. Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28176636.html>.

Науковий керівник: Волинець Руслан Анатолійович, професор, доктор юридичних наук.

Катерина ДУЗЯК,

Державний податковий університет,
ННІ економічної безпеки та митної
справи,

4 курс, група ПМПФ-20–2

Катерина ЛЮБАС,

Державний податковий університет,
ННІ економічної безпеки та митної
справи,

4 курс, група ПМПФ-20–2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ У РОЗРІЗІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В умовах сучасної практики міжнародних відносин Україна стає все більш активним та прогресуючим суб'єктом. Враховуючи це, показовим критерієм авторитету держави на міжнародній арені є виконання принципів міжнародного права, зокрема принципу поваги прав людини. Тому, впевнений курс України на інтеграцію до європейських співтовариств спонукає все більше звертати увагу на дотримання європейських стандартів прав людини.

Так, у контексті даного питання Л. Р. Наливайко зазначає, що кримінальний процес у розрізі виду державної діяльності виступає як засіб реалізації функцій захисту прав і свобод людини та громадянина. Тобто, як найважливішим завданням є забезпечення прав учасників кримінального процесу та надання дієвих гарантій їх реалізації у кримінальному провадженні. Дане питання набуло світових масштабів, що, у свою чергу, викликало необхідність створення універсальних міжнародних стандартів здійснення кримінального судочинства [1, с. 16]. У свою чергу, Є. Б. Кубка вважає, що міжнародні стандарти є встановленими нормами міжнародного права та відображеними в рішеннях міжнародних юрисдикційних органів правилами здійснення юридичної діяльності, які визнані національною або міжнародною правовою доктриною й обов'язкові для практичного застосування [2, с. 70].

А. О. Бабешко дотримується думки, що в підґрунті підходу до міжнародних стандартів лежать міжнародно-правові норми з прав людини,

подальше формування яких не повинно виходити за межі форми прийняття міжнародних зобов'язань, які склалися в міжнародній практиці. Тому саме якість стандарту повинна забезпечувати його безумовне застосування як основи для юридичної кваліфікації дії влад та урядів у державах. Також автор зауважує, що наразі стандарти виступають як міжнародно-правові норми особливого роду, здатні служити меті глобального соціально-політичного розвитку окремих держав за тими напрямками їх розвитку, котрі представляють велику загрозу для демократичного розвитку суспільств і людства в цілому [3, с. 132].

Тобто, саме стандартизація прав людини є ключовою підставою визнання тієї чи іншої правової системи такою, що відповідає чи не відповідає демократичним прагненням розвитку людства. В загальному уявленні, стандартизація прав людини спрямована, насамперед, на забезпечення мінімальних правових засобів захисту людини тією мірою, в якій це дає їй змогу реалізовувати особистий потенціал в різних сферах. Таким чином, стандартизація прав людини є необхідним процесом хоча б з позицій визнання гідності кожної людини, незалежно від її громадянства, релігійної, національної, статевої, мовної та інших ознак.

Погодимось з думкою О. П. Кучинської, що імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським і загальносвітовим співтовариством, у кримінальну процесуальну діяльність є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних відносин [4, с. 58]. Влучним є твердження В. В. Філатова, що головне завдання держави у забезпеченні прав людини не розробка нових договорів у цій сфері, а реальне забезпечення існуючих прав шляхом підвищення ефективності контрольних механізмів, а також з допомогою відповідної практики, яка не тільки конкретизує, але й розвиває існуючі міжнародні стандарти з урахуванням сучасного розвитку міжнародного співтовариства [7, с. 474].

Наджорстока поведінка російських агресорів свідчить не просто про порушення базових прав людини: права на життя, права на свободу та повагу до людської гідності та ін., а про цілеспрямований геноцид української нації. На жаль, реакція міжнародних організацій серед яких: Рада безпеки ООН, Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини, ОБСЄ, НАТО та ін. виявилися слабкими і недієвими у процесі реального збройного тероризму росії проти України. Їх запізніла реакція жодним чином не вплинула на зменшення жертв серед мирного населення і,

втому числі, ще не відбулась належна оцінка масових порушень прав людини [5, с. 195].

Значимо, що тема прав людини в умовах воєнного часу є надактуальною сьогодні, коли Україна перебуває в умовах війни, і буде на часі ще й у післявоєнний період. Оскільки, факти порушення прав людини, в першу чергу російськими окупантами, які уже відомі сьогодні, та ті, які ще будуть взяті до уваги після закінчення війни, потребують і потребуватимуть негайної належної реакції та оцінки усієї прогресивної світової спільноти, усіх дієздатних у моральному вимірі міжнародних організацій та інституцій. У зв'язку з цими подіями, Верховна Рада України підготувала проект звернення про створення спеціального міжнародного трибуналу щодо воєнних злочинів росії. Дана постанова, зареєстрована під номером 8094 та містить заклики до ООН, парламентів та урядів її членів, Європейського союзу, Ради Європи щодо створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів країни-агресора проти України [6].

Отже, забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження, створення гарантій їх реалізації на стадії судового провадження має розглядатись державою як найважливіше завдання, виконання якого визначає демократичну спрямованість не лише кримінального провадження, а й державного устрою в цілому. Саме у сфері міжнародного захисту прав людини міжнародні стандарти відіграють величезну роль, зважаючи на те, що виконання зобов'язань щодо заохочення загальної поваги, дотримання і захисту прав людини і основних свобод є обов'язком усіх держав-членів ООН.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини. *Навчальний посібник*. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
2. Кубко Є. Б. Використання міжнародних правових стандартів в Україні (питання теорії і практики). *Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України*. ПрАТ «Юридична практика». Київ, 2013. С. 61–71.
3. Бабешко А. О. Міжнародно-правові стандарти поведінки з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Випуск 34. С. 129–141.
4. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне

процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 57–61. .

5. Морська Н. Л. Права людини в умовах воєнного часу. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ*. Тернопіль. 2022. С. 104–108. .
6. Проект Постанови «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів її держав-членів, Європейського Союзу, Ради Європи стосовно створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України» № 8094 від 03.10.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення 24.10.2022).
7. Філатов В. В. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини як основа механізмів перехідного правосуддя. *Право і суспільство*, № 4. 2022. С. 472–477.

Науковий керівник: Винниченко-Кумкова Лілія Олександрівна, к.ю.н., доцент, Державний податковий університет

Олександра ЗАХАРІЯ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 5 курсу 1 групи Факультету
слідчої та детективної діяльності

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

У сучасному світі розслідувати злочини локальними методами стає дедалі важче, а стандартні інструменти, які використовуються для ефективного досудового розслідування потребують постійного вдосконалення. Саме тому на заміну традиційного допиту з'явилося процесуальне інтерв'ю, метою якого є не лише перевірка версії слідства, а й отриманням правдивої інформації, шляхом застосування новітніх прийомів та методів допитування особи.

Новизна процесуального інтерв'ю полягає в побудові розмови слідчого з допитуваною особою таким чином, щоб в результаті отримати максимально об'єктивні покази, не застосовуючи обвинувальний підхід, самостверджуючись та керуючись лише власною версією.

При інтерв'юванні особи правоохоронці проводять допит у формі вільної розповіді щодо події, яка розслідується, формулюють додаткові

запитання у випадку необхідності та не обмежують людину у часі, що дає змогу отримати якнайбільше деталей.

Підготовка та здійснення процесуального інтерв'ю відбувається у декілька етапів: планування питань та тактик для використання, встановлення психологічного контакту, роз'яснення прав та порядку проведення інтерв'ю, отримання інформації, завершення та оцінювання отриманих результатів.

Встановлення психологічного контакту – один з ключових етапів будь-якого допиту, залишивши поза увагою який можна втратити перспективу проведення слідчої дії. Йдеться про можливість надати право на слово на користь допитуваної особи, дати можливість бути почутим та готовність слухати.

При безпосередній розмові слідчий може надавати можливість людині подати саме свою версію подій, яку пізніше можна буде порівняти з наявними доказами, здобутими в ході досудового розслідування та визначити факт її винуватості, отримавши пояснення щодо виявлених у ході інтерв'ю невідповідностей.

Тобто, етап отримання інформації, у свою чергу, складається з декількох частин: вільна розповідь особи, уточнення показань, перевірка розповіді – пред'явлення доказів, свідчень.

Якщо підозрюваний визнає свою провину, слідчий також може дати йому можливість розповісти всю історію заново, використовуючи уточнювальні запитання. Проте, головним завданням слідчого під час інтерв'ю з підозрюваним зберігати спокій, бути стриманим, донести до співрозмовника зацікавленість у будь-яких його показаннях та не використовувати агресію. Зворотні дії з високою ймовірністю призводять до руйнування встановленого контакту та відмови від подальшого проведення інтерв'ю.

Слід зазначити, що наявність додаткових умов для проведення інтерв'ю є перевагою. Зокрема, такою перевагою є кімната для допиту, облаштована усім необхідним, враховуючи апаратуру для фіксування процесу та наявність декількох інтерв'юверів, які працюють у парі.

Щодо фіксування процесуального інтерв'ю, то основним документом-підтвердженням даної дії є протокол, підписаний усіма його учасниками. Додатками до протоколу допиту є:

1) носій інформації з відеозаписом ходу проведення процесуального інтерв'ю;

2) ключові тези, щодо яких свідок (потерпілий, підозрюваний) надав свідчення та який складається слідчими після закінчення процесуально-го інтерв'ю, на підставі тих нотаток, які вони робили під час інтерв'ю.

Отже, процесуальне інтерв'ю – це інструмент для проведення допиту особи, при якому слідчі та детективи використовують активне слухання та невербальне спілкування. Принцип застосування цього інструменту, полягає насамперед в необхідності максимально абстрагуватися від будь-якої упередженості по відношенню до допитуваної особи з інкримінованим їй вчинком, попереднього оцінювання з метою концентрації на результаті проведення процесуального інтерв'ю. Результатом такого допиту є не отримання зізнання, не приведення свідчень особи у відповідність до іншої доказової бази, а отримання цінної для слідства інформації.

Практика використання процесуального інтерв'ю сформувалась за час багаторічної роботи поліцейських та прокурорів Британії, Канади, а також інших країн Європи. Проте, для українських правоохоронців практика застосування процесуального інтерв'ю є новою та підлягає законодавчого регулювання та професійної підготовки.

Дар'я ІВОНІЧЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студентка
3 курсу, 16 групи факультету прокуратури

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СЛІДЧИМ ВКАЗІВОК ПРОКУРОРА

У кримінальному провадженні діяльність слідчого спрямована на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та виконання інших завдань кримінального провадження, що зумовлює наділення його процесуальною самостійністю.

Водночас, стороною обвинувачення згідно із Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) є як слідчий, так і прокурор. Проте, обсяг їх повноважень та компетенції не є рівними. Тому, дискусійним у науковій літературі та практиці правозастосування є пи-

тання виконання слідчим вказівок прокурора та меж впливу прокурора на діяльність слідчого у кримінальному провадженні.

Вказане питання було предметом дослідження таких науковців, як А. Є. Голубов, Д. П. Письменний, А. В. Луцик, В. П. Горбачов, В. М. Юрчишин, О. В. Баулін, О. Г. Яновська, Л. М. Лобойко, В. Г. Кравченко, тощо. Проте, постійні законодавчі зміни, а також суперечливість судової практики зумовлюють актуальність подальшого дослідження обраної теми.

Згідно із ч. 5 ст. 40 КПК України [5] слідчий наділений процесуальною самостійністю, і втручатися у його процесуальну діяльність особам, які не мають на те повноважень, забороняється.

Водночас, аналіз повноважень прокурора, викладених у КПК, дає підстави стверджувати про те, що усі його процесуальні рішення, вказівки, доручення, вимоги є «процесуально-керівними» і вважаються обов'язковими для виконання слідчими [2, с. 207–208].

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України [5] прокурор здійснює нагляд за виконанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням за допомогою вказівок. У цій нормі закону визначено предмет вказівок прокурора. Зокрема, це можуть бути вказівки щодо проведення конкретних гласних або негласних слідчих дій, розшукових чи інших процесуальних дій у строк, встановлений прокурором.

Це дозволяє визначити ступінь об'єктивності та повноти розслідування, оцінити докази на предмет їх допустимості, належності, та достовірності. Саме на прокурора покладається обов'язок встановлення ефективності та доцільності використання слідчим процесуальних можливостей для виявлення доказів в кримінальному провадженні, які мають істотне значення.

Вказівки, які дає прокурор у кримінальному провадженні, не лише описують порушення, які були вчинені слідчими та відповідальність за них, а й уточнюють можливі подальші дії, які можуть бути проведені, завдання, які мають бути виконані в конкретному кримінальному провадженні для забезпечення правильності, повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування. Тобто письмові вказівки та доручення слідчому від прокурора є «опосередкованим» процесуальним керівництвом за розслідуванням [3, с. 158–159].

Вказане свідчить про превентивну роль прокурора щодо уникнення можливих правопорушень під час досудового розслідування, яка є невід’ємною частиною реалізації прокурором функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням [3, с. 158–159].

Чинні положення законодавства встановлюють обов’язковість виконання слідчим вказівок, що дані прокурором у межах досудового розслідування. А невиконання законних вказівок прокурора тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством (дисциплінарну або адміністративну).

Так, у ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» [6] наголошується, що вказівки прокурора в межах його повноважень повинні виконуватися, а якщо прокурор видає накази за межами своїх повноважень, він несе відповідальність згідно з положеннями законодавства.

Згідно із ч.4 ст. 40 КПК України [5] слідчий зобов’язаний виконувати письмові вказівки і розпорядження прокурора.

Отже, за загальним правилом, доручення та вказівки прокурора в межах досудового розслідування мають бути надані в письмовій формі, і тоді вони мають статус офіційного документа. Водночас, це дає можливість прокурорам контролювати хід виконання наданих ними вказівок.

Звісно, прокурори мають право давати усні вказівки слідчим щодо виконання певних процесуальних дій. Проте їх можна надавати лише в невідкладних випадках і щодо незначного обсягу процесуальних дій, які підлягають виконанню [1, с. 146].

Також прокурор має право застосовувати та видавати розпорядження про застосування санкцій за порушення закону. Наприклад, він має право застосувати до порушників (зокрема слідчих) кримінально-процесуальну санкцію у вигляді скасування незаконних і необґрунтованих постанов слідчих (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України).

Водночас, у випадках, коли слідчий несумлінно виконує або взагалі не виконує вказівки прокурора, що надані у письмовій формі, прокурор наділений правом ініціювати перед керівником прокуратури питання розгляду стану досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Відповідна бездіяльність слідчого може бути розглянута на оперативній нараді при керівнику прокуратури за обов’язковою участю слідчого та прокурора.

Прокурор також наділений повноваженнями ініціювати службове розслідування (дисциплінарне провадження). У п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК

України визначено право прокурора звернутися до керівника органу досудового розслідування з ініціативою щодо відсторонення слідчого від досудового розслідування відповідного кримінального провадження та призначення іншого слідчого для здійснення відповідних функцій (при наявності підстав для його відводу, передбачених КПК та/або якщо досудове розслідування проводиться неефективно).

За невиконання слідчим письмових законних вказівок прокурора передбачена адміністративна відповідальність згідно із ч. 1 ст. 185–8 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Таким чином, письмові законні вказівки прокурора підлягають виконанню слідчим. Проте, останній має право їх оскаржити, якщо в нього є обґрунтовані підстави вважати їх незаконними. А невиконання законних вказівок прокурора в межах досудового розслідування тягне за собою передбачену законодавством відповідальність .

Список використаних джерел:

1. Гнатюк А. Ю. Процесуальні відносини прокурора зі слідчим: відповідність українського законодавства Рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи . Науковий вісник УНУ. Серія: Право. 2015. Вип. 33(2). С. 145–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33%282%29__39
2. Гринів О. Вказівка прокурора як форма процесуального керівництва досудовим розслідуванням . Університетські наукові записки. 2016. № 1. С. 205–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2016_1_21
3. Єрмоєнко І. В. Взаємодія прокурора та слідчого у кримінальному провадженні: підстави, форми та принципи. Jurnalul Juridic National: teorie si practica 1. 2019, №3. С.157–160. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/84803#
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073¹-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.04.2014 №1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18>

Науковий керівник: Повзик Євген Вікторович, к.ю.н., асистент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Христина КЛИМУС,

Анастасія СЕРДЮК,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
студентки 2 курсу, 16 групи факультету прокуратури

БОРОТЬБА З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Завдання боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану вимагає особливої уваги та ефективних заходів для забезпечення національної та міжнародної безпеки. У сучасному цифровому періоді, коли інформаційні технології стали неодмінною складовою суспільства, кіберзлочинці отримали нові можливості для спровокування хаосу та завдання шкоди як цивільному населенню, так і військовим об'єктам. Нашою метою є розгляд основних аспектів боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану, зосереджуючись на стратегічних та технічних аспектах цього питання, а також на важливості міжнародного співробітництва у цій області.

Перед розглядом даного питання слід зазначити, що кіберзлочинність – це сукупність злочинних дій, які вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій та Інтернету. Ці дії можуть бути спрямовані на незаконне отримання, використання або руйнування комп'ютерної інформації, мереж і систем, а також на завдання шкоди інформаційній безпеці, фінансовим інтересам, особистій конфіденційності та приватності людей чи організацій.

В умовах воєнного стану, кіберзагрози можуть стати значущим інструментом для дестабілізації ситуації та ослаблення обороноздатності країни. Зокрема, кібератаки можуть бути спрямовані на призупинення роботи критичних інфраструктур, обмеження зв'язку та розповсюдження дезінформації. Такі дії можуть вплинути на здатність військових та цивільних організацій до ефективного функціонування під час воєнного конфлікту.

Кундеус В. Г. зазначає, що «найбільш поширена класифікація кіберзлочинів в даний час ґрунтується на структурі Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 року. За конвенцією Ради Європи про кіберзлочинність існує чотири основних групи кіберзлочинів”[1]. У свою чергу перша група включає в себе порушення, спрямовані на конфіден-

ційність, цілісність та доступність комп'ютерних даних і систем. Це охоплює такі дії, як незаконний доступ (стаття 2), незаконне перехоплення (стаття 3), втручання у дані (стаття 4), втручання у систему (стаття 5) і зловживання пристроями (стаття 6). Друга група включає в себе порушення, які пов'язані з використанням комп'ютерів у шахрайстві та підробці (статті 7 і 8). Третя група включає в себе порушення, пов'язані зі змістом, зокрема з питань дитячої порнографії, як описано в статті 9. Четверта група включає в себе порушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав, як описано у статті 10.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року, про яку було згадано раніше, сприяє захисту міжнародної безпеки у сфері кіберзлочинності, розширюючи співпрацю між країнами-учасницями у розслідуванні та припиненні кіберзлочинів, криміналізуючи їх різноманітні види, забезпечуючи захист даних і сприяючи міжнародній співпраці та обміну інформацією, особливо під час дії воєнного стану. Також вона створює правовий та організаційний каркас для боротьби з кіберзлочинами та сприяє розвитку міжнародних стандартів і співпраці в цій сфері, що важливо для забезпечення безпеки в кіберпросторі.

Як міжнародний документ, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність діє не тільки для країн-учасниць, але і для всіх держав, які вирішили ратифікувати її. Україна після того, як ратифікувала даний документ, зобов'язується боротися з кіберзлочинністю і приймати заходи для попередження та розслідування кібератак. Конвенція сприяє співпраці між Україною та іншими країнами-учасницями у сфері кібербезпеки та обміну інформацією щодо кіберзлочинів. Це може бути корисним для розслідування міжнародних кіберзлочинних подій.

Кіберзлочини стали серйозною загрозою для Інтернет-спільноти та суспільства в цілому. Боротьба з ними вимагає постійного вдосконалення заходів безпеки та свідомості користувачів.

Під час війни ворог активно намагається вриватися у наш кіберпростір, аби отримувати інформацію, щоб завдати шкоду обороноздатності України. Завдання нашої держави – це усіма силами намагатися протидіяти цьому та захистити наш інфопростір.

З початку війни було здійснено чимало кібератак на нашу інфраструктуру. Зокрема, в березні 2022 року відбулась потужна хакерська атака на телеком-провайдер – Укртелеком. Вона здійснювалась у два етапи: перший був проведений з метою отримати відомості про облікові записи працівників компанії та дізнатись, як саме влаштована ІТ-інфраструктура провайдера,

а другий етап передбачав виведення з ладу обладнання та сервіси компанії, отримати контроль над мережею Укртелекому та навіть намагалися змінити паролі від акаунтів працівників компанії. Проте ІТ-спеціалістам Укртелекому вдалося запобігти кібератаці хакерів та не дати їм заволодіти конфіденційною інформацією чи встановити контроль над обладнанням [2].

Для того, щоб захистити кіберпростір України, необхідно вдосконалювати законодавство держави у цій сфері. Протягом 2022 року було внесено певні зміни до деяких законів України, зокрема Закон України (далі – ЗУ) від 24.03.2022 №2149-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» та ЗУ від 15.03.2022 №2137-IX Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. Дані зміни сприяють ефективності захисту, протидії та розслідуванню кібератак, посилено кримінальної відповідальність за їх вчинення, оскільки дане правопорушення стало більш криміналізованим і для того, щоб його кваліфікувати не потрібно чекати на настання ніяких наслідків. Мається на увазі, аби кваліфікувати діяння, як правопорушення повинне бути наявне лише несанкціоноване втручання в роботу інформаційно-електронних комунікаційних мереж. А також ці зміни передбачають покращення забезпечення надійності та безпеки використання цифрових послуг.

Також задля забезпечення кібербезпеки, Президент України своїм указом затверджує рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України». Він передбачає різні аспекти захисту нашого кіберпростору, а також міжнародної співпраці у цій сфері. Наприклад, у пунктах 5 та 6 даного Плану зазначено створення «MIL.CERT-UA в інтересах Міністерства оборони України та Збройних Сил України, налагодивши на постійній основі співпрацю із європейською військовою CERT-мережею» чи забезпечення «проведення щонайменше двічі на рік спільних тематичних навчань із відповідними підрозділами держав – членів НАТО задля досягнення оперативної сумісності» [3] та багато інших заходів спрямовані на ефективну протидію кіберзлочинам та обороні нашого інфопростору.

Отже, надійний захист та оборона національного кіберпростору, критичної інформаційної інфраструктури вимагає неабияких зусиль для розробки плану реалізації кібербезпеки, нормативного регулювання

та міжнародної співпраці, щоб забезпечити ефективну протидію кіберзлочинам та невтручання в конфіденційну інформацію у кіберпросторі, особливо в період воєнного стану, коли ворог має надто зосереджену увагу на ньому.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про кіберзлочинність: від 23.11.2001 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575/ (дата звернення: 02.03.2020)
2. Кібератака на Укртелеком 28 березня: деталі [електронний ресурс] URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/kiberataka-na-ukrtelekom-28-bereznua-detali>
3. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Дудченко Олександр Юрійович.

Володимир КОСТРИЦЯ,

Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
студент групи Прав-61М

РОЛЬ ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЙОГО ФУНКЦІЯ

Якщо мова заходить про кримінальне переслідування чи про запобігання злочинній діяльності, постає необхідність у застосуванні заходів примусу. Можна багато говорити про обмеження прав людини та її доцільність, але якщо мова йде про безпеку суспільства, то ціль виправдовує засоби. Відповідно до застосування заходів примусу, порушуються та/або обмежуються деякі права людини, правильність застосування примусу у кримінальному провадженні забезпечує ефективне виконання його завдань та «функціонування» кримінального провадження. Хоча кримінально-процесуальний примус обмежує конституційні права та свободи особи, але його застосування є виправданим з огляду на виконання завдання боротьби зі злочинністю.

У зв'язку з курсом України на інтеграцію з Європейським Союзом, від 13.04.2014 набув чинності новий Кримінально-процесуальний кодекс України та внесені зміни з метою адаптації нашого законодавства відповідно до вимог Європейського Союзу.

КПК України визначає такі заходи примусу:

- привід;
- затримання;
- зобов'язання про явку;
- грошові стягнення;
- обшук;
- виїмка;
- освідування;
- одержання зразків для експертного дослідження;
- поміщення до медичного закладу для обстеження;
- накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію чи на майно;
- відсторонення обвинуваченого від посади, а також підписку про невиїзд, арешт та інші запобіжні заходи. (2)

Чимало є спорів стосовно застосування засобів примусу, їх доцільність та дієвість, однак питання до тих чи інших дій є, були і будуть, кожна медаль має дві сторони.

Застосування будь-якого примусу суттєво обмежує конституційні права та свободи громадянина, що гарантовані Конституцією України – Основним Законом, цей же Закон і дозволяє його застосовувати. Так, у ч.1.ст.64 Конституції України, зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.(1)

Застосування примусу у кримінальному провадженні є необхідним, інколи й обов'язковим, оскільки постає необхідність виконання основного завдання держави – боротьба зі злочинністю, яка завжди є складною, і завжди зустрічає спротив з боку злочинності. Так, застосовуючи примус у кримінальному провадженні, ми обмежуємо права та свободи людини і громадянина, що підозрюється, але, тим самим, цими діями забезпечується суспільство від дій тої ж таки злочинності та запобігання до поширення такої. Таке втручання в права та свободи людини суворо регулюється як національним, так і міжнародним законодавством.

Тобто, можна зробити висновок, що застосування примусу не має на меті порушити права підозрюваного, а застосовується безпосередньо

для того, щоб ефективно провести розслідування, і в разі визнання підозрюваного винним, забезпечити суспільство від посягання з боку злочинності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року №254к/96 ВР зі змінами, доповненнями і офіційними тлумаченнями в редакції від 01 січня 2020 року. – [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] : [Режим посилання] : URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Хитра А. Заходи кримінально-процесуального примусу / А. Хитра. – Л.: ЛДУВС, 2009. – 96 с.

Науковий керівник: Саско О. І., доцент, к.ю.н., викладач кафедри кримінального права і процесу

Олександр КРИКУНОВ,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Богдана БОНДАРЕНКО,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зважаючи на зростання злочинності, кількості нових за складом злочинів на території України під час повномасштабного вторгнення, акти-

візації протидії розслідуванню виникає необхідність якнайшвидше викоринити проблеми досудового розслідування та професійно використувати засоби їх забезпечення.

Метою цієї роботи є дослідження проблем досудового розслідування та правових засобів забезпечення його результативність у реаліях воєнного стану. Зокрема у роботі досліджено проблеми, що виникли під час дії воєнного стану, а також законодавчі кроки по адаптації до нових реалій та запитів.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити низку завдань: 1) здійснити аналіз окремих норм законодавства про здійснення досудового розслідування, які викликають проблеми правозастосування; 2) охарактеризувати спеціальні норми щодо досудового розслідування після початку збройного нападу РФ 24 лютого 2022 р.

Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовлюють виникнення проблем на етапі здійснення досудового розслідування, зокрема щодо: особливостей проведення окремих процесуальних дій (зокрема, дистанційний допит свідків, огляд та збереження інформації з відкритих джерел), прийняття та оформлення процесуальних рішень (у тому числі щодо доступу до суду), здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, удосконалення системи захисту свідків, потерпілих, експертів, спеціалістів, які працюють з такою категорією проваджень, зміна строків розслідування такої категорії справ (не мають спливати щонайменше до деокупації територій, де вчинено злочин).

Так, 27 липня 2022 року Верховна Рада України проголосувала в цілому за проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». Як зазначено у пояснювальній записці, з метою забезпечення оперативного та ефективності розслідування злочинів в умовах воєнного стану, та особливо в районах проведення активних бойових дій або максимально наближених до них територіях, слід внести відповідні зміни до норм КПК України щодо проведення і оформлення слідчих розшукових дій, визначення причин смерті та порядку видачі трупу, затримання осіб, тримання під вартою [1].

Виправданими вважаємо норми ст. 615 КПК, відповідно із якими за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних

дій їх фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше 72 годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій. При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч.1, 12 ст. 615 КПК). Варто вказати, що при дистанційній формі участі залученого захисника проблематичним є здійснення конфіденційного спілкування із підзахисним.

Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч.11ст. 615 КПК).

Копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК). Ця норма є слушною, адже дозволяє запобігти втраті матеріалів досудового розслідування.

Законодавець прагнув збалансувати реалії воєнного часу з застосуванням процесуального обмеження свободи щодо затриманих осіб Зокрема, у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. якщо такі про-

цесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до сорока восьми годин. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сорока восьми годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

С. Фомін проаналізував окремі положення КПК щодо строків вчинення процесуальних дій та прийняття рішень, які стали проблематичними під час воєнного стану. Зокрема, виконання процесуальних дій у строки, визначені ст. 220 (розгляд клопотань під час досудового розслідування), ст. 221 (ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення), ст. 304 (строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження), ст. 306 (порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування), ст. 308 (оскарження недотримання розумних строків), 376 (проголошення судового рішення), ст. 395 (порядок і строки апеляційного оскарження), ст. 426 (порядок і строки касаційного оскарження) в умовах воєнного стану та за відсутності об'єктивної можливості мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану згідно із п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України [2]

Відсутність процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування є ще однією проблемою. Одним із засобом забезпечення виконання цього завдання є доповнення КПК главою 24–1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Особливість спеціального досудового розслідування передбачає його проведення за відсутності підозрюваного, тому вимагає дотримання процедури набуття особою такого процесуального статусу та визначення умов, за яких підозрюваний вважається таким, що оголошений у міжнародний розшук.

Питанням, яке наразі нечітко вирішується слідчими суддями при розгляді клопотань слідчих чи прокурорів про здійснення спеціального досудового розслідування, є надання стороною обвинувачення інформації про оголошення особи у міжнародний розшук. У зв'язку з цим слід зазначити, що КПК України не містить визначення поняття «міжнародний розшук» та порядку оголошення підозрюваного у такий вид розшуку, а положеннями КПК передбачено лише винесення слідчим суддею чи прокурором окремої ухвали з цього приводу. Слушною є позиція

М. А. Погорецького та О. С. Старенького, які зазначають, що правильність визначення сутності цього поняття залежить від чіткості розуміння порядку оголошення особи в міжнародний розшук та його безпосереднього здійснення, встановлення органу, який оголошує особу в міжнародний розшук, моменту, з якого особа вважається такою, що перебуває у міжнародному розшуку [3, с. 71–88].

Окремим аспектом є особливості взаємодії українських правоохоронних органів з правоохоронними органами інших країн та міжнародними судовими органами при здійсненні правосуддя щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, зокрема Міжнародним кримінальним судом. На етапі досудового розслідування важливо забезпечити єдині стандарти збору доказів у відповідних провадженнях. Задля цього зокрема, 26 березня 2022 року Генеральні прокурори України, Польщі та Литви підписали угоду про створення спільної слідчої групи для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України [4]. Згідно з повідомленням Генеральної прокуратури, група зосередиться на зборі, безпечному зберіганні, оперативному обміні та проведенні оперативно-розшукових заходів інформації та доказів щодо воєнних злочинів, зібраних під час розслідувань на територіях сторін. Згодом до групи приєдналися Естонія, Латвія та Словаччина. Міжнародний кримінальний суд також приєднався як учасник названої угоди. Усі держави-учасниці угоди 26 березня 2022 року, за винятком України, ратифікували Римський статут [5] і приєдналися до Міжнародного кримінального суду, що вимагає від них приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, якими керується Міжнародний кримінальний суд. Таким чином, у цій сфері перед Україною стоїть серйозний виклик щодо забезпечення найвищого рівня ретельності збору та фіксування доказів, який не може відрізнитися від міжнародно-правових стандартів доказування.

Висновки. Вивчення проблем правового регулювання досудового розслідування в умовах воєнного стану дає підстави вказати на необхідність подальших змін, які мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань чисельних та масштабних порушень законів та звичаїв війни в умовах окупації та подолання наслідків збройного конфлікту. Не всі новели ст. 615 КПК у прив'язці до правового режиму воєнного стану є узгодженими із нормами міжнародного права, практикою ЄСПЛ. Це вимагає подальших змін чинного КПК задля того, аби не залишилися безкарними найтяжчі злочини проти миру та людянос-

ті, та для досягнення справедливості для кожного постраждалого від дій агресора.

Список використаних джерел:

1. Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk.
2. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/aktyal_pytan_kks/6789.
3. Погорецький М. А., Старенький О. С. Оголошення особи в міжнародний розшук: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. №4. С. 71–88.
4. Костін А. Члени спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (Joint Investigation Team) уклали угоду про розслідування не лише воєнних злочинів, а й злочинів геноциду. URL: https://t.me/pgov_gov_ua/11255/
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Аліна ЛИСЕНКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 16 групи факультету
прокуратури

Карина ПОПОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 16 групи факультету
прокуратури

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Розвиток інституту державного обвинувачення – це важливий етап в процесі становлення сучасної правової системи цивілізованих країн

світу, перші форми якого розпочали своє існування ще з давніх часів виникнення первинних стадій розвитку судочинства.

В різних країнах дія та функціонування роботи органів державного обвинувачення має свої особливості. Аналізуючи досвід країн англосаксонського правої сім'ї, слід звернути увагу, що, наприклад, в Великій Британії, США та Канаді відсутня така назва посадової особи, яка є представником державного обвинувачення як прокурор. Загальноприйнятим для вітчизняного права назва посади прокурора в тих країнах трактується по-різному. Наприклад, Аторнейська служба в Сполучених Штатах, де аторней – офіційний представник, який може представляти або захищати правові інтереси, згідно покладених на нього обов'язків. Аторней та прокурор за формою своєї діяльності досить схожі за такими ознаками, як представництво зі сторони держави, захист громадських, державних інтересів та наділенням особливими владними повноваженнями. У Великій Британії існує королівська служба кримінального переслідування та обвинувачення, а в Канаді – федеральна служба обвинувачення.

Країни континентальної Європи, порівнюючи з англосаксонською системою, мають певні відмінності в контексті особливостей функціонування інституту державного обвинувачення та є більш звичними з українськими формами його здійснення. Наприклад, одна з фундаментальних структур – Європейська прокуратура.

Європейська прокуратура – це незалежний, децентралізований орган, що здійснює функції розслідування, перешкоджання та притягнення до суду щодо злочинів проти бюджету ЄС: шахрайства, корупції тощо. Європейська прокуратура працює як єдиний офіс у всіх країнах-учасниках Європейського Союзу і поєднує зусилля європейських та національних органів у єдиний, цілісний та ефективний підхід. Прокуратура має свою структуру, що складається з двох рівнів: центрального та національного. Права підозрюваних і обвинувачених гарантуються комплексними процесуальними гарантіями, що базуються на чинному національному законодавстві та на законодавстві ЄС. Європейська прокуратура забезпечує дотримання прав і свобод, гарантованих Хартією Європейського Союзу про основоположні права, невід'ємно забезпечуючи право на справедливий суд за захист. Основним документом, якого повинні дотримуватись держави-члени є Директива ЄС 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з шахрайством, спря-

мованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами. Директива є важливим інструментом для гармонізації кримінального законодавства держав-членів у сфері злочинів проти бюджету Союзу та закладає основу роботи Європейської прокуратури. Окремо країни Європейського Союзу також підтримують процес здійснення державного переслідування та обвинувачення на національному рівні, впроваджуючи особливості та відповідні вимоги в роботі прокуратури.

Стосовно нормативно-правового регулювання статусу та місця прокуратури в системі державних органів в країнах ЄС прийнято виділяти чотири категорії:

- країни, де прокуратура є складовою частиною Міністерства юстиції (загалом 14 країн, зокрема Франція, Данія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Чехія та інші);
- країни, в яких прокуратура включена до складу судової системи і здійснює свої функції при судах (Іспанія, Болгарія, Греція, Латвія);
- країни, що мають виокремлену систему прокуратури, у формі служби, яка підзвітна парламенту або очільнику держави (Литва, Швеція, Словаччина, Угорщина);
- країни, де прокуратура є самостійним органом, аналогів якому не існує (Кіпр, Мальта, раніше Велика Британія) [2, 83]

Загалом вважається, що у прокуратури у державах-учасницях ЄС посередницька роль між виконавчою та судовою гілками влади. Доцільним буде детальніше охарактеризувати кожен групу.

В межах групи країн в яких орган входить до складу Міністерства юстиції виділяють окремі підгрупи виходячи з певних особливостей правової регламентації.

Для першої підгрупи країн характерним є визначення прокуратури, як урядового органу. Зокрема, Міністр юстиції є офіційним очільником органу і наділений широкими повноваженнями в межах компетенції даного органу. Наприклад, в Польській республіці Міністр має статус Генерального прокурора і може брати участь у конституційному трибуналі та вносити особисті звернення для розгляду на трибуналі. За законодавством Данії, Польщі, та Естонії залучений у призначенні на посади до органів прокуратуру.

До другої підгрупи належать такі країни як Бельгія, Люксембург та Італія, які законодавчо закріплюють підпорядкування прокуратури

до Мініюсту, проте вона також є складовою судової системи, тобто може діяти в межах обох гілок влади. В зазначених країнах система органів прокуратури узгоджена з системою судів, оскільки визначена як частина суду. Зокрема, особливістю італійської системи є обмеження повноважень

Міністра юстиції стосовно функціонування органу прокуратури, нагляд за виконанням завдань він здійснює проводячи інспекції, що мають назву «мирате».

Третя підгрупа визначає підпорядкування прокуратури Міністерству юстиції і її діяльність в межах судової структури, проте прокуратура не входить до складу системи суду. Серед країн ЄС цієї категорії виділяють Австрію, Німеччину, Францію, Нідерланди та Румунію.

Друга група держав – Іспанія, Болгарія, Греція, Латвія – це країни, що не виокремлюють прокуратуру із системи судової влади, статус прокурорів прирівнюється до статусу суддів. Проте, при здійсненні обов'язків орган є автономним та регламентується відповідним законом. Правовий статус прокуратури Болгарії, Греції та Іспанії конституційно закріплений у відповідних розділах про судову владу та окремих законах. Наприклад, в Латвії, згідно зі статтею 36 (1) Закону Про кримінальне судочинство Латвії, прокурор здійснює нагляд, проводить розслідування, обвинувачення від імені держави та виконує ще низку функцій відповідно до кримінального судочинства. Таким чином, прокурор може брати участь у всіх стадіях кримінального переслідування [1, 13].

Третя група включає Литву, Швецію, Словаччину, Угорщину та Португалію. Країни мають окремий незалежний конституційний орган прокуратури, що звітує перед парламентом чи президентом. Особливістю шведської правової системи є те, що незважаючи на незалежність інституту, до його діяльності опосередковано залучений Міністр юстиції, який може проводити консультації з Генеральним прокурором – очільником прокуратури.

В четвертій групі виокремлюють особливу систему органів, зокрема юридичну службу в Республіці Кіпр та службу Генерального аторнея в Республіці Мальта.

Комітет Міністрів Ради Європи в своїй Рекомендації Rec (2000) 19 від 06.10.2000 р. визначає основні функції прокурорів в межах окремих систем судочинства та загальні для всіх систем. Серед спіль-

них функцій виокремлюються: прийняття рішень про порушення і продовження кримінального переслідування, підтримання публічного обвинувачення в суді та подання апеляцій на деякі судові рішення. Окремі функції, характерні для деяких країн: здійснення національної політики щодо злочинності, пристосовуючи її за необхідності до дійсності на місцях і в регіонах, керування і нагляд за слідством, забезпечення отримання потерпілими необхідної допомоги і сприяння, розгляд альтернативи кримінальному переслідуванню, нагляд за виконанням рішень суду.

Отже, детальний аналіз європейських стандартів та різноманітних систем органів прокуратури країн Європейського Союзу дає підстави вважати, що функціональні моделі різняться залежно від особливостей конкретної правової системи, тому єдиної моделі прокуратури ЄС не існує. Проте країни відповідно до спільних рис інституту прокуратури належать до певних категорій. Позитивний досвід країн ЄС функціонування системи органів державного обвинувачення може бути імплементований в українську систему прокуратури та бути корисним для подальшого реформування органів.

Список використаних джерел:

1. Latvia Criminal Procedure Law (as amended up to July 15, 2023). URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv043en.pdf>
2. Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами №2017/1371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text
3. Хорусенко О. В., Прокуратура України та країн-членів Європейського Союзу: порівняльне дослідження. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11976/Diss.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
4. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 06.10.2000. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf

Науковий керівник: Дудченко Олександр Юрійович, канд. юр. наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дар'я ЛИХОПУД,

аспірантка Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ДІЯННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 321² КК УКРАЇНИ

Суспільна небезпечність діяння як ознака поняття кримінального правопорушення виступає його об'єктивною соціальною характеристикою та властива конкретному правопорушенню як соціально-правовому явищу реальної дійсності, адже визначає шкідливість та підвищену небезпечність дії чи бездіяльності для охоронюваних кримінальним законом цінностей та суспільних відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу (далі – КК) України, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1]. Водночас відзначимо, що в проєкті нової редакції КК України така ознака, як «суспільна небезпечність діяння» не включена до змісту окресленого поняття [2].

З огляду на те, що загальноприйнятим є положення, згідно з яким визначеність кримінально-правової норми, якою встановлюється караність певного діяння у формі дії або бездіяльності, зумовлює необхідність вказівки в законі всіх ознак суспільно небезпечного діяння, необхідних для конструювання конкретного складу злочину, пропонуємо дослідження суспільної небезпечності діяння як елементу змісту поняття кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321² КК України, з точки зору системного підходу.

Погоджуючись із визначенням складу злочину як правової моделі, підкреслимо, що встановлення єдиної загальної структури всіх злочинів та побудова на цій основі складу конкретного виду дозволяє визначити відповідність реального кримінального правопорушення нормі кримі-

нального закону та визнати вчинене підставою кримінальної відповідальності. Так, видове поняття порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів й ознаки даної норми мають відповідати на рівні загального всім родовим ознакам категорії «кримінальне правопорушення», вказаним в Загальній частині КК України.

Ознака суспільної небезпечності діяння, поряд із іншими ознаками, що становлять зміст поняття кримінального правопорушення, є суттєвою, узагальненою, законодавчо визначеною, має об'єктивний характер і у сукупності з останніми становить зміст зазначеного поняття, яке відповідно до його дійсного функціонального призначення визначає обсяг (коло) суспільно небезпечних діянь соціально-правової дійсності, що відносяться до класу кримінальних правопорушень і дають можливість відмежовувати останні від інших правопорушень та від діянь правомірних [3, с. 128]. Відповідно відсутність вказаної ознаки виключає можливість визнавати умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів, а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів злочином.

Перш за все, варто відзначити, що ознака суспільної небезпечності безпосередньо належить до діяння й відображає його суттєві, специфічні властивості. Так, текст диспозиції частини 1 аналізованої статті закріплює такі альтернативні форми вираження акту свідомої поведінки суб'єкта кримінального правопорушення, зокрема: 1) порушення встановленого порядку доклінічного вивчення; 2) порушення встановленого порядку клінічних випробувань лікарських засобів; 3) фальсифікація результатів доклінічного вивчення; 4) фальсифікація результатів клінічних випробувань; 5) порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів. Діяння у формі дії або бездіяльності завжди має конкретний характер, вчиняється в певних об'єктивно-предметних умовах, обстановці, місці і часі. Лише в своїй єдності ознаки діяння, тісно пов'язані між собою, дають підставу визнавати вчинене кримінальним правопорушенням.

Суспільна небезпечність як ознака діяння полягає в тому, що, як один з елементів злочину, передбаченого ст. 321² КК України, таке діяння заподіює істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або створює реальну загрозу її заподіяння. Вказаний злочин міститься в розділі XIII зазначеного закону, що пе-

редбачає відповідальність за вчинення діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення в цілому, що як родовий об'єкт покладено в основу даного розділу Особливої частини КК України. Здоров'я населення виступає як видовий об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення, основним безпосереднім об'єктом слід визнавати суспільні відносини, що виникають при доклінічному вивченні, клінічних випробувань і державній реєстрації лікарських засобів, які законодавець нагально хотів поставити під охорону. Крім того, кваліфіковані склади досліджуваного злочину передбачають настання наслідків, таких як смерть потерпілого та інших тяжких наслідків, адже одночасно заподіюється шкода двом і більше суспільним відносинам, тому життя або здоров'я особи виступають додатковим безпосереднім обов'язковим об'єктом даного злочину. Саме шкода, виключно при наявності реальної загрози її спричинення, виступає об'єктивним та основним показником суспільної небезпечності діяння. При цьому, оскільки відповідальність настає за вчинення кримінального правопорушення з формальним складом, суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Характер дії чи бездіяльності, спосіб і засоби, за допомогою яких здійснюється посягання, значною мірою визначають характер і ступінь суспільної небезпечності злочину в цілому, тобто його тяжкість [4, с. 127]. Характер суспільної небезпечності діяння як ознаки кримінального правопорушення виступає його якісною характеристикою, обумовленою тими суспільними відносинами, на які посягає діяння, місцем, часом, обстановкою, способами і засобами його вчинення, характером суспільно небезпечних наслідків у випадку їх наявності, а також формою вини, мотивом та метою. При здійсненні аналізу диспозиції ст. 321² КК України доходимо висновку, що зазначені вище об'єктивні ознаки вчиненого діяння не є обов'язковими для даного складу злочину. Однак суб'єктивна сторона наведеного злочину може характеризуватися лише умисною формою вини щодо діяння та необережною формою вини до настання таких наслідків, як смерть потерпілого, інших тяжких наслідків, передбачених у його кваліфікованих складах. Ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення слід розуміти як кількісну характеристику, яка визначається інтенсивністю посягання та видом і розміром шкоди, що заподіюється певним діянням охоронюваним кримінальним

законом суспільним відносинам або ж ставить їх під загрозу її заподіяння. Водночас, діяння, не пов'язане із заподіянням істотної шкоди, не може визнаватися суспільно небезпечним і кримінально протиправним, що прямо передбачено ч. 2 ст. 11 КК України [1]. З огляду на вищеведене, істотність шкоди визначається відповідно кількістю об'єктів, яким завдано шкоди чи створювалась загроза її заподіяння.

Суспільна небезпечність як ознака вказаного злочину знаходить вираження у її зв'язку та взаємодії з іншими ознаками, будучи соціальною основою таких ознак, як «кримінальна протиправність» та «кримінальна караність» діяння. Кримінальна протиправність діяння означає обов'язкове закріплення суспільно небезпечного діяння в законі про кримінальну відповідальність, маючи своєю підставою суспільну небезпечність певного рівня. Діяння, передбачене ст. 321² КК України, визнається кримінально каранним, тобто за нього встановлюються основне та додаткове покарання в законі у виді позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на певний строк, тому що воно є суспільно небезпечним і на цій підставі визнане кримінальним законом як кримінальне правопорушення. Отже, обсяг та зміст кримінально-правової караності діяння як похідної за своєю суттю від суспільної небезпечності і кримінальної протиправності такого діяння ознаки, визначається характером і ступенем суспільної небезпечності.

Підсумовуючи викладене вище, суспільна небезпечність діяння як елемент змісту поняття передбаченого ст. 321² КК України кримінального правопорушення має важливе значення як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях, адже відображає суттєві соціальні властивості досліджуваного складу злочину, а саме його істотну шкідливість та небезпечність для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Розглядаючи суспільну небезпечність діяння як соціальну основу для формування таких ознак правопорушення, як «кримінальна протиправність» та «караність», слід відзначити, що характер суспільної небезпечності впливає на вид та міру покарання, яке встановлюється в санкції відповідної кримінально-правової норми. Оцінка суспільної небезпечності діяння дозволяє на законодавчому рівні встановити його кримінальну протиправність та відповідно покарання, яке має оптимально відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння, виступаючи необхідною умовою для реалізації принципів верховенства права й законності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
2. Проект нової редакції КК України: від 14.10.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 08.11.2023).
3. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння в системі ознак поняття «кримінальне правопорушення». *Проблеми законності*. Харків. 2020. Вип. 150. С. 124–140.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2015. 528 с.

Науковий керівник: Гуторова Н. О., д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України

Оксана ЛОТОЦЬКА,

Волинський національний університет
імені Лесі Українки
студентка 6 курсу, 2 групи юридичного
факультету

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Нова редакція Кримінального процесуального кодексу значно спростила досудові процедури. Водночас, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України також містить необґрунтовані процесуальні норми, які потребують подальшого коригування на законодавчому рівні. Така ситуація спричинила проблеми у слідчій практиці на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень. Отже, з огляду на те, що першою стадією кримінального процесу є досудове розслідування, з якої виникають кримінально-процесуальні відносини між учасниками кримінального процесу, питання початку досудового розслідування

за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України безперечно є актуальним.

Початок досудового розслідування відіграє величезну роль у кримінальному провадженні. Від правильного та законного вирішення питання щодо реєстрації заяви чи повідомлення шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) у кримінальному провадженні залежить подальша доля осіб, відносно яких було скоєно кримінальне правопорушення.

Ефективність розкриття та розслідування кримінального правопорушення, проведення досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення чимало в чому залежить по перше від якісного та професійного процесуального оформлення початкового етапу однієї зі стадій кримінального процесу – досудового розслідування, а по друге від правильного вирішення питання щодо самого початку досудового розслідування.

У контексті неухильного виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, суб'єкти, які приймають рішення щодо внесення відомостей про ймовірне кримінальне правопорушення до ЄРДР, обов'язково мають зважати на характер цих відомостей та впевнитись, що вони мають об'єктивні ознаки того чи іншого кримінального правопорушення. Наразі, чинний КПК України докорінно змінив початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, маючи на меті недопущення конфлікту між державою та особою з приводу подачі заяви до підрозділів Національної поліції щодо повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, чи іншу подію, запобігаючи неприйняттю цих заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню можливостей оперативного реагування та розгляду заяв та повідомлень, застосовуючи при цьому всі ефективні процесуальні засоби. У свою чергу, слід зазначити, що саме під час вирішення питання щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР найчастіше порушуються законні інтереси учасників кримінального провадження [1, с. 4].

Отже, слід розпочати з того, що нині кримінальний процес України розпочинається зі стадії досудового розслідування [2, с. 115]. Відповідно до ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше ніж 24 год. після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення

або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР.

На відміну від КПК 1960 р., у КПК 2012 р. чітко не зазначено, що є приводами та підставами для початку кримінального провадження. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України) [3, с. 119].

Законодавець забороняє здійснювати досудове розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 214 КПК України) [4]. Відповідно до вищезазначеного, можна зробити висновки, що слідчий може зібрати та перевірити отриману інформацію до внесення її в ЄРДР шляхом проведення слідчої дії як огляд місця події. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Як уже зазначалось, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. З моменту прийняття цієї інформації до внесення до ЄРДР має пройти не більше як 24 години. Однак, як свідчить аналіз, цей час короткотривалий для такого обсягу дій, оскільки слідчий має виїхати на місце вчинення злочину, провести огляд місця події, належним чином зафіксувати свої дії, а потім ще внести відомості до ЄРДР. По суті, для цього потрібно більш ніж 24 години. Крім того,

якщо проаналізувати норми чинного КПК України, то не зрозуміло, до якої стадії слід віднести такі дії, які проводяться з моменту прийняття інформації про кримінальне правопорушення до внесення її до ЄРДР.

В спеціалізованій літературі зазначається, що можна вести мову про самостійну стадію кримінального процесу. Так, виділяють такі ознаки стадії: 1) наявність завдань, властивих певних частині процесу; 2) визначено коло суб'єктів, які здійснюють на певному етапі процесуальну діяльність; 3) своєрідність процесуальної форми, у якій здійснюється ця діяльність; 4) специфічний характер кримінально-процесуальних відносин; 5) наявність підсумкового процесуального акта, у якому фіксується рішення про перехід кримінальної справи в наступну стадію процесу або про завершення провадження її взагалі [5, с. 227].

Відповідно до вказаних ознак, можна говорити про їх наявність в цій частині кримінального процесу: завдання відповідно до ст. 2 КПК України; існують такі учасники процесу, як заявник, слідчий, спеціаліст, оперативні підрозділи, поняті та інші; початок – отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення, підсумкове рішення – внесення в ЄРДР. Отже, це є прихована стадія порушення кримінального провадження. Водночас питання початку досудового розслідування на сьогодні залишається врегульованим лише на рівні відомчих наказів, а якість рішень про початок досудового провадження потребує покращання.

Отже, положення нового КПК України не є досконалими і потребують відповідних доповнень. Зокрема, на наш погляд, необхідно переглянути процесуальний порядок початку досудового розслідування, крім цього переліку слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які дозволено законом, на початковому етапі кримінального процесу за новим КПК України. На підставі аналізу нормативно-правових актів України та інших країн можна дійти висновку про необхідність внесення змін до статей КПК України, які стосуються цього питання

Список використаних джерел:

1. Початок досудового розслідування: підстави, порядок та особливості здійснення : метод. рекомендації / кол. авт. ; за ред. к.ю.н., доц. А. Г. Гаркуші. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 180 с.
2. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні [текст] навч. посіб. / О. А. Вакулік, Ю. І. Азаров. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України чинне законодавство з 19 листоп. 2012 р. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2012. 382 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. №9–10. Ст. 88.
5. Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №2. С. 226–231.
6. Патюк С., Щербак І. Проблемні питання початку досудового розслідування в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2021. №5. С. 241–246.

Науковий керівник: Саско О. І., к.ю.н., доцент

Ірина МАРЦЕНЮК,

Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого
курсант 3 курсу, 3 групи Інституту під-
готовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Трагічні реалії воєнного сьогодення змушують нас замислитися та пригадати відомі факти з історії нашої держави, де на тлі невпинної боротьби за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність спостерігалися й численні приклади колаборації в умовах воєнного стану, зокрема під час Другої світової війни, коли деякі особи чи групи осіб співпрацювали з окупаційними силами нацистської Німеччини. Це часто викликало суворе засудження й репресії після визволення країни. Цілком передбачувано, що війна створює атмосферу страху, нестабільності та невизначеності, яка може змушувати людей шукати захисту чи переваг шляхом колаборації. Події після початку повномасштабного вторгнення 2022 р. не є винятком, адже кожного дня ми дізнаємося про

нові випадки, коли брехлива російська пропаганда схиляє громадян України до співпраці з фсб рф. Така діяльність може мати різноманітні мотивації, включаючи особисті вигоди, захист від репресій, ідеологічні переконання, чи навіть віру в краще майбутнє через співпрацю з окупантами.

Термін «колабораціонізм» був внесений до Кримінального кодексу України відносно недавно, та в загальному означає співпрацю колаборанта з ворогом-загарбником, основною метою якої є завдання шкоди власній державі та її союзникам [4, с.8]. Колаборація (collaboration)) в англійській мові часто вживається в більш загальному та нейтральному значенні співпраці, для позначення ідеологічно цілеспрямованої підтримки окупаційної влади, у воєнний час цей термін має суто негативне значення, виділяють його види й всебічно досліджують різні прояви співпраці з окупантами. У перекладі з французької мови, цей термін означає добровільну, умисну співпрацю з країною-загарбником та сприяння їй у протиправних діях. Саме таке визначення надав маршал Філіп Петен – глава французької держави, який свого часу закликав до активної підтримки нацистської Німеччини [6, с.56].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який був прийнятий 15 березня 2022 року, було доповнено Кримінальний кодекс України статтею 111–1 «Колабораційна діяльність», яка є достатньо великою за обсягом, адже вміщує в себе два кримінальні проступки, зазначені у ч.1 та ч.2, велику кількість складів кримінальних правопорушень передбачених у ч.ч.3,4,5,6,7 з приводу співпраці з країною агресором, висвітлені у ч.8 кваліфіковані склади злочинів, а також примітку, яка розтлумачує деякі ознаки терміну «колабораційна діяльність». Варто зазначити, що події, які відбуваються в Україні починаючи з 2014 року та зумовлені ними наслідки, обґрунтовано потребують врегулювання у кримінально правовий спосіб у тому числі й шляхом визнання окремих видів колабораційної діяльності незаконними на рівні кримінального закону [5, с.1]. Аналізуючи склади кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею, можна дійти висновку, що їх **об'єктом** виступають основи національної безпеки нашої держави, тому що дана норма ставить під охорону самі основи буття Українського народу, суспільства та держави в цілому Також зазначимо, що додатковим об'єктом правопорушення, передбаченого ч. 8 цієї статті,

виступає життя та здоров'я людей, а також право власності [1, с.371]. **Об'єктивна сторона** вцілому полягає у чіткому запереченні громадянами України факту збройної агресії проти нашої держави або ж окупації частини її території. Прикладом може слугувати підтримка протиправних дій окупантів на організованих зборах, мітингах, заклики до співпраці з їх збройними формуваннями, заклики до невизнання державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях тощо [3, с.106]. **Суб'єктом** даного правопорушення може бути виключно громадянин України, який на добровільній основі співпрацює з окупантом та всіляко сприяє його злочинній діяльності. Щодо **суб'єктивної сторони** – тут вона виражається у формі прямого чи непрямого умислу, до того ж у ч.ч. 2,5,7 цієї статті важливе місце посідає добровільність, тобто якщо особа здійснювала певні дії під впливом примусу склад правопорушення буде відсутнім; також у ч.3 та ч.6 ст.111–1 ККУ досить важливою для кваліфікації є мета [1, с.373].

Кваліфікуючі ознаки даного кримінального правопорушення передбачені ч. 8 ст.111–1 ККУ, зокрема це вчинення особами дій або прийняття рішень, наслідком яких стала загибель людей та вчинення особами дій або прийняття рішень, наслідком яких є настання інших тяжких наслідків. У цій статті під загибеллю людей розуміється спричинення смерті одній або декільком особам у результаті вчинення суб'єктом діянь, передбачених ч.ч. 5,6, 7 цієї статті [3, с.149].

В межах аналізу такого явища, як колабораціонізм, варто звернути увагу на розмежування державної зради (ст.111 ККУ) у формі переходу на бік ворога під час воєнного стану, від колабораційної діяльності у формі добровільної участі громадянина України у незаконних воєнізованих чи збройних формуваннях, які створені на тимчасово окупованих територіях, або у збройних формуваннях країни-агресора або надання цим формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до закону. Перехід на бік ворога – це добровільний контакт громадянина України з ворожим військом під час збройного конфлікту з метою сприяти йому у завданні шкоди територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, суверенітетові, державній, економічній, соціально-політичній та інформаційній безпеці України через участь у веденні бойових дій на його стороні або вчинення інших злочинних дій в інтересах ворога [3, с.197]. Не менш важливим є відмежування колаборацій-

ної діяльності від шпигунства (ст.114 ККУ). Хоча зазначені кримінальні правопорушення є тотожними за родовим об'єктом, адже стосуються однорідних суспільних відносин, проте містять низку відмінностей, зокрема безпосередній об'єкт шпигунства на відміну від колабораційної діяльності є більш конкретизованим з огляду на особливості охорони саме державних інтересів України. Також відмінною є об'єктивна сторона – у колабораційній діяльності вона виражається у пособництві країні-агресору, співпраці з ним та не передбачає збір та передачу ворожим структурам будь-яких відомостей. На противагу йому, шпигунство полягає в активному зборі інформації, яка становить державну таємницю і в перспективі буде передаватись іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. Що стосується суб'єкта, то у шпигунстві ним може виступати виключно особа без громадянства або іноземець. До того ж правопорушником може виступати особа, якій були довірені такі відомості або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. За суб'єктивною стороною шпигунство передбачає прямий умисел, за якого особа усвідомлює, що конкретні відомості становлять державну таємницю і передаються або збираються задля того, щоб передати їх іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, на відміну від колабораційної діяльності, де суб'єктивна сторона може характеризуватися як прямим так і непрямим умислом. Тобто, можемо стверджувати, що за багатьма об'єктивними та суб'єктивними ознаками ці діяння різняться між собою [1, с.373].

Враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що колабораційна діяльність спричиняє значну шкоду суспільству, знищуючи довіру до владних структур та порушуючи принципи справедливості та рівності, ставить під загрозу безпеку та суверенітет країни, спричиняючи її внутрішню дестабілізацію. Недостатня протидія цьому явищу зараз може призвести до довгострокових негативних наслідків, які ускладнюватимуть відновлення миру у майбутньому. З метою протидії колабораціонізму в умовах воєнного стану необхідно вдосконалювати механізми контролю та нагляду з боку міжнародних організацій та громадських об'єднань. Також важливим є вдосконалення системи судових санкцій та правової відповідальності для тих, хто зловживає своїм статусом у воєнний період. Після завершення війни проблема колабораціонізму поставить перед наукою, владою і суспільством нові виклики, а тому, на даному етапі, важливо відмежовувати колабораційну діяльність від інших правопорушень, передбачених Кримінальним Кодексом України.

Список використаних джерел:

1. Колабораційна діяльність та шпигунство: критерії розмежування, URL: http://lsej.org.ua/12_2022/87.pdf
2. Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду, URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/.pdf>
3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії, URL: <file:///C:/Users/Guest1/Downloads.pdf>
4. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації, URL: <file:///C:/Users/Guest1/Downloads.pdf>
5. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111–1 ККУ, URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46990/1/Kravchuk_Bondarenko_Art_111-1_CCU.pdf
6. Категорія «колабораціонізм» як багатокomпонентний наратив в умовах війни, URL: <file:///C:/Users/Guest1/Downloads/.pdf>

Науковий керівник: Байда Антон Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ерік МІЩЕНКО,

Прокурор Подільської окружної прокуратури міста Києва,
здобувач кафедри кримінального права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

З'ЯВЛЕННЯ ЗІ ЗІЗНАННЯМ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

З'явлення зі ззнанням, як вид позитивної посткримінальної поведінки, яка заохочується державою передбачений у багатьох статтях Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Втім, законодавець по-різному його визначає. Уявляється, що незважаючи на фразеологічну відмінність, змістовні ознаки для усіх випадків з'явлення зі ззнанням, передбачених у КК, мають визначатися однаково. Втім, аналіз КК свідчить, що у законі по-різному сформульовано темпо-

ральну ознаку даного прояву дійового каяття. При цьому таке терміно-логічне різноманіття важко обґрунтувати специфікою вчиненого кримінального правопорушення. Зокрема, про те, що таку заяву особа має здійснити *до повідомлення їй про підозру* йде мова у ч.5 ст. 110–2, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255–2, ч. 6 ст. 258 КК. Втім, що така заява повинна мати місце *до притягнення її до кримінальної відповідальності* зазначається у ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212–1, ч. 4 ст. 258–5, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 447 КК. У той же час у деяких статтях взагалі не вказується, на якому етапі кримінального провадження особа може зробити таку заяву, а саме до чи після повідомлення їй про підозру (п. 1 ч. 1 ст. 66, ч. 2 ст. 258–3, ч. 3 ст. 258–4, ч.4 ст. 258–6, ч. 6 ст. 260, ч.4 ст. 289 КК). Зовсім інший підхід визначення даної ознаки цього виду дійового каяття обрав законодавець у ч. 5 ст. 354 КК, зазначивши, що таке повідомлення особа має зробити *до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру*.

Формулювання темпоральної ознаки даного виду дійового каяття у перших двох випадках не викликає суттєвих зауважень, зважаючи на їх юридичну тотожність. Причина такого неоднакового формулювання цієї ознаки пояснюється тим, що у деяких статтях вираз «до притягнення її до кримінальної відповідальності» було передбачено ще до прийняття КПК 2012 р., у якому вперше було введено поняття «повідомлення про підозру». За КПК 1960 р. особа визнавалась притягнутою до кримінальної відповідальності з моменту винесення постанови про притягнення цієї особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення у вчиненні конкретного кримінального правопорушення[1]. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК 2012 р. притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, за КПК 2012 р. ухвалення саме цього процесуального рішення визнається початковим моментом притягнення до кримінальної відповідальності. Саме тому, у положеннях, які були передбаченні у КК до 2012 р. вживається вираз «до притягнення до кримінальної відповідальності», а у положеннях, введених до КК після 2012 р. – «до повідомлення про підозру». У той же час, незважаючи на положення чинного кримінального процесуального законодавства, законодавець продовжує використовувати вираз «до притягнення до кримінальної відповідаль-

ності» при внесенні змін та доповнень до КК навіть після 2012 р. Прикладом цьому є положення ч. 4 ст. 212 та ч. 4 ст. 212–1 КК, у яких вживається даний вираз, проте зміни до яких були внесені після 2012 р., а саме ЗУ від 17 листопада 2021 року № 1888-IX[2]. У той же час оскільки кримінальне право нерозривно пов'язано з іншими галузями права, у тому числі з кримінально процесуальним, з метою дотримання вимог юридичної техніки, вбачається доцільним при формулюванні кримінально-правових положень дотримуватися вимог єдності правової термінології.

Що ж стосується визначення темпоральної ознаки дійового каяття у виді повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, яке вживається у ч. 5 ст. 354 КК та має вираз «до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру», то вона викликає чимало зауважень. Цілком обґрунтованою у цьому аспекті є позиція О. О. Житного, який підкреслює, що положення ч. 5 ст. 354 КК заохочують до позитивної посткримінальної мотивації особи, а засобом такого заохочення є безумовне й повне звільнення від її від кримінальної відповідальності[3]. Отже, цей захід у першу чергу спрямований на стимулювання каяття винної особи у вчиненому, визнання нею своєї провини, самовикриття, формування в неї нетерпимого ставлення до корупції, а вже потім на створення сприятливих умов для розкриття корупційних кримінальних правопорушень. У той же час, зміст даних положень свідчить, що законодавець більше зацікавлений не у заохоченні винної особи до позитивної посткримінальної поведінки, а у якомога скорішому отриманні правоохоронними органами інформації про факт вчинення корупційного кримінального правопорушення. При цьому отримання такої інформації з інших джерел правоохоронним органом повністю нівелює значення позитивної посткримінальної поведінки винної особи, навіть у тому випадку, якщо вона не знала про її надходження правоохоронним органам. У зв'язку з цим, на практиці може виникнути ситуація, яку змодельював Г. М. Зеленов, а саме за якої винна особа пропонує неправомірну вигоду службовій особі відносно якої вже певний час здійснюються негласні слідчі (розшукові) дії. Після цього особа, яка запропонувала неправомірну вигоду, звертається до правоохоронного органу, упевнена в тому, що вона перша зробила заяву про вчинене кримінальне правопорушення. Проте відповідно до ч. 5 ст. 354 КК така особа не може

розраховувати на звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки, не зважаючи на всі ознаки добровільності такої заяви з боку винної особи, інформація, яку вона повідомляє, вже відома правоохоронним органам, про що винна особа не знає [4, с. 73]. Отже, можна стверджувати, що аналізоване формулювання темпоральної ознаки даного спеціального виду дійового каяття не відповідає ознаці добровільності дійового каяття. Уявляється, що діяльність правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування кримінального правопорушення та дійове каяття – це самостійні правові явища, які можуть перетинатися, але жодним чином не виключають один одного.

На підставі зазначеного, уявляється, що зміст даної темпоральної ознаки спеціальних видів дійового каяття доцільно сформулювати відповідно до положень КПК, а саме зазначити, що таку заяву особа має здійснити «до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього кримінально-го правопорушення».

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 року N 9-рп/99 у справі N 1–15/99.
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 17 листопада 2021 року № 1888-IX. Верховна Рада України. *Голос України* від 24.11.2021. № 222
3. Житний О. О. Кримінально-правове заохочення в сфері протидії корупції (новели, проблеми, перспективи). *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. 232 с. С. 78,79.
4. Зеленев Г. М. Аналіз чергових змін спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. – С. 69–76.

Владислав НАЗАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Факультет прокуратури, 2 курс, 7 група

СПІВСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНОГО АГЕНСТВА США З ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ

Фінансова сфера держави потребує захисту з боку неправомірного втручання. У статті 17 Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1]. На підставі даного твердження було реорганізовано та сформовано низку структурних підрозділів, повноваження яких спрямовувалась на захист вище перерахованих критеріїв. Бюро економічної безпеки України, яке виступає головним суб'єктом запобігання та виявлення кримінальних правопорушень, що стосуються економічної діяльності, розпочало свою діяльність 25.11.2021 р. Даний орган центральної виконавчої влади створений з метою використання досвіду міжнародних партнерів, особливої практики щодо боротьби з економічними злочинами у Сполучених Штатах Америки. Державне агентство США з протидії фінансовим злочинам (FinCEN) та Федеральне бюро розслідувань стали надважливим прикладом під час формування національного правоохоронного органу.

Мета наукової праці полягає в співставленні завдань діяльності Бюро економічної безпеки України та Державного агентства США з протидії фінансовим злочинам.

Дивлячись на назви даних органів, можна в загальному понятті дійти висновку, що їхня діяльність спрямована на боротьбу з правопорушеннями, які пов'язані як з фінансовою діяльністю, але завдання даних структур є більш ширшими ніж це здається на перший погляд. Державне агентство США з протидії фінансовим злочинам розпочало свою діяльність значно раніше ніж його український аналог. Незважаючи на це, вони мають низку спільних ознак, відображення яких можна відслідкувати в діях державних службовців.

На рисунку 1 узагальнено завдання діяльності Бюро економічної безпеки України та Державного агентства США з протидії фінансовим злочинам.

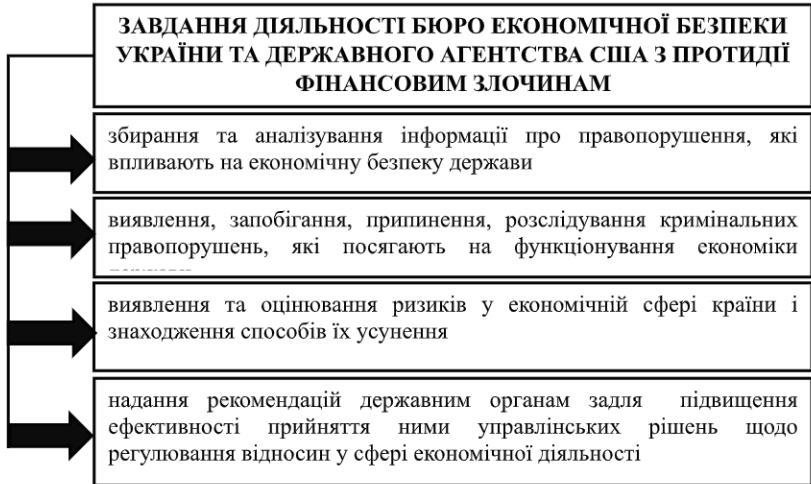

Рис. 1. Завдання діяльності Бюро економічної безпеки України та Державного агентства США з протидії фінансовим злочинам
*Джерело: складено автором за матеріалами [2, 3]

Бюро економічної безпеки України має значно більше обов'язків ніж Державне агентство США з протидії фінансовим злочинам. Пояснити дане твердження можливо з тієї точки зору, що український правоохоронний орган у сфері охорони економічної безпеки держави є вдосконаленням американського та має на меті вирішення більшого спектру задач. Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» даний орган виконавчої влади також має виконувати такі завдання як: розробка заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесенням законом до його підслідності; виявлення та розслідування правопорушень, які є пов'язаними з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги та можуть нести загрозу для економічної безпеки держави; надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів задля захисту економіки від незаконного впливу [3].

Підсумовуючи наведені аргументи, слід зробити висновок, що захист фінансової сфери держави потребує створення правоохоронних органів. Бюро економічної безпеки України є новою інституційною структурою на території нашої держави, діяльність якого спрямована на боротьбу з кримінальними правопорушеннями в економічному напрямі, проте обов'язковим є врахування досвіду Державного агентства США з протидії фінансовим злочинам (FinCEN).

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Financial Crimes Enforcement Network URL : <https://www.fincen.gov/> (дата звернення 07.11.2023).
3. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р., Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 23, ст.197 (з наступ. змін. та допов.).

Науковий керівник: Дудченко Олександр Юрійович, к. ю. н., доц.

Олена РАПАЦЬКА,

Державний податковий університет,
ННІ економічної безпеки та митної
справи,
4 курс, група ПМПФ-20–2

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні в нашій країні триває повномасштабне військове вторгнення з боку рф. Важливими умовами збереження суверенітету держави і відновлення її територіальної цілісності є належна збройна відсіч зазіханням окупантів, забезпечення соціально-економічних основ і політичної стабільності в країні. Тож, в умовах сьогодення протидія злочинності продовжує залишатися пріоритетним напрямом державної політики та спонукає до подальшого удосконалення діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Є. В. Філіпов зазначає, що техніко-криміналістичне забезпечення являє собою діяльність, яка здійснюється правоохоронними органами, спрямована на створення умов їх постійної готовності до застосування методів та засобів криміналістичної техніки та реалізацію цих умов у кожному конкретному випадку розкриття та розслідування злочинів [1, с. 297]. Автор відзначає, що мета техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є певним «координаційним вектором» досудового розслідування цих кримінальних правопорушень. Завдання відповідного техніко-криміналістичного забезпечення полягають не лише у вчиненні дій (виявлення, фіксація, збирання) уповноваженими суб'єктами, а й залучення ними до такої діяльності в разі необхідності інших осіб, які мають більш поглиблені знання в певній галузі, вміння та навички їх практичного використання, а також компетенцію щодо процесуального оформлення результатів таких дій [1, с. 298–299].

У свою чергу, Б. Б. Теплицький відзначає, що техніко-криміналістичне забезпечення, будучи організаційно-функціональною системою, спрямованою на досягнення двоєдиної мети, містить низку напрямів:

- удосконалення науково-дослідної діяльності (наукове забезпечення);
- напрацювання пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства, відомчих та міжвідомчих нормативних актів, що регламентують практику цільового застосування техніко-криміналістичних засобів та методів (правове забезпечення);
- вдосконалення організаційної структури судово-експертних і криміналістичних підрозділів, форм та методів їх діяльності, взаємодії з іншими суб'єктами застосування техніко-криміналістичних засобів та методів (організаційне забезпечення);
- підтримка рівня техніко-криміналістичної підготовки суб'єктів застосування техніко-криміналістичного забезпечення (навчально-методичне забезпечення);
- модернізацію та створення нових техніко-криміналістичних засобів та методів (науково-технічне забезпечення);
- підвищення рівня оснащення суб'єктів застосування техніко-криміналістичних засобів та методів та організація її профілактичного обслуговування (матеріально-технічне забезпечення) [2, с. 171–174].

Слід врахувати, що в діяльності слідчих та експертних підрозділів набуває особливого значення потреба у комплексності дослідження,

у тому числі, з урахуванням досвіду зарубіжних країн, який завдяки інноваціям у боротьбі зі злочинністю поступово відходить від традиційних способів та методів виявлення, збору й фіксації слідів кримінальних правопорушень. Так, Д. Тичина та Р. Перцев зазначають, що обстановка в якій вже більше ніж півстоліття працюють правоохоронні органи Ізраїлю, досить близька до тієї, що склалась сьогодні у зв'язку зі збройною військовою агресією проти України [3, с. 27].

До прикладу, в сучасних умовах воєнних дій, однією з вимог до огляду місця події є фотографування всієї території, включаючи види з повітря. Для такого огляду варто застосовувати широкий спектр безпілотних літальних апаратів, так званих дронів (БПЛА), різних за можливостями і характеристиками. Вони здатні знімати відео та зображення в реальному часі, передавати їх на віддалений сервер для зберігання та подальшого використання.

Варто відзначити, що за допомогою методу Forensic intelligence як засобу отримання орієнтуючої та доказової інформації, у зарубіжній практиці при правильній інтелектуальній обробці всієї криміналістичної інформації, шляхом об'єднання її розрізаних частин під час розслідування багатоепізодних злочинів з метою отримання повної картини повторюваних діянь та встановлення зв'язків між місцями учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб на основі VideoAnalytics, можна втричі швидше встановити потенційне коло підозрюваних, а увесь їх не розкритий масив скоротити майже вдвічі. У цьому аспекті, вельми актуальним є імплементація в українську практику розслідування кримінальних правопорушень програми «The Next Step», яка надає слідчим додаткові дані для розслідування, а також наповнює криміналістичну базу даних відбитків взуття із місць вчинення кримінальних правопорушень [3, с. 30].

Таким чином, основу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану повинні складати техніко-криміналістичні засоби, які варто розподілити на: засоби виявлення, огляду та попереднього дослідження об'єктів, що містять або можуть містити криміналістичну інформацію; засоби перевірки об'єктів за криміналістичними обліками; експертні дослідження.

Отже, з оглядом на вище зазначене техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень виступає як система правових, наукових, організаційних заходів з розробки, впроваджен-

ня та практичного використання техніко-криміналістичних засобів та наукових методів з метою успішного розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Філіпов Є. В. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. / Філіпов Є. В. // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ/ 2022. С. – 296–300.
2. Теплицький Б. Б. Щодо визначення терміну «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень». / Теплицький Б. Б.// Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріали засідання № 1 постійно діючої Міжнародної. науково-практичної конференції. – Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2021. – С. 71–74.
3. Тичина Д. Зарубіжний досвід техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. / Тичина Д., Перцев Р. // Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції – Кропивницький, 2022. – С. 26–31.

Науковий керівник: Винниченко-Кумкова Лілія Олександрівна, к.ю.н., доцент, Державний податковий університет

Ольга РОМАНОВА,

Національний університет «Одеська морська академія»

здобувач вищої освіти 3 року навчання освітнього ступеня бакалавр ННІМП та М

ОСОБЛИВОСТІ ЗАОЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Сьогодні ми є свідками прогресу, що охоплює усі сфери суспільного життя: постійно удосконалюються можливості комунікації, транспорт-

ного сполучення, фінансових зв'язків тощо. У більшості випадків про ці зміни говорять у позитивному сенсі, проте правники повинні щонайменше звернути увагу на те, що доступ до всіх цих благ фактично розширює злочинцям можливості для переховування від органів досудового розслідування, суду, що в результаті призводить до повної безкарності. У такому випадку доречно згадати латинський вираз «*culpat poena premit comes*», що означає «за злочином слідує покарання». Саме цього і потребує суспільство – притягнення до відповідальності злочинців. Окремо слід згадати і про потерпілих від кримінальних правопорушень, які також жадають винесення справедливого рішення щодо їх кривдників, можливості отримати компенсацію за завдану їм шкоду. Саме для вирішення усіх цих проблем, виконання принципу невідворотності покарання і було запроваджено інститут спеціального досудового розслідування та судового розгляду за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Загалом заочне кримінальне провадження не є новітнім явищем у праві. Його уже тривалий час використовують багато європейських країн. В Україні ж таку процедуру впровадили, прийнявши Закон України № 1689-VII [1]. Відповідно до положень чинного КПК, заочне кримінальне провадження включає в себе досудове розслідування за відсутності підозрюваного, а також судовий розгляд за відсутності обвинуваченого.

Проаналізувавши думки деяких дослідників, вдалося зробити висновок, що, говорячи про судове провадження за відсутності обвинуваченого, не слід ототожнювати поняття «заочного судового розгляду» та «спеціального судового провадження». Відповідно до положень чинного КПК, заочний судовий розгляд може відбуватись у таких випадках: по-перше, якщо обвинуваченого було видалено із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду; по-друге, у порядку спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (ст. 381–382 КПК); по-третє, у порядку здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду «*in absentia*» (ст. 297–1–297–5, ч. 3 ст. 323 КПК) [2;3]. Тож поняття «заочного судового провадження» є ширшим за поняття «спеціального судового провадження *in absentia*». Питання щодо правомірності та допустимості кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого виникає при ознайомленні

зі змістом ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка встановлює право кожного на справедливий суд, та зі змісту якої випливає право особи бути присутньою на судовому розгляді справи щодо неї [4].

Проте, незважаючи на можливі протиріччя між положеннями Конвенції та національного законодавства, не можна стверджувати, що держава, здійснюючи спеціальне судове провадження, відмовляє особі у справедливому суді за умови, що згодом особа може отримати від суду можливість повторного розгляду по суті обвинувачення, що стосується і питань права, і самого факту кримінального правопорушення, якщо звісно така особа самостійно не відмовилась від права бути присутньою у суді або не намагалась уникнути правосуддя. Саме це зазначено у рішенні ЄСПЛ у справі «Сейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy) [5]. Крім того, держава повинна докласти усіх зусиль, аби повідомити особу, щодо якої відбудеться судовий розгляд, про такий розгляд. Корисним для ознайомлення з цього приводу є і рішення ЄСПЛ у справі «Санадер проти Хорватії» (Sanader v. Croatia) [6]. Суть цієї справи полягала у тому, що було скоєно тяжкі військові злочини, і обвинуваченого оголосили у розшук. Сам обвинувачений перебував на окупованій території, що не була підконтрольна Хорватії. У цьому випадку були виявлені порушення ЄКПЛ у процесі заочного провадження. Проте, вони стосувались не того, що провадження було заочним, а того, що, по-перше, були відсутні відомості про те, що заявника вчасно повідомили про розгляд справи, і, по-друге, засуджений міг витребувати нового розгляду справи лише якщо б він особисто постав перед судом. Отже, тут порушення полягало у вимозі «самопожертви» заради нового судового розгляду.

Щодо законодавчої регламентації спеціального досудового розслідування та судового розгляду, то, по-перше, до КПК було введено главу 24–1, яка присвячена особливостям спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень. У ній перелічено усі умови, які дозволяють проводити спеціальне досудове розслідування за відсутності підозрюваного. У ст. 7 КПК наголошено, що кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого повинно здійснюватись з дотриманням загальних засад кримінального провадження. КПК встановлює заборону ведення такого кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб. У ч. 3 та ч. 4 ст. 323 КПК містяться положення про судове провадження за відсутності обвинуваченого. У ч. 3 ст. 400 КПК

присутнє положення, що стосується подання апеляційних скарг обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження [2].

Комітет міністрів Ради Європи пунктами 1–9 Резолюції (75) 11 «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого» встановив критерії, за дотримання яких може бути проведено розгляд за відсутності обвинуваченого [7]. До таких, зокрема, належать: своєчасне повідомлення особи про проведення розгляду і надання їй достатнього часу для підготовки захисту; наявність підтвердження фактичного отримання такого повідомлення; проведення розгляду в загальному порядку і надання стороні захисту права втручатися в цей процес; забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення; надання особі права на оскарження судового рішення; забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо її відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які вона не могла повідомити уповноважені органи.

Проблемним, за словами науковців, питанням з цього приводу є участь захисника у спеціальному кримінальному провадженні. У випадку самостійного обрання захисника підозрюваним чи обвинуваченим, ризики неефективного захисту мінімальні. Проте, якщо адвоката залучає держава, то такі ризики підвищуються, оскільки будь-які контакти між захисником та обвинуваченим відсутні, отже сторона захисту не є цілісною, а тому і неможливо встановити, чи співпадають позиції підозрювано чи обвинуваченого та захисника.

Назарук О. І. та Кислюк Р. Л. висловлюють переконання, що заочне кримінальне провадження належить розглядати як спрощене, оскільки воно не містить посиленних процесуальних гарантій та спрямоване на прискорення ходу справи. Водночас Маленко О. В. зазначає, що доктрина включає позиції, відповідно до яких заочне кримінальне провадження розглядається і як самостійне, і як провадження з посиленими процесуальними гарантіями тощо. Крім того, не надто коректним є твердження щодо підвищеної швидкості такого провадження, оскільки воно спрямоване, насамперед, на реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності та захист прав і законних інтересів потерпілих [9, с. 98].

Отже, беручи до уваги викладене, можемо підсумувати, що заочне кримінальне провадження є справді важливим та потрібним інститутом

у кримінальному процесі. Кожен з нас зацікавлений у дійсно правомірному та ефективному провадженні, а тому слід розвивати законодавство у цій сфері, враховуючи позиції науковців, зарубіжний досвід, статистичні та практичні дані тощо.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#top> (дата звернення: 08.11.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
3. Доповідь судді Верховного Суду: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/photos/a.113951749379719/698603634247858/?type=3> (дата звернення: 08.11.2023).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини, Рим, 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (дата звернення: 08.11.2023).
5. Case of Sejdovic v. Italy (Application no. 56581/00) Judgment. Strasbourg, 1 March 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%2201-72629%22%5D%7D> (дата звернення: 08.11.2023).
6. Case of Sanader v. Croatia (Application no. 66408/12) Judgment. Strasbourg, 12 February 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-10371%22%5D%7D> (дата звернення: 08.11.2023).
7. Council of Europe (Committee of Ministers). Resolution (75) 11 On the criteria governing proceedings held in the absence of the accused: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/09000016804f7581> (дата звернення: 08.11.2023).
8. Назарук О. І., Кислюк Р. Л. Актуальні питання кримінального провадження in absentia. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 144–148.
9. Маленко О. В. Теоретичні підходи до розуміння заочної кримінальної процесуальної форми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 97–103.

Науковий керівник: Валуєва Л. В., к.ю.н., доцент кафедри загальноправових дисциплін НУОМА

Катерина СИЧОВА,

Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

студентка 3 курсу, 18 групи Навчально-
наукового інституту права

РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ВІД УМИСНОГО НАНЕСЕННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЩО СПРИЧИНИЛИ СМЕРТЬ ОСОБИ

Актуальність теми зумовлена тим, що під час практичної діяльності відмежування умисного вбивства від умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, становить складність, адже останні юридичні позиції, зокрема, Верховного Суду іноді суперечать судовій практиці, хоч законодавець й визначив ознаки, які теоретично мають усувати наявність різних поглядів щодо того, чим саме відрізняються ці кримінальні правопорушення.

Стаття 115 КК України визначає умисне вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Відповідно об'єктом кримінального правопорушення, яке визначено у цій статті, є життя особи. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбачений у статті 121 КК України, є здоров'я особи. Особливістю цього виду умисного тяжкого тілесного ушкодження з наявністю особливих кваліфікуючих ознак є те, що у ньому присутні два суспільно небезпечні наслідки (перший – тяжкі тілесні ушкодження і другий, що є похідним по відношенню до першого – смерть). У цьому контексті необхідно проаналізувати не лише об'єктивні, а й суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, оскільки саме суб'єктивна сторона становить критерій розмежування умисного вбивства і правопорушень із суміжними складами, зокрема, умисним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого. Визначальним аспектом є саме ставлення винної особи до наслідків своїх дій. На практиці виникає питання про визначення умислу винної особи. Надаючи рекомендації щодо розмежування цих правопорушень, Верховний Суд зазначає, що визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого,

ставлення винного до її настання характеризується необережністю [1]. Враховуючи негативний досвід застосування ст. 121 КК України у судовій практиці, далі у тому цьому ж пункті Постанови акцентується увага на тому, що якщо винний діяв з умислом на вбивство, час, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації правопорушення як умисного вбивства значення не має. Отже, у цьому контексті надважливим є саме встановлення мотиву та мети злочинця. Мотив допомагає з'ясувати, якою причиною особа пояснює вчинення злочину, як вона аргументує поведінку під час заподіяння ушкоджень та яку мету переслідувала. Варто зауважити, що не можна ігнорувати існування непрямого умислу, адже, не бажаючи смерті, суб'єкт убивства може її свідомо припускати, тобто діяти з непрямим, проте все одно – умислом [2, с. 199]. Зазвичай все зводиться до того, що питання про умисел необхідно розв'язувати виходячи із сукупності усіх обставин вчиненого правопорушення. Потрібно враховувати причини припинення злочинних дій, встановити, залежали вони від волі особи чи ні; поведінку винного і потерпілого, що передувала скоєнню злочину; стосунки між правопорушником та особою, що постраждала; внутрішнє ставлення винного до наслідків своїх дій; спосіб, знаряддя вчинення злочину, кількість і характер поранень, їх локалізацію тощо. Наприклад, у висновку ВС/ККС по справі № 753/14222/14-к від 20.12.2018 суд зазначив, що хаотичний характер нанесення тілесних ушкоджень не може свідчити про наявність прямого умислу на вбивство. Верховний суд наголосив, що необхідно брати до уваги показання потерпілого, якщо можливо. Якщо ж потерпілий не сприймав дії правопорушника як такі, що направлені на позбавлення життя, оскільки удари не були цілеспрямованими на життєво важливі органи і мали хаотичний характер, а засуджений не висловлював погроз вбивством, то діяння не можна кваліфікувати за ст. 115 КК України. Крім того, якщо наявні відомості, які свідчать про те, що особа, завдавала ударів потерпілому, використовуючи предмет, який не становить особливої небезпеки у частини тіла, більшість з яких не є життєво важливими, то це є підтвердженням того, що обвинувачений не бажав настання смерті потерпілому. В такому випадку, обвинувачений, скоріш за все, мав на меті заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень.

Відповідно до вищезазначеного зробимо висновок, визначальним критерієм розмежування складів досліджуваних кримінальних правопорушень є суб'єктивна сторона, тобто ставлення обвинуваченого до на-

слідків своїх дій: в разі умисного вбивства умислом винного охоплюється позбавлення потерпілого життя, а в разі умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, має місце умисел на заподіяння лише тілесних ушкоджень, тоді як смерть потерпілого не охоплюється умислом обвинуваченого. І хоча законодавець чітко це визначає, виникає практична складність, адже неправильне розуміння базових понять кримінального права тягне за собою помилки у кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 07.02.2003 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-03> (Дата звернення: 10.02.2020 р.)
2. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Хавронюк М. І., Дудоров О. О., Навроцький В. О. та ін.; за ред. Хавронюка М. І. 2003. 272 с.
3. Катеринчук К. В. Актуальні питання кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи за Кримінальним кодексом України. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2018. С. 141–143.

Науковий керівник: Шульженко Надія Володимирівна, кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Олексій СУХОВЕЦЬКИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 2 групи факультет
прокуратури

ПРОБЛЕМАТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ (СТ. 392 КПК УКРАЇНИ)

Застосування запобіжних заходів до осіб, що підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення зумовлене

завданням кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, *жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура*. З цього робимо висновок, що запобіжний захід – це частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого шляхом певного обмеження їхніх особистих прав для забезпечення завдань кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 178 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), *запобіжними заходами* є: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою. [1]

Проте, на наш погляд, інститут запобіжних заходів в чинній редакції КПК України не відповідає вимогам Європейського Суду з прав людини, не забезпечує виконання завдань кримінального провадження та не в повному обсязі відповідає здійсненню кримінального переслідування відповідно до принципів верховенства права; поваги до людської гідності; презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини; забезпечення права на захист; доступу до правосуддя; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень. [1]

Статтю 392 КПК України передбачена можливість оскарження судових рішень в апеляційному порядку.

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України, норма ч. 2 ст. 392 КПК України була визнана неконституційною щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті. [2]

Вважаємо за необхідне зазначити, що неконституційна норма КПК України досі не була приведена законодавцем у відповідність до вимог

рішення Конституційного Суду України, проте більшою проблемою є дискримінаційне ставлення законодавця до інших «більш м'яких» запобіжних заходів, адже, чинна редакція КПК України прямо не передбачає можливість оскарження застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, застави та домашнього арешту. В ч. 3 ст. 178 КПК України встановлено обов'язок сторони обвинувачення довести, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризика, при цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою. Проте, у випадку задоволення клопотання про застосування запобіжного заходу, наприклад, у вигляді домашнього арешту, сторона захисту позбавлена права апеляційного оскарження судового рішення у вигляді ухвали. Нагадаємо, що в численних рішеннях Європейський Суд з прав людини вказував, що держави-учасниці зобов'язані забезпечити право на апеляційне оскарження, тоді як право на перегляд судового рішення в суді касаційної інстанції є правом, а не обов'язком держави.

Видається дивним, що держава, наприклад, попідкувалася про забезпечення діяльності Великої Палати Верховного Суду як судового органу повторної касації, проте проігнорувала забезпечення права зацікавленої особи на апеляційне оскарження ухвал суду щодо застосування низки запобіжних заходів, при тому що деякі з них за своєю характеристикою нагадують види покарання, передбачені ст. 51 Кримінального Кодексу України.

Звертаємо увагу на те, що в ч. 3 ст. 183 КПК України передбачений обов'язок суду визначити розмір застави, крім тих випадків, коли це заборонено частиною четвертою зазначеною статті. Зважаючи на те, що в ст. 178 КПК України запобіжні заходи перелічені від найменш суворого до найбільш суворого, слід зауважити наступне: застосовуючи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (найсуворіший вид запобіжного заходу, адже передбачений в п. 5 ч. 1 ст. 178 КПК України), суд в переважній більшості випадків надає підозрюваному, обвинуваченому право обрати вид запобіжного заходу (тримання під вартою або заставу), при тому, що застава передбачена в п. 3 ч. 1 ст. 178 КПК України. Крім цього, слід згадати, що між заставою та триманням під вартою

в ст. 178 КПК України закріплений запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Фактично законодавець в ч. 3 ст. 183 КПК України заклав ідею рівності за суворістю запобіжних заходів у вигляді *застави, домашнього арешту та тримання під вартою*, через що особливе ставлення законодавця до права на оскарження ухвали про застосування (зміну, продовження) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою видається нам дивним та нелогічним, а концепцію надання підозрюваному, обвинуваченому можливості самостійно обрати запобіжний акт із запропонованих вважаємо такою, що суперечить принципу правової визначеності.

Запобіжний захід у вигляді застави впливає на майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Потрібно враховувати, що національній грошовій валюті властива постійно прогресуюча інфляція, яка знецінює кошти, надані підозрюваним, обвинуваченим в рахунок застави.

Враховуючи викладене вважаємо за доцільне надати сторонам судового процесу й стороні захисту зокрема, процесуальну можливість апеляційного оскарження ухвал слідчого судді, суду, які стосуються застосування усіх видів запобіжних заходів. Переконані, що така процесуальна новела позитивно вплине на ефективність здійснення правосуддя, захист прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства та держави та на рівень довіри громадян до судової влади.

Список використаних джерел:

- 1 – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20 вересня 2023 року)
- 2 – У справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України: Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № v004p710-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#n66> (дата звернення: 20 вересня 2023 року)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Мамницький Валерій Юрійович.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ТРЕТІХ ОСІБ

Одним із найбільш розповсюджених заходів забезпечення кримінального провадження, безумовно, можна вважати арешт майна. Такий захід завжди завдає певного дискомфорту власнику майна, адже позбавляє його реалізації права власності.

Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Досить часто в рамках кримінального провадження арешт накладається на майно третіх осіб, проте не завжди суддя враховує правову підставу, наслідки арешту майна для таких осіб та не оцінює належним чином співмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження.

У той же час, вищевказане обґрунтування має міститись у клопотанні слідчого (детектива) або прокурора, які звертаються з проханням арештувати майно, оскільки, згідно зі ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав та основоположних свобод, будь-яке обмеження права власності повинно здійснюватися відповідно до закону, а отже суб'єкт, який ініціює таке обмеження, повинен обґрунтувати свою ініціативу з посиланням на норму закону.

У відповідності до усталеної практики Європейського Суду з прав людини, в контексті вищевказаних положень, володіння майном повинно бути законним (рішення у справі «Іатрідіс проти Греції»). Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципу верховенства права, що включає свободу від свавілля (рішення у справі «Антріш проти Франції» та «Кушоглу проти Болгарії»). Будь-яке втручання

державного органу у право на мирне володіння майном повинне забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних свобод.

Хоча процедура і підстави скасування арешту майна третіх осіб не особо відрізняється від скасування арешту, наприклад, особи, що має статус підозрюваного у кримінальному провадженні, проте має свої особливості, що закріплені у ст. 64–2 КПК України.

Згідно з ч. ч. 1–3 ст. 64–2 КПК України третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права і обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна, які виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, повідомляються про прийняті процесуальні рішення у кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом.

Найрозповсюдженішою помилкою, та як наслідок, підставою для оскарження в апеляційному порядку або скасування ухвали про арешт майна в порядку ст. 174 КПК України, є неправомочний суб'єкт звернення з клопотанням про арешт майна третіх осіб.

Відтак, всупереч ч. 2 ст. 64–2 КПК України часто з клопотанням про арешт майна третіх осіб звертаються слідчі або детективи, на що судді судів першої інстанції не звертають уваги, не відправляють клопотання на доопрацювання та приймають незаконне судове рішення.

Можна погодитись, що законодавець дивним чином закріпив норму про обов'язок саме прокурора на звернення з клопотанням про арешт майна третіх осіб, що інтерпретується судами по-різному, тому деякі суди вважають такі твердження непереконливими, а інші успішно застосовують у своїй практиці. Наприклад, в ухвалі Київського апеляційного суду від 06.10.2021 у справі № 372/1413/21, якою задоволено апеляційну скаргу представника третьої особи та скасовано ухвалу про арешт майна, зазначено, що: «...з клопотанням про арешт майна до слідчого судді звернувся начальник ВРЗЖО слідчого відділу Обухівського районного управління поліції ГУ НП у Київській області, що суперечить вимогам ч. 2 ст. 64–2 КПК України, в якій чітко зазначено, що з даним клопотанням має звертатись лише прокурор».

Отже, можна виділити наступні проблемні моменти в частині арешту майна третіх осіб:

1. Не всі судді єдині у своїй практиці щодо застосування ч. 2 ст. 64–2 КПК України у випадках, коли з клопотанням про арешт майна третіх осіб звернувся не прокурор.

2. Не всі судді повертають клопотання про арешт майна третіх осіб на доопрацювання суб'єкту подання у випадку виявлення невідповідності такого клопотання вимогам КПК України, зокрема, встановлених ст. 171 КПК України.

3. Формальний підхід деяких суддів до розгляду клопотань про накладення арешту майна третіх осіб через однобічне сприйняття фактів, викладених органом досудового розслідування.

4. Розгляд клопотань про арешт майна третьої особи у більшості випадків відбувається за відсутності самої третьої особи та/або його представника, що позбавляє останніх права надати свої аргументи щодо недоцільності накладення такого арешту.

5. Скасування арешту майна на підставі того, що такий арешт був накладений необґрунтовано відбувається дуже рідко, а для скасування арешту на підставі того, що в арешті майна відпала подальша потреба судді часто беруть за основу думку сторони обвинувачення.

Отже, застосовуючи заходи забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя або суд має діяти у відповідності до вимог КПК України та судовою процедурою гарантувати дотримання прав, свобод і законних інтересів осіб, а також умов, за яких жодна особа не має бути піддана необґрунтованому процесуальному обмеженню.

Анастасія ЯСІНСЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка факультету юстиції, 4 курс,
6 група

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ТВАРИНАМИ

Останнім часом тема захисту тварин від жорстокого поводження набуває все більшої актуальності. Причиною є високий показник випадків

жорстокого поводження з тваринами, їх мордуванням та вбивствами, а також безкарності винуватих осіб або сплатою мінімальних штрафів, які навіть не відповідають тяжкості скоєних злочинів.

Кожна демократично розвинута країна приділяє значну увагу правам тварин та їх захисту від насильства, жорстокого поводження, каліцтва та навмисного винищення. Адже права людини цінуються і дотримуються лише у тому суспільстві, яке поважає права тварин. У 1987 році було прийнято «Європейську конвенцію про захист домашніх тварин», яку у 2013 році ратифікувала Україна. Але це не зменшило в значній мірі випадки жорстокого поводження з тваринами. В ст. 3 зазначеної Європейської конвенції зазначається, що ніхто не має права завдавати тварині непотрібного болю, страждань або шкоди. В Україні правові відносини у сфері захисту тварин від жорстокого поводження регулюються Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», КУпАП, Кримінальним кодексом, Законом України «Про тваринний світ» тощо. За жорстоке поводження з тваринами законом встановлена адміністративна та кримінальна відповідальність, а розмежування залежить від ступеня заподіяння шкоди тварині. Так, якщо тварина внаслідок жорстокого поводження залишилась живою та фізично неушкодженою, тобто органи та частини її тіла чи їх функції не постраждали, винна особа несе адміністративну відповідальність за статтею 89 КУпАП. Якщо ж тварина загинула або отримала тілесні ушкодження у вигляді ран, переламів кісток, опіків, втратила частину тіла, орган або його функції – суб'єкт, який знаходиться в причинному зв'язку з настанням таких наслідків, несе кримінальну відповідальність за статтею 299 Кримінального кодексу України.

Під час досудового розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, першочерговою слідчою розшуковою дією є огляд місця події, під час проведення якого слідчому необхідно залучати відповідного спеціаліста в галузі ветеринарної медицини або ж лікаря-ветеринара з метою ефективного вилучення слідів вчиненого кримінального правопорушення та для отримання консультацій, з питань, які потребують спеціальних знань в галузі ветеринарії. Також з метою отримання доказів жорстокого поводження з твариною слідчому необхідно провести освідування осіб, які мали безпосередній контакт з цією твариною або доступ до неї. Під час проведення освідування спеціаліст може віднайти сліди тваринного походження на тілі освідуваної особи, зафіксувати

їх локалізацію та встановити, чи належать виявлені сліди слідам тварини. Вказаними слідами зможуть бути сліди шерсті, крові, інші біологічні виділення, які можуть належати тварині. Під час проведення досудового розслідування за вказаним провадженням доцільним може бути обшук. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії спрямоване на отримання нових доказів, а також на перевірку вже отриманих доказів. Метою обшуку є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знарядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Під час цієї слідчої дії слідчому необхідно зосередитися на пошуку знарядь вчинення кримінального правопорушення, слідів приховування правопорушення, а також слідів перебування тварини в житлі. Додаткова література звертає увагу також на заходи забезпечення кримінального провадження цієї категорії справ. Із найпоширеніших заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються під час розслідування фактів жорстокого поводження з тваринами, є арешт майна. Іншими словами, якщо тварина стала предметом або знаряддям вчинення злочину, вона підпадає під ознаки речового доказу. Відповідно до КПК України арешт майна допускається з метою збереження речового доказу. Таким чином, у разі необхідності, слідчий може визнати тварину речовим доказом, провести обшук з метою відшукання такого речового доказу та накласти на нього арешт. При цьому, арешт може накладатися на будь-яку тварину (домашню, сільськогосподарську, дику). Під час розслідування кримінальних правопорушень, які передбачені ст. 299 КК України, серед важливих для слідства доказів є висновки патологоанатомічного розтину трупу тварини, висновок судовопсихіатричної експертизи, показання підозрюваного, обвинуваченого, свідків та потерпілого, протокол огляду місця події, а також речові докази (знаряддя вчинення злочину). Під час проведення досудового розслідування щодо жорстокого поводження з тваринами слідчий взаємодіє з різними органами та підрозділами, зокрема експертними установами, спеціалістами, оперативними підрозділами, працівниками Департаменту кіберполіції НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, зоозахисними організаціями, ЗМІ. Це зумовлено тим, що даний вид злочину потребує використання спеціальних знань у процесі доказування, адже є специфічним. Таким чином, слідчий, не маючи спеціальних

знань та відповідної освіти, не зможе самостійно, без консультації експертів (спеціалістів) розслідувати даний вид кримінального правопорушення. Зазначена взаємодія є основною фазою провадження на шляху до розслідування та розкриття злочину через те, що призначення та проведення відповідних експертиз є пріоритетним напрямком роботи слідчого по вказаному виду кримінального правопорушення.

Отже, проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних злочинів по факту жорстокого поводження з тваринами на всіх його етапах потребує постійного вдосконалення не тільки з практичної сторони, а також чіткого регулювання нормами кримінального процесуального законодавства України. Для правової, демократичної крїни є важливим показником дотримання прав тварин. На шляху до євроінтеграції та демократичного розвитку Україна має приділяти більше уваги виявленню фактів жорстокого поводження з тваринами, та, в свою чергу, швидко, повно та неупереджено їх розслідувати з метою притягнення винних до відповідальності і належного покарання.

Науковий керівник: Негребецький Владислав Валерійович, доцент, кандидат юридичних наук.

КРИМІНАЛІСТИКА

Іван БОЙКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 4 курс, 1 група

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджуючи проблеми доказування у кримінальному процесі, звертаєш увагу на проблему використання доказів, отриманих шляхом застосування систем розпізнавання облич.

Бо як визначає КПК, доказ вважається допустимим, якщо він отриманий в порядку, передбаченому законом, і при цьому вказує на недопустимість доказів, у випадку їх отримання внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [1]. Тоді виникає риторичне питання «Наскільки системи розпізнавання облич є легальними в Україні, і чи не порушуються права людини, коли їх застосовують?»

Виникнення СРО є результатом технологічного розвитку суспільства, що сприяє вирішенню сучасних проблем. СРО розглядається як проєкт, що зроблений за допомогою «комп'ютерного зору». У свою чергу, «КЗ» є технологією, яка створює комп'ютерні засоби, щоб виявляти, стежити та класифікувати об'єкти.

Щодо легального визначення поняття «розпізнавання облич» потрібно звернутись до Інструкції з розпізнавання облич (T-PD(2020)03rev4) від 28 січня 2020 року, яка розроблена консультативним комітетом Ради Європи з питань реалізації Конвенції про захист фізичних осіб під час автоматичної обробки персональних даних [2].

Шукаючи нормативну базу, що регулює питання систем розпізнавання облич, то звертаєш увагу на те, що в Україні відсутнє нормативно-правове регулювання цього питання, на відміну від Великої Британії, де створено профільний закон. А в ЗУ «Про захист персональних даних» захист даних, як зображення облич, отриманих шляхом автоматичного

збору камерами відеоспостереження – відсутній [3]. А використання камери відеоспостереження регламентуються місцевими органами, що не можуть породжувати ніяких юридичних прав та обов'язків. Однак, вітчизняний законодавець все-таки намагається покращити ситуацію. Наприклад, у єдиному законодавчому органі України зараз розглядають «Проект Закону про захист персональних даних» №8153 від 25 жовтня 2022 року, який у випадку його прийняття, заповнить прогалини у напрямку захисту персональних даних, але проблему це не вирішує [4].

Відсутність законодавчих підходів, які відповідали б вимогам міжнародних партнерів, які мають очевидні здобутки в цьому напрямку, призводить не тільки до порушення права на приватне та сімейне життя в Україні (про що зазначається у ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), а й підриває авторитет України на міжнародній арені [5]. Бо в результаті, наша країна позиціонується такою, що недостатньо захищає конституційні права і свободи. Також, це впливає на міжнародне співробітництво у сфері розслідування злочинів, бо хто захоче обмінюватись даними, що отримані шляхом порушення прав людини!

Не дивлячись на відсутність нормативного регулювання СРО, українські державні органи не соромляться використовувати цю технологію. Наприклад, Київська обласна військова адміністрація використовує систему відеонагляду з функцією розпізнавання облич «Безпечна Київщина» [6].

Також відповідні правоохоронні органи користуються послугами компанії Clearview, яка ідентифікує обличчя російських воєнних злочинців [7]. При цьому, ця ж компанія порушує правила, які встановлені «Загальним регламентом про захист даних», а саме в частині прозорого інформування суб'єктів персональних даних про процедуру збору їх особистої інформації, цілей використання та гарантій приватності в процесі збереження таких даних [8].

Аналізуючи кейси ЄСПЛ, такі як справа *Perry v the United Kingdom*, *Glukhin v. Russia* та інші, можна дійти висновку, що державні органи прикриваються «добрими намірами», такими як безпековими інтересами держави, щоб порушувати права людини. Це все є результатом відсутності у державі гарантій використання технологій розпізнавання облич та порядку, який би запобігав зловживанням з боку державних органів, які вже використовують СРО або лише мають плани з її використання.

Вищенаведені випадки, на жаль, мають своє місце і в Україні. І якщо законодавець дійсно зацікавлений в тому, щоб жодна особа не була під-

дана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, і Україна поважалася західними партнерами як така, що поважає конституційні права і свободи своїх громадян, то законодавцю потрібно негайно приступити до розробки профільного законодавства у сфері застосування систем розпізнавання облич.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 6 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.11.2023).
2. Guidelines on Facial Recognition T-PD(2020)03rev4 : від 28.01.2021 р. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-facial-recognition/1680a134f3> (дата звернення: 09.11.2023).
3. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI : станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 09.11.2023).
4. Проект Закону про захист персональних даних № 8153. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707> (дата звернення: 09.11.2023).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2023).
6. Руслан Кравченко: На Київщині впроваджують новітню систему відеонагляду з функцією розпізнавання облич – Київська обласна військова адміністрація. *Київська обласна військова адміністрація*. URL: <https://koda.gov.ua/ruslan-kravchenko-na-kyuivshhyni-vprovadzhuut-novitnyu-systemu-videonaglyadu-z-funkczyeyu-rozpoznavannya-oblych/> (дата звернення: 09.11.2023).
7. Україна встановила 10 тисяч російських воєнних злочинців завдяки програмі розпізнавання облич. *Speka – онлайн медіа про технології та підприємництво | SPEKA.media | SPEKA.media*. URL: <https://speka.media/ukrayina-vstanovila-10-tisyac-rosiiskix-vojennix-zlocinciv-zavdyaki-programi-rozpoznavannya-oblic-9qne29> (дата звернення: 09.11.2023).
8. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 09.11.2023).

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук Віктор Михайлович

Данило БОРУХОВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
аспірант 1 курсу, кафедри криміналіс-
тики

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасному світі, інформація є ключовим фактором, що впливає на прогрес та розвиток суспільства. У контексті пропаганди війни, аналіз інформації має вирішальне значення для криміналістичного дослідження. Важливо зауважити, що інформація прямо впливає на формування думок та поглядів громадян, тож це може призвести й до негативних наслідків для суспільства та загальної безпеки країни в цілому.

Вбачається, що у сучасному інформаційному суспільстві, людина стала центральним об'єктом впливу з боку різних сил та груп, які конкурують за її увагу та схильність. Пропаганда виявляється важливим інструментом у цьому процесі. Як відомо, з 24 лютого 2022 року, на території України було введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Це призвело до значних змін у різних сферах життя країни. В українському інформаційному просторі все частіше почали з'являтися такі терміни як «пропаганда», «контр-пропаганда», «інформаційна війна» та інші [1, с. 27].

Пропаганда війни є складовою інформаційної війни, що використовується як конкретна система для маніпулювання громадською думкою та викликання певних реакцій серед населення. На сьогодні пропаганда – один із наймогутніших засобів маніпуляції свідомістю суспільства, який може не тільки дезінформувати український народ, а і зруйнувати всі наші спільні надбання [2, с.204].

Сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення пропаганди. За одним визначенням, пропаганда означає систематичні спроби вплинути на думку великої кількості людей переважно через використання символічних знаків. В деяких джерелах поняття пропаганди розкривається як специфічний вид комунікації, спрямований на усвідомлення чи відкидання певної інформації з метою впливу на організацію, групу або індивіда. Інші визначають пропаганду як поширення різних

видів інформації – фактів, аргументів, чуток, напівправди чи брехні – з метою впливу на громадську думку [3].

Пропаганда війни є формою впливу, спрямованою на формування певних емоцій, поглядів та ставлення до військового конфлікту. Цей тип пропаганди ставить перед собою завдання маніпулювати інформацією так, щоб громадська думка сприймала ситуацію через певну призму уявлень та емоцій. Звернення з закликами до агресивної війни чи розв'язання воєнного конфлікту є одним із ключових інструментів інформаційної війни. Такі заяви впливають не лише на громадську думку, але і можуть суттєво впливати на прийняття рішень влади у внутрішній та зовнішній політиці. Вони спрямовані на формування, зміну уявлень та поглядів суспільства щодо конфлікту та його учасників.

Пропаганда війни, яка стала невід'ємною частиною сучасних конфліктів, має серйозні соціальні та правові наслідки. Вона не тільки впливає на інформаційне середовище, але й формує загальний менталітет суспільства, впливаючи на уявлення та погляди його членів.

Аналіз пропаганди як об'єкта криміналістичного дослідження є дуже складним завданням. Нечіткість та іноді прихована природа її негативних наслідків значно ускладнюють оцінку розміру завданої шкоди чи інших негативних ефектів [4, с.119].

З одного боку, загальні та закріплені у Конституції України принципи передбачають, що держава має створювати можливості для вільного збору, зберігання, використання та поширення інформації громадянами, а також захищати конфіденційну інформацію. З іншого боку, важливим завданням держави є створення умов для захисту як окремої особи, так і суспільства в цілому від негативного впливу певних типів інформації, поширення яких може завдати шкоду їх інтересам та правам [5].

З цього випливає висновок, що хоча свобода слова є важливим принципом для суспільства, вона все ж не є абсолютною. Існують певні ситуації та обставини, які можуть обмежувати її використання. Ці обмеження можуть бути виправданими за умови існування мети забезпечення громадської безпеки: запобігання заподіяння шкоди іншим членам суспільства, захисту прав осіб, захисту їх честі та гідності.

Свобода слова повинна сприяти дискусіям, вільному вираженню різноманітних поглядів та розвитку суспільства. Однак вона не повинна бути використана для образи, дискримінації чи загрози іншим. Важливо мати обґрунтований та збалансований підхід до обмеження свободи

слова, щоб забезпечити гармонійний розвиток суспільства та захист прав та інтересів всіх його членів.

За повномасштабної агресії, яку здійснює держава-агресор проти України, інформаційна війна стає невід'ємним компонентом. Ціль інформаційної війни – маніпулювати та використовувати інформацію для досягнення конкурентної переваги над противником та реалізації інших стратегічних цілей. У цьому контексті, пропаганда війни грає важливу роль, оскільки основною її метою є підрив довіри до влади та збройних сил, а також сприяння виникненню нових конфліктів у країні [6, с.101].

В суспільно-політичному житті України важливо визначати та аналізувати прояви пропаганди в інформаційному просторі. Пропаганда може втілюватися у публічних виступах, публікаціях у друкованих та онлайн-виданнях, усних інтерв'ю, записах у соціальних мережах, а також на платформах для стрімінгу (YouTube, Twitch) та інших. Одним із ключових завдань сучасної криміналістики з огляду на масштаби поширення пропаганди є вивчення її проявів. З розвитком Інтернету та соціальних медіа кожен може швидко отримувати та поширювати інформацію, і такі дії не завжди є добросовісними.

Необхідно наголосити на важливості розвитку спеціалізованих навичок, спрямованих на виявлення та аналіз пропагандистських матеріалів, у працівників правоохоронних органів. Для цього мають проводитися регулярні навчальні заходи, під час яких фахівці з пропаганди та криміналісти вивчають методи розпізнавання, аналізу та класифікації пропагандистських матеріалів.

У цілому, вирішення проблеми виявлення та аналізу пропаганди війни в сучасному соціально-політичному контексті в Україні потребує комплексного підходу, який об'єднує науковий аналіз, практичний досвід та спеціалізовані навички правоохоронних органів. Більшість суб'єктів, які вчиняють подібні кримінальні правопорушення, залишаються невідомими, що ускладнює розслідування таких злочинів та вимагає від криміналістів ґрунтовної праці.

Пропаганда війни в криміналістичному аспекті досі залишається недостатньо дослідженою. Проте варто зауважити, що вже існують деякі теоретичні праці, де пропонуються підходи до вивчення пропаганди. Це вказує на те, що поступово розвивається наукове розуміння проблеми, почато пошук ефективних методів аналізу пропагандистських дій, які спрямовані на провокацію агресивних військових конфліктів. Подальше

удосконалення цього напрямку досліджень є необхідним для підвищення рівня обізнаності та здатності суспільства ефективно протидіяти подібним негативним впливам.

Важливим аспектом у дослідженні пропаганди війни як об'єкта криміналістичного аналізу є аналіз закликів до вчинення дій, які становлять загрозу громадському порядку та безпеці. З юридичної точки зору, публічне пояснення того, що таке війна, які її переваги у вирішенні різних суспільних та економічних питань, а також її позитивні впливи на певні групи населення та інше, можна віднести до категорії «вираження та поширення своїх поглядів та міркувань», що є встановленим Конституцією України проявом свободи слова.

Якщо особа не зупиняється на цьому, а публічно закликає до агресивної війни або до розв'язування іншого воєнного конфлікту, виготовляє матеріали, які містять заклики вчиняти такі дії для їх подальшого розповсюдження, то в такому випадку це вже дійсно буде кримінальним правопорушенням [7].

Публічні заклики до агресивної війни (до розв'язування воєнного конфлікту) це лише один елемент із загального комплексу заходів, спрямованих на формування громадської думки. Сама пропаганда може набирати різних форм, таких як розповсюдження недостовірної інформації чи використання різних комунікаційних засобів, включаючи письмові, усні та електронні засоби обміну інформацією [1, с.28].

У сучасній криміналістиці боротьба з пропагандою війни зіштовхується з численними викликами. Особливо складними є завдання, пов'язані з розробкою криміналістичних методик. Наразі рівень наукових рекомендацій не відповідає складності вирішуваних питань, з якими стикаються правоохоронні та нормотворчі органи.

Таким чином, важливо усвідомити, що пропаганда війни – це не лише соціокультурне явище, але й об'єкт криміналістичного аналізу. Розгляд пропаганди війни в контексті криміналістичного дослідження надає можливість розробляти більш точні та ефективні стратегії реагування на це явище, що сприяє забезпеченню громадської безпеки та стабільності.

Список використаних джерел:

1. Ботнарєнко І. А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації*

та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 410 с.

2. Будко Т. В. Поняття пропаганди: юридичний та лінгвістичний аспект. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 62. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/a2fc25cb69-196-205.pdf>
3. Колтик О. Підходи до визначення терміна «пропаганда». URL: <https://labipt.com/approaches-to-the-definition-of-propaganda>.
4. Коруц У. З. Поняття пропаганди війни: історико-правовий аспект. *Правничий часопис. Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4 (1). С. 118–122. URL: DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.26>
5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Законодавство України
6. Пригула А. М. Пропаганда – компонент гібридної війни: шляхи протидії засобами кримінального права. *Юридична наука*. 2015. №3. С. 99–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_3_14
7. Богданович В. Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення. Київ, 2003. 322–327 с.

Науковий керівник: Шевчук Віктор Михайлович, професор, доктор юридичних наук, в.о. завідувач кафедри криміналістики

Аліна ІСІЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 4 курсу, 6 групи факультету
юстиції

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Як відомо, існування правової держави без належного забезпечення, реалізації та захисту прав і основних свобод людини і громадянина є неможливим. Питання, пов'язані із забезпеченням законних прав та інтересів учасників кримінального та цивільного процесів, адміністративного та трудового судочинства, нерідко вимагають застосування знань і навичок, спеціальних здібностей судових експертів. Саме вони здій-

снюють неоціненний вклад у досудове розслідування правопорушень. Разом з тим, незавершеність розробки основних теоретичних положень інституту судової експертизи негативно впливає на застосування експертних знань на практиці під час досудового розслідування та судового розгляду справи. В даному аспекті питання, насамперед, виникає об'єктивна потреба та актуальність аналізу і вдосконалення теоретичних засад судової експертизи.

Як відомо, до основних ознак судової експертизи як процесуальної дії належать: провадження щодо призначення та проведення експертизи; визначення правового статусу суб'єктів та об'єктів дослідження; особиста відповідальність експерта, окреслення деталей, що стосуються справи; розробка процесуальних документів, зокрема висновку експерта; право на доказову складову експертної діяльності. Водночас варто наголосити, що діяльність експерта має подвійну природу. Адже, перш за все, це процесуальна діяльність, оскільки експерт виконує роботу, пов'язану зі справою на підставі постанови слідчого, прокурора, рішення суду чи інших осіб, на яких покладені експертні функції. При цьому, судова експертиза є дослідженням з вивчення обізнаною особою пред'явлених їй об'єктів і записів, виявлення, аналіз і порівняння якостей і ознак предметів із застосуванням відповідних прийомів, методів і технічних засобів, а також оцінка та вироблення на основі спеціальних знань відповідних висновків у формі відповідей на запитання [1, с. 63]. Слід зазначити, що 06 серпня 2013 року було внесено на розгляд ВРУ проект закону «Про судово-експертну діяльність в Україні», де чітко визначено, що експертиза є процесом пізнавальної діяльності судового експерта з метою встановлення на основі спеціального знання фактичних даних та ситуацій поза межами судового процесу, що фіксується у висновках експертного дослідження [2]. Тобто, вказане дозволяє зробити висновок про подвійну природу судової експертизи, яка є одночасно процесом процесуальним і процесом пізнавальним.

Також, варто зауважити, що експертне дослідження, як процес пізнавальної діяльності, включає два рівні пізнання – теоретичний та емпіричний. Відтак, емпіричний рівень представлений знаннями, які отримані безпосередньо з дослідницького процесу, проведеного експертом на відповідному об'єкті. Дане пізнання становить основу і фундамент теоретичного пізнавального рівня. Водночас теоретичний рівень експертних знань ідентифікується як знання, які суб'єкт набуває шляхом

абстрактного мислення. Пізнавальна діяльність судового експерта спрямована насамперед на отримання достовірних знань, які повно відображають об'єкт сприйняття і ґрунтуються на застосуванні спеціальних знань, які використовуються для знаходження інформації про об'єкти, явища і процеси, що містяться в документах, які досліджуються. Експертне знання базується на відображенні об'єктивної дійсності про речі, явища та процеси як складові об'єктивної реальності, у свідомості експерта в процесі дослідження. Необхідно відмітити, що досить складними в розумінні є наукові поняття і терміни експертного дослідження, зокрема: умовивід, гіпотеза, судження, експертна версія, наукові ідеї. Вказані категорії є оціночними і не мають чітко встановлених критеріїв, що на практиці зумовлює ряд проблем, які, втім, вирішуються в процесі формування експертом свого висновку. Так, експертна гіпотеза встановлюється під час розуміння обставин справи з уявленням про те, що надані для дослідження предмети можуть підтверджувати факти, викладені в рішенні суду, ухвалі або заяві клієнта на проведення відповідної експертизи. Натомість, експертне судження є думкою про те, чи можна взагалі виконати експертне завдання завдяки вивченню наданих для дослідження матеріалів. Щодо умовиводу, то він уособлює процес мислення, який включає ланцюжок з двох або більше суджень, в процесі зіставлення яких виникає нове – експертний висновок. Приміром, на практиці виникають ситуації, коли ознайомлення судового експерта з фактами кримінального провадження призвело до виникнення нового судження, яке дало йому змогу зробити висновки або заперечити можливість проведення експертизи. Стосовно наукової ідеї, слід зазначити, що вона є формою, яка відображає в мисленні людини нове розуміння об'єктивної реальності, ідея спирається на наявні знання, при цьому виявляючи раніше непомічені закономірності [3]. У професійних дослідженнях наукові ідеї виникають переважно з практики. Наприклад, виникає необхідність з'ясувати сутність економічної категорії «коливання цін» та розробити методіку застосування методів моделювання для визначення рівня коливання в рамках дослідження економічних операцій при закупівлі. Вказані ідеї реалізуються саме в експертних версіях, які є обґрунтованими гіпотезами про певний факт, закономірності, зв'язки і відносини, що визначають цей факт і можуть бути встановлені спеціальними методами дослідження [4, с.10–11]. Тому, експертна версія є своєрідною

точкою відліку, висунутою на першому етапі дослідження гіпотезою та своєрідним орієнтиром для подальшого дослідження.

Необхідно також розглянути дискусійний характер взаємозв'язку та співвідношення категоріальних понять предмета та об'єкта саме в контексті пізнавального процесу системи судової експертизи. Зазвичай вчені дивляться на предмет експертизи з точки зору процедури. Так, в процесуальному розумінні предметом є спеціальне завдання, яке має бути вирішено фахівцем за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань з використанням відповідних умінь, доступних засобів і методів. Проте, з точки зору будь-якого пізнавального процесу, предмет дослідження це не суто питання, поставлене суб'єкту, а конкретні обставини, що дозволяють зібрати інформацію про сутність, сторони і зв'язок досліджуваних об'єктів, тобто нові ситуації, які судові експерти виявляють на основі спеціальних знань. Вони є результатом дослідження і документуються експертним висновком, який свідчить про тісний зв'язок між цими елементами системи судової експертизи.

Крім того, варто наголосити, що серед основних проблем, які потребують уваги та вирішення, є відсутність статусу експертизи, зокрема комплексної, у кримінальному провадженні, а також недосконала процедура залучення судового експерта для проведення необхідного дослідження. Беззаперечним є факт необхідності визначення понять, підстав призначення та порядку проведення експертиз, які обов'язково повинні бути виражені в основному законі [5]. В аспекті відсутності статусу комплексної експертизи, доцільно відмітити позицію А. Лозового, який вказав, що комплексна експертиза проводиться у випадках, коли необхідні спеціальні знання в галузі науки, техніки, мистецтва або в різних напрямках однієї і тієї ж галузі знань; експертна комісія проводить дослідження на основі зафіксованих у висновку можливостей кожного члена та робить експертний загальний висновок [6, с.197]. До того ж, наразі законодавець встановив можливість для сторони захисту запрошувати експертів для проведення дослідження, проте жодним чином не було визначено конкретних процесуальних положень щодо виконання та послідовності дій при ініціюванні експертизи, на підставі чого це має відбуватися (запит адвоката, безпосередня заява сторони процесу або ж інший процесуальний документ) незрозуміло. Вищезазначені поняття не врегульовані законодавцем, і це є суттєвою прогалиною в законодав-

стві та спричиняє значне навантаження на судову систему адже виступає важелем для затягування судового процесу.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, можна констатувати наявність дуалізму неврегульованості окремих важливих процедурних аспектів судової експертизи, які мають як процесуальний, так і пізнавальний характер. Крім цього, обґрунтовано необхідність регламентації у кримінальному процесуальному законодавстві окремих важливих питань, зокрема визначення комплексних та комісійних експертиз має бути відображена в положеннях КПК України, законодавець повинен прямо вказати їх статус, регламент, особливості та характерні ознаки. Вказане доповнення чинного КПК України беззаперечно підвищить ефективність перевірки та прискорить процес розгляду кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Клименко Н. І., Біленчук П. Д. Судова експертиза в розслідуванні комп'ютерних злочинів як форма використання спеціальних знань. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. /М-во юстиції України, Харків наук.-дослід. ін-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; Акад. прав. наук України; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого; редкол.: М. Л. Цимбал, М. І. Панов, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків. *Право*. 2002. С. 62–66.
2. Про судово-експертну діяльність в Україні: Проект Закону України від 06.08.2013. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4U000A> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanchukov_Volodymyr/Osnovy_naukovykh_doslidzhen.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
4. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. М. Шерстюк. Харків. 2007. 20 с.
5. Головченко Л. М. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL : <http://www.minjust.gov.ua/42772>
6. Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проекті нового кримінального про-

цесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 190–200.

Науковий керівник: Негребецький Владислав Валерійович, доцент, кандидат юридичних наук, доцент.

Максим ТИТОВ,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 2 групи факультету
прокуратури

ПОЛІГРАФ: ПРАВОМІРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З розвитком суспільних відносин, з'являються нові способи вчинення кримінальних правопорушень, що вимагає становлення істини, у процесі збирання, перевірки та належній оцінці доказів. З метою підвищення ефективності процесу розслідування правоохоронні органи використовують весь технічний, тактичний та методичний арсенал криміналістики, знання, прийоми та рекомендації загальної та юридичної психології, знання та закономірності судової медицини та психіатрії. Для з'ясування істини слідчий, детектив, прокурор здійснюють оперативно-розшукові заходи, проводять слідчі дії та призначають експертні дослідження, використовують як традиційні, так і нетрадиційні методи отримання інформації. До нетрадиційних методів, можна віднести застосування поліграфа, як одного із сучасних та вагомих науково-технічних досягнень.

Поліграф – це спеціальний прилад, який відповідно до технічних характеристик здійснює реєстрацію змін фізіологічних реакцій фізичної особи, які є результатом психологічних процесів, у відповідь на інформацію будь-якого типу, за спеціальною методикою [1, с. 214]. Законодавство України на даний момент містить низку правових норм (інструкцій) [5], які визначають порядок застосування поліграфа, проте використання висновку поліграфа у якості доказу потребує подальшої процесуальної регламентації в законодавстві України.

У ст. 28 Конституції України зазначено, що «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам», тому застосування поліграфа можливе тільки за наявності добровільної згоди опитуваної особи. Використання поліграфа без згоди суперечить ст. 32 Конституції України, в якій визначено, що «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [2]. Як показує судова практика, суддя не може вважати докази, які були отримані за допомогою поліграфа належними та допустимими через не передбачуваність законодавством цих перевірок [6]. Проведення поліграфічних досліджень значною мірою залежить від кваліфікації експерта, тому Україна потребує кваліфікованих спеціалістів у цій галузі.

Процесуальний порядок застосування поліграфа в Україні згідно з діючими інструкціями зводиться до наступного: 1) добровільність проведення та право відмовитися від перевірки на поліграфі; 2) категорії осіб, до яких може бути застосований поліграф – це виключно службові особи, кандидати на посаду, військовослужбовці, працівники Збройних Сил, державні службовці; 3) встановлена форма перевірки на поліграфічних пристроях; 4) фіксація відмови від перевірки службових осіб оформлюється у письмовому поясненні чи довідці про результати бесіди та відображається у висновку за результатами службового розслідування; 5) особа, перед перевіркою на поліграфі, має право бути ознайомленим з напрямом та переліком тем, питань дослідження, які будуть до неї запитувати під час перевірки; 6) не давати пояснень щодо виникнення у нього тих чи інших реакцій.

Метою використання поліграфа є збір даних про вчинене правопорушення у процесі проведення досудового розслідування. Процес проведення досліджень за допомогою психофізіологічного технічного засобу має певні обмеження, наприклад, заборонено опитувати осіб, яким понад 70 років, які хворіють на серцево-судинні захворювання, вагітних, неповнолітніх, а також осіб, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння [3; с.73].

На нашу думку, застосування поліграфа є доцільним при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України, а саме під час розслідування: державної зради, колабораційної діяльності, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, пособництва

державі-агресору, диверсії, шпигунства та інших кримінальних правопорушень. У період дії воєнного стану в Україні, на добровільній основі, дуже часто практикують застосування поліграфа на співробітниках правоохоронних органів та на звичайних пересічних громадянах на територіях, які були під тимчасовою окупацією російської федерації.

В Україні вже багато років тривають дискусії серед вчених та практиків щодо правомірності використання поліграфа у кримінальних правопорушень. Противники психофізіологічного тестування виступають проти доказового значення даних, які отримані за допомогою поліграфа, так як такий прилад, розроблений на невстановлених наукою явищах і залежить від суб'єктивної інтерпретації експерта, а використання суб'єктивних суджень при встановленні об'єктивних доказів є недопустимим [5, с.198]. Прихильники поліграфа запевняють, що він може бути правомірно використаний під час проведення такої слідчої дії як допит, за умови неухильного дотримання законності та врахування людського чинника у кримінальному провадженні [4], та рекомендують застосовувати поліграф з метою: 1) виявлення місця, способу та інших обставин кримінального правопорушення; 2) визначення осіб, які мають відношення до кримінального правопорушення; 3) з'ясування місця, де приховуються знаряддя вчинення злочину [7, с.184–186].

Результати застосування поліграфа можуть бути використані виключно у якості ймовірної орієнтувальної інформації для можливого формування у ініціаторів проведення внутрішнього сприйняття ситуації, щодо якої було вирішено проведення такого дослідження [7]. Висновки поліграфолога не є доказами і суди визнають їх недопустимими [9]. Перевірки на поліграфі мають проводитись висококваліфікованим експертом за добровільною згодою опитуваної особи. Порушення принципу добровільності особи порушує конституційні права та свободи людини та громадянина. Як вказує ЄСПЛ: право не відповідати на питання та не давати свідчень проти себе стосується поваги до волі обвинуваченого не відповідати на запитання, що пов'язані з кримінальним провадженням стосовно нього та використанням у кримінальному переслідуванні відомостей, здобутих під примусом [8, с.104]. Однак не кожен захід, застосований, щоб заохотити особу надати інформацію органам влади, належить розглядати як неправомірний примус. Само по собі це право не забороняє застосовувати примусові повноваження правоохоронними органами у визначених законом випадках.

Список використаних джерел:

1. Янишевська К. Д., Пряцько Г. С. Право та суспільство // Проблеми використання поліграфа під час розкриття злочину, 2018. Вип. № 2 (3) С. 213–218 URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_3/41.pdf (дата звернення 24.10.2023р.).
2. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.10.2023р.).
3. Шаповал К. А. Сучасні проблеми криміналістики. / Використання поліграфа під час розслідування вбивств із застосуванням домашнього насильства // Теорія і практика судової експертизи та криміналістики, 2020. Том 21. № 1. С. 66–78 URL: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_04 (дата звернення 24.10.2023р.).
4. Сопілко І. Ю. Використання методів психофізіологічної діагностики під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій / Реформування системи кримінальної юстиції та криміналістичні проблеми: збір. матер. міжн. наук.-прак. конф. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. С. 285–287.
5. Курс криміналістики: в 3 томах / под ред. О. Н. Коршуновой, А. А. Степанова. СПб.: Изд-во Юридический центр Пресс, 2004. Т. 1: Общетеоретические вопросы. Криміналістическая техника. Криміналістическая тактика. 683 с.
6. Вирок Вищого антикорупційного суду України від 04.02.2023 року у справі № 623/2988/18 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/102970928> (дата звернення 24.10.2023р.).
7. Мотлях О. І. Поліграфологія: підручник. Київ: Освіта України, 2022. 550 с
8. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Баранчук Василь Васильович.

КРИМІНОЛОГІЯ

Валерій БОЛЕНЦЕВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-8360-8959

ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статистичні дані свідчать, що в умовах збройної агресії рф криміногенна ситуація в Україні значно погіршилась. За 2022 р. в Україні було обліковано 362636 кримінальних правопорушень. З них особливо тяжких злочинів – 105599, тяжких – 125626 злочинів[1].

Наведені дані підтверджують нагальну потребу у розробці заходів запобігання злочинності з урахуванням її чинників. При тому, що належне визначення такого роду зв'язків є фундаментальною передумовою ефективної правоохоронної діяльності, серед фахівців до цього часу немає єдності поглядів щодо цієї проблематики. Тож формування змістовної теорії факторів злочинності залишається актуальним завданням вітчизняної кримінологічної науки.

Раніше нами вже було досліджено фактори злочинності в умовах повномасштабної російської агресії проти України[2; 3; 4]. Тож вважаємо обґрунтованим ствердження таких обставин.

Злочинність можна розглядати як відкриту систему, пов'язану із зовнішнім середовищем складними обмінними процесами. Відповідно, змістом запобіжної діяльності має стати обмеження її зв'язків із зовнішнім середовищем, у яких проявляються її детермінанти.

За спрямованістю детермінуючого впливу у теорії виділяють адаптаційну та адаптуючу активності системи[5, с. 102]. *Адаптивна активність* – це властивість системи пристосуватись під впливом мінливого

зовнішнього середовища. Адаптивна активність системи злочинності проявляється у її здатності змінюватися відповідно до змін суспільних відносин, передусім – під впливом суспільних відносин правоохоронної діяльності. Тож саме тут проявляються зовнішні детермінанти злочинності. Вочевидь, в умовах повномасштабної російської агресії серед таких вагомим став фактор бойових дій і все, що з ними пов'язано.

Внутрішні детермінанти проявляються у так званих «обернених зв'язках» самодетермінації системи злочинності. Самодетермінація може бути визначена як властивість системи підтримувати свої характеристики та продукувати свій стан через внутрішні зв'язки та ресурси.[5, с. 137]

Злочинність є явищем соціальним, тож її самодетермінація має інформаційно-мотиваційний характер. У цьому контексті можна стверджувати два детермінуючі чинники.

1. Кримінальна субкультура – неформальні норми злочинного соціуму про дії та взаємодію злочинців. Її носіями є кримінальні особи які акумулюють злочинний досвід, «злодійські закони», а потім поширюють його.

2. Відомості про латентність та способи вдалих посягань спонукають на нові злочини.

Крім вказаного, вбачаємо підстави виділяти й матеріально-мотиваційні детермінуючі зв'язки комплексного характеру:

1. Корупція у правоохоронних та інших сферах.

2. Технологічна послідовність окремих злочинів (наприклад, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, із подальшим їх використанням у злочинній діяльності; виготовлення, викрадення зброї та інших заборонених предметів із подальшим їх використанням при вчиненні злочинів).

3. Злочинна діяльність з укриття злочинів.

4. Втягування у злочинну діяльність.

5. Перерозподіл сфер кримінального впливу, усунення конкурентів.

6. Злочинна діяльність у місцях позбавлення волі засуджених осіб, які раніше вже вчиняли злочини.

Самостійним специфічним чинником самодетермінації злочинності, що має вирішальне значення для функціонування системи злочинності в цілому, є організована злочинність (а саме її функції самодетермінації та координації)[5, с. 137].

Важливо, що окреслені механізми самодетермінації злочинності діють незалежно від змістовного наповнення статей Особливої частини

Кримінального кодексу України. У випадку змін їх редакції лише відбувається пристосування цієї системи до нових умов через адаптаційні механізми, окреслені раніше.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. Офіс Генерального прокурора України: веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення 20.07.2023 р.)
2. Оболенцев В. Ф. Формування кримінально-правової політики держави України на засадах методології системного підходу. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. 2023. № 11(25) С. 130–140. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11\(25\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25))
3. Оболенцев В. Ф. Обґрунтування факторів злочинності на засадах системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 369–371. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/86>
4. Оболенцев В. Ф. Класифікаційні характеристики кримінально-правової політики України. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія. Право*. 2023. № 10(16) С. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16))
5. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу та моделювання системи запобігання злочинності в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 192 с. <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/19459>

Вікторія ТЮТЮНОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 18 групи факультету
прокуратури

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Протидія злочинності в Україні є одним із пріоритетних завдань політики держави. З початком повномасштабного вторгнення російський військ на територію нашої країни, з'явилося багато шахрайських схем, направлених на отримання незаконних коштів від населення, яке постраждало від такої агресії. Незважаючи на те, що багато злочинців вже

було притягнуто до відповідальності, на жаль, кількість осіб, які продовжують свою злочинну діяльність в цій сфері залишається значною.

Конституція України проголошує, що право на приватну власність є непорушним (ст. 41). Це означає, що ніхто не має права позбавляти громадян України їхнього майна без законних підстав. Однак останніми роками значно збільшилася кількість випадків незаконного заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство). Особливо загрозливих масштабів воно набуло в умовах воєнного стану. Так, відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора в Україні за 2022 рік було зареєстровано 32086 кримінальних правопорушень за ст. 190 Кримінального кодексу України. Станом на жовтень 2023 року зареєстровано 73160 кримінальних правопорушень [1], що вже більше ніж у 2 рази перевищують показники попереднього року.

Доцільно виділити найбільш розповсюджені схеми шахрайства в умовах воєнного стану. Одним із таких прикладів є евакуаційні перевезення. Найчастіше шахраї залишають свої оголошення про вивезення населення до безпечніших місць у соціальних мережах. Мирні жителі здійснюють передоплату за послуги перевезення, після чого особа, яка обіцяла здійснити перевезення зникає разом із грошима. Люди через це дуже страждають, бо евакуаційні перевезення так і не здійснюються, кошти зникають, а постраждалі залишаються в небезпечному місці. Наступним популярним видом шахрайства є оренда житла. Війна змусила мільйони українців покинути свої домівки і шукати притулок в інших містах України та країнах світу. Цим користуються шахраї. Вони розміщують оголошення про здачу в оренду житла у відносно безпечних регіонах країни (наприклад, на заході України) і просять зацікавлених осіб переказати передоплату на їхню картку. Шахраї пояснюють необхідність передоплати тим, що попит високий, а сума авансу є своєрідною гарантією для обох сторін. Результатом є те, що кошти не повертаються, а шахрай зникає. Також однією зі схем є фейковий збір грошей. Такі збори можуть проводитися на нібито територіальну оборону, переселенців, потребу армії та інших нужденних. Гроші збираються, але допомога нікому не надається. Жертвами шахрайських схем стають не лише цивільне населення, але й військові та волонтери. Одним з найбільш прибуткових видів шахрайства у період воєнного стану є продаж неіснуючих транспортних засобів та військової амуніції [2]. Ще одним видом шах-

райського сценарію є надання інформації про те, де знаходиться зникла людина за винагороду. Громадяни зараз шукають своїх знайомих, роблять оголошення, а шахраї обманом забирають гроші і не надають ніякої інформації. Фейкове розмінування також є популярним видом шахрайства. Приватні особи пропонують прийти в квартиру чи на подвір'я, щоб зняти міни і перевірити наявність вибухонебезпечних предметів за плату [3].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р. №3233-IX було доповнено статтю 190 Кримінального кодексу України частиною 3 «Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому». Санкція цієї частини передбачає покарання у виді штрафу від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Як бачимо, мова йде про встановлення виду та розміру призначеного покарання вище, ніж у попередніх частинах статті 190 Кримінального кодексу України. Також варто зазначити, що вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, є обставиною, що обтяжує покарання (п. 11 ч.1 ст. 67 Кримінального кодексу України).

Підсумовуючи, варто зазначити, що, на жаль, шахрайські схеми в умовах воєнного стану набули нового масштабу та суспільної небезпеки. У той час, коли наша держава потребує особливої згуртованості та взаємодопомоги всього населення, знаходяться люди, які використовують несприятливий для суспільства період для отримання неправомірної вигоди, заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою. Зазначені діяння свідчать про їх підвищений ступінь антисуспільної спрямованості та деформованої правосвідомості. У зв'язку з цим, особливої уваги набуває захист потенційних жертв шахрайства та поширення інформації про найбільш розповсюджені схеми. Тому завжди треба перевіряти джерела інформації та критично їх оцінювати.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2023 рік. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani>

кримінальні-правопорушення-та-результати-йих-досудового-розслідування-2 (дата звернення: 13.11.2023);

2. Нові схеми обману під час війни: яких правил дотримуватись, щоб не потрапити на гачок шахраїв? Експрес: журнал. 27.10.2023. URL: <https://expres.online/spetstema-2/novi-skhemi-obmanu-pid-chas-viyni-yakikh-pravil-dotrimuvatis-shchob-ne-potrapiti-na-gachok-shakhraiv> (дата звернення: 13.11.2023);
3. Гроші за розмінування – це незаконно, або Як не стати жертвою афери під час війни. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/22/groshti-za-rozminuvannya-cze-nezakonno-abo-yak-ne-staty-zhertvoyu-afery-pid-chas-vijnyu/> (дата звернення: 13.11.2023).

Науковий керівник: Кулик Катерина Дмитрівна, к.ю.н., доцент, асистент кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО

Іван БОЙКО,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 4 курс, 1 група

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В ЮРИДИЧНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Досліджуючи проблему юридичної відповідальності звертаєш увагу на різницю в підходах у чинному законодавстві щодо оцінки і правової характеристики юридичної відповідальності за однотипні діяння, які мають різну ступінь суспільної шкідливості та небезпеки.

Так, стаття 89 КУпАП «Жорстоке поводження з тваринами», яка встановлює адміністративну відповідальність, віднесена законодавцем до групи статей, що спрямовані на охорону навколишнього середовища від суспільно шкідливих посягань (ст.ст. 82–91–6 КУпАП). Однак, кваліфікуючий склад кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами (стаття 299 ККУ) віднесено не до Розділу VIII відповідного кодексу (Кримінальні правопорушення проти довкілля), а до категорії кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності (Розділ XII).

Законодавець умисні кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на життя та здоров'я особи, як то вбивство, нанесення тілесних ушкоджень та катування, не відносить до розділу про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, бо відніс до Розділу II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», а правопорушення щодо жорстокого поводження з тваринами характеризує як кримінальне правопорушення проти громадського порядку і моральності.

Розміщення в Кримінальному кодексі України статті 299 в Розділі XII знижує ступінь тяжкості покарання та ступінь суспільної небезпечності такого діяння, оскільки за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (статті 245 КК України, Розділ VIII) передбачається більш суворе

покарання одного виду, ніж коли дії винної особи призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини: п'ять років позбавлення волі за знищення чи пошкодження об'єктів рослинного світу проти трьох років такого виду покарання за тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель тварин.

Однак, неоспорюваним є те, що об'єкти тваринного світу, які належать до хребетних, є частиною навколишнього природного середовища, і потребують «захисту від страждань і загибелі унаслідок жорстокого поводження з ними, захисту їх природних прав». Саме про це йдеться у Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року.

Тому мусимо погодитися з тим, що захист довкілля є головною складовою юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, є основним об'єктом посягання у сукупності кваліфікуючих ознак як у складі адміністративного правопорушення, так і в складі кримінального правопорушення.

Законом визначається, що тварини – це біологічні об'єкти, які відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові. Тварини не є продуктом суспільної свідомості, в тому числі й моралі. Вони є об'єктивною реальністю та елементом навколишнього природного середовища, а тому потребують захисту саме як елемент довкілля.

У новому проекті Кримінального кодексу, не дивлячись на врахування всіляких побажань і рекомендацій, піднята проблема не вирішується, бо стаття 7.6.12. «Жорстоке поводження з твариною» так і залишається в Розділі 7.6 «Кримінальні правопорушення проти моральності та культурної спадщини». Однак слід відзначити, що в підрозділі 2 Розділу 7.6 стаття 7.6.18. «Пропаганда жорстокого поводження з тваринами» здобула своє «законне» місце.

На наше переконання у проекті Кримінального кодексу статтю про жорстоке поводження з твариною слід було віднести до Розділу 6.5 «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів» поряд зі статтею «Знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу». Тому ця проблема потребує додаткового теоретичного осмислення і чекає на практичне вирішення.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри екологічного права, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Єрмолаєва Тетяна Вікторівна.

Ірина ЖУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу, 3 групи факультету
юстиції

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Держава, у процесі функціонування суспільства, виконує свої правотворчі функції, внаслідок чого, створюється нормативно-правова база її діяльності, яка регулює кожен окремий тип суспільних відносин. Зважаючи на те, що Україна, порівняно з багатьма іншими країнами, досить недавно здобула свою незалежність, її законодавство, у тому числі екологічне, перебуває на стадії розвитку.

Однак, уже на даному етапі можна звернути увагу, на наявність великої кількості проблем у сфері реалізації державної екологічної політики та її нормативного регулювання. Про це свідчить підвищення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, які мають природний характер, зниження стійкості функціонування навколишнього середовища, а також схильність до погіршення екологічних параметрів як у держав в цілому, так і в окремих її регіонах. Тому, потрібно акцентувати увагу на нагальній необхідності удосконалення екологічного законодавства [1, с. 2].

Перспективи розвитку екологічного законодавства є проблематикою багатьох наукових праць вчених-правознавців, які активно висловлюють свої позиції та наводять обґрунтовані ідеї таких змін. Зокрема, А. П. Гетьман висловив потребу кодифікації екологічного законодавства, яка дасть змогу усунути множинність актів, що регулюють екологічні суспільні відносини, звільнить від застарілих еколого-правових норм, забезпечить взаємоузгодженість правових засад екологічної безпеки і, також, приведе національне екологічне законодавство у відповідність до міжнародно-правових стандартів та стандартів ЄС [3, с. 4].

Щодо останнього, то на сьогодні це є досить актуальним, адже Україна кандидат на вступ до Європейського Союзу і відповідно одним із критеріїв нашого членства є наближення національного законодавства, в тому числі і екологічного, до права (*acquis*) ЄС.

На початку, формою кодифікації, розглядалась перспектива створення Екологічного кодексу України, зокрема така ідея закріплювалась

в Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», а також багатьма правознавцями. Пропонувалось здійснювати таку кодифікацію поетапно, де перший рівень включатиме в себе ухвалення Основ екологічного законодавства України, тоді, як на другому – відбудеться розробка та прийняття Екологічного кодексу України. Також, паралельно повинна тривати розробка та прийняття спеціальних норм, які будуть регулювати спеціальні сфери природоохоронної діяльності [6, с. 230].

Проте, така ідея не була успішною, адже жодна зі спроб прийняття Екологічного кодексу України не увінчалась успіхом. Зокрема, першою спробою кодифікації став проект, який був розроблений в 2004 р. за участю вітчизняних науковців Ю. С. Шемшученка, Н. Р. Малишевої та А. П. Гетьмана. Цей проект Кодексу не був затверджений Верховною Радою України, оскільки мав певні недоліки. Зокрема, поза сферою регулювання Екологічного кодексу залишилися питання охорони та використання окремих природних ресурсів та об'єднаними бути тільки некодифіковані закони [4, с. 66–67].

Причин довготривалого неприйняття проекту Екологічного кодексу України, як слушно зазначає Андрейцев В. І. у своїй науковій праці, можна виділити декілька, зокрема, відсутність належних робочих групи для опрацювання такого законопроекту, оскільки поряд із прийняття Екологічного Кодексу України розроблялись інші кодифіковані та законодачі акти екологічного законодавства, що відповідно порушувало скоординованість у часі та конкретних розробниках. Також, не було належним чином виробленої концептуальної ідеї щодо проекту кодексу, як кодифікованого акту. Окрім цього, автор висловлює позицію, що це мав би бути саме акт консолідації норм, щодо регулювання трьох блоків правовідносин таких, як забезпечення екологічної безпеки, якості ландшафтів, як життєзапечувальних елементів довкілля, а також ефективне використання природних ресурсів, з врахуванням чіткого правового режиму кожного відповідно до пріоритетів державної екологічної політики, які будуть попередньо опрацьовані за блоками правового регулювання екологічних правовідносин та включені в консолідований акт – Екологічний кодекс України [1, с.7].

За таких обставин підготовка кодифікованого акту екологічного законодавства не могла бути завершеною та досконалою, а тому потрібен

був час для опрацювання методики такої підготовки на сучасних еколого-правових засадах і певне переосмислення предмету правового урегулювання, а також можлива зміна форми і способу об'єднання норм в зазначеному законодавстві [1, с.8].

Тому, більшість правознавців відійшли від такої ідеї, і натомість був запропонований інший варіанти кодифікації. Зокрема, А. П. Гетьман у своїй праці «Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи», запропонував створити Кодекс законів України про довкілля. Така позиція ґрунтується на тому, що екологічне законодавство має найбільшу, в порівнянні з іншими галузями права, розгалужену систему законодавчих актів у формі кодексів та законів (Кодекс України про надра, Лісовий кодекс, Закон України «Про рослинний світ», Закон України «Про тваринний світ», тощо), а тому в такому випадку не можна розглядати створення Екологічного кодексу України, адже він не зможе об'єднати вже існуючі закони та кодекси з причини своєї спорідненості за формою з останніми. Доцільніше здійснити кодифікацію екологічного законодавства у формі Кодексу законів України про довкілля, який повинен складатись із Загальної та Особливої частини, зміст яких буде наповнений ключовими положеннями існуючих кодексів та законів у сфері екологічного регулювання. Цей акт буде єдиним законодавчим підґрунтям для подальшої правозастосовної практики [3, с. 5]. Така пропозиція знайшла свою підтримку в багатьох інших наукових працях, адже є досить обґрунтованою.

Окрім цього, глобальною перспективою розвитку екологічного законодавства в світовому масштабі є прийняття Екологічної Конституції Землі. Вперше така пропозиція була запропонована на одній з міжнародних наукових конференцій у квітні 1992 в Нью-Йорку, під час доповіді професора Ю. Ю. Туниця, члена української делегації. Професор висловив актуальність підготовки та ухвалення світової екологічної конституції, а також створення органів контролю за дотриманням її норм. Відповідно на конференції була підтримана така пропозиція та ухвалена резолюція «Про створення нових організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва» [7, с.192].

Як зазначає Ю. Ю. Туниця, у своїй науковій праці, Екологічна Конституція Землі має бути актом, що узагальнить існуючі міжнародно-правові норми з питань охорони довкілля, використання окремих природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Вона усуне прогалини у між-

народно-правовому регулюванні відповідних питань, відобразить у сконцентрованому вигляді міжнародну екологічну політику, сприятиме, з одного боку, узгодженому розвитку національних систем екологічного законодавства, а з другого сталому соціально-економічному розвитку суспільства і водночас забезпеченню сприятливого природного середовища життя людини [8, с. 40].

Щодо позиції, Костицького М. В., то він переконаний, що Екологічна Конституція Землі повинна бути писаним правовим актом, свого роду політичним компромісом між усіма державами, які представляють різні культури, раси, нації, а також різний рівень розвитку прав, економіки та політики. Тобто, буде укладений суспільний договір між державами, що стане глобальним правовим актом. Проте, на шляху такого укладення, правознавці зіткнуться з численною кількістю проблем, які потрібно буде подолати для досягнення поставленої мети [5, с.19].

Зокрема, серед таких проблем можа виділити питання щодо структури Екологічної Конституції Землі, а саме які документи розділи, статті повинні входити до такого акту; хто повинен входити до робочої групи з розробки Конституції, зокрема, чи потрібен ще хтось окрім Авторського колективу із залученням ініціативної групи з України, консультантів з різних міжнародних інститутів Ради Європи; яким чином, в якому місці може бути прийнятий такий акт; чи норми Екологічної Конституції Землі повинні бути імперативного чи рекомендаційного характеру та багато інших. Вирішення цих питань має надзвичайно вагоме значення, адже екологія, природа, довкілля їхній стан та безпека, мають бути головними тому, що від цього залежить якість здоров'я і життя населення [5, с.19–22].

Прийняття Екологічної Конституції Землі стане світовою еволюцією в регулюванні екологічних суспільних відносинах, наслідком чого буде покращення стану навколишнього природного середовища в світі, а також дасть змогу запобігти глобальному потеплінню, адже на даний момент існує велика загроза швидкому розвитку такого явища та його негативних наслідків.

Отже, як висновок можна зазначити, що екологічне законодавство, зважаючи на наявні проблеми, потребує удосконалення та змін, зокрема шляхом кодифікація екологічного законодавства, яка повинна здійснюватися як на національному, так і світовому рівні. Зокрема, зважаючи на досвід прийняття кодифікованих актів в Україні, більш актуально

розглядати створення та укладення Кодексу законів України про довкілля, що дасть змогу усунути застарілі екологічні правові норми, раціоналізувати екологічну термінологію та гармонізувати екологічне законодавство з міжнародними нормами. Окрім цього, на міжнародному рівні, також є необхідність кодифікації, зокрема шляхом прийняття Екологічної Конституції Землі, адже стан довкілля є критичним у всьому світі, що свідчить про недосконалість правового регулювання, а тому прийняття такого акту зможе вивести на новий рівень нормативне регулювання та, як наслідок, запобігти екологічним катастрофам в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Андрейцев В. І. Удосконалення екологічного законодавства: концептуальні засади. Досвід і проблеми вдосконалення екологічного законодавства: мінародний круглий стіл присвячений 15-річчю початку підготовки фахівців у галузі права в НГУ. Дніпропетровськ. 2012. С. 5–27.
2. Блавацька Д. А. Реформування екологічного законодавства України – провідний напрямок державної екологічної політики. Теорія і практика правознавства. 2015. №2(8) С.1–15.
3. Гетьман А. П. Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи. Екологічне право України: наук.-прак. журн. 2016. №1–2. С. 3–5.
4. Каракаш І. І. Актуальні проблеми систематизації сучасного екологічного законодавства України. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2018. №80. С. 63–69.
5. Костицький М. В. Проблеми Екологічної Конституції Землі у контексті глобального правового регулювання взаємин людини і природи. Науковий вісник, вип. 12.7. 2002. С.18–22.
6. Марич Х. М. Кодифікація як форма систематизації екологічного законодавства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №7 С. 229–231.
7. Семенюк Е. П., Олянишен Т. В., Сеньківський В. М., Мельников О. В. Екологічна Конституція Землі: ідея, концепція, перешкоди. Поліграфія і видавнича справа. 2011. №3(55), 191–199.
8. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади. Вісник НАН України №11. 2015. С. 32–42.

Науковий керівник: Савчук Олена Олександрівна, кан. юрид. наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Марина ЖУКОВА,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого
факультет прокуратури, 2 курс, 20 гру-
па

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Земельні трансформації сформували в Україні сучасний земельний устрій й нові земельні відносини, що вимагають від держави новітніх підходів в державному регулюванні в цілому, управлінні земельними ресурсами, землеустроєм та кадастром. Даний стан розвитку земельних відносин вимагає подальшого вдосконалення земельно-майнових відносин та формування повноцінного економічного обігу земель. Особливо це відноситься до земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Щодо земельних відносин то це суспільні відносини з приводу володіння, користування, розпорядження і управління землею на державному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях як об'єктом цивільного права, об'єктом господарювання так і засобом виробництва у сільському господарстві. Поняття земельних відносин охоплює досить масивне коло питань економічного (виробничого) і правового характеру. В їх основі лежить категорія власності на землю, тому й зміну і розвиток земельних відносин пов'язують зі зміною форми власності.

Відповідно до норм ст. 316 ЦК України № 435-IV від 16 січня 2003 року: правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору.

Земельні ділянки є об'єктами цивільного права, нерухомим майном, а специфіка здійснення права власності на землю визначається земельним законодавством, зокрема Земельним кодексом України № 2768-III, що набрав чинності 01 січня 2002 року. В Україні запроваджено державну, комунальну і приватну форми власності на землю. Було розвинено та конкретизовано зміст закріпленого в Конституції України права приватної власності на землю, закріплено поняття спільної часткової та спільної

сумісної власності, яка може стосуватися будь-якої форми власності, а також їх поєднання щодо окремих земельних ділянок. Хоча ще до прийняття кодексу переважна більшість власників земельних паїв реалізували надане їм право користування паєм, вийшовши з ним з господарства чи передавши його в оренду господарству на певних умовах.

Одним з основних видів використання земельної ділянки є передача в оренду в натурі (на місцевості) земельних угідь. Оренда землі відповідно до статей 1 та 3 ЗУ «Про оренду землі» № 161-XIV від 06 жовтня 1998 року: являє собою засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності, а об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності. Можна погодитися з твердженням, що передача в оренду ділянки землі визначеної якості і в конкретному місці є бажаною формою оренди земельних паїв, бо вона дозволяє чіткіше домовитися щодо розміру орендної плати, підвищує відповідальність орендаря за збереження якості ґрунту, недопущення зниження його родючості, захист ділянки від впливу несприятливих чинників. Це твердження справедливе, якщо йде мова про зміну користувача конкретної земельної ділянки.

Плата за оренду земельних ділянок, може здійснюватися в грошовій, натуральній (сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки) і відробітковій (наданням послуг) формах. Поширеним є комплексне поєднання кількох форм оплати. Земельна компанія може надавати допомогу в розподілі орендної плати відповідно до інтересів окремих орендодавців та можливостей орендаря.

Іншими видом є розпорядження правом власності на землю чим слугують: дарування, передача у спадщину, міна земельних паїв, яка в даний час здійснюється в основному у формі руху земельних сертифікатів, а також продаж іншим користувачам, – все це означає початок формування реального ринку земель сільськогосподарського призначення, що тільки набирає своїх оборотів.

У історичному аспекті доречно зауважити, що раніше становище «закупів» являло особливу форму особистих, майнових і земельних відносин, з якої й виникли специфічні відносини найму землі, які вимагали законодавчого регулювання. Першу спробу такого регулювання зроблено саме у Руській правді збірці стародавнього руського права,

складеної в Київській державі у XI–XII ст. на основі звичаєвого права. Саме у третій редакції була присвячена відповідна глава під назвою «Про закуп». «Закуп» мав подвійне значення. По-перше, це людина, певні обов'язки перед іншою людиною (господарем), які відносились до особливої категорії тогочасного суспільства; а по-друге, це особлива форма орендних відносин, що регулювали нормами «Руської правди» (статті 70–73, 75, 77). Юридичною формою, що посвідчувала наявність даних відносин був договір. У цей період усі договори, крім продажу нерухомого майна, були усними або, за термінологією «Руської правди» «словесними». Але на даний момент будь-які відносини, що стосуються розпорядження правом власності на землю повинні бути засвідчені письмово.

Суттєве значення для договірних орендних правовідносинах мала Столипінська реформа, а саме декілька її законодавчих актів: указ від 9 (22) листопада 1906 року «Про доповнення деяких постанов діючих законів, які стосуються селянського землеволодіння і землекористування» та ухвалений на його підставі Державною Думою закон від 14 (27) червня 1910 року. У цілому законодавче регулювання орендних відносин у цей період було зорієнтовано на створення правових гарантій можливості вільного погодження сторонами договірних умов оренди землі, захисту їх інтересів, сприяння розвитку земельної оренди, у тому числі довгострокової, як гнучкої форми пристосування землекористування до ринку. Також, договір оренди був достатньо розвинутий на українських землях під владою Австро-Угорської імперії.

Враховуючи вищевикладене, відмітні ознаки оренди землі становили: 1) активізація ринку землі; 2) детальне нормативне регулювання умов договору оренди землі; 3) наявність одноосібної та колективної форм оренди землі.

Повертаючись до сучасного стану речей слід вказати таке. З уведенням воєнного стану земельні відносини в Україні істотно змінилися. Основними законодавчими актами, які в особливий спосіб зараз регулюють правовідносини в цій сфері є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX від 24 березня 2022 року та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» № 2247-IX від 12 травня 2022 року.

Найвідчутніших змін в даній сфері зазнало законодавче регулювання користування землями сільськогосподарського призначення, що є очевидним з огляду на необхідність забезпечити продовольчу безпеку в умовах війни, адже, за попередніми даними, у цьому році Україна може зібрати на 35–40% врожаю менше, ніж минулих років.

До сільськогосподарських земель приватної власності було запроваджено «автоматичне» поновлення строку договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без унесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Варто зазначити, що сказане рівною мірою стосується земель державної та комунальної власності, а також не витребуваних, нерозподілених земельних ділянок і земельних ділянок, що залишилися в колективній власності та були передані в оренду органами місцевого самоврядування.

Отже, взаємини у сфері земельних відносин впродовж розвитку нашої держави мали різне юридичне значення та закріплення в нормативно-правових актах й на даний момент законодавче закріплення цих відносин постійно змінюється, що потребує постійної уваги як наукової спільноти так і юристів практиків.

Науковий керівник: Ісаєв Арсен Миколайович, доцент, кандидат юридичних наук.

Анастасія КРИКУН,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Студентка 4 курсу, 1 групи факультету
прокуратури

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ДИКИХ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Питання захисту тварин, особливо диких, є завжди актуальним в Україні та світі. Доволі велика кількість тварин, що знаходяться на те-

риторії нашої держави, занесена до Червоної книги України та, на жаль, не виключено, що цей список скоро буде поповнено здебільшого через проведення масштабних бойових дій на території нашої держави. Також внаслідок цього можлива зміна природоохоронного статусу деяких видів тварин, наприклад, з рідкісного на зникаючий. Тобто наразі існує багато факторів, які спричиняють загрозу існуванню об'єктів тваринного світу, наслідком негативного впливу на стан останніх є не тільки природні процеси, а і результат втручання людей. Важливо відзначити, що таке втручання часто супроводжується неправомірним застосуванням фізичної сили та жорстокості, що є неприпустимим у сучасній демократичній правовій країні.

Основний Закон України, зокрема стаття 13, визначає, що земля, надра, атмосферне повітря, водні ресурси та інші природні ресурси на території України, а також природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є власністю Українського народу.

Згідно з статтею 3 Закону України «Про тваринний світ», до об'єктів тваринного світу входять дикі тварини, як хребетні так і безхребетні у всіх їх видових різноманіттях та на всіх стадіях розвитку (включаючи ембріони, яйця, лялечки), які знаходяться в природній волі, утримуються в напіввільних умовах або у неволі. Варто додати, що Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» поширюється, як на домашніх тварин, так і на диких.

Сьогодні в світі зростає загроза жорстокого поводження з дикими тваринами з боку людини. Яскравим прикладом є справа, що отримала назву «Самотнє ведмежатко». Навесні цього року у Закарпатській області було помічено ведмежа поряд з селом. Згодом, через декілька днів, в мережі почала ширитися фотографія мертвої бурої ведмедиці, а поряд з нею заходилися три прикордонника. Припускають, що це матір знайденого ведмежа. Варто зауважити, що зазначені тварини є бурими ведмедем, що занесені до Червоної книги України. На жаль, це не єдиний випадок вбивства рідкісної тварини. Знову цього ж року під час огляду човна на річці Дунай було виявлено білугу з явними слідами забою. Особам було інкриміновано статтю 249 Кримінального кодексу України. Саме тому з метою захисту цих створінь і збереження біорізноманіття необхідно вдосконалити законодавство, що регулює відносини між людьми і дикими тваринами, через що виникає необхідність дослідження про-

блеми жорстокого поводження з дикими тваринами, причини її існування та необхідність вдосконалення законодавства для забезпечення їхнього належного захисту.

Жорстоке поводження з дикими тваринами включає в себе різні форми насильства, які завдають шкоди цим істотам. Це може бути полювання без належного контролю, незаконне виловлювання і продаж диких тварин, використання їх у розважальних шоу, експлуатація в наукових експериментах тощо. Ці види жорстокого поводження завдають біль та страждання диким тваринам, а також можуть призвести до загрози їх зникнення.

Причини жорстокого поводження з дикими тваринами бувають різними. Однією з основних причин є економічний інтерес. Торгівля дикими тваринами і їх частинами, такими як слонова кістка, роги носорога або м'ясо екзотичних видів, зазвичай приносить величезний прибуток. Такий інтерес може спонукати незаконних торговців і браконьєрів до протиправних дій.

Ще однією причиною є недолік у здійсненні контролю та недостатнє усвідомлення проблеми. Що створює сприятливі умови для жорстокого поводження з дикими тваринами. З наведених вище прикладів можна зробити висновок, що існують непоодинокі випадки ігнорування вимог законодавства щодо захисту дикої природи певними особами через низку причин, зокрема, і недостатнього розуміння значущості та необхідності дотримання цих приписів.

Законодавство в галузі захисту диких тварин має вирішальне значення для запобігання жорстокому поводженню. Законодавець встановлює, яким чином потрібно поводитися із тваринами, аби максимально знизити втручання та зберегти їх життя, здоров'я з одночасним задоволенням інтересів людей. Норми повинні бути ефективними, адекватними та здатними захищати диких тварин від будь-яких форм жорстокості.

Зараз багато країн, таких як Словенія, Німеччина, Швейцарія, Туреччина та інші, є учасницями низки міжнародних угод та конвенцій, що мають на меті збереження біорізноманіття та запобігання жорстокому поводженню. Наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, регулює міжнародну торгівлю дикими тваринами і рослинами та забезпечує їх захист, а також Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей.

Незважаючи на наявність в Україні спеціального законодавства, проблема жорстокого поводження з дикими тваринами залишається актуальною та потребує належної уваги з боку законодавця, аби покращити наявні положення. Не завжди існуючі норми в повній мірі регулюють питання та проблеми, що виникають.

Необхідність вдосконалення захисту диких тварин від жорстокого поводження очевидна. Його належне забезпечення для цих беззахисних істот є нашим обов'язком.

Отже, в Україні на сьогоднішній день існують механізми, передбачені окремими положеннями законодавства. Хоч вони мають імперативний характер і спрямовані на запобігання насильства щодо тварин, але їх реалізація, з огляду на непоодинокі випадки знущань над живими істотами, впроваджується неналежно. Крім цього, потрібно зазначити про те, що деякі питання нерегульовані законодавством. Наприклад, відсутність визначення віку, з якого тварина буде вважатися дорослою особиною. Потрібно приділити увагу вдосконаленню механізму ідентифікації та реєстрації диких тварин, які утримуються в неволі. У законодавстві має бути встановлена більш сувора відповідальність для тих, хто порушує норми щодо дикої природи. Штрафи та покарання у цілому мають бути достатньо вагомими, аби у порушника формувалося розуміння неприпустимості та невігідності жорстокого поводження з тваринами. Попри наявність на сьогодні санкцій за такі дії, нерідко виявляються випадки калічення та негуманного ставлення до тварин.

Також, заборона торгівлі продуктами диких тварин, наприклад, такими як слонова кістка, тигрові кишки, роги носорогів і інші, є критично важливою з етичного погляду. По-перше, торгівля цими продуктами зазвичай пов'язана з нелегальним полюванням і вбивствами, що призводять до зниження популяцій диких тварин. Заборона торгівлі є необхідним заходом для зупинення цього руйнівного процесу та збереження видів від вимирання.

По-друге, така заборона допомагає зменшити попит на продукти з диких тварин, що в свою чергу зменшує фінансовий стимул для браконьєрства та торгівлі ними. Це сприяє збереженню диких популяцій, оскільки зменшує небезпеку вимирання та допомагає у їх відновленні.

Окрім цього, законодавство повинно регулювати використання диких тварин у розважальних шоу, цирках і зоопарках. Тут важливо встановити жорсткі стандарти утримання і стежити за їх дотриманням

Звісно, сучасне суспільство стає все більше свідомим про права тварин та їхнє страждання, але цього все рівно недостатньо. Доволі часто відбувається так, що людина бачить прояв жорстокості до тварини, але ігнорує та не повідомляє про це. Саме тому, окрім вдосконалення законодавства, потрібно проводити заходи щодо підвищення обізнаності та усвідомлення важливості захисту диких тварин. Популяризація та забезпечення належної уваги в освіті до зазначеної проблеми відіграють важливу роль. Необхідно створювати програми для підвищення свідомості громадськості та виховувати осіб з дбайливим ставленням до дикої природи. Люди мають розуміти відповідальність за свої дії, які стосуються тварин

Це питання має загальнодержавне значення та стосується збереження біорізноманіття. Україна має досить багато різних видів тварин, які відіграють важливу роль у екосистемах. Зловживання або жорстоке поводження з ними може призвести до зменшення популяцій і навіть вимирання окремих видів. Саме тому законодавчі акти мають забезпечувати належним чином збереження кількості та різноманіття диких тварин.

Крім того, збільшення фінансування для організацій та досліджень, що займаються захистом диких тварин, може допомогти відновити чисельність та зберегти їх.

Науковий керівник: к.ю.н, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Єрмолаєва Тетяна Вікторівна.

Катерина МИКИТЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка міжнародно-правового факультету, 4 курсу, 4 група

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВЛАСНИКАМ ТА КОРИСТУВАЧАМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ШКОДУ, СПРИЧИНЕНУ ВОЄННИМИ ДІЯМИ

У контексті конфлікту на сході України, який розпочався у 2014 році та особливо через повномасштабне вторгнення росії у 2022 році, безліч

власників та користувачів земельних ділянок зіткнулися з безпосередніми наслідками воєнних дій. Ці земельні ділянки часто опинялися на лінії вогню, зазнавали від мінування, артилерійських обстрілів та інших руйнівних дій. Поряд з безпосередніми матеріальними збитками, багато землекористувачів втратили можливість використовувати свої ділянки для сільськогосподарської діяльності, будівництва чи інших цілей.

Однак питання відшкодування шкоди в Україні залишається відкритим, вимагаючи детального правового регулювання, ефективної системи компенсацій та забезпечення соціальної справедливості для постраждалих громадян. Визначення основних шляхів та проблем відшкодування є ключовим моментом для підтримки економіки та населення країни.

Так, у березні 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», де вказав, що міністерствам треба розробити методики щодо відшкодування завданих збитків, у тому числі і земельних.

Як раз наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 року № 167 було затверджено «Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» (далі – Методика № 167). Нею передбачено процедуру розрахунку шкоди, яка була завдана земельним ділянкам внаслідок агресії РФ [1]. Вона встановлює процедури оцінки шкоди у двох ключових ситуаціях: 1) коли землю засмічено чужерідними об'єктами (як-то вибухові пристрої) та 2) у випадках забруднення ґрунтів різними речовинами (наприклад, внаслідок підриву складів з хімікатами).

Відповідно до частини 4 розділу 2 Методики № 167, визначення ступеня забруднення ґрунтів завжди є індивідуальним, оскільки враховуються різні чинники як-то геологія, гідрологія тощо. Згідно з частиною 3 того ж розділу, саме Державна екологічна інспекція України має завдання встановлювати факти шкоди, спираючись на огляди ділянок, аналіз зображень з супутників, дослідження ґрунтових проб, результати експертних висновків та інші доступні інформаційні ресурси. Згідно з частинами 2 та 4 відповідних розділів Методики № 167, для розрахунку шкоди від забруднення та засмічення земель використовується стандартна нормативна грошова оцінка пошкодженої земельної ділянки [1].

Цікавим моментом є формулювання порядку обчислення завданої шкоди «внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану». Тобто законодавець при розробленні Методики № 167 вклав загальний підхід, не конкретизуючи саме рф як державу-агресорку, залишаючи можливість притягнення до відповідальності й інших країн, з чийх територій були здійснені акти агресії, зокрема ракетні авіаудари.

Також Міністерство аграрної політики та продовольства України від 8 травня 2022 року затвердила наказ № 295 «Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (далі – Методика № 295). Цей документ встановлює механізм оцінки шкоди та збитків, які завдані земельному фонду України через військове вторгнення росії, враховуючи прямі збитки й упущену вигоду. За оцінювання такої шкоди відповідають обласні та Київська міська держадміністрації, а під час воєнного стану – військові адміністрації [2]. Загалом Методика № 295 наповнена нормами, які відсилають до іншими законодавчих актів, що визначають порядок відшкодування.

Однак, на жаль, практичне застосування методик розрахунку збитків для земельних ділянок стикається з певними труднощами, що може ускладнити здійснення права власників землі та землекористувачів на отримання відшкодування.

По-перше, виникає складність фіксування шкоди, завданої землям на тимчасово окупованих територіях. Через неможливість зв'язку з відповідальними органами публічної влади (Держекоінспекція, військові адміністрації) майбутньому заявнику необхідно самостійно зафіксувати пошкодження земельних ділянок. Це можна зробити за допомогою фотографії та відео, а також занотувати певні важливі дані: місцезнаходження ділянки, опис заповідного, інформацію про свідків тощо. Однак це може бути складно та небезпечно через ситуацію в регіоні.

По-друге, проблемним питанням є розмінування та велика вартість відновлення земель. Кожного дня рф обстрілює як критичну, так і цивільну інфраструктуру, залишаючи на нашій землі купу вибухових пристроїв. І багато з цього залишається таким, що не здетонувало, тому і несе великі ризики. Окрім цього, розмінування та відновлення земель – це довготривалий та затратний процес, який лягає фінансовим тягарем, в першу чергу, на державу. Також збитки, які завдаються земельним ділянкам,

не можуть бути відшкодованими негайно, що завдає удару по економіці країни.

Проте, незважаючи на те, що вказані методики не є досконалими, науковець А. Мартин вважає, що визначення обсягу шкоди і збитків від військової агресії росії є ключовим для використання цих даних у дипломатичних переговорах. У майбутньому ці дані планується використовувати Україною для звернення до національних і міжнародних судових органів з метою відшкодування, а також для отримання коштів на відновлення пошкоджених земель [3, с. 1067].

Також варто підкреслити загалом позитивний напрям в правовому контексті відшкодування екологічних збитків, зокрема і земельних, через російську агресію. Прийняття вказаних методик є першими і важливими кроками у цій сфері. Незважаючи на можливість доробки та оптимізації цих документів, вони свідчать про рішучість України домагатися від агресора відшкодування за спричинені екологічні та земельні порушення на українській території [4, с. 27].

Таким чином, зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що питання відшкодування шкоди, спричиненої воєнними діями на території нашої держави, є надзвичайно складним та багатогранним. Визначення точного обсягу шкоди, завданої земельним ділянкам, є викликом через непередбачуваність воєнних дій та їх довготривалість. Тому для вирішення цього питання потрібна координована діяльність на національному та міжнародному рівнях, а також розробка ефективних механізмів оцінки та відшкодування шкоди з урахуванням практичних обставин.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерство аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>

3. Вергелес О. А. Проблеми відшкодування збитків, які були завдані земельним ділянкам внаслідок воєнних дій на території України. *Modern Research-In-World-Science-10*–12.07.22. С. 1064–1070
4. Микулець В. Ю. Правові аспекти вимоги компенсацій екологічної шкоди внаслідок війни РФ в Україні. *Юридичний вісник*. 2 (63) 2022. С. 23–28

Науковий керівник: Ігнатенко Ірина Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри земельного та аграрного права

Євгеній МУХІН,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 1 групи факультету
прокуратури

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ ПРИТРАВОЧНИХ СТАНЦІЙ

Собаки завжди були та залишаються вірними супутниками справжнього мисливця. Це зумовлено тим, що ці тварини є відданими людині та мають якості, які дозволяють полювати – приголомшливий нюх та чуття. Саме тому для мисливця добре підготовлений, навчений собака є надійним помічником. Щоб досягнути максимальної ефективності, мисливські собаки мають бути достатньо натренованими, тому ми маємо таке явище як так звані притравочні станції, про діяльність яких сьогодні у суспільстві існують неоднозначні думки.

Контрольно-випробувальні станції мисливських собак, які також називають притравочними станціями, є місцями для притравки та навчання таких собак. Здавалось би, що нічого негативного у цьому немає, але особливістю таких закладів є сам спосіб тренування, який полягає у нацькуванні собак на інших тварин. На сьогодні існує близько 20 офіційних станцій, які мають відповідні дозволи, та більше десятка неофіційних. Хоч таке явище дозволене та не карається, якщо узгоджене із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, але фактично суперечить нормам

кримінального законодавства. У статті 299 Кримінального кодексу зазначено про відповідальність за нацьковування тварин одна на одну, що є видом жорстокого поводження з тваринами. Отже, постає питання, чи мають легально існувати притравочні станції?

На даний момент мисливські станції існують цілком законно, оскільки статтею 34 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» передбачено можливість виділення користувачем мисливських угідь окремих ділянок для натаскування, наганяння, вимуштрування мисливських собак за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. На сьогодні таким органом є Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство). Варто додати, що частиною восьмою статті 20 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» забороняється використання на мисливських випробувальних станціях, а також для притравки, проведення іспитів та змагань ведмедів та вовків. Інших положень у законодавстві, які напряду регулюють діяльність притравочних станцій немає, що й зумовлює наявність неоднозначних позицій щодо розглянутої теми. З одного боку є дозволена державними органами діяльність, а з іншого боку вони часто застосовують методи, що прямо порушують кримінальний кодекс. Відсутність чіткого правового регулювання та вимог для таких мисливських станцій має наслідки у вигляді непоодиноких випадків жорстокого поводження з тваринами. Вони проявляються у тому, що лисицям, борсукам, диким кабанам наносяться ушкодження собаками під час тренувань. Також здобичі перед процедурою можуть видаляти ікла та кігті, зв'язують лапи, щоб вона не змогла нанести шкоди собаці. Після тренування, якщо тварина лишилася живою, її лікують, а пізніше знову використовують для притравки. Такі жорстокі дії можуть використовуватися як розвага для певних людей, які присутні під час підготовки собаки, що є неприпустимим. Це відрізняється від полювання, де дикі тварини перебувають у природних умовах та можуть належним чином захищатися або ж втекти.

Важливою проблемою є діяльність неофіційних притравочних станцій без належного погодження із Держлісагентством, або у домашніх умовах. Зазвичай виявляють та намагаються завадити такій діяльності зоозахисники та волонтери, а правоохоронці та відповідальні державні органи неохоче допомагають із цим. Тому варто розробити чіткі правила проведення притравки або ж взагалі заборонити її.

Неодноразово були спроби урегулювати діяльність притравочних станцій, але вдалося лише заборонити використання для цього ведмедів та вовків, хоча навіть після цього були непоодинокі випадки, коли для притравки використовувалися згадані тварини, що свідчить про неналежне регулювання діяльності таких станцій.

Спроби урегулювати це питання були, але, на жаль, всі запропоновані законопроекти так і не були прийняті. Серед нещодавніх був проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України, які стосуються підготовки собак мисливських порід до полювання, а також регулювання чисельності деяких видів диких тварин № 2232 від 04.10.2019 року. Його окремі положення полягають у недопущенні незаконного використання тварин в якості живої принади при підготовці собак мисливських порід і ловчих птахів до полювання та реалізація вимоги гуманності при такій діяльності шляхом встановлення відповідальності за застосування згаданого способу притравки.

При розгляді подібних законопроектів завжди виникало обурення з боку мисливців, які озвучували доволі важливі проблеми. Зокрема, варто згадати про негативні наслідки, які можуть настати після прямої заборони притравочних станцій та використання живих тварин для притравки. Мисливці виступають проти цього, оскільки, на їх думку, це може негативно вплинути на полювання із собаками, які будуть без належної підготовки та не зможуть належним чином без зайвих страждань вполювати здобич, а в гіршому випадку постраждають від диких тварин. Також у разі заборони є ймовірність збільшення нелегальних притравочних станцій, оскільки мисливці будуть змушені знайомити собак із здобиччю без спеціалістів, які знають, як треба поводитися із тваринами, та можуть надати першу допомогу пораненій тварині. Варто зауважити на користі полювання із собаками, оскільки таким чином можна ефективно полювати на окремі види тварин. Наприклад, полювання на лисиць допомагає боротися із поширенням сказу, де в нагоді стануть норні собаки. Підготовка таких собак здійснюється на притравочних станціях, де у штучні нори запускають дику тварину як здобич. Таким чином собака може належним чином тренуватися, аби на полюванні уникати зайвих травмувань.

Попри побоювання мисливців, у світі існує безліч способів підготовки мисливських собак без завдання шкоди тваринам або взагалі без їх участі. Наприклад, для тренувань використовують штучну кров, шкі-

ру та опудала. Також є безконтактна притравка за участі дикої тварини, але вона захищена від собаки скляною перегородкою. Перелічені способи виключають жорстоке поводження з тваринами.

Отже, для вирішення питання притравочних станцій треба врахувати необхідність захисту диких тварин від каліцтв та смертей при здійсненні загаданих процедур, а також варто зберегти процедуру ефективної підготовки мисливських собак, оскільки належне полювання дозволяє вирішити низку важливих проблем. Варто передбачити законодавцю правила здійснення притравки та поводження із тваринами, які використовуються при цьому. Перш за все необхідно позбутися контактної притравки та використовувати аналоги, які замінять живу тварину. Не зайвим буде проведення перевірок контрольно-випробувальних станцій та мисливських господарств у цілому, аби були належні умови та каралися неофіційні заклади.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Єрмолаєва Тетяна Вікторівна.

Дар'я ПУШКАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка міжнародно-правового фа-
культету, 4 курсу, 4 група

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

1 липня 2021 року запроваджено ринок землі сільськогосподарського призначення. Дана земельна реформа є однією з наймасштабніших та найголовніших за останні десятиліття. Запровадження ринку землі було реакцією на ті негативні наслідки, які виникли через заборону на купівлю-продаж сільськогосподарських земель. Дана реформа покликана забезпечити реалізацію одного з конституційних прав громадян України, а саме право на вільне розпорядження своєю власністю, а також забезпечити прозоре та ефективне управління земельними ресурсами.

Перед прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» в суспільстві точились дискусії стосовно відкриття ринку земель. Одні підтримували такі зміни, а інші навпаки були категорично проти. Після запровадження ринку землі стали очевидними плюси даної реформи, в той же час не можна закривати очі на проблемні аспекти, які виникли й стали очевидними на практиці. Тому звернемо увагу більш детально на деякі проблемні аспекти, які наявні.

Одним з проблемних аспектів, які було виявлено на практиці, є процедура проведення перевірки, оформлення та укладення угод купівлі-продажу. Відтак, з відкриттям ринку землі на нотаріусів відповідно до ст.55 Закону України «Про нотаріат» покладено ряд обов'язків, а саме: перевірка дотримання встановлених Земельним кодексом України вимог до набувачів права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення (наприклад, перевірка на відповідність обмеженням щодо загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які вправі набувати у власність одна особа), перевірка на відповідність вимогам законодавства виконання переважного права купівлі земельної ділянки [1]. Тобто при укладенні угоди нотаріус має ретельно перевірити як інформацію щодо покупця так і щодо продавця. Під час укладення угод купівлі-продажу земельних ділянок нотаріуси працюють з великою кількістю реєстрів, а саме: Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Державним земельним кадастром та Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Варто зауважити, що перший час після відкриття ринку землі доступ до Державного земельного кадастру мала лише невелика частина нотаріусів, однак з часом цю проблему було оперативно вирішено за допомогою спрощення процедури подання заяви на отримання доступу до Державного земельного кадастру, а відтак кількість таких нотаріусів збільшилась з 879 до 1 382. У зв'язку з необхідністю перевірки великої кількості даних процедура укладення угоди купівлі-продажу земельної ділянки може займати дуже багато часу. Не усі нотаріуси готові виконувати таку роботу і як показує практика у деяких районах подібні послуги можуть надаватись одним – двома нотаріусами, що відповідно впливає на швидкість оформлення угоди. У наукових джерела пропонуються різні ідеї вирішення цієї проблеми. Наприклад, дана проблема може бути вирішена шляхом створення державної уста-

нови, яка б забезпечувала перевірку визначеної Законом інформації [2, с. 117].

Ще однією проблемою є наповнення реєстрів. Відтак з відкриттям ринку землі стала більш гострою проблема з наповненістю Державного земельного кадастру. Можна спостерігати, що в деяких випадках інформація щодо земельних ділянок є неповною або не відповідає дійсності. Окрім цього, до 2013 року земельні ділянки не вносились до реєстру, що у свою чергу ускладнює процес перевірки всіх даних. Як уже було зазначено вище, нотаріуси мають контролювати аби всі умови для укладення договорів дотримувались. Саме за допомогою Державного земельного кадастру нотаріуси перевіряють обсяг земель, які перебувають у власності однієї людини. На даний момент такий обсяг відповідно до чинного законодавства не може перевищувати 100 гектарів. Відсутність, неповнота та неточність інформації ускладнюють й подовжують процес укладення угоди купівлі-продажу земельних ділянок. Окрім цього, трапляються проблеми при використанні Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, однак вони є не такими суттєвими як проблеми з Державним земельним кадастром й швидко вирішуються.

Окрім цього, виникли певні проблеми щодо оцінки земель. Така оцінка здійснюється Фондом державного майна України. Саме завдяки якісній оцінці земель держава має можливість отримати об'єктивну інформацію про якісний та кількісний склад земель сільськогосподарського призначення, а також правильна оцінка земель забезпечує захист законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях інформаційного забезпечення оподаткування й ринку землі. Після запровадження ринку землі, на практиці виникла проблема, яка полягає в тому що оціночна вартість деяких земельних ділянок розраховується некоректно, наприклад з перевищенням дійсної вартості продажу земель. Це у свою чергу приносить значні незручності, оскільки вирахування податків при купівлі земельних ділянок здійснюється саме на основі оціночної вартості земель. Окрім цього оціночна вартість впливає також на ціну за яку можна продати земельну ділянку, адже вона не може бути нижче ніж оціночна вартість. Тобто у разі перевищенням оціночної вартості, покупець буде відповідно змушений купити її за завищеною ціною. Дана ситуація вказує на необхідність виправлення наявної проблеми в роботі сервісу Фонду державного майна України.

Отже, можемо спостерігати, що окрім позитивних моментів запровадження ринку землі, існують і проблемні аспекти, до яких можна віднести: процедуру проведення перевірки, оформлення та укладення угод купівлі-продажу; наповнення реєстрів, які використовуються при перевірці відповідності даних вимогам законодавства; неправильна оцінка земель, яка впливає як на точність вираховування податків при купівлі земельних ділянок та і на ціну за яку можна продати земельну ділянку тощо. У зв'язку з тим що запровадження ринку землі відбулось відносно нещодавно і це є певною новинкою як для законодавця так і для суспільства, то наявність певних проблемних моментів є нормою. Однак зазвичай при виникненні проблем на практиці люди намагаються знайти шляхи їх вирішення. Саме тому на даний момент є важливим звернення уваги на ті проблеми, які уже виникли і які ще будуть виникати, та пошук ефективних та швидких шляхів вирішення даних проблем.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#top>
2. Калина Т. Є., Проблеми та перспективи становлення і розвитку ринку землі в Україні. *International Scientific and Practical Conference*. 2023. С.115–118.

Науковий керівник: Ігнатенко Ірина Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри земельного та аграрного права

Яна РОГАЧОВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 4 курсу, 3 групи, факультету
юстиції

ЛІС ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ліси є одним з основних ресурсів економіки України і відіграють важливу роль у народному господарстві, а також виконують екологічні,

водоохоронні, природоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та рекреаційні функції. Нині лісове господарство є однією з найперспективніших галузей. Але поряд з цим слід відзначити, що саме ліси найбільше потерпають від антропогенної діяльності, техногенних катастроф, воєнних дій, що тягне за собою знеліснення територій та деградацію лісів, тому саме вони стають найпершим об'єктом охорони. І для належного захисту лісів слід мати ефективну та дієву нормативно-правову базу.

Слід відзначити, що законодавство про ліси врегульовано Лісовим Кодексом України, законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», указом Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004 «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів», постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів» та ін. Але основним законодавчим актом залишається саме Лісовий кодекс України, тому особливу увагу хотілося б приділити його змісту.

Спочатку хотілося б звернути на поняття «ліс», що є базовим у системі лісового законодавства.

Якщо звернутися до історії визначення даного поняття, то можна визначити, – що наукові розробки, пов'язані з дефініціюванням поняття «ліс», почалися з середини 60-х рр. минулого століття [6, с.143]. Слід відзначити, що у той час науковці вели активну роботу, щодо визначення поняття «ліс». І поява даних наукових розробок дозволила авторам Лісового кодексу України 1994 р. закріпити наступне визначення поняття лісу: «Ліс – це сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище» [6, с.145]. Слід відзначити, що правове розуміння лісу у даній редакції Лісового кодексу, визначається через сукупність земель, сьогодні науковці приходять до тієї думки, що враховуючи, той факт, що земля є невід'ємною складовою частиною лісу, то слово «грунт», у новій редакції даного кодексу від 2006 року, треба замінити на категорію «земля». Стаття 1 вище вказаного кодексу визначає поняття ліс, як тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впли-

вають один на одного і на навколишнє природне середовище [1]. Отож, загалом можна відзначити, що дефініція дана у Лісовому кодексі на визначення «лісу», не відповідає реальності та вимогам сучасності. Велика кількість науковців, у своїх роботах неодноразово звертали увагу на поняття «ліс» і пронували різні варіанти щодо його визначення. Зокрема, Г. А. Гарварт відзначає що, у визначенні поняття «ліс» передусім має міститись зазначення походження даного природного комплексу. Друге положення стосується лісотехнічних показників, до яких настання стадії змикання крон деревної рослинності. Третім критерієм, що має бути врахований у визначенні поняття «ліс», є досягнення лісокультурами певного віку й висоти [6, с.146]. На думку І. М. Горбаня, включення до визначення лісу землі, тварин та мікроорганізмів є безпідставним. Адже ці та інші природні компоненти, такі як надра, вода хоч і взаємопов'язані з лісами, водночас є самостійними предметами правового регулювання незалежно від місця розташування мають свій режим, зумовлений їх природними властивостями та соціально-економічною роллю [7, с.34]. Вагаємо, що виключення із поняття ліс, землі, тварин та мікроорганізмів є неогрунтованим, оскільки хоч кожен з них є окремим об'єктом правового регулювання, проте саме їх комплексне поєднання утворює такий об'єкт, як ліс. Слід відзначити, що поняття «ліс» не може бути одновимірним і тотожним у всіх випадках. Для цього в законодавстві потрібно відобразити два принципові аспекти поняття лісу: по-перше, як елемента довкілля в його нерозривному зв'язку з іншими елементами і, по-друге, як сукупності певних земель [8, с.104]. Також існує думка, що ліси можуть розглядатися, як елемент географічного ландшафту, який складається із сукупності землі, дерев, що переважають чагарників, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на довкілля [8, с.104].

Таким, чином враховуючи, думки різних вчених, переходимо до висновку, що законодавцю необхідно переглянути поняття «ліс» та пристосувати його до реалій сучасності. І визначити, ліс, як сукупність деревних і рослинних організмів, як природного так і штучного походження, що ростуть на землі, досягаючи певного віку і висоти відповідно до біологічних особливостей деревної породи, землі, дерев, переважно чагарників, тварин, мікроорганізмів та інших компонентів.

Також, хотілося б наголосити, на тому, що об'єктом землекористування в Україні є не ліс, а лісовий фонд. Це поняття запозичене з радян-

ського законодавства, що розглядало ліс і землю як окремі правові об'єкти. Ситуація давно змінилася, однак термін «лісовий фонд» міцно закріпився в законах багатьох постсоціалістичних країн (Росія, Білорусь, Болгарія, Румунія, Албанія, Україна)[8, с. 37–38]. Отож, можемо відзначити, що враховуючи, що на сьогодні ліс складається із сукупності землі та ін., то поняття лісового фонду є застарілим та малопродатним для вживання.

Можна наголосити на тому, що окрім слабого понятійного апарату законодавство про ліси має також значну кількість колізій. Зокрема, можна наголосити на тому, що поділ рослинних ресурсів за значенням, що закріплений в ЛК України, прямо суперечить законам «Про охорону навколишнього природного середовища» і «Про рослинний світ» [8, с.38]. Необхідно переглянути поділ ресурсів, та узгодити з іншими законодавчими актами, з урахуванням водоохоронної, ґрунтозахисної, рекреаційної, санітарної, гігієнічної, оздоровчої, естетичної, наукової цінності лісів, та враховуючи, що ресурсів належать також жива деревна і недеревна рослинність. Однакове законодавче визначення переліку рослинних ресурсів, забезпечить їх належний захист та використання.

Федчак І. А., Марець Б. М. у своїй монографії також визначають, що ще одну колізію становить існуючий поділ лісових ресурсів, що перешкоджає раціональному розподілу функцій управління лісами. Не можемо не погодитися з даними міркуваннями. Спочатку, хотілося б наголосити, що лісові ресурси відповідно до Лісового Кодексу України поділяються на лісові ресурси державного і місцевого значення. Лісові ресурси державного включають в себе деревину від рубок головного користування і живицю, в свою чергу ресурси регіонального значення включають лісові ресурси, не віднесені до лісових ресурсів загальнодержавного значення. Федчак І. А., Марець Б. М. наголошують на тому, що до лісів загальнодержавного значення слід віднести ліси, що перебувають у віданні Міністерства природних ресурсів, Міністерства оборони, Державного агентства лісових ресурсів та наукових і освітніх установ загальнодержавного значення (приблизно 75% від загальної площі лісів). Ліси на території сільськогосподарських підприємств та населених пунктів мають бути передані місцевим адміністративним органам. Ці ліси варто віднести до лісів місцевого значення [9, с.38–39]. Перерозподіл таким чином лісів, має важливе значення, оскільки дозволить управляти лісами в інтересах усієї країни, та окремо враховувати місце-

ві інтереси. Покращення регулювання розподілу лісових ресурсів, буде призводити до їх раціоналізації та збереження, та покращення стану лісового фонду України.

Отже, можна відзначити, що сучасне законодавство про ліси пройшло достатньо довгий шлях становлення і сьогодні складається з великої кількості нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання у даній сфері, але все одно воно потребує подальшого вдосконалення та змін відповідно до, нових вимог сьогодення:

1. Науковці мають більшу увагу звернути на визначення поняття «ліс» у Лісовому кодексі України та встановити нове поняття, яке б відповідало вимогам сучасності. Вважаю за доцільне визначити ліс, як елемент довкілля, що має являє собою сукупність деревно-чагарникової і трав'яної рослинності, а також включає землі на який проростає як, як природного, так штучного походження, а також тваринний світ та мікроорганізми, що перебувають у нерозривній взаємодії один з одним, та довкіллям.

2. Лісовий кодекс України має неузгодженості з законами «Про охорону навколишнього природного середовища» і «Про рослинний світ». Тому треба внести зміни до кодексу або законів, щоб законодавство у даній сфері було більш узгодженим, чітким і зрозумілим.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 №3852-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. No 17. Ст. 99. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>. (дата звернення 07.11.2023)
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення 07.11.2023)
3. «Про рослинний світ»: Закон України від 09.04.1999 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення 07.11.2023)
4. «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів»: Указ Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2004#Text> (дата звернення 07.11.2023)
5. «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. No 724 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-п> (дата звернення 07.11.2023)

6. Гарварт Г. А. Проблема визначення поняття «ліс» як об'єкта правового регулювання. – 2012 р. – С.142–148.
7. Горбань І. М. Нова концепція та нові категорії лісокористування: лісова сертифікація та ліси особливо цінні для збереження ландшафтного та біологічного розмаїття. Збірник «Стан та біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку», 2008. С. 34–38.
8. Динник О. М. Ліс, як об'єкт правового регулювання і охорони за екологічним законодавством/ міжнародно-наукова конференція. – Львів, 23–24 грудня 2016 р.с. 104–106.
9. Федчак І. А., Марець Б. М. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України : монографія / І. А. Федчак, Б. М. Марець. – Львів : ПАІС, 2016. – 200 с.

Науковий керівник: Савчук Олена Олександрівна, кан. юрид. наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Данило РЯБУЩЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 2 групи 4 курсу факультету
прокуратури

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАЛЮВАННЯ РОСЛИННОСТІ

Рослинний світ є одним з елементів навколишнього природного середовища, який нерозривно пов'язаний з біологічною екосистемою планети, що безперечно має взаємозв'язок з органічним існуванням на ній людства. Відповідно, ці фактори впливають на те, що рослинний світ є об'єктом правової охорони, використання та відтворення.

Стаття 1 Закону України (далі-ЗУ) «Про рослинний світ» під об'єктами рослинного світу визначає дикорослі та інші судинні рослини несільськогосподарського призначення, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання [1, ст.1]. Варто зазначити, що дана рослинність

активно використовуються в для задоволення господарських потреб населення, що дуже часто призводить до її несанкціонованого випалення. Іноді відповідні дії призводять до невірних наслідків, адже випалювання як несільськогосподарської, так і дикорослої рослинності, надалі спричиняє суттєве збіднення видового складу рослинного світу, через руйнування ґрунтового покриву, знищення насіння і кореневих систем різноманітних рослин. За словами заступника директора Департаменту запобігання надзвичайним ситуаціям ДСНС України Романа Рудака лише тільки за 20 березня 2023 року по всій країні сталося 130 пожеж, що суцільно займали площу близько 80 га, та у більшості випадків були спричинені саме випалюванням рослинності [4]. Також, відповідно до Аналітичної довідки про пожежі ДСНС, у 2022 році на відкритих територіях (поля, луки, ліси) виникло 37 495 пожеж, питома вага виникнення яких припадає саме на несанкціоновані джерела паління рослинності [6, с. 28]. До того ж, за даними дослідження в рамках проекту «Нам цим дихати», шляхом опитування серед понад 1200 учасників у віці 14–65 років, які мешкають у селах та містах, останні 3 роки палити продовжують 39,4% респондентів [5]. Дана статистика є досить невтішною, та виявляє проблему низького рівня правової та екологічної свідомості як суспільства загалом, так і власників окремих земельних ділянок.

В аспекті правового захисту рослинного світу від несанкціонованого випалювання законодавець визначає чіткий перелік імперативних приписів, що мають забезпечувати користувачі або власники відповідних природних об'єктів. Першочергово, варто наголосити, що однією із основних вимог для використання та відтворення рослинного світу є охорона даних об'єктів від пожеж загалом [1, ст.5]. Згідно зі ст. 27 ЗУ «Про рослинний світ», випалювання сухої рослинності або її залишків здійснюється у чітко визначеному законом порядку [1, ст.27]. В даному аспекті, доцільно зауважити, що законодавець наголошує саме на «сухій рослинності», тобто можна зазначити, що випалювання рослин, цикл життєдіяльності яких не закінчився, та які не є сухостоєм, у біологічному сенсі, забороняється. Необхідно відмітити те, що в контексті правомірного спалювання рослинності, законодавець розрізняє випалення «сухої рослинності» та випалення «залишків сухої рослинності». Згідно з «Порядком випалювання сухої рослинності або її залишків», *«суха рослин-*

ність» визначається як сукупність рослинних організмів з відмерлою надземною частиною на певній площі їх природного зростання, у тому числі після покосів. У свою чергу дефініція «*залишків сухої рослинності*» на законодавчому рівні не встановлюється, а отже відповідно до тлумачення норм Положення, доцільно припустити, що це є рослинний матеріал, від’ємний від об’єктів рослинного світу [2]. Необхідність розрізнення даних об’єктів визначається, зокрема, різними умовами щодо їх випалювання. Так, діяльність з паління сухої рослинності є контрольованою та допускається виключно у випадку гасіння пожеж в екосистемах, а також належним суб’єктом – пожежно-рятувальними підрозділами. Стосовно випалювання залишків сухої рослинності, то такий процес допускається у випадках приготування їжі або підігріву оселі, а також у зв’язку з проведенням традиційно культурних заходів, місце та час щодо яких, узгоджується з органами місцевого самоврядування. До того ж, забороняється проводити паління у вітряну погоду, незалежно від об’єкту випалювання [2].

Доцільно наголосити, що випалювання сухої рослинності має здійснюватися з урахуванням «Правил пожежної безпеки в Україні». Даний нормативний документ встановлює додаткові особливості та умови правомірності розпалювання багаття для випалювання залишків сухої рослинності. Зокрема, територія навколо населеного пункту, іншого об’єкту, що знаходиться біля лісового масиву, задля попередження поширення вогню на такі масиви, має облаштовуватися захисними проти-пожежними смугами, а також прибиратися в літній період від сухої рослинності та вітролому. Крім того, Правилами забороняється розводити багаття, користуватися відкритим вогнем на відстані менше 30 м від будівель та споруд. Проте, в окремих випадках для приготування їжі на відкритому вогні дозволяється зменшувати ці відстані до 5 м за умови наявності спеціально обладнаного вогнища та відгородження місця застосування відкритого вогню негорючими конструкціями на максимальну висоту можливого полум’я. Варто зазначити, що законодавець встановлює певні вимоги до місця розведення багаття, яке треба утримувати очищеними до верхнього шару ґрунту, облямовувати смугою очищеного ґрунту не менше 2,5 м завширшки і розміщувати на відстані не менше 50 м – до хвойного та 25 м – до листяного лісового масиву [3, п. 1.12–1.20].

Спалювання сухої рослинності або її залишків, в контексті шкідливого впливу, є багатоаспектним, адже від такої діяльності можуть постраждати не лише безпосередньо об'єкти рослинного світу. Внаслідок спалювання 1 тони сухої рослинності в атмосферне повітря виділяється близько 9 кг мікрочастинок диму та різноманітних хімічних сполук. Це зокрема є чадний газ, діоксини, важкі метали, а також канцерогенні елементи, що можуть викликати онкологічні захворювання у людини. Додатково паління побіжно підсилює процеси змін клімату, через додаткові викиди парникових газів [4]. Випалювання сухоостою на луках та пасовищах з метою господарського облаштування таких територій, призводить до погіршення родючості ґрунту. Крім того, така діяльність може призвести до знищення фауни екосистеми луків або боліт, які стають непридатними для біологічного існування комах, птахів, гризунів, земноводних тощо [4].

Варто зауважити, що вагомим чинником попередження самовільного випалювання сухої рослинності є посилення адміністративної відповідальності за відповідні правопорушення. КУпАП за ст. 77–1 «Самовільне випалювання рослинності чи її залишків» передбачає накладення на громадян штрафу від ста вісімдесяти до трьохсот шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Наразі в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічується близько 600 ухвалених судових рішень, а саме вироків, в яких за середнім грошовим виразом штраф за спалювання сухоостою не перевищує 3 тис. грн. В цьому аспекті, варто наголосити на питанні дієвості адміністративної відповідальності, і необхідності її законодавчого посилення. До того ж, незважаючи на значну суму штрафів, доцільно зауважити, що зниження випадків вчинення відповідних дій, майже не спостерігається. В даному контексті, доцільно акцентувати увагу на підвищенні ефективності реагування уповноважених суб'єктів, що здійснюють накладення адміністративних стягнень за несанкціоноване паління та контроль за дотриманням правил пожежної безпеки.

Іншим проблемним аспектом в контексті запобігання діяльності щодо спалювання сухої рослинності, є розвиток екологічної та правової свідомості громадян. Посилення відповідного чинника має відбуватися за допомогою реалізації загальнодержавних та місцевих програм щодо боротьби з випалюванням сухої рослинності, комплексним інформацій-

но-аналітичним забезпеченням населення про безпеку такого поводження з сухостоєм, а також активна популяризація екологічного способу життя та ведення господарської діяльності.

Резюмуючи, варто зазначити, що аналіз нормативно-правової бази, дає підстави вважати, що законодавець не передбачає можливості самовільно спалювати суху рослинність або її залишки, в якості задоволення своїх побутових потреб. В даному контексті доцільно зауважити, що власникам, користувачами земельних ділянок необхідно дотримуватися альтернативних способів поводження з сухою рослинністю. Зокрема це може бути компостування, що є корисним для якості ґрунтового покриву або мульчування, тобто покриття ґрунту захисним шаром рослинності, задля його захисту від несприятливих погодних умов. До того ж, варто наголосити на необхідності законодавчого посилення адміністративної відповідальності, що передбачена за спалювання сухоостою, належному та ефективному виконанні своїх повноважень контролюючим суб'єктами, а також нормативному і практичному впровадженню різноманітних заходів задля розвитку суспільної обізнаності щодо небезпечності таких дій.

Список використаних джерел:

1. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року № 591-XIV.
2. Про затвердження Порядку випалювання сухої рослинності або її залишків : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 12.08.2021 р. № 541.
3. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 № 1417
4. Спіймані «на гарячому»: чому не можна палити сухостій та як за це карають. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/04/5/244449/>
5. 4 міфи про спалювання трави навесні. URL: <https://dyvys.info/2023/03/21/spijmani-na-garyachomu-chomu-ne-mozhna-palyty-suhostij-ta-yak-za-tse-karayut/>
6. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 2022 рік від Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Науковий керівник: Єрмолаєва Тетяна Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Карина СКАКУН,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ІНЮК для СБ України, курсантка 4
курсу, 1 групи

ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ЗАБУДОВИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Реалізація суб'єктивного права на забудову земельної ділянки безпосередньо залежить від наявності такого права та обсягу повноважень, які воно містить. Отже, визначення умов для належного здійснення права на розвиток вимагає встановлення наявності такого права в особи та забезпечення відсутності юридичних, договірних чи інших обмежень щодо нього. Враховуючи нинішню ситуацію, коли більшість земель у селах вже перетворено на землі житлової забудови, існує нагальна потреба у розробці законів та нормативно-правових актів щодо набуття прав на забудову.

З огляду на те, що проблематика даного питання розглядається одночасно з предметами цивільного права та земельного, дослідження самого права на забудову мали фрагментарний характер і відображали деталі окремих галузей права. Питання набуття та реалізації права забудови на чужій земельній ділянці досліджували такі приватні особи, як: Яценко, В. О., Кутателадзе, Н. В., О. О. Михайленко та ін. Крім того, ці питання досліджували представник науки земельного права Д. В. Бусьок Черкаська, Круничим П. Ф., Козак В. М.

Суб'єктивні права власності на землю виникають на підставі та відповідно до ЦК України, ЦПК України та інших законів України, що регулюють земельні відносини. Підставою виникнення права власності на земельну ділянку є юридичні факти, пов'язані з виникненням цього права. Правовими підставами користування землею є юридичні факти, що призводять до виникнення права власності на землю або права правомірному користування чужою земельною ділянкою. Володіння та користування земельними ділянками особами, які не мають цих прав, підпадає під поняття самовільного володіння землею (самовідчуження) і, залежно

від наслідків такого відчуження, за такі порушення передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність. встановлено.

Ст. 1 ЗУ «Про державний контроль за використанням та охороною земель» заборонено самовільне зайняття земельних ділянок будь-якими способами, що підтверджують фактичне використання земельних ділянок, за відсутності відповідного рішення адміністративного органу. визначається як дія. Орган або орган місцевого самоврядування, якщо щодо такої землі не відбувається перехід права власності чи пропозиції у користування (оренду) чи будь-які правочини, за винятком дій, що є правомірними відповідно до закону.[1]

Окрім прямої заборони знищення земельних ділянок, цей закон містить положення щодо власності (виключна власність громадян України, статус окремих категорій земель), користування (заборона деградації земель, заборона зовнішнього використання). багато обмежень. зміна цільового призначення тощо), розпорядження (заборона передачі, переведення цільового призначення та самовільне залишення земельної ділянки). В Україні власниками землі можуть бути фізичні особи (громадяни України, особи без громадянства, іноземці), українські та іноземні юридичні особи, спільні підприємства (створені за участю іноземних юридичних осіб та іноземців), Українська держава, іноземці. Держави та міжнародні організації, територіальні громади.

Відповідно до справи ВС КГС №911/14/20 від 16.03.2023 (про додаткову передачу земельних ділянок у користування Ф. Г.). Ст. 123 ЗК України визначено загальний порядок надання у користування земельних ділянок державної або спільної власності у разі проведення земельних торгів не відповідно до закону. Визначає вимоги до змісту клопотання про надання дозволу на розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок. Компетентним органам забороняється вимагати матеріали та документи, не зазначені у цій статті. Встановлює спільні підстави для відмови у наданні такого дозволу. Відносини щодо створення, діяльності та припинення фермерських господарств регулюються, крім ЗК України, Спеціальним нормативним ЗУ «Про сільське господарство». Можливість реалізації громадянами права на створення фермерських господарств безпосередньо пов'язана з наданням (передачею) земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що є обов'язковою умовою державної реєстрації фермерських господарств. Відповідно до ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про сільське господарство» для

отримання (отримання) у власність або в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній власності сільськогосподарського призначення, громадяни повинні звернутися до відповідного району.

Проте обсяг права власності різних суб'єктів неоднаковий, оскільки власниками земель як сільськогосподарського, так і несільськогосподарського призначення можуть бути громадяни України, юридичні особи України, територіальні громади та Українська держава. Особливості правової системи окремих земель в Україні визначаються за історично сформованим принципом поділу категорій земель за основним цільовим призначенням. Власники та землекористувачі земельних ділянок зобов'язані забезпечувати їх використання у спосіб, що відповідає цільовому призначенню [2, с.11].

Встановлення спеціальних нормативних обмежень забезпечує використання земельних ділянок за цільовим призначенням. Одним із істотних обмежень прав власників (користувачів) земельних ділянок є обмеження забудови земельних ділянок (ч. 2 ст. 114 ЗК України). Такі обмеження зберігають якість земельної ділянки шляхом встановлення переліку речей, які заборонено встановлювати на земельній ділянці іншого цільового призначення, та зберігають якість земельної ділянки. [3, С. 642].

Забудовником може бути як власник, так і інша особа, яка набула права. Права на забудову Для отримання суб'єктивних прав громадянства (право на забудову) забудовники повинні мати певну цивільну правоздатність та дієздатність. Виникає питання, чи може будівництво відбуватися без належного отримання прав на будівництво. Відповідно до ст. 376 ЦК України самочинним будівництвом є житлові будинки, будівлі, споруди та інші нерухомі речі, які будуються або зводяться на земельній ділянці, не відведеній для цього, або за відсутності належних дозволів чи належно затвердженого проекту, або за істотного порушення будівельних норм чи правил. ЦК України встановив широке визначення самочинного будівництва, в тому числі як підлягає самочинному будівництву нерухоме майно, побудоване з порушенням різноманітних правових норм. ЦК України визначив кілька альтернативних і відносно самостійних порушень, які можуть бути підставою для віднесення об'єктів будівництва до самочинних. При цьому самовільне будівництво може здійснюватися як уповноваженими забудовниками, так і не уповноваженими на забудову земельних ділянок. Самовільне будівництво на самозайнятій землі також є злочином.

Можливість житлово-громадської забудови також не передбачена Водним кодексом України. Такий консервативний підхід пов'язаний з тим, що в українських реаліях плавучі будинки все ще залишаються екзотикою. У той час будинки на воді вже давно стали звичним місцем проживання в багатьох зарубіжних країнах. Вони були особливо популярні в післявоєнній Англії, Італії та Нідерландах, де бракувало якісного житла. Наприклад, тільки в Нідерландах налічується близько 10 тисяч «водних» будинків, які об'єднані в цілі міські квартали, а міська влада веде планову забудову водних об'єктів поблизу Амстердама. будівництво громадських інтересів Також існує суб'єктивне право громадянина на здійснення, це право реалізується відповідно до так званої дозвільної процедури [4].

Отже, під правом на забудову розуміється суб'єктивне право громадянина (можливість особи, наділеної гарантованими законом правами) зводити на земельних ділянках будівлі і споруди різного призначення та здійснювати реконструкцію останніх. стать і фактична дієздатність). Розбудову можна розглядати як процес (комплекс юридично значущих дій), а фактично побудовані споруди і будівлі – як об'єкти відповідних правовідносин. Підставою виникнення права забудови є договір або заповіт, а способом набуття такого права – фактичне будівництво, у тому числі державна реєстрація прав на земельні ділянки. Суб'єкти прав можуть належним чином здійснювати лише права на розвиток, набуті на законних підставах і законним шляхом. Водночас наука цивільного права не розробляла проблеми розвитку інших природних об'єктів, крім земельних ділянок. Тому розвиток техніки і технологій ставить на порядок денний правові норми, пов'язані з будівництвом, наприклад, об'єктів у морі та річках (у майбутньому в небі). Неповноту чинного правового регулювання підтверджує той факт, що власник сучасного плавучого будинку фактично є власником човна, а сам будинок не є нерухомим майном, а може бути лише зареєстрований як плавучий засіб.

Список використаних джерел

1. Закон України від 19.06.2003 р. № 963-І «Про державний контроль за використанням та охороною земель» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 350.
2. Крив'яз Є. В. Організаційно-економічні механізми відшкодування шкоди, заподіяної нецільовим використанням землі: Монографія / Є. В. Крив'яз, А. Г. Хальціон. – К. : КОМПРИНТ, 2015. – 206 с.

3. Малахін Є. А. Обмеження як засіб забезпечення використання земельних ділянок за цільовим призначенням / Є. А. Малахін // Юридичний форум. – 2012. – Вип.4. [Електронні ресурси]. – Режим доступу: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12meazcp.pdf>
4. Олійник Н. І. Удосконалення існуючих дозвільних арбітражних процедур у будівельній галузі / Н. І. Олійник // Держава та регіони. сер. Урядове редагування – 2010. – Опубліковано 1. – С. 75–80.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. No 435-IV. [Електронні ресурси]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
6. Закон України від 19.06.2003 р. No 963-І «Про державний контроль за використанням та охороною земель» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – No 39. – Ст. 350.

Науковий керівник: Гордєєв Володимир Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права

Оксана ЯВОРСЬКА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка міжнародно-правового фа-
культету, 4 курс, 4 група

ВІДНОВЛЕННЯ ЗАМІНОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Неминучий наслідок бойових дій – землі, водні та інші природні ресурси зазнають значних та іноді безповоротних пошкоджень і забруднень. На тлі українсько-російської війни, відновлення замінованих земель набуває додаткової складності та актуальності. Правові аспекти, пов'язані з відновленням замінованих земель у регіонах, які постраждали внаслідок цієї війни, переплітаються з питаннями суверенітету, міжнародного права та збереження довкілля.

Безумовно замінування земель впливає як на кожну людину окремо, так і на суспільство й державу вцілому. Це відображається небезпечністю мін для здоров'я та життя людини, порушення родючості ґрунту, рослинності земель та можливого впливу на них токсичних речовин, які

містять певні види мін. Також заміновані землі стають непридатними для сільськогосподарської діяльності та будівництва, що призводить до обмеження економічного розвитку. Тому задля відновлення стану земель необхідним є планування широкомасштабних заходів у різних сферах, щоб подолати ці катастрофічні наслідки війни.

Алгоритм дій під час відновлення земель розпочинається з обстеження території і її розмінуванні, а потім – визначення завданої шкоди земельним ділянкам. Вважаємо оптимальним розроблену науковцями стратегію відновлення земель, що складається з наступних етапів:

- проведення моніторингу порушених земель та їх хімічного аналізу на ступінь забруднення шкідливими речовинами;
- класифікація деградованих земель за ступенем від найменш уражених до катастрофічно пошкоджених та розроблення відповідних заходів до кожного класу забруднених земель;
  - застосування методів фізичної, хімічної та біологічної ремедіації (очищення) земель, в тому числі – рекультивації;
  - консервація земель, в аспекті припинення чи обмеження господарського використання на визначений термін земель, які зазнали значних пошкоджень, для їх самостійного природного відновлення;
  - удосконалення законодавства щодо консервації земель приватної власності;
  - надання критично ураженим територіям, які підлягають консервації, природоохоронного статусу для їх більш ефективного управління [2].

З метою проведення ефективного розмінування та відновлення земель доречно звернутися до аналізу досвіду зарубіжних країн. Перш за все, варто відмітити Хорватію, яка у післявоєнний період через зіткнення з проблемою замінування земель прийняла Закон «Про розмінування» та ухвалила План протимінної діяльності на один рік. Після початку виконання дій, які були узгоджені цими нормативно правовими актами у 1996 році склалась наступна статистика: площа наслідків бойових дій в 2005 році складала 1174,0 км², на 2015 рік – 954,5 км², на 2019 рік – 148,4 км² [4].

Також варто згадати про Сербію, яка станом на сьогодні продовжує боротися з мінами на своїй території. В цій державі більше двадцяти років функціонує Центр протимінної діяльності, який співпрацює з великою

кількістю міжнародних організацій, підписує меморандуми та створює проекти задля ефективного та швидкого відновлення земель. Роботи з розмінування в Сербії, відповідно до Міжнародних стандартів протимінної діяльності, проводяться спеціалізованими компаніями та неурядовими організаціями, які зареєстровані для цих робіт, технічно оснащені та мають відповідний персонал [3].

Якщо переносити даний досвід на вітчизняну площину, то відмітимо, що в Україні застосовується Закон України «Про протимінну діяльність», який був прийнятий в 2019 році, Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, що була прийнята в 2022 році, триває робота над Стратегією протимінної діяльності, що планується завершитися до кінця 2023 року, а також діє Центр протимінної діяльності, Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України.

Вважаємо за доречне звернути увагу на співпрацю України із зарубіжними країнами у досліджуваній сфері. Наприклад, Мінреінтеграції та Норвезька народна допомога (NPA) в кінці 2022 року уклали Меморандум щодо взаємодії у сфері протимінної діяльності. У свою чергу, 1 червня 2023 року Мінекономіки представило План з протимінної діяльності в Україні на міжнародному безпековому форумі GLOBSEC-2023. Також в кінці липня цього року було підписано Меморандум з Хорватією, присвячений обстеженню сільськогосподарських земель України, їх очищенню від вибухових речовин та безпечному відновленню виробництва агропродукції. Програма також допомагає фермерам відновлювати ґрунти та виробництво продуктів після звільнення земель. Зокрема, мова йде про підтримку проекту з локалізації виробництва в Україні спецтехніки з розмінування такими хорватськими компаніями, як DOK-ING та Duro Dakovic Group Plc та допомога в розробці Стратегії.

Необхідним вважаємо акцентувати увагу на шляхах відновлення земель. Перш за все, виникає питання щодо воронок, які залишилися від детонації мін. Як зазначають вітчизняні науковці і ми з цим погоджуємось, що просто засипати воронки землею є не виправданим та не економічним, адже при хаотичному засипанні такі площі будуть менш продуктивними для посівів, а їх відновлення буде вимагати додаткових зусиль (наприклад, внесення органічних добрив). Іншим варіантом

розглядається залишити ці воронки для природного відновлення та посадки дерев. За відсутності рослинності такі ділянки знаходяться під загрозою ерозії. Земельні ділянки зі знищеними продуктивними землями внаслідок війни потребують відновлення шляхом рекультиватії, консервації земель чи здійснення земельних поліпшень для приведення в стан, придатний для подальшого цільового використання. Крім того, розглядають такі способи відновлення деокупованих та інших земель, як створення спеціальних гідротехнічних споруд для відновлення та регулювання водного режиму в ґрунті; викорчовування зламаних та спалених дерев; роботи з гіпсування, вапнування та фосфорування ґрунтів у зв'язку з вбиранням шкідливих речовин, а також через тривалу відсутність нагляду за територією; формування та відновлення лісонасаджень, оскільки значна їх кількість порушена або взагалі зникла через бойові дії [1].

Станом на сьогодні велика кількість земель в Україні є деградованими, пошкодженими та забрудненими внаслідок воєнних дій, зокрема їх замінування. Для того, щоб забезпечити ефективне відновлення земель, необхідно провести на державному та на регіональних рівнях моніторинг ґрунтів по всій території країни та на всіх категоріях земель, а потім застосовувати методи для повернення родючості ґрунтів.

Список використаних джерел:

1. Бутенко Є., Кузнецова О, Сохацька, М. До питання оцінки наслідків негативного впливу бойових дій на землях територіальних громад Донецької області. *Науково-виробничий журнал*, 2023. №92.
2. Скрипник Л., Яницька В. Стратегічний план відновлення порушених земель внаслідок бойових дій. *Наукові інновації та передові технології*, 2023. №11 (25).
3. Mine Situation. Mine Action Centre of the Republic of Serbia. 2023. URL: <https://www.czrs.gov.rs/eng/minska-situacija.php>
4. Minska situacija u RH. Ministarstvo unutarnjih poslova RH Ravnateljstvo civilne zaštite. 2019. URL: <https://civilna-zastita.gov.hr/podrucja-djelovanja/razminiranje/minska-situacija-urh/145>.

Науковий керівник: кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ірина Володимирівна.

Оксана ЯВОРСЬКА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка міжнародно-правового фа-
культету, 4 курс, 4 група

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Внаслідок російської військової агресії навколишньому природному середовищу України було нанесено колосальну шкоду, а наслідки будуть відчуватися ще не одне десятиліття. Задля відновлення довкілля необхідним є планування широкомасштабних заходів у різних сферах, щоб подолати ці катастрофічні наслідки війни.

Питання правового регулювання відновлення довкілля після воєнних дій є одним із найбільш актуальних і вимагає уваги як на національному, так і міжнародному рівні. Вбачається за необхідне розробляти та вдосконалювати правові механізми, що забезпечать ефективне відновлення природних ресурсів та екосистем, а також встановлять відповідальність за скоєні правопорушення.

Вважаємо доречним розглянути правові аспекти порядку відновлення екосистем після військових дій на прикладі зарубіжних країн. Цінним є досвід Кувейту щодо визнання шкоди навколишньому середовищу Генеральною Асамблеєю ООН, яка у преамбулі до своєї резолюції 46/216, прийнятої 20 грудня 1991 р. «Міжнародне співробітництво у справі пом'якшення екологічних наслідків ситуації у відносинах між Іраком і Кувейтом для Кувейту та інших країн регіону» зазначає про «катастрофічний стан» в «Кувейті та сусідніх районах», про «загрозу здоров'ю... населення регіону» та «наслідки» цієї катастрофічної ситуації «для тваринництва, сільського господарства і рибальства, а також для живої природи». [2] Можна констатувати, що в Україні вже організовано роботу з підготовки оцінки втрат, утворені групи спеціалістів, які працюють над позовами задля того, щоб на міжнародному рівні було визнано вину держави-агресора. Це важливі процесуальні документи, на підставі яких можливо вимагати відшкодування шкоди та отримання коштів на відновлення довкілля.

Іншим прикладом є Ірак, який стикається з численними екологічними проблемами через десятиліття війни. Як зазначила ООН більше пів-

тора десятиліття тому і відкликається досі: «Головною загрозою для народу Іраку є накопичення фізичної шкоди навколишньому середовищу країни». Екологічні пріоритети для післявоєнного Іраку – відновлення систем водопостачання та каналізації, очищення можливих гарячих точок забруднення та сховищ. Це відбувалось за участі міжнародних організацій, які надавали допомогу в розбудові потенціалу та навчанні іракських спеціалістів.[6]

В Україні надзвичайно важливим є відновлення систем водопостачання на територіях, де зараз відбуваються бойові дії, та на окупованих територіях після їх звільнення, адже внаслідок постійних обстрілів більшість з них у непридатному стані і це призводить до подальшого забруднення довкілля. Тут доречно звернутися до Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, де звертається увага на актуальності залучення міжнародних експертів з метою оцінки екологічної ситуації особливо на тих територіях, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Звертаємо увагу також на досвід Сирії, де ще триває воєнний конфлікт, однак багато спеціалістів вже закликають впроваджувати негайні заходи. Цілі проектів в цій країні більш зосереджені на надзвичайних потребах людей. Тому важливим є застосування методів раціонального використання та реабілітації в екстремальних умовах природних ресурсів, що залишилися, до фази відновлення. Для цього було запропоновано:

- надати пріоритет сільськогосподарським землям у рамках генеральних планів із подальшим відновлення цих земель після закінчення конфлікту;
- обмеження будівництва, особливо на продуктивних сільськогосподарських територіях, що допоможе у відновленні природного балансу;
- збільшення площ зелених насаджень у містах та поза ними;
- переробка сміття з метою використання його в процесі реконструкції, що допоможе заощадити кошти та час. [5]

Наразі в Україні на різних рівнях вживаються дії щодо покращення екологічної ситуації в існуючих умовах, попередження деяких можливих ризиків у майбутньому та розробляються плани із відновлення довкілля. Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 у 2022 році розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який містить екологічний блок. [4]

Стратегічною метою повоєнного відновлення є чисте та безпечно довкілля, якої можливо досягти за допомогою: інтеграції кліматичних цілей в усі сектори економіки та суспільного життя; мінімізації ризиків для екологічної безпеки; зменшення та запобігання промислового забруднення та запровадження принципу «забруднювач платить»; ефективного управління відходами; збалансованого використання природних ресурсів та забезпечення їх належної якості; відновлення та розвитку природоохоронних територій, збереження біорізноманіття, збільшення площ природних екосистем та збалансування ландшафтів; досягнення європейських стандартів державного управління у галузі охорони довкілля.

Для поведження з так званими «військовими» відходами була створена робоча група при Торгово-промисловій палаті України за ініціативи Міноборони України та розроблено **технологічну карту, яка чітко регламентує порядок поведження зі знищеною технікою** – від первинної обробки до виготовлення технологічної продукції військового призначення. Наразі цей проєкт знаходиться на стадії впровадження.

Також можемо спостерігати процес відновлення лісів. Як повідомляється у прес-службі Державного агентства лісових ресурсів України, деокуповані лісгоспи з прифронтових територій відновлюють роботу та готуються до осінньої лісокультурної кампанії. Восени цього року лісівники ДП «Вовчанський лісгосп» планують відтворити 13,4 га лісів на обстежених піротехніками ділянках, які наразі є безпечними для реалізації програми Президента України «Зелена країна», яка стартувала влітку 2021 року та передбачає висадження 1 мільярду дерев за 3 роки і збільшення площі лісів на 1 мільйон гектарів за 10 років. [1]

У 2022 році постановою КМУ було затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, де одним із показників, які оцінюються, виступає шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості. [3] Зазнали змін, спрямованих на врегулювання сучасних проблем, Закони України «Про стратегічну екологічну оцінку» та «Про оцінку впливу на довкілля», розроблено значну кількість методик для розрахунку шкоди та збитків тощо.

Отже, законодавство оновлюється відповідно до викликів сучасності, на різних рівнях створюються нові правові механізми для вирішення

невідкладних задач, або ж удосконалюють старі. Але, незважаючи на активні дії у цьому напрямку, наявність міжнародного досвіду та допомоги, наразі у чинному законодавстві залишається недостатньо врегульованим практичний аспект щодо відновлення довкілля через воєнні дії. Ключову роль відіграють затвердження стратегічних планів на урядовому рівні, запровадження спеціальних програм, укладення договорів з міжнародними партнерами та подальше ефективне впровадження заходів із відновлення навколишнього природного середовища в Україні. Водночас, необхідними є подальші наукові дослідження та розвиток правового інструментарію в цій сфері, залишається актуальним розширення міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Державне агентство лісових ресурсів України Деокуповані лісгоспи з прифронтових територій відновлюють роботу та готуються до осінньої лісокультурної кампанії URL: Деокуповані... – Державне агентство лісових ресурсів України | Facebook
2. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, і. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий, О. А. Мартиненко, М. О. Медведєва, В. В. Пархоменко; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., КИТ, 2017. – 88 с.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 : станом на 3 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> .
4. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. – 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>.
5. Ibrahim, Batoul & Novotny, Vojtech. Planning for sustainable development and environmental protection in post-conflict phase – case study: Syria, 2018.
6. Mohammed A. Kalkhan. Environmental Decision-Making within a Recovering War Zone: The Republic of Iraq. Societal dimensions of environmental science: global case studies of collaboration and transformation / edited by Ricardo D. Lopez. Description: First edition. | Boca Raton, FL: CRC Press/Taylor & Francis Group, 2019.

Науковий керівник: Лозо Олена Вячеславівна, к. ю. н., доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Олександра ГРАЧОВА,

Національний технічний університет
України

«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

студентка 4 курсу, групи СП-03 фа-
культету соціології і права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СКАСУВАННЯ САНКЦІЙ, ЯКІ БУЛИ НАКЛАДЕНІ НА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В умовах нашого сьогодення, інститут запровадження санкцій до юридичних осіб реалізується як дієвий механізм захисту національній безпеці України, протидії здійсненню терористичної діяльності юридичних осіб, діяльності підриву економіки країни загалом.

За даними порталу «Війна і санкції», станом на жовтень 2023 року, санкції запроваджено проти 7078 іноземних компаній [1]. Відповідно, враховуючи норми Закону України «Про санкції» (далі – Закон), на даних суб'єктів буде накладено обмеження на визначений в Указі Президента України строк у наступних видах: арешт майна, блокування активів, неможливості реалізації своєї діяльності в Україні та втрату репутаційного статусу, оскільки санкції слугують вагомим інструментом ізоляції таких юридичних осіб у Європейському союзі.

Водночас, питання скасування таких санкцій та підстав для цього набуває особливого значення як з точки зору дотримання прав юридичних осіб, так і з огляду на необхідність відновлення економічних зв'язків у постконфліктний період.

Метою даної роботи слугує аналіз актуальних проблеми скасування санкцій, накладених на юридичних осіб.

Відповідно до частини 7 статті 5 Закону, рішення про скасування санкцій приймається органом, що прийняв рішення про їх застосування відповідно до цього Закону, у разі якщо застосування санкцій призвело до досягнення мети їх застосування [2].

За нормами вищезгаданого закону, даним суб'єктом виступає Президент України, що за погодженням з Радою Національної безпеки і оборони України (далі- РНБО) видав відповідний Указ про запровадження відповідних санкцій.

Проте, з огляду на всебічний інтерес держави у залишенні санкцій без змін, наразі така процедура, не регламентує позитивне рішення до підсанкційних осіб і найчастіше залишається без задоволення.

Варто зауважити, що все більше вирішення справ щодо оскарження застосування санкцій розглядається у судовому порядку, на підставі розгляду справи по суті у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду. Відповідно, за усталеною судовою практикою, у даних видів справ сторонами виступає Позивач: іноземний суб'єкт юридичної особи, щодо якого застосовано санкції, відповідачем є Президент України, третьою особою, що не заявляє самостійних вимог є РНБО[3].

Необхідним є визначення факту щодо самих принципів оскарження санкцій, що містяться в Законі.

Так, найбільш поширеними підставами позову є: застосування санкцій до неналежного суб'єкта, до якого застосовані санкцій, підстав та принципів застосування санкцій, застосування санкцій безстроково – частина 5 статті Закону[4].

Проте, з огляду на практику, вже після отримання доступу до повних матеріалів, що стали причиною застосування санкцій, позовні вимоги нерідко змінюються.

Вагомою проблемою під час скасування санкцій є неможливість отримання адвокатом доступу до матеріалів справи. Оскільки, інформація про причини та докази запровадження санкцій, як правило, залишається закритою. Таким чином, вищезгадане регламентує дізнання адвокатом підсанкційних осіб причини їх запровадження лише з медіа. Відповідно, така особа позбавлена можливості сформулювати власну позицію з цього приводу до подачі позову. Ознайомитися з відповідними документами вона зможе лише в суді, зокрема після надання адвокату допуску до державної таємниці, що унеможлиблює розвиток справи по суті [5].

Варто зазначити, що судовий розгляд справ про оскарження санкцій має ґрунтуватися на принципах змагальності сторін та свободи у наданні ними доказів і аргументів. Однак на практиці існує низка проблем із дотриманням цих принципів.

По-перше, особа, що оскаржує санкції, часто немає інформації про ініціатора та причини їх запровадження, що порушує принцип прозорості.

По-друге, принцип офіційного з'ясування обставин зобов'язує суд вживати заходи для отримання доказів, навіть якщо сторони їх не надають. Це призводить до безкарності держорганів, які ігнорують судові ухвали про надання документів чи не з'являються в суд.

По-третє, залучення як третіх осіб ініціаторів санкцій та підпорядкованих їм відомств часто використовується для тиску на суд шляхом надання неналежних доказів, зокрема матеріалів незавершених кримінальних проваджень.

Зауважимо, що дотримання принципів змагальності та прозорості у санаційних спорах необхідно посилити відповідальність державних органів за процесуальні порушення та обмежити можливості тиску на суд шляхом надання неналежних доказів[6].

Таким чином, підсумовуючи, необхідно зазначити про розширення практики застосування санкцій. Зокрема, додаткову увагу варто звернути на принципи, що мають бути закріплені у законодавстві та їх потрібно дотримуватись на практиці:

1. потреба у підвищенні прозорості та врегулюванні процедури запровадження санкцій, адже наразі особа, щодо якої застосовано обмежувальні заходи, фактично позбавлена можливості дізнатися реальні причини такого рішення:-

2. Подолання упереджене ставлення суддів до розгляду санкційних справ та досягненню неупередженого аналізу обґрунтованості санкційних рішень державних органів;:

3. Запровадженню дієвих механізмів притягнення до відповідальності посадовців, які ініціювали запровадження безпідставних санкцій;:

4. Оптимізація процедури розгляду справ про скасування санкцій, адже надмірна тривалість судових процесів фактично позбавляє особу можливості своєчасного захисту своїх прав.

Отже, вирішення окреслених проблем має стати пріоритетним напрямком реформування системи застосування та оскарження санкцій в Україні.

Список використаних джерел:

1. Юридичні особи на яких накладено санкції. Війна та санкції. веб- сайт. URL: <https://sanctions.nazk.gov.ua/sanction-company/> (дата звернення: 22.10.2023).

2. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
3. Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02 березня 2023 року по справі №9901/376/2. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109476276&red=100003f6df7bdbd2c1cb7a689eab201a3eda7a&d=5> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12 жовтня 2023 року по справі № 990/144/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114137892> (дата звернення: 26.10.2023).
5. Шкаровський Д. Санкції України: All Citizens Are Equal. But..: веб-сайт. URL: <https://vbparkers.ua/uk/sankcii-ukraini-all-citizens-are-equal-but/> (дата звернення: 27.10.2023)
6. Постанова Великої Палати Верховного суду від 13 червня 2018 року по справі № 800/321/17. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_13_06_2018_roku_u_spravi_800_321_17/ (дата звернення: 26.10.2023)

Науковий керівник: Сусь Юлія Степанівна, доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри інтелектуальної власності і приватного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Гіора Сікорського».

Наталія ДЕДЮЄВА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Студентка 3 курсу, 1 групи міжнародно-правового факультету

КІБЕРНАСИЛЬСТВО ПРОТИ ЖІНОК В РОЗУМІННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Згідно із статтею 23 Хартії про основоположні права ЄС «Рівність між жінками і чоловіками має бути забезпечена в усіх сферах, включаючи працевлаштування, роботу та оплати праці» [1]. Окрім цього, стаття 2 Договору про ЄС [2] закріплено, що серед основних цінностей Союзу – рівність та повага до прав людини. Однак попри це, дискримінація

за гендерною ознакою, на жаль, є досить поширеним явищем в усьому світі. Швидкий розвиток цифрових технологій при цьому не стільки допомагає боротись із наявною проблемою, скільки створює нові форми гендерно обумовлених проявів дискримінації.

Європейський інститут гендерної рівності – це окремий незалежний центр в межах Європейського Союзу, що є головним джерелом для інформування про поточні цілі, досягнення, перспективи та виклики у сфері гендерної рівності в ЄС.

Європейський інститут гендерної рівності (далі – ЄІГІ) визначає кібернасильство проти жінок як один із основних видів гендерно-обумовленого насильства. В свою чергу гендерно-обумовлене насильство не має офіційного визначення, однак звернувшись до «Рекомендацій з інтеграції заходів із протидії гендерно-обумовленому насильству в гуманітарній діяльності» можемо описати його як «загальний термін для позначення будь-якої шкідливої діяльності, яка вчиняється проти волі людини і ґрунтується на соціально приписуваних (тобто гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. Воно включає дії, що завдають фізичної, сексуальної або психічної шкоди чи страждань, погрози вчинення таких дій, примус та інші види позбавлення свободи» [3, с.5]. Гендерно обумовлене насильство над жінками в якості головної мети має поглиблення історично сформованого дисбалансу між представниками жіночої статі та чоловічої.

Посилаючись на публікацію ЄІГІ «Кібернасильство щодо жінок та дівчат. Ключові терміни та поняття» [4], можна визначити кібернасильство проти жінок як дискримінацію та порушення їхніх прав і свобод у межах цифрових платформ, що може мати наслідком фізичну, психологічну або економічну шкоду. Особливістю кібернасильства є те, що воно може як починатися офлайн (фізичне насильство) і продовжуватись у цифровому середовищі, так і навпаки – бути початком офлайн насильства. Також, особою (чи особами) що здійснює діяння, кваліфіковані як кібернасильство, може бути як відома, так і не відома жертві людина. Фактор гендерної зумовленості кібернасильства також може бути доповнений нетерпимістю за ознакою раси, віку, національності, сексуальної орієнтації чи навіть особистих переконань. Щодо класифікації актів кібернасильства проти жінок, то в загальних рисах можна виокремити 2 основних види подібних діянь:

1. Ті, що виступають «продовженням» діянь, що є насильством у площині реального світу. Сюди, наприклад, відноситься цифрове переслі-

дування; цифровий шантаж; гендерно обумовлені ворожнечі висловлювання в Інтернеті і т.д.

2. Ті, що з'явилися і можуть існувати лише у межах кіберпростору. Це, до прикладу, заволодіння особистою інформацією та файлами інтимного характеру шляхом зламування електронних пристроїв чи особистих сторінок у соціальних мережах, месенджерів; встановлення дистанційного контролю за особистими електронними пристроями і т.д.

Інструменти здійснення кібернасильства також чисельні, можуть залучатися як окремі пристрої (телефони, смарт годинники, ноутбуки і т.д.) так і цифрові технології як такі (наприклад, програми-шпигуни).

Однок великою проблемою є сприйняття кібернасильства як незначного чи виключно віртуального прояву насильства, адже серйозними вважаються переважно фізичні акти насильства. При цьому кожен може спостерігати стрімку діджиталізацію навколишнього світу, тому ЄПІ акцентує увагу на тому, що наразі кібернасильство слугує відображенням або передумовою фізичного насильства. Також, кібернасильство може бути засобом здійснення або навіть посилення проявів насильства у реальному світі. Кібернасильство може мати форми, що спрямовані переважним чином або виключно проти жінок, наприклад надсилання матеріалів (зображень) інтимного характеру без згоди, погрози зґвалтування, віртуальне зґвалтування, розповсюдження інтимних матеріалів без згоди та інше.

Серед проблем у сфері гендерної рівності в кіберпросторі провідною є недостатня обізнаність самих жертв про прояви кібернасильства спрямованого проти них. Існує також проблема надання розголосу актам кібернасильства, бо ця проблема не має достатньої кількості уваги та нормативного оформлення, а тому є невпевненість у можливості захисту з боку правоохоронних органів. Вказані фактори призводять до того, що проблема вважається не поширеною та не масштабною, а тому розробка єдиних підходів та нормативно-правових актів у сфері кібернасильства проти жінок не вважається нагальною потребою.

Досить важливим досягненням ЄС є прийняття Стратегії гендерної рівності 2020–2025 [5]. Вона підтверджує зобов'язання Європейської Комісії максимально сприяти викоріненню та запобіганню гендерно обумовленого насильства. Окрім цього, Європейська Комісія вже при-

їняла безпосередньо практичні кроки на шляху боротьби із гендерно обумовленим насильством проти жінок – а саме ухвалила пропозицію Директиви щодо боротьби з насильством проти жінок та домашнім насильством [6]. Дана пропозиція не лише встановлює правила захисту жінок як особливої категорії жертв, але і має на меті забезпечити мінімальний рівень захисту від подібного насильства незалежно від просторового критерію – у фізичному світі чи у кіберпросторі.

Отже, Європейський Союз, в тому числі Європейський інститут гендерної рівності, не лише висвітлює проблему кібернасильства проти жінок, а й здійснює практичну діяльність щодо попередження та боротьби із гендерно обумовленими проявами насильства.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
3. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf.
4. Cyber Violence against Women and Girls. Key Terms and Concepts [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://eige.europa.eu/sites/default/files/cyber_violence_against_women_and_girls_key_terms_and_concepts.pdf.
5. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152>.
6. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on combating violence against women and domestic violence [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105>.

Науковий керівник: Комарова Т. В., докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Маргарита МАРГИТА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 4 курсу, 1 групи міжнародно-правового факультету

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА АНТИТЕРОРЕСТИЧНИХ ЗАХОДІВ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Захист прав людини під час збройних конфліктів та антитерористичних заходів є однією з найважливіших та найскладніших задач як для держав, так і міжнародного співтовариства в цілому. У цьому контексті Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) відіграє надзвичайно важливу роль, розглядаючи та вирішуючи скарги щодо порушення прав, визнаних Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема в умовах війни, збройних конфліктів чи антитерористичних заходів.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та введення правового режиму воєнного стану, відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022, питання забезпечення належного захисту основоположних прав та свобод людини, включаючи право на приватне життя, стало предметом дискусій серед багатьох теоретиків та практиків. Проблема незаконного збирання та використання особистої інформації, відслідковування, переслідування та втручання у приватний простір громадян помітно поглибилася в умовах війни.

У своїй практиці ЄСПЛ вирішив численні справи, що стосуються порушення права на приватне життя у контексті ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини. Зокрема, Суд розглянув скарги громадян, які стали жертвами військових дій, державного спостереження та інших порушень, пов'язаних із приватністю особистого життя. Як відомо, відповідно до ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди України застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ) та практику ЄСПЛ як джерело права.

Наразі, в умовах війни, не виникає сумнівів, що зовсім скоро Україна зіткнеться з новими індивідуальними скаргами щодо порушення права на приватне життя, поданих проти неї до Європейського суду з прав

людини. Отже, підсумовуючи усе вищесказане, виникає необхідність аналізу практики ЄСПЛ з даного питання. Вважаємо, що актуальність даної теми становить не тільки правовий, а й практичний інтерес.

Метою даної наукової роботи є дослідження та аналіз практики ЄСПЛ, що пов'язана із захистом права на приватне життя в умовах збройних конфліктів, а також у контексті антитерористичного нагляду.

Однією з ключових гарантій прав людини є право на приватне життя, яке захищається згідно зі ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини. У цій статті зазначено, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Це право може бути обмежене лише в передбачених законом випадках, які є необхідними в демократичному суспільстві для захисту інших прав і свобод або для громадської безпеки. Проте, в умовах війни, збройних конфліктів чи антитерористичного нагляду з боку держави право на приватне життя може бути серйозно порушене.

Справа Сзабо та Віші проти Угорщини (2016) стосується законодавства Угорщини про секретний антитерористичний нагляд, який було запроваджено в 2011 році. Заявники скаржилися, що вони можуть бути піддані необґрунтованим заходам з боку уряду Угорщини в цілях національної безпеки. Зокрема, вони наголосили на відсутності судового контролю щодо зазначеного таємного нагляду [1].

У цій справі Суд визнав наявність порушення ст. 8 конвенції. Суд зазначив, що у боротьбі з сьогочасним тероризмом уряд може вдаватися до передових технологій, у тому числі до масового спостереження за телекомунікаціями громадян, аби попередити майбутні інциденти. Водночас Суд встановив, що законодавство Угорщини не передбачало точних гарантій щодо уникнення зловживань у процесі. Крім того, упорядкування заходів антитерористичного нагляду відбувалося у межах сфери виконавчої влади та без оцінки того, чи є перехоплення повідомлень суто необхідним [1].

Справа Ліберті та інші проти Сполученого Королівства (2008) стосується законності дій британського уряду щодо отримання та обміну інформацією. Заявники, британська та дві ірландські правозахисні організації, стверджували, що між 1990 і 1997 рр. їх телефонні, факсимільні, електронні та поштові повідомлення, включаючи інформацію, що охороняється та конфіденційну, були перехоплені підвідомчим органом Міністерства оборони Великобританії [2].

У цій справі Суд постановив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції, не зважаючи на те, що національне законодавство чітко зазначило, що забезпечить належний захист від зловживання владою, під час перехоплення і перевірки телекомунікацій громадян. Як зазначив Суд, закон про обмін, зберігання та знищення перехоплених матеріалів не був сформульований у доступній для громадськості формі. Таким чином, втручання в права заявників відповідно до ст. 8 Конвенції не було «відповідно до закону» [2].

Справа Муслім проти Туреччини (2005) стосується питання надання статусу біженця та депортації. Заявник, крім іншого, скаржився, що після його в'їзду до Туреччини він був змушений жити в неналежних умовах, а турецька влада відмовляла йому в наданні економічної, соціальної та медичної інфраструктури, наданої для інших шукачів притулку. Заявник також стверджував, що йому ніколи не пропонували гідне місце проживання, фінансову допомогу чи будь-яку пропозицію роботи. У своїй скарзі заявник посилався на ст. 8 Конвенції та скаржився на свої поточні умови життя, які не дозволяють йому задовольнити свої потреби [3].

У цій справі Суд постановив, що за ст. 8 Конвенції на державу не покладається загальне зобов'язання надавати біженцям фінансову допомогу, щоб вони могли підтримувати певний рівень життя. Також Суд, проаналізувавши матеріали справи, зазначив, що заявнику не перешкоджали покращувати свій рівень життя, коли він знайшов притулок у Туреччині. Отже, у цій справі немає порушення ст. 8 Конвенції [3].

У справі Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства, заявники, журналісти та правозахисні організації, посилаючись на ст. 8 Конвенції, скаржилися на три різні режими спостереження: (1) масове перехоплення повідомлень, (2) обмін розвіданими та (3) отримання даних від постачальників послуг зв'язку [4].

У цій справі Суд постановив, що використання схеми масового перехоплення само по собі не є порушенням Конвенції, адже уряди мають широку свободу розсуду у вирішенні того, якого типу схема стеження була необхідна для захисту національної безпеки. Водночас Суд виявив недостатній незалежний нагляд за процесами вибору каналів Інтернету для перехоплення і критеріїв пошуку, які використовуються для фільтрації та вибору перехоплених повідомлень для перевірки [4].

Щодо обміну розвіданими, Суд встановив, що зазначена процедура була достатньо чітко викладена в національне законодавство. Зокрема,

матеріали іноземних агенцій можна було запитувати лише за умови виконання всіх вимог щодо пошуку матеріалів, отриманих службами безпеки Великобританії. Суд також зауважив, що не було виявлено жодних зловживань, та встановив, що режим обміну розвідданими не порушував ст. 8. [4].

Також заявники скаржилися, що національне законодавство дозволяло широкому колу державних органів запитувати доступ до даних від компаній зв'язку за різних нечітко визначених обставин. Суд зосередився на концепції Конвенції про те, що будь-яке втручання в права має відбуватися «відповідно до закону». Він зазначив, що законодавство ЄС, правопорядок якого був інтегрований у правовий порядок Великобританії, вимагає, щоб будь-який режим, який дозволяє доступ до даних, які зберігаються постачальниками послуг зв'язку, обмежувався метою боротьби з «серйозними злочинами». Також наявна вимога, щоб такий доступ підлягав попередньому розгляду судом або незалежним адміністративним органом. Суд встановив, що національне законодавство Великобританії не містить зазначених гарантій, а тому мало місце порушення ст. 8 Конвенції [4].

Проаналізувавши практику ЄСПЛ у контексті захисту права на приватне життя в умовах збройних конфліктів та антитерористичного нагляду, можна зробити наступні висновки. Держава, в цілях захисту національної безпеки, може вдаватися до передових технологій для спостереження, перехоплення та отримання даних. Водночас, будь-яке втручання в права має відбуватися відповідно до закону, який має бути чітко сформульований у доступній для громадськості формі. Національне законодавство повинне передбачати точні гарантії щодо забезпечення належного захисту від зловживань владою. Будь-якому втручання у приватне життя повинна передувати незалежна оцінка того, чи є таке втручання суто необхідним. Крім того, за ст. 8 Конвенції захист права на приватне життя не покладає на державу зобов'язання надавати біженцям фінансову допомогу, щоб вони могли підтримувати певний рівень життя.

Список використаних джерел:

1. Case of Szabó and Vissy v. Hungary [2016]. URL: [https://hudoc.echr.coe.in/t/#{%22itemid%22:\[%22001-160020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.in/t/#{%22itemid%22:[%22001-160020%22]})

2. Case of Liberty and Others v. the United Kingdom [2008]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-87207%22>]
3. Case of Müslim v. Türkiye [2005]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-68896%22>] [in French].
4. Case of Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [2005]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-186048%22>]

Науковий керівник: Трагнюк Олеся Янівна, доцентка, кандидатка наук, професорка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Олена СТОЦЬКА,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 6 групи міжнародно-правового факультету

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ПРИВІЛЕЇ ТА КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ВСТУПУ

Актуальність. Україна, як суверенна держава, вже протягом останніх десятиліть активно розвивається та зміцнює свої зовнішньополітичні зв'язки. Одним із найважливіших напрямків є спроба вступити до Європейського Союзу (далі – ЄС). Ця тема є актуальною не лише для України, але й для всього населення, оскільки вступ до ЄС має потенціал змінити політичний, економічний та соціальний ландшафт країни. Враховуючи складну геополітичну ситуацію в регіоні, дослідження процесу вступу України до ЄС є надзвичайно важливим для розуміння перспектив та можливих наслідків цього кроку.

Наукові дослідження поставленої проблеми. Досить великий проміжок часу вчені й експерти займаються дослідженням процесу вступу країн до ЄС. Ці дослідження охоплюють різні аспекти, такі як політична, економічна та правова сфери. Вони допомагають зрозуміти, яким чином країни-кандидати пристосовують свої законодавства та інституції до європейських стандартів та як це впливає на всі можливі сфери життя.

Мета. Визначити привілеї та кроки, які вже зробила Україна на шляху вступу до Європейського Союзу.

Викладення основного матеріалу: Україна вже багато років прагне вступити до ЄС та активно проводить реформи для наближення до європейських стандартів. Вступ до ЄС надає країнам-членам широкий спектр привілеїв.

Серед економічних переваг можна вказати надання доступу до великого європейського ринку, що сприяє збільшенню експорту та залученню іноземних інвестицій. До політичних переваг належить: зміцнення політичної системи, покращення демократичного контролю та забезпечення стабільного розвитку країни, що означає ближчу співпрацю з іншими демократичними країнами та можливості для обміну досвідом та навчання; а також зміцнення безпеки та обороноздатності, а саме оборони та боротьби з тероризмом та кіберзагрозами.

Членство в ЄС також надає можливостей для обміну технологіями та інновацій, що сприятиме розвитку наукових досліджень, технологічного прогресу та підвищенню конкурентоспроможності. Це може сприяти розвитку високотехнологічних галузей та створенню нових робочих місць. А серед соціальних переваг можна виокремити надання можливостей для покращення якості життя громадян. Це включає забезпечення прав людини, захисту соціальних прав та розширення можливостей для освіти, культури та медичного обслуговування.

Однак, процес вступу до ЄС не є простим та має свої складнощі. Наприклад, одним із головних викликів є необхідність адаптації законодавства України до європейських норм та стандартів. Це передбачає реформування різних сфер, таких як правосуддя, а саме проведення судової реформи, боротьба з корупцією, покращення бізнес-клімату, захист прав людини та інші. Наприклад, у 2019 році Україна прийняла Закон «Про Антикорупційний суд», який створив спеціальний суд для розгляду корупційних справ. Цей крок є важливим для забезпечення незалежності та ефективності боротьби з корупцією, що є одним із ключових критеріїв для вступу до ЄС.

Окрім цього, Україна повинна забезпечити стаłe економічне зростання та розвиток, що потребує впровадження структурних реформ, покращення конкурентоспроможності та залучення інвестицій. Це вимагає значних зусиль та ресурсів, але може принести багато переваг для країни. Наприклад, у 2014 році було прийнято Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», який враховує принципи та норми ЄС щодо митних процедур, торгівлі та інших аспектів зовнішньої економічної

діяльності. Це сприяє покращенню умов для бізнесу та залученню іноземних інвестицій. Також Україна повинна вирішити конфлікти на своїй території, зокрема в східних областях, та встановити контроль над кордонами, що становить додаткову складність у процесі вступу до ЄС.

Висновок. Україна має потенціал для вступу до Європейського Союзу, але цей процес потребує значних зусиль та реформ. Пристосування законодавства, економічне зростання та розвиток, а також вирішення конфліктів є ключовими завданнями на шляху до членства в ЄС. Вона вже зробила позитивні кроки, а саме активно працює над покращенням своєї правової системи та забезпеченням незалежності судової влади, зосереджується на стимулюванні економічного зростання, покращенні бізнес-клімату та залученні інвестицій та займається питання захисту прав людини, включаючи рівність гендерів, захист меншин та свободу слова. Тому не зупиняючись, є можливість досягти успіхів у вирішенні інших проблем та здобути статус повноцінного члена Європейського Союзу.

Науковий керівник: асистент кафедри Європейського союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Артем Іванов.

Аліна ШЕВЕЛЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 2 курсу, 4 групи міжнародно-правового факультету

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ: ВИМОГИ ЄС

Судова влада України як незалежна гілка державної влади, що реалізується судами, відіграє важливу роль в правовому житті країни. Можна зауважити, що судова система суспільства є відображенням його цінностей та ступеня розвитку. Українська судова система час від часу зазнає змін внаслідок проведення судових реформ і останніми роками наша країна робить значні кроки в напрямку реформування системи судоустрою. Проте зараз рушійним чинником змін є поступовий та цілеспрямований шлях до європейської інтеграції України. І одним із завдань, що має забезпечити місце України в світовому економічному процесі, є розвиток України

як високорозвиненої демократичної правової держави, яка є конкурентоспроможною та здатна вирішити складні завдання [2].

Набувши офіційного статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС), наша держава отримала конкретні зобов'язання з підготовки до вступу до ЄС. Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн зазначила, зокрема, що «комісія рекомендує Раді, по-перше, надати Україні європейську перспективу і, по-друге, – надати статус кандидата. Звичайно, з розумінням, що країна виконає певний набір подальших важливих реформ». Сьогодні ми зосередимося на цій надзвичайно актуальній темі та розглянемо вимоги, які ставить ЄС перед Україною в контексті реформування системи судоустрою.

Багато науковців досліджували судову систему України в різних аспектах. Серед них – Городовенко В. В., Ліховицький Я. О., Назаров І. В., Москвич Л. М., Овсяннікова О. О., Охотницька Н. В., Спірідонова А. Ю. та інші. Разом із тим, вказані автори не торкалися дослідження судової системи сьогодення в нашій державі з точки зору оцінки шляхів її розвитку та вдосконалення крізь призму європейської інтеграції.

Значимо, що список вимог ЄС до України складається з семи пунктів, з яких два перші стосуються саме судоустрою. Першою вимогою є впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії. У своєму висновку Венеціанська комісія наголосила на двох важливих змінах [1]:

1. Включення ще одного, сьомого, члена з міжнародних експертів у Дорадчу групу експертів, яка перевірятиме кандидатів у КСУ. Цей сьомий незалежний експерт дозволить нівелювати політичний вплив на комісію.

2. Рішення Дорадчої групи експертів мають бути обов'язковими. За жодних обставин кандидат, який пройшов їхню перевірку з негативним результатом, не може стати суддею КСУ.

Роль Дорадчої групи експертів не полягає в тому, щоб обирати кандидатів, оскільки вона має переконатися, що виключно відповідні кандидати, які мають високі моральні якості та професійну компетентність, можуть стати суддями КСУ [3]. Венеціанська комісія ще у висновку 2020 року наголошувала на тому, що орган з відбору може діяти як суворий фільтр, допускаючи призначення Президентом, парламентом та з'їздом суддів лише тих кандидатів, що отримали позитивну оцінку

[4]. Таким чином, наявність політизованого Конституційного Суду є загрозою демократії, верховенству права і європейському майбутньому України, яке залежить від реалізації поставлених завдань.

Другою вимогою було завершення перевірки доброчесності Етичною радою кандидатів у члени Вищої ради правосуддя (ВРП) та відбору кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) України. ВРП і ВККС – саме ті органи, які відповідають за відбір і оцінку суддівського корпусу України, а також забезпечують незалежність і доброчесність судової системи держави. Тож, їх належне функціонування принципове для ЄС.

Ще в 2021 році Верховна Рада України внесла зміни до закону «Про Вищу раду правосуддя». Тоді було створено Етичну раду, метою якої була перевірка всіх кандидатів до Вищої ради правосуддя на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності, а також одноразове оцінювання усіх чинних членів ВРП. Як результат більшість з них добровільно пішли з посади задля уникнення перевірки. Перед початком повномасштабного вторгнення, 22 лютого 2022 року, Вища рада правосуддя втратила повноваження. Проте вже з 12 січня 2023 року вона відновила кворум після закінчення перевірки кандидатів і затвердження нових членів ВРП. Сучасні реалії демонструють прогресивну роботу ради, що не може не вплинути на відновлення довіри до цієї інституції та судової влади в цілому.

Щодо Вищої кваліфікаційної комісії суддів, яку мали створити згідно з вимогами ЄС, то формально ця вимога реалізована. Призначення ВККС належить до повноважень Вищої ради правосуддя, яка й призначила 16 членів на посади, тим самим відновивши роботу комісії суддів. Поки зарано робити висновки про якість складу ВККС, адже вони мають продемонструвати все це на практиці. Проте варто зазначити, що на даний момент лише до двох з 16 кандидатів дійсно були питання щодо їхньої доброчесності в громадськості. Це вже є значним кроком до позитивних змін, порівнюючи з досвідом роботи попередньої комісії.

Отже, обравши прямий шлях до ЄС, Україна продовжує реформувати систему судоустрою, що позитивно впливає на хід подій усередині країни. Звичайно, це все ще не кардинальні зміни, на які чекають як громадяни України, так і європейські експерти, однак Україна впевнено рухається вперед до створення чесної та надійної системи правосуддя, яка буде відповідати європейським стандартам. Наша країна розуміє важливість цього процесу і готова прикласти всі можливі зусилля для досягнення цієї мети. Дотримання чіткого плану реформ допоможе

Україні забезпечити стабільність і розвиток на довгострокову перспективу. У нас немає права на помилку, адже лише ми можемо дійсно забезпечити успішне майбутнє нашої Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Дереш Ю. В., Романчук А. О., Лизун С. О. Новий закон про добір суддів конституційного суду України: на крок ближче до європейських стандартів чи нові ризики Політизації інституції?. Юридичний науковий електронний журнал №3/2023 с. 76–79
2. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки. Посилання Президента України до Верховної Ради України. Урядовий кур'єр. № 100. 2002.
3. Офіційний сайт Венеціанської комісії[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)054-e)
4. Терміновий висновок Венеційської комісії щодо реформування Конституційного суду № 1012/2020 від 11 грудня 2020 року. URL: <https://rm.coe.int/urgent-opinion-of-the-vc-on-the-reform-of-constitutional-court-uk/1680a116c9> (дата звернення: 18.03.2023).

Науковий керівник: Овсяннікова Ольга Олександрівна, доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального процесу.

Olena STOTSKA,

Yaroslav Mudryi National Law
University,
4th year student, 6th group of the Faculty
of International Law

PROSPECTS OF UKRAINE'S ACCESSION TO NATO

Relevance. Ukraine, as a modern democratic country, actively pursues its integration course towards the European Union and NATO. Accession to NATO is one of the most pressing and key strategic goals for Ukraine, as it can ensure the country's security, stability, and development. However, the process of joining NATO is not simple and comes with its challenges and advantages.

Objective. The main objective is to consider the prospects of Ukraine's accession to the North Atlantic Alliance (NATO), including potential benefits and challenges that Ukraine may face during the accession process.

The main material: Ukraine has faced numerous challenges and transformations since gaining its independence in 1991. The country has overcome several political and economic crises, as well as a conflict in eastern Ukraine with Russia. It currently remains at war with Russia. Nevertheless, Ukraine is developing and implementing reforms to stabilise and improve its state of affairs.

Accession to NATO is one of the key strategic directions of Ukraine. It can provide the country with security, stability, and support during this challenging time, not only for the nation but also for the entire region. The issue of Ukraine's accession to NATO should be examined in political, economic and military contexts.

Political context: Ukraine develops its democracy and the rule law, what constitutes the key criteria for NATO membership. The country also cooperates with the alliance within the framework of Partnership for Peace and Security. However, political conflicts and instability in eastern Ukraine may become serious obstacles to the accession.

Economic context: Economic stability and development are important factors for successful NATO membership. Ukraine implements reforms aimed at improving the country's economic situation but still requires significant efforts to meet NATO standards.

Military context: Ukraine has significant potential in the military sphere but also faces challenges related to reforms and modernization of its armed forces. Accession to NATO can contribute to enhancing military effectiveness and the country's security through joint training, exchange of experience, and access to new technologies.

The path to NATO is not an easy one, and Ukraine, like any other country, faces numerous challenges. Firstly, accession to NATO may lead to even more strained relations with Russia and other countries, which can have a negative impact on regional stability. Secondly, Ukraine must continue to carry out reforms in the field of security and defense sector, as well as modernize its armed forces to meet NATO standards. Thirdly, certain aspects of NATO membership may concern a portion of the Ukrainian population, such as the potential for conflict or changes in the country's socio-economic status. Fourthly, Ukraine must continue to combat corruption and improve the efficiency of its institutions to meet NATO standards.

However, among the challenges and obstacles to NATO membership, there are also advantages to accession. Membership in NATO guarantees collective defense and protection for Ukraine, promotes political and economic development, attracts foreign investments, and improves the lives of citizens. It will also allow Ukraine to cooperate more closely with countries that share European and Western values. All these factors can reduce the threat of aggression from other countries and contribute to the modernization and development of Ukraine as a European nation.

This issue also requires consideration of the experience of other countries that have previously joined NATO. Today, Germany is one of the key members of NATO and plays an important role in the security and stability of the alliance. Accession to NATO was a significant step for Germany after World War II, which helped the country ensure its security and stability after the war's devastation. Membership in the alliance also contributed to Germany's integration into the international community and strengthened its democratic values.

Thus, Ukraine's accession to NATO presents both advantages and challenges. Political stability, economic development, and military modernization are crucial factors for a successful membership. However, ongoing reforms, anti-corruption efforts, management of geopolitical tensions, and public opinion must be addressed. Joining NATO can enhance Ukraine's security, stability, and development; however, this process necessitates time, effort, and a favorable international context.

Scientific supervisor: Natalia Soroka, Associate Professor, PhD (Psychology), Department of Foreign Languages, Yaroslav Mudryi National Law University

Olena STOTSKA,
Yaroslav Mudryi National Law
University,
4th year student, 6th group of the Faculty
of International Law

REFUGEE ASSISTANCE FROM THE GERMAN RED CROSS FOR PEOPLE FROM UKRAINE

The situation in Ukraine has been highly tense for a certain period of time even before February 24, 2022. The conflicts in Donetsk and Luhansk, as well

as the annexation of Crimea, plunged Ukraine into a war-like state, which later, after the Russia's full scale invasion, escalated into a full-blown war.

Having become witnesses of incredible hostilities across Ukraine, many countries and international organizations have actively participated in evacuating the civilian population, providing first aid, collecting humanitarian aid, and offering temporary accommodation for refugees from occupied territories and from those, where active hostilities were taking place. One of these organizations is the international movement of the Red Cross and Red Crescent in Ukraine.

It is the world's largest humanitarian organization, providing assistance to victims of emergencies and armed conflicts. In many countries, there are representations of the national Red Cross Society, including Switzerland (headquarters), Ukraine, Germany, France, Bulgaria, Poland, and others. One such organization actively assisting since the beginning of the war is the German Red Cross.

The German Red Cross is the national Red Cross society in Germany, operating elderly, child, and youth care facilities, managing blood donation services, providing medical emergency assistance, conducting initiatives in the field of first aid, and, among other things, offering international humanitarian assistance (providing assistance and financial support to victims of natural disasters and development aid).

The temporary residence of Ukrainian refugees in the Federal Republic of Germany is regulated by the **EU Directive (2001/55/EC)**, which came into effect on March 3, 2022, concerning the temporary protection of refugees from Ukraine. According to this directive, § 24 of the German Residence Act (AufenthG) and the Asylum Seekers Benefits Act (AsylbLG), Ukrainian asylum seekers have the right to a temporary residence permit in Germany, social benefits, and medical care.

Also, according to § 24 of the German Residence Act (AufenthG), refugees from Ukraine are guaranteed immediate temporary protection, and a legalized stay in the country, regardless of their financial situation.

Thanks to the provision of blood donations and the high quality of classified medical care, many wounded military personnel from the battlefield and civilian population are being transported to Germany for treatment on a daily basis. The German Red Cross currently is directly involved in the transportation and qualified assistance in registering Ukrainians in Germany. After registration in the first reception facilities of the German Red Cross, refugees are initially

provided with temporary accommodation, hygiene items, first aid, and regular meals. They will receive future information about the procedure for obtaining a residence permit. Emergency medical care and treatment for refugees are also guaranteed. Some of the tasks of German Red Cross employees in accommodations include making appointments for medical assistance, official registration (at such state institutions as the Migration Office, Social Office, Health Office, etc.), resolving disputes and problems among residents within emergency shelters, assisting in the placement of school-age children in schools or kindergartens, and constant communication with local authorities.

The fundamental main tasks include organizing temporary accommodation for Ukrainian refugees in Germany, assisting in registration with the migration and social office, providing humanitarian aid, assisting in the initial orientation in the city, psychological support, providing medical assistance (generally providing the interpreters to accompany Ukrainians during their appointments with doctors), and other types of assistance falling within the jurisdiction of the International Red Cross Movement.

Thus, The activities of the German Red Cross are essential in such a difficult time for both Ukraine and the whole international community. Like other international organizations, the German Red Cross plays an active role in providing help for Ukrainian people and is tightly engaged in humanitarian diplomacy. This type of diplomacy is granted in a state of war (humanitarian aid in its various forms) and represents Germany on the international stage as a strong diplomat projecting its soft power, public diplomacy. Humanitarian diplomacy also influences bilateral relations between states, contributes to improving diplomatic relations in the future, and is crucial for a country participating in an armed conflict.

Scientific supervisor: Natalia Soroka, Associate Professor, PhD (Psychology), Department of Foreign Languages, Yaroslav Mudryi National Law University.

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Назарій ЖДАНЮК,

випускник Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ЕМОЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ПРАКТИКУЮЧИХ ЮРИСТІВ АБО ЯК КОНТРОЛЮВАТИ СВІЙ ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІД ЧАС СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ

При навчанні та підготовці молодих юристів основний фокус робиться на отриманні ними теоретичних та практичних знань. Однак, такий вакуумний підхід без розвитку їх емоційного інтелекту не дозволить їм стати повноцінними фахівцями. Такі навички неможливо переоцінити як при простому спілкуванні з клієнтами, так і при проведенні процесуальних дій чи судових засідань.

Однією із фундаментальних навичок, якою має володіти юрист – це емоційний контроль власного стану. Тому слід визначити основні фактори, які впливають і визначають цей стан. Якщо ми зрозуміємо, що впливає на наш емоційний стан, ми зможемо ефективно змінювати ці фактори.

Перший елемент – це фізіологія. Емоційний стан людини напряму залежить від її рухів і положення тіла. Гарвардська бізнес-школа провела дослідження, яке показало, що лише 2 хвилини в «позиції сили» (встати, ноги на ширині плечей, груди вперед, плечі широко, руки на боках, піднявши голову) можуть радикально вплинути на біохімію людини. У досліджуваній групі рівень тестостерону зріс на 20%, рівень кортизолу (гормону стресу) знизився на 25%, а толерантність до ризику зросла на 33%.

Навіть якщо ми уявимо людину в депресії, в більшості випадків ми уявимо наступну фізіологію: голова опущена, осанка зігнута, груди вниз, голос тихий, дихання поверхневе. Тобто інтуїтивно, ми вже розуміємо, що певна універсальна фізіологія відповідає певному емоційному стану. Кожен емоційний стан має визначену фізіологію в людському тілі і якщо людина зможе за допомогою аналізу і спостереження знайти

і зрозуміти ці патерни, вона зможе свідомо змінювати свій емоційний стан.

Тобто, у будь-якій стресовій ситуації юрист повинен в першу чергу звернути увагу на свою фізіологію і миттєво змінити її – дихати глибоко, випрямити спину, підняти грудну клітину, підняти голову, що миттєво покращить його стан і дозволить приймати кращі рішення.

Другий елемент, що впливає на емоційний стан людини – це свідомий фокус. Наша підсвідомість за одну секунду часу обробляє 11 000 000 біт інформації, при цьому наш свідомий розум – 40–50 біт. В головному мозку людини є частинка, яка називається ретикулярна формація. Однією із її основних функцій є ретикулярна активаційна система. Саме вона відфільтровує усю інформацію, яку отримує підсвідомість і вирішує, що подати на розгляд свідомій частині людського мислення.

Навколо нас постійно знаходяться тисячі речей, на яких ми можемо сфокусувати свою свідому увагу. Наприклад, якщо саме зараз ми спробуємо згадати, які речі червоного кольору є в кімнаті – ми згадаємо можливо 10–15% з них, однак, коли ми перестанемо читати, піднімемо очі і спробуємо свідомо знайти ці речі, ми зрозуміємо, що не звернули увагу на 80% з них до цього, навіть, якщо ми проводили в цій кімнаті тривалий період часу.

Це стосується не лише фокусу на матеріальних речах, але і ментального фокусу. У будь-якій ситуації, є тисячі речей, на яких юрист може сфокусуватись. У стресових ситуаціях, наприклад, коли в суді свідок під час допиту починає відкривати нову інформацію, що не вкладається в попередній план адвоката, він може сфокусуватись на тому, що все йде не так як він планував. Незважаючи на це, адвокат може вибрати інший варіант, він може сфокусуватись на тому, що така інформація не вкладається не лише в його план, але і в план протилежної сторони і таку нову обставину, можна використати як неочікуваність проти сторони-опонента.

Третій елемент, що впливає на емоційний стан людини – це значення. Будь-яка подія в житті людини може мати десятки різних значень. Потрібно пам'ятати, що ніщо немає значення, крім значення, яке ми самі надаємо цим речам.

Наприклад, коли під час процесуальних дій, щось пішло не за планом, юрист може надати наступне значення такій ситуації – це жахливо і знижує наші шанси на успіх в цій справі або ж він може вибрати надати інше

значення – це нова інформація, яка може принести за собою ще більше нових фактів, що можуть потенційно допомогти мені і моє завдання – знайти такі факти і використати цю нову інформацію для збільшення наших шансів для перемоги у справі внаслідок появи нової інформації.

Для ефективного контролю над власним емоційним станом всі три елементи – фізіологія, ментальний фокус і значення, повинні використовуватись у комплексі.

Як висновок, можна ще раз наголосити на важливості розвитку емоційного інтелекту серед студентів та практикуючих юристів, адже це на пряму впливає на якість кадрів та ефективності роботи юридичного апарату в країні.

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, к.ю.н., доц. кафедри цивільного права.

Аліна ЧАЛА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет прокуратури, 01-22-16

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ЗАХИСТІ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Юридична клініка є складовою частиною юридичного факультету, де студенти здобувають практичну підготовку шляхом надання безоплатної юридичної допомоги та здійснення правової просвіти населенню. Якість цих послуг забезпечується завдяки підтримці та контролю викладачів, а також відповідності національним стандартам юридичних клінік, які регулюються національними асоціаціями. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року, юридичні клініки повинні функціонувати в усіх вишах, які надають освіту з правознавства [1].

Основні функції юридичної клініки:

1. Навчання. Студенти вивчають практичні аспекти застосування законодавства, опановують методику роботи з клієнтами.

2. Консультування. Студенти безоплатно консультують населення з різних правових питань.

3. Представництво інтересів. За дорученням клієнта студенти можуть представляти їхні інтереси в судах, органах досудового розслідування.

4. Дослідження. Юридична клініка проводить дослідження з метою виявлення проблемних правових питань.

5. Удосконалення законодавства. Результати досліджень використовують для розробки пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Отже, основна роль – практична підготовка студентів і надання безкоштовної правової допомоги населенню.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів», споживачем є фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати продукцію для своїх особистих потреб, які не пов'язані безпосередньо з підприємницькою діяльністю або виконанням робочих обов'язків найманого працівника.

Згідно з цим законом, а саме зі статтю 4, споживачі, які придбають, замовляють або використовують продукцію, що продається на території України для своїх особистих потреб, мають право на:

- 1) захист своїх прав державою;
- 2) вимогу до належної якості продукції та обслуговування;
- 3) безпеку продукції;
- 4) отримання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації українською мовою про продукцію, включаючи інформацію про її кількість, якість, асортимент та виробника (виконавця, продавця) відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

4–1) отримання обслуговування українською мовою відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

5) компенсацію матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків у продукції (дефектів), згідно з вимогами закону;

6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів для захисту порушених прав;

7) можливість об'єднання у громадські організації споживачів (споживчі об'єднання). Споживач має право одержувати необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, що дозволяє йому свідомо та компетентно здійснювати вибір. Ця інформація повинна бути

надана споживачу до придбання товару чи замовлення роботи (послуги) [3].

Юридичні клініки можуть відігравати важливу роль у захисті прав споживачів. Наприклад, це може реалізуватися через, по-перше, надання безоплатних юридичних консультацій споживачам з питань захисту їхніх прав. Студенти під керівництвом викладачів можуть надавати роз'яснення щодо прав споживачів, порядку їх захисту, складання претензій, позовів тощо. По-друге, представництво інтересів споживачів в судах та інших органах при розгляді спорів з продавцями, виробниками, постачальниками послуг. Студенти-консультанти під контролем викладачів можуть готувати необхідні процесуальні документи, брати участь в судових засіданнях. По-третє, проведення досліджень та моніторингу дотримання прав споживачів на певних ринках товарів і послуг. За результатами готуються аналітичні звіти, пропозиції щодо вдосконалення законодавства. По-четверте, співпраця з громадськими організаціями споживачів у проведенні спільних заходів, обміні досвідом, розробці законодавчих ініціатив.

Отже, юридичні клініки можуть суттєво допомогти у захисті прав споживачів, надаючи практичну допомогу та проводячи роз'яснювальну роботу. Це важливо для підвищення правової обізнаності громадян.

Список використаних джерел:

1. Юридична клініка в правоосвітній діяльності / О. Л. Соколенко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2009. – № 1. – С. 40–44.
2. Юридична клініка як форма підготовки студентів-правників: на прикладі викладання медичного права / З. С. Черненко // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 3. – С. 68–74.
3. Закон України Про захист прав споживачів <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
4. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0628-03>
5. Про забезпечення функціонування української мови як державно <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

Науковий керівник: Ісаєв Арсен Миколайович, доцент, кандидат юридичних наук.

ЗМІСТ

Вступне слово.....	3

Теорія держави і права

Андрій ВІГРІНСЬКИЙ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	4

Мар'ян КУШНІР

ДО ПИТАННЯ ПРО ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ.....	8

Віталіна НІКІТСЬКА

ІННОВАЦІЙНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ІСНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА	11

Polina DVORNIKOVA

MODERN CHALLENGES TO THE EXISTENCE OF THE STATE SOVEREIGNTY AS THE BASIS OF THE CURRENT INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM	14

Конституційне право

Андрій ВЕРБОВИЙ, Владислав КОНДРАШКІН

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ШЛЯХ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА	17

Поліна ДОРОШЕНКО

ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ.....	19

Мілена ЛИПЧАНСЬКА

ПРОБЛЕМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	22

Владислав ПОЛТАВСЬКИЙ

ГЕНЕЗА Й РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ ТА СЛОВА В УКРАЇНІ	25

Вікторія ПОПОВИЧ

ПРИНЦИП ДРУЖНЬОГО СТАВЛЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ УЗГОДЖЕННЯ ДІАЛОГУ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	28

Катерина РЯБОВІЛ	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА	31
Маріанна СМОРОДІНОВА, Артем ТЕСЛИЦЬКИЙ	
АКТУАЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	34
Тетяна ЧОБАНУ	
ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВИБОРЧОМУ ПРАВІ	36

Державне будівництво

Єлизавета СІКАН	
АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	40
Марія ФАРТУШКО	
ВИБОРИ В УМОВАХ СВІТОВИХ ЗМІН.....	43
Ольга ШУТОВА	
ВОЄННИЙ СТАН: РЕАЛІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	46

Адвокатура, судоустрій та доступ до правосуддя

Катерина КІЗІЛОВА	
СУДОВИЙ АКТИВІЗМ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН	49
Неля КОНЧЕНКО	
ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ РІШЕНЬ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	52
Яна РАДЧЕНКО	
АДВОКАТСЬКА ЕТИКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ	54
Дар'я ФІЛІППОВА та Яніна КОСТЮК	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ	59

Адміністративне право та адміністративне судочинство

Анастасія АНТОНЕНКО	
ДО ПИТАННЯ ПРО АКТУАЛІЗАЦІЮ БАЗИСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ, ЗАСТОСОВАНОЇ У СФЕРІ ВІДЧУЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ.....	62

Валерія БАТИР	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ЗАСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	66
Руслана БАТИР	
ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР	69
Андрій КАЗАКЕВИЧ	
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ПОЗИВАЧЕМ, ВІДПОВІДАЧЕМ, ПРЕДСТАВНИКАМИ СТОРІН, ЯК УЧАСНИКАМИ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	71
Сергій КІДАЛОВ, Наталія КІДАЛОВА	
ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	75
Юлія НОВАК	
СПІВВІДНОШЕННЯ ГУМАННОСТІ ТА ДІЄВОСТІ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ	78
Дарина ПЛАМАДІЛ	
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОСУДДЯ	81
Максим ТРІФОНОВ	
ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДСТРОЧКУ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ АБЗ. 12 Ч. 1 СТ. 23 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ»	84

Трудове право

Анна ГРИЦАЙ	
ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	89
Вікторія ЛАВРІНЕНКО	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ.....	92
Анастасія МАЗУРІК	
ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	96

Дар'я ОЛІЙНИК	
ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ АУТСТАФІНГУ В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	98
Назар ПОРХУН	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА РОБОТУ ЖІНОК В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	101
Анжеліка САМОЙЛІК	
ВІДПУСТКА ПІД ЧАС ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ЖІНОЧОГО ЦИКЛУ: ДИСКРИМІНАЦІЯ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?.....	103
Олександр СКУБАК	
ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ АУТСТАФІНГУ В АСПЕКТІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ	107
Поліна СМІРНОВА	
ОБМЕЖЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ, ПРИЗВАНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ	111
Анна СМОЛЯНА	
МІСЦЕ УГОДИ ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	113
Анастасія СПИРИДОНОВА	
ДО ПИТАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ	118
Євгеній ФЕДОРЧУК	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ	123

Цивільне право та процес

Олександр БІЛЯЄВ	
ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СФЕРІ СПОРТУ	128
Діана БУТЕНКО	
ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ	132
Ксенія ВАРБАНЕЦЬ	
ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ТЕНДЕНЦІЇ	134
Єлизавета ВІНОГРАДОВА	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	137

Вероніка ГАРКУША	
ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	141
Вероніка ГАРКУША	
ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: СУТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	144
Анастасія ГАРАГА	
ДОГОВІР ДАРУВАННЯ НА МАЙБУТНЄ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	146
Антон ДОНЕЦЬ	
ЦИФРОВА РІЧ – НОВИЙ ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН	148
Юлія ЄВТІФІЄВА	
ЦИФРОВА РІЧ ЯК ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	152
Олександр ЄВТУШЕНКО	
ДО ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ	154
Кирило ЄЛСУКОВ	
ЦИФРОВИЙ КОНТЕНТ, ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	157
Данило ЖИДКОВ	
НОВАЦІЇ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	160
Римма ЗАМУРАВКІНА	
ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА	163
Максим ЗУБАШКОВ	
«ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ» – НОВЕ ЯВИЩЕ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЙНОСТІ	165
Сергій КАЗАНЦЕВ	
ПРО ВИКОРИСТАННЯ ШТРАФУ ТА ПЕНІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ’ЯЗАННЯ	168
Тамерлан КЕРІМОВ	
ПОЖЕРТВА ЯК СУБІНСТИТУТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	171

Владислав КИСІЛЬ	
ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМУ ВИНИКНЕННЯ ПРАВ НА НЕРУХОМІСТЬ: ВІД E-REGISTRATION ДО E-CONVEYANCING.....	174
Юлія КИФАЛА	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	176
Кірілл КЛИМЕНКО	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНФІСКАЦІЇ АКТИВІВ/МАЙНА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА	178
Анастасія КРИКУН	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗУМІННЯ ФРАУДАТОРНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	181
Дар'я КРУТОРОГ	
ЧИННІСТЬ УГОДИ NSA В УКРАЇНІ.....	183
Катерина КШЕВІНСЬКА	
ЩОДО СТРОКІВ ПРИ ВИКОНАННІ ДОГОВОРІВ	186
Карина ЛЕБІДЬ	
РОЛЬ ЄСПЛ У ВІДШКОДУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ.....	188
Крістіна МАЛІЙ	
ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЩО ПОРОДЖЕНЕ ДОГОВОРОМ КУПВЛІ ПРОДАЖУ.....	191
Ірина МАЛІНОВСЬКА	
ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА АВТОРА	194
Марія МЕЛЬНИК	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗУСТРІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ	197
Ігор ОЛЄЙНІКОВ	
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКИХ ПРАВ	200
Марія ПАСАТ	
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ: СУБ'ЄКТ ЧИ ОБ'ЄКТ	203
Христина ПЕРЕЙМА	
ЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ НА ВИКОРИСТАННЯ НЕОРИГІНАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ, ЗГЕНЕРОВАНИХ КОМП'ЮТЕРНОЮ ПРОГРАМОЮ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ	205

Анна ПЛОТНИКОВА	
ПРОБЛЕМАТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	208
Карина ПОПОВА	
ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	211
Марія РАЖИК	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ОBOB'ЯЗКІВ ПОВІРЕНОГО ЗА ДОГОВОРОМ ДОРУЧЕННЯ.....	214
Злата РОСОМАХА	
СМАРТ-КОНТРАКТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО	216
Єгор САВЧЕНКО	
ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ: НЕМАТЕРІАЛЬНІ БЛАГА ЧИ ОКРЕМІ ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ?	218
Валерія СЛЕСАРЕНКО	
ІСТОТНІ УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ	222
Юлія ТАРГОНІЙ	
ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ РАХУНКА УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ) ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ.....	225
Володимир ТОЛЮПА	
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПУБЛІЧНОЇ ОФЕРТИ ЩОДО ДІДЖИТАЛ-КОНТЕНТУ	228
Лілія ТОРОПЧЕНКО	
ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВ В УКРАЇНІ.....	232
Анастасія УДОДІК, Анастасія СІДЕНКО	
ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СМАРТ-КОНТРАКТІВ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ	235
Карина ФІНДЛІНГ	
МЕДІАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	238
Марія ХАРЧЕНКО	
ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ.....	241

Марія ХОМЕНКО	
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ПРАЦІВНИКОМ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ	246
Микита ЧЕРВЯКОВ	
ПРАВОВА ПРИРОДА НЕВЗАЄМОЗАМІННИХ ТОКЕНІВ (NFT)	249
Ірина ШЕВЧУК	
ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	252
Назар ШЕСТІРІКОВ	
СПІВВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТІВ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОНДИКЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	257
Віктор ЯНИШЕН	
ДО ПИТАННЯ ПЕРЕРИВАННЯ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЗА КРЕДИТНИМИ ДОГОВОРАМИ.....	259
Наталя ЯРКІНА	
МАЙНОВІ АВТОРСЬКІ ПРАВА НА СЛУЖБОВІ ТВОРИ: ЗМІНА ПІДХОДІВ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ	265
Anhelina ALLAKHVERDOVA	
HARMONIZATION OF THE NORMATIVE-LEGAL FRAMEWORK OF CIVIL LAW OF UKRAINE AND INTERNATIONAL LAW	270

Господарське право та процес

Валерій БАРЖАК	
РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	273
Богдан БОГДАНЕЦЬ	
ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОЄКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	277
Євгеній ВАСИЩЕВ	
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Й ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ	279
Назар ЗЛЕПКО	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	283

Владислав КОВАЛЕНКО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОРЕНДАРІВ
ВІД СПЛАТИ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ У ЗВ'ЯЗКУ
ІЗ НЕМОЖЛИВІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ОРЕНДОВАНОГО
МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 287

Анастасія РОМАНОВА

ЧОМУ НЕ ВАРТО СКАСОВУВАТИ ГОСПОДАРСЬКИЙ
КОДЕКС УКРАЇНИ? 290

Катерина ХАЛЕЦЬКА

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ
ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ 293

Сімейне право

Валентина БОРИСОВА, Світлана КРИВОБОК

ДО ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ
СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ БАТЬКІВСТВА 296

Артем МИХАЙЛИН

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ, ЯКІ
ПРОЖИВАЮТЬ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ТА НЕ ПЕРЕБУВАЮТЬ
У ШЛЮБІ МІЖ СОБОЮ 300

Фінансове та податкове право

Дарина БУХОВА

ПОДАТКОВІ СИСТЕМИ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД 305

Людмила КАЛІНЧЕНКО

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ МІЖ
ІНТЕРЕСАМИ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ І ДЕРЖАВИ.....309

Катерина МИКИТЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 311

Анастасія ОСАДЧА

ПОДАТКОВА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ СПРАВЛЯННІ ПОДАТКУ
НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ 316

Дар'я ПОЛУЕКТОВА

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО РЕЗИДЕНТСТВА
В УКРАЇНІ 318

Катерина ПРОКОПОВА	
ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ГРОШЕЙ НБУ	322
Дар'я ПУШКАРЕНКО	
ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ «10-10-10».....	324
Анна РУДЕНЬКА	
ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ: НА ПРИКЛАДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ	327
Євгенія СОРОКА	
ПРОБЛЕМА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В ПОДАТКОВИХ СПОРАХ.....	331

Кримінальне право та процес

Наталія АНГЕЛУЦА	
ПРОБАЦІЯ І ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД	334
Юрій ДАНИЛЬЧЕНКО, Юрій ОРЛОВ	
НЕВРОТИЧНІ РОЗЛАДИ ПАМ'ЯТІ ТА ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	337
Артем ДЕРГАЧОВ	
ПРИНЦИП ТЕМПОРАЛЬНОЇ ДІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ.....	341
Юлія ДЗЯВУН	
ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	344
Діна ДРИЖАКОВА	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕСАНКЦІОНОВАНИМ ВТРУЧАННЯМ У РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ, КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ ЧИ МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ	348
Катерина ДУЗЯК, Катерина ЛЮБАС	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ У РОЗРІЗІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	353
Олександра ЗАХАРІЯ	
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ	356

Дар'я ІВОНІЧЕНКО	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СЛІДЧИМ ВКАЗІВОК ПРОКУРОРА.....	358
Христина КЛИМУС, Анастасія СЕРДЮК	
БОРІТЬБА З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	362
Володимир КОСТРИЦЯ	
РОЛЬ ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЙОГО ФУНКЦІЯ.....	365
Олександр КРИКУНОВ, Богдана БОНДАРЕНКО	
ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	367
Аліна ЛИСЕНКО, Карина ПОПОВА	
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС	372
Дар'я ЛИХОПУД	
СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ДІЯННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 321 ² КК УКРАЇНИ	377
Оксана ЛОТОЦЬКА	
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	381
Ірина МАРЦЕНЮК	
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	385
Ерік МІЩЕНКО	
З'ЯВЛЕННЯ ЗІ ЗІЗНАННЯМ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	389
Владислав НАЗАРЕНКО	
СПІВСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНОГО АГЕНСТВА США З ПРОДИТІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ.....	393
Олена РАПАЦЬКА	
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	395

Ольга РОМАНОВА

ОСОБЛИВОСТІ ЗАОЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ 398

Катерина СИЧОВА

РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ВІД УМИСНОГО
НАНЕСЕННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ,
ЩО СПРИЧИНИЛИ СМЕРТЬ ОСОБИ 403

Олексій СУХОВЕЦЬКИЙ

ПРОБЛЕМАТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ
(СТ. 392 КПК УКРАЇНИ) 405

Юлія ТЕСЛЮК

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ТРЕТІХ ОСІБ 409

Анастасія ЯСІНСЬКА

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ
ІЗ ТВАРИНАМИ 411

Криміналістика

Іван БОЙКО

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБЛИЧ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ.....415

Данило БОРУХОВ

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ 418

Аліна ІСІЧЕНКО

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 422

Максим ТИТОВ

ПОЛІГРАФ: ПРАВОМІРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 427

Кримінологія

Валерій ОБОЛЕНЦЕВ

ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ
РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 431

Вікторія ТЮТЮНОВА

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ В УКРАЇНІ 433

Екологічне право, земельне та аграрне право

Іван БОЙКО

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА В ЮРИДИЧНІЙ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ
З ТВАРИНАМИ.....437

Ірина ЖУК

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ.....439

Марина ЖУКОВА

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ 444

Анастасія КРИКУН

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО ЗАХИСТУ ДИКИХ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ 447

Катерина МИКИТЕНКО

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ
ВЛАСНИКАМ ТА КОРИСТУВАЧАМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
ЗА ШКОДУ, СПРИЧИНЕНУ ВОЄННИМИ ДІЯМИ.....451

Євгеній МУХІН

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ ПРИТРАВОЧНИХ СТАНЦІЙ 455

Дар'я ПУШКАРЕНКО

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
РИНКУ ЗЕМЛІ 458

Яна РОГАЧОВА

ЛІС ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 461

Данило РЯБУЩЕНКО

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАЛЮВАННЯ
РОСЛИННОСТІ 466

Карина СКАКУН

ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ЗАБУДОВИ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ 471

Оксана ЯВОРСЬКА	
ВІДНОВЛЕННЯ ЗАМІНОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	475
Оксана ЯВОРСЬКА	
АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДОКІЛЛЯ В УКРАЇНІ	479
Міжнародне право та право європейського союзу	
Олександра ГРАЧОВА	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СКАСУВАННЯ САНКЦІЇ, ЯКІ БУЛИ НАКЛАДЕНІ НА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	483
Наталія ДЕДЮЄВА	
КІБЕРНАСИЛЬСТВО ПРОТИ ЖІНОК В РОЗУМІННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ	486
Маргарита МАРГІТА	
ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА АНТИТЕРОРЕСТИЧНИХ ЗАХОДІВ: ПРАКТИКА ЄСПЛ.....	490
Олена СТОЦЬКА	
УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ПРИВІЛЕЇ ТА КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ВСТУПУ	494
Аліна ШЕВЕЛЬ	
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ: ВИМОГИ ЄС	496
Олена STOTSKA	
PROSPECTS OF UKRAINE'S ACCESSION TO NATO	499
Олена STOTSKA	
REFUGEE ASSISTANCE FROM THE GERMAN RED CROSS FOR PEOPLE FROM UKRAINE.....	501

Юридична клінічна діяльність

Назарій ЖДАНЮК	
ЕМОЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ПРАКТИКУЮЧИХ ЮРИСТІВ АБО ЯК КОНТРОЛЮВАТИ СВІЙ ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІД ЧАС СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ	504
Аліна ЧАЛА	
РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ЗАХИСТІ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ.....	506

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених,
практикуючих юристів, аспірантів та студентів

(м. Харків, 18 листопада 2023 року)

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку 16.11.2023.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 28. Ум. друк. арк. 30,5. Тираж 100 прим.
Вид. № 3244

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017